

ק ש ת

ק ש ת

העורך:
אהרן אמיר

מזכירות המערכת:
דליה למדני

קשת מופיע אחת לרבע־שנה בהוצאת עמ־הספר בע"מ, רח' ביאליק 9, תל־אביב, טל. 67244. דמי חתימה לשנה: 12 ל"י; בחוץ־לארץ, \$6.00. חוברת בודדת: 3.50 ל"י; בחוץ־לארץ, \$1.75. כתבי־יד לא יוחזרו אלא אם כן תצורף אליהם מעטפה מבוילת ועליה כתובת השולח. המערכת אינה נושאת באחריות לכתבי־יד שלא הוזמנו. כל הזכויות שמורות להוצאת עמ־הספר בע"מ.

שנה חמישית, חוברת ד, קיץ 1963

נדפס בדפוס "עופר", תל־אביב

התוכן:

חמש שנים	4
שמואל יוסף עגנון: הנשיקה הראשונה	5
עמוס עוז: דרך הרוח	9
יחיאל חזק: אתמול (שירים)	22
אברהם רוזנברג: חוף הלטאות	24
ישראל הר: כי תרדוף, תשיג. (שיר)	37
עמליה כהנא־כרמון: טיול לפנות ערב	38
עליזה זר: לילות מוזרים	42
בתין מרגלית: עדי (שירים)	64
שמאי גולן: אוצרו של פוגל	66
צבי א. קורצווייל: טלביזיה לימודית	78
היטומארף: שלושה שירים	90
נאגאי טאצואף: ערפל בוקר	92
מוראסאקי שיקיבו: על אמנות הרומן	106
הינז אשיהיי: אדמה וחיילים	108
פוג'יווארא נו טייקא: הקדמה למדריך לחיבור שירה	114
סיאואיצ'י נאגאיאסי: הראי המשמים (שיר)	116
קובאיאשי טאקיגי: ספינת הדיג	118
פוקזאווא יוקיצ'י: מתוך ה"אוטוביוגרפיה"	122
משרי יפאן: זמר־עם; יושיקי; אוצוגי	123
מירון מדוני: הדמוקרטיה היפאנית — תמורות וסיפויים	124
ליאונרד שפירא: התמורות המדיניות בברה"מ מלאחר סטאלין	142
נחמן ליסט: צדק הקומינטרן... (ב)	153
בקרורות קצרות	172
המשתתפים בחוברת	188
מפתח־העניינים ל"קשת" שנה ה	190

חמש שנים

חוברת זו משלימה את השנה החמישית להופעתו הקבועה של "ק ש ת" כרבעון בלתי-תלוי לספרות, עיון ובקורת. בפתח החוברת הראשונה, בסתיו 1958, הבאנו כמה משפטים שניתן לתארם כ"פרוגראמטיים". ואלה הם:

"ק ש ת" מבקש לקרב אל הקורא העברי זרמים ספרותיים ורוחניים המעצבים את התפתחותו של דורנו וכן להביא לפניו עיונים מתחומה הכולל של מורשת תרבות-האדם. "ק ש ת" מבקש לספק, כפי יכלתו, את תביעתו הגוברת של הקורא העברי ליצירה הנערכת בראש-וראשונה על שום איכותה האמנותית או על שום משקלה הרעיוני הסוגלי. ולהביא לפניו ממיטב היצירה העברית והעולמית בת-זמננו.

"ק ש ת" מבקש לסייע לקורא העברי להכיר מכמה וכמה צדדים את הבעיות והמאורעות המרכזיים של העולם בו אנו חיים, ובפרט של המזרח, אף גם לתרום לליבון שאלות-היסוד של הווייתנו החברתית והתרבותית.

"ק ש ת" מבקש לקרוע חלונות ולהכניס רוח-פרצים מרעננת בחדרי הספרות העברית והמחשבה העברית, לשמש מיפגש ליוצרים והוגים הנמנים על אסכולות שונות ומחנות שונים, עזר לצמיחתם של כשרונות מקוריים, מבע לננו-קונפורמיזם ולחיפוש-דרך.

בתום חמש שנים, אגב סקירה-לאחור, מאמין "ק ש ת" כי את אשר קיבל עליו לעשות קיים, ובעקיבות קיים, וכי בכללו של דבר הצדיק אותה מידה של אשראי-האמון שהוענק לו, בין בתחילת דרכו ובין בהמשכה.

הנאמנות שמגלים לו חוגים מתרחבים והולכים של קוראים, וכן המעמד שקנה לו בדעת-הקהל, ובפרט בקרב הנוער המשכיל — אלה מחזקים אותו באמונתו זו.

אנו ממשיכים.

שמואל יוסף עגנון : הנשיקה הראשונה

ערב שבת אחר חצות היה. אבא לא היה בעיר. לרגל עסקיו נסע לעיר אחרת ואותי הושיב בחנות לשמור את החנות. נשארתי אני לבדי בחנות מעין שומר החנות. משיצא רוב היום אמרתי לי, הגיעה עת נעילת החנות. אנעול את החנות ואלך לביתי ואחליף את בגדי ואלך לבית התפילה.

נטלתי את המפתחות ממקום מחבואם ויצאתי לנעול את החנות. באו שלושה כמרים גלויי ראש מלובשים בגדים שחורים וכבדים וסנדלים ברגליהם ואמרו, מבקשים אנו לדבר עמך.

חשבתי בלבי, אם על עסקי סחורה באו, ערב שבת סמוך לבין השמשות אינו זמן סחורה, ואם לשם שיחה באו, לא בעל שיחה שלהם אני. ראו שאני מהסס לענות להם וחייכו.

אמר אחד מהם, אל תתיירא, אין אנו באים לעכבך מהליכת בית הכנסת. הוסיף עליו חבירו ואמר, הבט נא השמימה וראה, עדיין לא נסתלקה החמה, עדיין זמננו בידינו.

נענע השלישי ראשו וחזר על דברי שניהם באותו הלשון או בשינוי לשון. נעלתי את החנות והלכתי עמהם.

נתגלגל הדבר שהגענו אצל ביתי.

זקף אחד מהם שמאלו ואמר, לא כאן ביתך ?

נענה חבירו, כאן ביתו.

הוסיף השלישי ואמר, ודאי, כאן ביתו, כאן ביתו. ותוך כדי שיחתו הוציא שלוש אצבעות והראה בהן על בית אבא.

אמרתי להם, אם אתם רוצים נכנס.

נענעו ראשיהם ואמרו, ברשותך.

הקפתי עמהם את כל הרחוב וירדתי עמהם ירידה אחת עד למטה מן הרחוב, שבית אבא שני פתחים היו בו, אחד לרחוב ששם היתה חנותו ואחד למבוי ששם בית מדרשו. בכל יום היו שני הפתחים פתוחים ובערבי שבתות עם בין השמשות היו סוגרים אחד ומניחים אחד פתוח, סוגרים את שלרחוב ומניחים פתוח את של בית המדרש.

פתחתי את הדלת ונכנסנו.

הבאתי אותם לחדר הגדול והושבתי אותם על הכסאות שעמדו מתוקנים לשבת לפני השולחן שהיה ערוך לשבת. ישבו להם סביב לשולחן ובגדיהם נגררים

להם למטה מסנדליהם ומכסים את השטיח המכסה את הרצפה שפרסה אמא לכבוד שבת, שנוהגת אמא לפרוס שטיח לכבוד שבת.

וכך היו יושבים, הזקן שבהם אדם שמן ובעל בשר ישב בראש השולחן ושני הבריו אחד צנום וארוך ושערו קלוש ובראשו במקום שהכמרים מניחין אותו חלק בלא שער האדימה חבורה, ואחד בלא סימן היכר חוץ מפיקה שבגרונו. ישבו אחד מקצה מזה ואחד מקצה מזה. היכן ישבתי אני? לא ישבתי אלא עמדתי, וכן הדעת נותנת. מי שהשעה דוחקת לו ובאו אצלו אורחים עומד ואינו יושב.

התחילו הם מדברים ואני שותק. וכשראו שתי מנורות של שבת עומדות על השולחן אמרו, הלא שלושה אתם, אתה ואביך ואמך, ומה זה שאין אמך מדליקה נר כנגד הבן?

אמרתי להם, אמא כמנהגה נוהגת משבת ראשונה לאחר חופתה, שמדלקת שני נרות בלבד.

התחילו הם אומרים כל מיני טעמים על הנרות.

אמרתי להם, לא מטעמכם אלא אחד כנגד תורה שבכתב ואחד כנגד תורה שבעל פה ששניהם אחד, כנרות השבת שקרויים נר שבת. מכל מקום רואה אני שבקיאים אתם במנהגי ישראל.

חייכו חיוך שנתעלם מיד בתוך קמטי פניהם.

אמר זה שקראתיו השלישי, מה חידוש שאנו בקיאים במנהגי ישראל הלא אנו חברי המסדר...

נדמה היה לי שאמר דומיניקנים הם, אלא מאחר שאין דרך כומרי הדומיניקנים לצאת בבגדי כומרות שלהם כשהם מחוץ לשירות שלהם ואילו הם מלובשים היו בגדי כומרות ודאי שם של מנזר אחר אמר, אלא שטלטלה הפיקה את דבריו ולא שמעתי יפה.

מחמת שיחתם הסחתי דעתי מן הזמן ושכחתי שצריך אדם להכין עצמו לקראת שבת וביקשתי מן האשה אשר על הבית להביא כיבוד.

הביאה מן המעדנים שאנו מכינים לכבוד שבת ואני הוצאתי קנקן יי"ש והעמדתי לפניהם.

אכלו ושתו ודיברו. מחמת טרדת הזמן לא שמעתי מה אמרו.

שתים שלוש פעמים נזכרתי שהגיע זמן קבלת שבת. כיון שהצצתי בחלון ראיתי שהחמה עומדת במקום זה שהנחתיה קודם שנטפלו לי הכמרים. אי אפשר לומר מעשה כשפים היה כאן, שהרי פעמים הרבה הזכרתי שם שמים בשיחתי, ואי אפשר לומר שטעיתי בזמן, שהרי עדיין לא קרא השמש לתפילה. מכל מקום אין הדבר יוצא מידי תמיהה, שהרי כשבאו הכמרים כבר היתה החמה קרובה לשקיעתה והרי בינתיים אכלו ושתו ודיברו, ואילו החמה עדיין

עומדת במקום זה שהנחיתה קודם שבאו הכמרים. קשה מזה כלי השעות. אפילו אומר מחמת טרדת הכמרים לא כיוונתי את כלי השעות לשבת, אפילו כן עדיין כחו של כלי השעות שלנו יפה לעמוד בתפקידו. נכנסה אמה להדליק את הנרות. עמדו הכמרים ממקומם ותוך כדי עמידתם יצאו. הלכתי ללוותם.

דחפני אחד מהם.

הייתי כאיש נדהם מפני היד שפגעה בי. אחר כל הכבוד שעשיתי להם נהג בי כך וחבריו ראו ולא גערו בו. לא חזרתי לביתי, שלא תראה אמה שאירעני דבר, ולא הלכתי לבית התפילה, שהרי עד שאתרחץ ממגע ידו של הכומר ואלך כבר סיימו את התפילה. הייתי כאיש עצל, לא לכאן ולא לכאן.

באו שני כמרים צעירים ושאלוני, להיכן הלכו האבות? שמעתי ונשתוממתי. לאנשים שכאלה קוראים אבות. עד שננערת מן התמיהה נתעלם אחד מהם והשאיר אחריו את חבריו. לעיני ממש נתעלם. רק חבריו נשאר.

נבהל ומשתומם עמדתי והוא כאילו לא כלום.

הצצתי עליו וראיתי שצעיר הוא וקומתו קומת נער קטן ועיניו שחורות. ואלמלא לאו של ולא תחנם, לא תתן להם חן, הייתי אומר חינניות ומתוקות היו ופניו חלקים, לא נראתה עליהם חתימת זקן. דומה היה לבחור מבחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, שהיו לפנים בכל ערי ישראל, ועוד משהו היה בו שהוסיף חן על חיננו.

עמדתי והארכת בי בדברים כדי להסתכל בו.

בתוך הדברים הנחתי ידי על כתפו ואמרתי לו, שמע אחי, אי אתה יהודי? ראיתי שנתרגשו כתיפיו תחת ידי וראיתי שנתרגשו עיניו וראיתי שהוריד ראשו על לבו וראיתי שנתרגש לבו.

חזרתי ואמרתי, אמור לי וכי לא יהודי אתה?

הגביה ראשו למעלה מלבו ואמר, יהודי אני.

אמרתי לו, אם יהודי אתה מה אתה עושה אצלם?

הוריד את ראשו על לבו ושתק.

אמרתי לו, מי אתה ומאיזה מקום אתה?

עמד ושתק.

קרבת פי לפיו, כאילו מעתה נמסר חוש השמע לפה.

הגביה את ראשו וראיתי שלבו היה רועד.

התחיל אף לבי רועד.

נתן בי עיניו השחורות והמתוקות ונסתכל בי בחיבת חן, באמונת אומן, בתפארת חסד, ועל הכל בצער גדול, כאדם שמתחזק על רצונו ועומד לגלות דברים שהתאפק מהם.

אמרתי אני לעצמי, מה כל זה ?

יצא כמה שיצא ולא אמר כלום.

אמרתי לו, כל כך קשה לך לומר לי מאיזה מקום אתה ?

לחש לי שם עירו.

אמרתי לו, אם שמעתי יפה מעיר ליקובץ אתה.

נענע לי בראשו.

אמרתי לו, אם מליקובץ אתה ודאי מכיר אתה את הצדיק מליקובץ. (לאדמו"ר היום קראו לפנים צדיק). שנה אחת בראש השנה התפללתי בבית מדרשו ועבר הוא לפני התיבה. כשהגיע לשירת ויאתיו כל לעבדך, דמיתי שאני שומע קול רגליהם של כל העמים שאינם מכירים את ישראל ואת אביהם שבשמים ודמיתי שהם רצים ובאים, וכשאמר וילמדו תועים בינה דמיתי שהם מטים שכם אחד לעבוד את ה' צבאות אלקי ישראל. אחי בא לך צער ? נעה בכייה.

אמרתי לו, על שום מה אתה בוכה ?

הציפו דמעותיו את עיניו.

מחה את דמעותיו ואמר מתוך הבכייה, בתו אני, בתו הצעירה, בת זקונים שלו.

נודעזע לבי ודבק פי בפיה ופיה דבק בפי ונעימות נועם באה מפיה לפי, ואולי אף מפי לפיה. לפעולה זו קוראים בלשון הקודש נשיקת פה, ובוודאי אף בשאר הלשונות כן. לגבי כאן יש להוסיף, נשיקה זו נשיקה ראשונה היתה שנשקתי אני לנערה. וקרוב בעיני שאף נשיקתה נשיקה ראשונה היתה, נשיקת בתולים שאין עמה מכאוב, אלא טובה וברכה וחיים וחסד, שאיש ואשה חיים בהם עד זקנה ושיבה.

עמוס עוז : דרך הרוח

יומו האחרון של גדעון שנהב נפקח בזריחת־שמש מרטיטה. רך ורוגע היה השחר בהיפקחו. ריצודי־אור זרזים קרצו זה אל זה בעליצות. מפכים מבעד לחומת העבים המגיפה את שמי המזרח. מתוך ערמומיות צפן השחר את זדונו ולא רימו על השרב המקופל בו. נוגה סגול ניצת בהרים המזרחיים והרוח הרכה כמו ליבתה אותו בחדנה. הקרניים המפציעות פילשו את הר העננים בעצמה ובחדות. חרכים אפלים פקחו עצמם אל הלהט והניחו לשברירי־הזוהר להתעלל בהם. לבסוף נתעשת הכדור היוקד, הטיח עצמו בחומת העננים וקיעקע את אופק המזרח. הסגול הענוג נכנע ופינה מקומו לארגמן בוהק ונורא.

תרועת־ההשכמה הרעידה את המחנה הצבאי דקות מעטות קודם שתתרחש הזריחה. גדעון שנהב די־שדש אל מחוץ לצריפו וצפה בתמורה בעודו אפוף קורי־תנומה. ביד שחומה ורזה האהיל על עיניו. ידו האחרת רכסה בלא־דעת את כפתורי מדיו. בדרך־הטבע העירו בו המראות ריגשה פיוטית. הזריחה נשלמה, והנער הוסיף לנמנם בעמידה. באו קולות עסקניים והרחיקו ממנו את הריגשה. שב אל צריפו ליטול כלי־גילוח. חג־עצמאות־המדינה היום, יום שבו תקיים היחידה צניחת־ראוה מפוארת בטבור עמקי־זרעאל. בתוך שעה ישלימו הצנחנים את הכנותיהם וימריאו, להפגין גדולתם לעיני האזרחים החוגגים. העמק כולו יצפה בהם בפיות פעורים. הצניחה תתרחש בשמי קיבוץ נוף־חריש, מכורתו של גדעון שנהב. המפגן הכללי עתיד אפוא לשמש עיטור נאה לחג הפרטי. זאטוטי הקיבוץ יקיפוהו ברגע שתגענה כפות־רגליו באדמת מולדתו ויעתירו עליו אותות גאווה וששון. ביקש גדעון שנהב לקנות לו שותף לשמחתו. הסמיך כתפו אל כתף החייל המתגלח לשמאלו ונתחכך בו. אותו גבר מוצק ונמוך־קומה הרחיק לחיו מן התער ונסוג בריטון. גדעון חיך ומילמל:

”חם”.

החייל הפקיר ראשו לקילוח מי הברו, מחה פניו ופלט במתינות ובקול עבה:

”עדיין לא. אבל יהיה”.

”מוטב חמסין ולא רוח”, השמיע גדעון אמת נדושה.

”מוטב למהר”, סגר המוצק בקול מחמיר.

הדיבור הקפדני העיר בגדעון נימה של היתול. עתה נשלמה עליצותו ונתגבשה לכלל עירנות חגיגית.

ב

עוד אמש שיער שמשון שיינבוים בבטחון כי עידן השרב קרב לבוא. על כן נזדרזו לשרב ראשו מבעד לחלון תיכף ליקיצתו. מתוך סיפוק שקט עמד אביו של גדעון שנהב על צדקת השערתו. הגיף את התריסים על-מנת לחסום את הבית מפני השרב, רחץ בחפזה ואץ אל מכתבתו. לרגע קט רכן והשעין ראשו על זרועותיו, מתאמץ ללקט פרטי החלום הטרדני שפקד אותו לפנות-בוקר. מיד התיאש ממבוקשו ונשתקע בעשייה. אמת, יום חג היום, אלא שאין זו עילה לעצלות. עד שתגיע השעה לצאת ולחזות בנחיתתו של גדעון ניתן עוד להשלים ענין אחד. איש בן שבעים-וחמש אל לו לנהוג פזרנות בעתותיו. המלאכה מרובה.

שמו של שמשון שיינבוים אינו צריך שיצמידו אליו תארים. תנועת-העבודה העברית יודעת לנשא שמות אבותיה. שיינבוים נושא מזה שנים רבות עטרה שאיננה בת-חלוף. עשרות שנים לוחם הוא מלחמת גוף ורוח על קידוש חזון-נעוריו. האכזבות לא עימעמו את אמונתו אלא העשירו אותו במיתר של עצבות חכמה; ככל שלמד להבין לסטיות הזולת, גברה בו אכזריותו כלפי חולשות-נפשו.

בשעת-בוקר זו עדיין אין שיינבוים בחזקת אב שכול, אך קלסתר-פניו מתאים מאיך כמוהו לשאת הילה זו. ארשת כבדה ונבונה שפוכה על פניו המחורצים ועיניו מפיקות תוגה אירונית.

גבו של שיינבוים זקוף, ראשו מרטט מעל לגליונות, מרפקיו נחים על מכתבתו הנושנה העשויה בפשטות נזירית. נראה שבוקר זה אינו עתיד להיות פורה ביותר מחמת פיזור-הדעת המעיב על שיינבוים מתחילת היום. שברים-שברים מפרכס במוחו החלום שנטפל לו סמוך ליקיצתו. עד שלא יעלה בידו להחיות את רסיסי החלום לכלל תמונה שלמה לא יזכה לכנוס עשתונותיו ולהתרכז בכתיבה. צינור שחור היח בחלום ההוא, ועוד היו בו כמדומה מעין זימ-ידג זהובים.

איש כבד בנסיונות-חיים הוא שיינבוים, וחיו לימדהו כמה שרירות ואיולת מרחפים על היד החורצת תהפוכות גורל-היחיד וגורל-הכלל. עם זאת לא איבד האיש את מידת התום שפיעמה בו בנעוריו. המופלאה שבסגולותיו היא התמימות העקשנית. מעולם לא הניח למעשיו שייפרדו מעל דבריו. בניגוד לכמה וכמה מראשי תנועתנו אשר נשתקעו בעסקנות ונחזו כליל את העבודה הגופנית, לא נטש שיינבוים את הקיבוץ ולא נתפתה לשאת בשום משרה עסקנית. עד לפני שנים מעטות היו ימיו מחולקים שווה בשווה בין העבודה הגופנית לבין ההגות. גן-הנוי המטופח של קיבוץ נוף-חריש רובו מעשה-ידידו הוא. כל ימיו היה נוטע ומשקה, גוזם ועודר, ולא הניח למעמדו שיפטור אותו מן החובות המיגעות שנושאים בהן חברים מן השורה. שום צל של זיוף אינו מעיב על דרכו של שמשון שיינבוים. ימיו מתלכדים לכלל מסכת-עשייה שאין בה סדקים מפולשים לרפיון ולחולשת-הדעת. אמת, יש לו באמתחתו רגעים של יאוש נוקב ובחילה גדולה, אלא שרגעים אלה דרכם לפעול עליו פעולה משפרת ולהטילו לתוך תנופה מחודשת. אם יואיל החלום האווילי לצוף מתוך כסות-הדימדומים ולהתגלות בשלמותו, חזקה על שיינבוים שיתעשת וישוב אל מלאכתו.

עוד אפשר להשלים כמה עמודים נאים עד לשעה שבה יתקיים מפגן־הצניחה. צינור כהה, זימי־דג, תחבולה שחמטית. היכן קישורם של הדברים.

שנים רבות עמד שיינבוים בבדידותו ושיקע את כל אוניו ביצירה ההגותית. מפעל־חיינו עלה לו בווייתור כאוב על הקמת קן משפחתי. חלף זאת זכה שיינבוים לשמר לו בויקותו צלילות־נעורים ולבביות חמה. רק במלאת לו חמשים־וחמש שנים נשא לאשה את רעיה גרינשפן והוליד ממנה את גדעון.

לא נוכל להתחסד ולומר כי קודם לנישואיו חי שיינבוים חיי־נוזיר. אישיותו פעלה על נשי־הקיבוץ פעולה מסעירה. בשחר ימיו הלבנה בלוריתו השופעת, ופניו צרובי־השמש נחרצו תשבץ מקסים של קמטים עתירי־זוויות. גוף הרבוע וכתפיו החכמות המהוקצעות נתוספו אל הקלסתר הכבד ונצטרפו לכלל גבריות מתונה ועזה. עיניו החכמות המעוטרות גבניים כבדים מחצו את הנשים עד לאין מרפא. הרכילות מיחסת לחלציו לפחות אחד מזוטוטי הקיבוץ.

בגיל חמשים־וחמש עלתה בו תשוקה להוליד יורש שישא את צלמו ואת שמו. על כן כבש בסערה את רעיה, צעירה ילידת הקיבוץ מבנות דורהמשך. גדעון נולד חמישה חדשים לאחר נישואי הוריו, קודם שיספיק הקיבוץ להתעשת מתדהמתו.

נאמץ את המחשבה ונכפה על הזיכרון חומרה של שיטה. החלום נלכד והולך. דומה שהחלום נפתח באשה מכוערת וצעקנית. אשה מכוערת דפקה על דלת החדר והודיעה לשמשון כי מחובתו למהר אל מקום השערוריה. הודעתה נתנסחה בלשון עילגת מאד. היה עלי להבין דבר מתוך דבר וללכת בעקבותיה אל המדשאה שמאחרי חדר־האכילה. השערוריה היתה נוראה באמת. בלי להיועץ באיש התקינו עובדי־הנוי בריכה במרכז המדשאה. דגי־זהב מפוארים שרצו בבריכה. איש גס אחד עמד שם וטפח בטיפשות על לחיי עצמו. ילד תמיר מילא את הבריכה מתוך צינור. הצינור השחור נזדקר מבין ברכי הילד ההדוקות. הצעתי לו שירוך להביא לוח־שחמט ואלמד אותו תחבולה נאה. כמדומה היה בדעתי להסיח את מעשיו. הילד השיב לי קריצת־זימה והבטיח בהתרגשות כי נשים ערומות תבואנה לטבול בבריכה. הזהרתי אותו כי המעשה יפגע במפגן־הצניחה. קרץ שוב ואמר בגיחוך כי כשיפול גדעון לבריכה נצטרך להתקין לו זימים. הלכתי לאורך הצינור על־מנת לגלות את הברו ולהפסיק את הזרימה. נתברר שהצינור עוקף את המדשאה ושב אל הבריכה לינוק ממנה מים. ענין של הבל.

ג

שלוש שנים לאחר נישואיו נפרד שיינבוים מרעיה גרינשפן. לאחר לבטים ממושכים הכריע לצד ההגות. עם זאת לא זנח את חובותיו של אב רוחני ולא חסך מבנו את קרני אישיותו.

יש להודות בכך שהיורש איכזב קצת את ציפיות האב. בנער כגדעון אין מיסדים

שושלת. לפני שנים מעטות נשתקע לו הנער במשוגות רומנטיות. עסקי־האהבה של הבן נסתיימו פעמים מספר בשברון־לב ובתוגה פיוטית, בלי שיתגלה בנער אף שמץ מאזניו הפובשניים של אביו. עלם שחרחר ורך החורש את שבילי הקיבוץ בשתיקה עקשנית ואינו מתבלט בעבודה ובחייה־החברה. מידה של ערגה נסוכה על דיבורו המתמשך. הליכותיו לוקות באטיות מרגיזה. יצר ההיתול טבוע בו מילדותו, אלא שמהתלותיו כולן עקיצות מגושמות ואין בהן ניצוץ של שאר־רות. מתוך פיקחון־חיים דק ניחש שיינבויים נכונה כי יחידו עוסק בחשאי בחיבור שירים. שם־הכינוי "פינקויו" הולם אותו יפה, ושיינבויים אינו בוחל בהמצאתם זו של זאטוטי הקיבוץ.

הבן מגיב על הכינוי בחיוך שאינו אלא העתק מדויק מחיוכה הביישניים של אמו. לפני כשנה וחצי הפתיע גדעון את אביו הפתעה גדולה שעה שביקש ממנו לחתום על הסכמה מפורשת לכך שיחידו יצטרף אל חיל־הצנחנים. כידוע, מותנית הצטרף־פותם של בני־יחידים לגינם זה באישורם החתום של שני ההורים. לאחר שנתחוויר לשיינבויים כי בנו אינו חומד הפעם אחד מלצונותיו המשוניים, נתן הסכמתו בהתל־הבות. התנדבות זו מסמלת מפנה מעודד בהתפתחותו של הנער.

התנגדותה של רעיה הניחה מכשול קשה בפני רצונו של גדעון. שיינבויים עצמו דיבר קשות אל גרושתו והוכיחה בלשון מחמירה על אנוכיותה וצימצום־אפקיה. רעיה עמדה במיאונה וסירבה לחתום על ההסכמה. שיינבויים נאלץ לפעול בדרכי־עקיפים כדי שיוכל בכורו לעמוד בהחלטתו. דרכי־עקיפים שנואות על שיינבויים מטעמים עקרוניים, והעובדה שהפעם נזקק להן מעידה על החלטתו הנחושה לסייע לגדעון בדרכו המיוחדת.

עם גיוסו של גדעון נשתקע שיינבויים ביתר־שאת ביצירה ההגותית, אשר היא לבדה טביעת־אצבעותיו של אדם בעולם. טביעת־אצבעות זו לא תימחה מספר־חייה של תנועת־העבודה העברית. עדיין הזיקנה משיינבויים והלאה. בגיל שבעים־וחמש אין עוד חסר בבלוריתו הגדושה, וגופו עודנו מונע בשרירים שקטים וחזקים. קולו העז והיבש, הסדוק קמעה, פועל פלאות על נשים בכל גיל שהוא. הליכותיו ענוותניות ומרוסנות, והוא קשור בטבורו אל אדמת הקיבוץ. טכסים ועצרות שנואים עליו. מעולם לא נתרצה לשאת בשום משרה רשמית הכרוכה בעסקנות. בקולמוסו בלבד הוא רושם את שמו על כותל בנייננו הלאומי והתנועתי.

ד

יומו האחרון של גדעון שנהב נפקח בזריחת־שמש מרטיטה. עיניו דימו לעקוב אחר אגלי־הטל המתנדפים וכלים במהירות בעוד הוא צופה באותות היוקדים על ראשי הפסגות המזרחיות. חג צפוי לו היום, שמחת כיבוש ביתו. כל הלילה התרפק עליו חום ענוג של שלכת ביערות־צפון אפלוליים. עלים חיורים צנחו כל הלילה על אהלי המחנה וכיסום בפלומה רכה. היער הצפוני רישרש באזניו לאחר יקיצתו והעצים בו את ההתפעמות. היום נצנח בבית.

אהבת־נפש אוהב גדעון את הנפילה המתוקה שבין הזינוק לבין פרישתה של חופת

המצנח. התהום עטה ומתנשאת כלפיך מתוך סחרחורת מופלאה, ומשביי־אוויר סער־רים שפים את גופך ונוסכים עליך ריטוט עמוק וענוג. מתוך הפקרות שיפורה מתע־צמת המהירות ומדליקתך ומוסכת בדמך מחטים יוקדים. בפתאום, בהחלטיות נמרצת, נפרשת החופה. הרצועות בולמות את תנופתך ולופתות אותך כזרוע גברית שלווה ובוטחת. התענוג המופקר מתחלף בתענוג מרוסן, חריף לא־פחות. גופך מתנחשל לא־טו במרומים והרוח הקלילה טורפת את חישוביך ואינה מניחה לך לנחש את מקום הנחיתה. לבסוף הולמות רגליך באדמה וגופך מבצע כמאליו את הגילגול השיגורתי הבא לרכך את עצמת הנפילה. ההתפכחות מתרחשת תוך שניות מעטות. מירוץ־הדם ממתן עצמו. הממדים שבים אל סדרם המקובל. הגאנה העייפה תוסיף לקנן בך עד שתפגוש במפקדך ובהבריך ותוטל אל מקצב ההתארגנות המזורזת.

הפעם יתרחש הדבר בשמי קיבוץ נוף־חריש.

זקני המקום יפשילו ראשים מיוזעים, יגביהו את כובעי־הקסקט ויבקשו לזהות את גדעון בין הנקודות האפורות המיטלטלות באוויר. הזאטוטים יכרכרו בשדה וימתינו בלהיטות לנחיתה גיבורם. אִמך תצא את חדר־האכילה ותבהה אל החלל בשפתיים רוחשות. שמשון יניח למכתבתו, יטלטל כיסא אל מרפסתו הקטנה ויצפה במחזה במבט מהורהר וגא. הקיבוץ יארח את היחידה כולה בהסבר־פנים ויקדם פני הצנחנים בקנקני־מיץ צוננים ובארגזים גדושי פרי. לפנות־ערב, במוצאי חג־העצמאות, תיערך מסיבה מפוארת מטעם קיבוצנו ומטעם הקיבוצים השכנים.

בשש־שלושים בבוקר כבר נתגברה השמש על משוגותיה הצבעוניות ונתנשאה בתנופה אכזרית אל מעל למרומי ההרים המזרחיים. שרב סמיך העיק על השדות. גגות־הפח של המחנה נתלהטו ביקוד מסנוור והחלו פולטים אל תוך הביתנים קרינה מעובה ומחממת. על הכביש הראשי הסמוך לגדר המחנה נתבלטה תנועה עירנית של מכוניות־משא: אורחי הכפרים והעיירות נוהרים אל העיר הגדולה לחזות במצעד הצבא. מבעד למיקרש האוויר האביך ניתן להבחין בבוהק הכותנות הלבנות על גבי המשאיות. אוון רגישה עשויה לקלוט מצהלות־שיר מקוטעות.

הצנחנים השלימו הכנותיהם ונתכנסו בחדר־האכילה. עליצות שרתה בכל. מפקד־היחידה מחה בממחשת־ח'אקי את אגלי הזיעה מעל פניו הכהים והנמרצים ונתן אות לפתיחת הסעודה החגיגית.

גדעון שנהב טילטל בלוריתו ופצח בשיר חרישי. המסובים נענו לו ומצהלותיהם פשטו בגעש על־פני המחנה. עד־מהרה נתחלפו השירים העבריים בלחנים ערביים גרוניים וחרפי־מקצב. לבסוף הותנעו המטוסים והיחידה התקינה עצמה בזריות לצניחת־הראָנה. בפתח המטוס ניצב מפקד־היחידה ונתן באנשיו חגורי־המצנחים עין קפדנית ורוגעית. כמה מהחיילים זכו אף לטפיחת־כתף כבדה. גדעון הסב אל מפקדו קלסתר צנום, מסוגף, שזוף מאד, והודה בחיוך על הטפיחה המעודדת. צל של היתול היה בחיכוך. עין חדה עשויה היתה להבחין בעורק כחול המתגבה על צוואר הנער ומתפעם בהלמות תכופה.

השרב פרץ אל תוך המחסנים האפלוליים והכחיד ללא רחמים את מעוניה האחרונים

של הצינה. ניתן אות, המנועים רעמו, הציפרים הסתלקו מן המסלול, והמטוסים התגלגלו בכבדות והחלו אוגרים מהירות, שבלעדיה אין ההמראה באפשר.

ה

יש לצאת אל השדה ולקדם פניו בלחיצת-יד, גומר שיינבויים בלבן. חדשי השירות בצבא חישלו את הנער. דומה שהוא מתבגר והולך. עוד עליו ללמוד את מידת ההעזה בעסקי-נשים. המבוכה וההתמוגגות אינם מדרך הגבר. כמה נתעל-תה יכלתו בשחמט. כבר הוא קרוב להיות איש המביס את אביו. ובלבד שלא יינשא לראשונה שתיענה לו, וישכיל לשבור שתיים-שלש מהן קודם שיעמיד חופה. בתוך שנים מעטות עליו להביא נכדים. הרבה נכדים. צאצאיו של גדעון יהיו להם שני אבות: בני יהיה אב גשמי, ואני אביא אל תוכם את הרוח. דור שני צמח בצלם של האבות, ועל כן נתפס בדרך-הטבע למבוכה ולקטנות-נפש. בדרך דיאלקטית ניתן להבין כי ריאקציה זו מוכרחת-המציאות היתה. הדור השלישי הוא שיקיים את הסינתזה הנכספת: ישרנותם של אבותיהם, ורוחם של זקניהם. מורשת מפוארת שתזוקק מספיחים של תורשה עקמומית. משפט אחרון זה ראוי להיכתב בפנקס, אפשר שאמצא לו שימוש באחד הימים. אני מהרהר בגדעון ובחבריו ודרכם נוסכת עלי דאגות חמורות, שלא לומר: עצבות. יאוש רדוד ומהלך-שימון נודף מהם. אינם יודעים לאהוב ואינם יודעים לשנוא. אינם עשויים לא להתלהבות סוחפת ולא למאיסה בוחלת ונוקבת. הייאוש כשלעצמו אין רע בו. אֶחיה הנצחי של האמונה הוא הייאוש. באיזה יאוש הדברים אמורים, ביאוש גברי וזועם ולא בתוגה פיוטית-מלנכולית. הנה, גדעון, שב רגע, אקרא באזניך דף אחד משל יוסף חיים ברנר. אתה מעקם פיך, ובכן לא אקרא. עד שלא תדע את ברנר לא תדע כיצד יש להתיאש. כאן לא תמצא פיוטים מתחנננים על פרח שנקטף ועל תן שנסתבך במלכודת. רוח אהבת ושונאת, מאמינה ומואסת, מקופלת בדפים הללו. לא אתה ולא שכמותך. בניך. דור שלישי, הוא שעין בעין יראה אור וחושך. אתם אינכם עשויים אלא לבני-גונים דקים ונשיים: אפרפר וורדרד, אפלולי ומדמדם. בניכם יידעו אור וחושך. מורשת מפוארת שתזוקק מספיחי תורשה עקמומית. ובלבד שלא נניח לכם להשחית את בניכם. המטוסים באים. נחזיר את ברנר אל האצטבה ונצא להתגאות בכך, גדעון שיינבויים.

ו

בצעדים רחבים חצה שמשון שיינבויים את המדשאה, עלה על שביל-הבטון ושם פניו אל החלקה הדרומית-המערבית, שדה חרוש אשר נבחר לשמש לנחיתת הצנחנים. בדרכו נשתהה אצל אחת מחלקות-הנוי ותלש בתנופת-יד צרור של עשבים שוטים שנסתרו ערמומית בצל השיחים הפורחים. עיניו הקטנטנות והקשות של שיינבויים לוכדות תמיד את גידולי-הפרא. מחמת גילו פרש לפני שנים מעטות מעבודתו בענף הנוי, אך לעולם יוסיף לסקור בקפידה את הערוגות ולעולם יסטה מדרכו על מנת לשרש מהן עשבים שוטים. מתוך בוז לגלגני מהרהר הוא ברשלנותו של יורשו הצעיר אשר קיבל מידיו את ענף הנוי וגרם לענף שיתדרדר מטה-מטה.

סיעה של זאטוטים נרגשים חלפה על־פני שיינבוים במרוצה נלהבת, שקועה בפולמוס אכזרי על טיבם של המטוסים החגים בשמי הקיבוץ. אחד הזאטוטים, זאקי שמו, נחבט במרוצתו בגופו של שיינבוים וקרוב היה להכשיל את הזקן ולגרום לו שימעד. שיינבוים שף בשמאלו את קרסולו שנכפף, וימינו חבטה בעורף הפרחה.

"כמו מטורף", אמר, "הרי כמעט שהפלת אותי!"
 "עזוב אותי!" התרעם הזאטוט, "סלק את היד".

"אתה מתחצף", נזף שיינבוים, הסומק פורח בפניו ומדגיש את חטמו הכבד.
 "אני מתחצף. אז מה יש? עכשיו תדע לזוז הצדה כשאתה רואה רצים. עכשיו גם תוריד ממני את היד המטופשת שלך".

קודם שיעלה בידי שיינבוים לכנס עשתונותיו בגד בו קולו ופלט התנצלות רופסת.
 "לא ראיתי אתכם. לא ראיתי רצים".

הזאטוט ריחרח את חולשת יריבו. בוינוק ערמומי ונמרץ קרע עצמו מאחיזת שונאו, התרחק בדילוג גמיש, העווה פניו המכוערים ושירבב לשונו בלעג. שמשון שיינבוים ביקש לעצור בפיקת־גרונו המנתרת בחימה. מתוך החלטיות חישק שפתיו ודחה ממנו והלאה את חלישות־הדעת. הויקנה אין לה שליטה על שמשון שיינבוים. זאקי זה, שמו הרשמי עזריה. בן כמה שנים הוא עתה? על פי חשבונו החפזו של שיינבוים מלאו לנער שתיים־עשרה, ואולי רק אחת־עשרה שנה.

נערי ה"הכשרה" תפסו עמדות־תצפית במרומי מגדל־המים, מקיפים במבטיהם את מרחבי העמק המבלבב. לרגע נתפתה שיינבוים להעפיל בעקבותיהם ולחזות בצניחה מתוך ריחוק והרחבת־הדעת. עד־מהרה נזכרה לו לחיצת־היד הצפויה והניעתו להר־חייב עוד יותר את פסיעותיו המאוששות. בשיפולי השדה נעצר, שילב זרועותיו, טילטל בלוריתו האצילית, הפשיל צווארו, ונתן בצמד המטוסים מבט אפור ויציב. קמטי־פניו של שיינבוים אינם חדלים מלרטט ולשנות את זוויותיהם, ומתוך כך זוכה קלסתרן בארשת עשירה ומרתקת. עתה נתחשלו שפתיו, והפסיפס המחורץ הפיק מיזוג נדיר של גאווה, עייפות וקורטוב של אירוניה לבבית. גבינוי הלבנים העבותים נתקשתו מעט והעשירו את הבעתו בשמץ של תמיהה דקה. שני המטוסים השלימו הקפותיהם, והראשון שבהם חתר אל הנקודה המוסכמת.

שפתיו של שיינבוים נתרוחו והניחו מעבר לקול־הימהום עמוק. לחן רוסי נושן התפעם בו. דבוקה ראשונה של צנחנים נפלטה מן הפתח הפעור בדופן המטוס. הדמויות הכהות הזעירות התפזרו בחלל כגרגרים המוטלים מידו הרחבה של הזורע. רעיה גרינשפן שירבבה ראשה מחלון המטבח וניפנפה כלפיי־מעלה בתרווד שבש־מאלה. פניה סמקו מחמת השרב הכבד. הזיעה הלחימה את שמלתה הגסה אל רגליה, רגליים חסונות ושעירות המתחככות זו בזו באיי־מנוחה. עיניה נקרעו לרווחה וימינה חיטטה בתלתליה המרושלים. פתאום הפכה פניה וצווחה אל עובדות המטבח:

"גידי! גידי בשמיים! מהר, מהר אל החלון, חברות!"

צחקה בכל פה, ספקה זרועותיה פרא, והגיפה בכוח את עיניה מחמת דמעות אשר לא עלו בהן כלל.

שעה שהקבוצה הראשונה ריחפה במתינות ענוגה בין שמיים וארץ נשתפל המטוס השני לפלוט את קבוצתו של גדעון שנהב. הצנחנים דבקו זה בזה, בטון הודפת גב, גופיהם מתלכדים לכלל גוש מיוזע של ציפיה סומרת. משהגיעה שעתו של גדעון חישק הנער את שיניו והשליך עצמו אל התהום הכחולה. זעקת־חדוה ממושכת נתמלטה מגרונו. שילח חיך־עווית במחווות ילדותו הנשקפים אליו בזעירותם הצע־ צועית והפקיר עצמו לנפילה המתוקה. מבטיו התרפקו על המראות הערבים וליפפו באהבה את הבניינים שנתגמדו וניטלה מהם כל גדולתם. מעולם לא ידע טעמה של אהבה. עזה כל־כך. האהבה דרכה את כל שריריו ושיחררה בתוכו מעיינות־להט מתגעשים. כמטורף זעק גדעון שנהב זעקות־אהבה. לבסוף ננעצו ציפרניו בכפו המאוגרפת בעצמה שמעבר לגאנה, לאהבה, למשטמה ולחרון.

ללא התראה נתמתחו רצועות המצנח והלמו בבת־שחי. היריטה המתוקה נבלמה ונתחלפה בעירסול רך ומאופק. עתה נצטלל מוחו ונתמלא דאגה חמורה: כיצד יבחינו בי. כיצד יוכלו לזהות את יחידם בתוך יער החופות הלבנות ולחבקו במבטיהם האוהבים. אכזבה דורסנית ננעצה בבשרו. אי־אפשר שאובד בתוך ההמון. כאן ביתי. כברק הבזיק בו רעיון צלול.

שילח ידו ושיחרר את המצנח הנוסף, זה המיועד למקרה־חירום. עתה נבלמה נפילתו כליל, ודומה היה כי שט הוא יחידי ביקום הכחול ללא כל תלות בסדרם הקבוע של הממדים. אחרוני חבריו נצמדו אל הרגבים הרכים. גדעון שנהב הוא לבדו הוסיף לרחף באטיות כשופה ושתי החופות הגדולות מתנפפות בהדור מעל ראשו. שיכור ומדושן ספג אל בשרו את מאות המבטים הננעצים בו, ביחידותו הנוהרת. כמו לשם האדרת המעמד הנשגב פרץ ממערב משב־רוח עז, ביתק את השרב, הלם בבלוריות הצופים והסיט מעט מזרחה את גופו של אחרון הצנחנים.

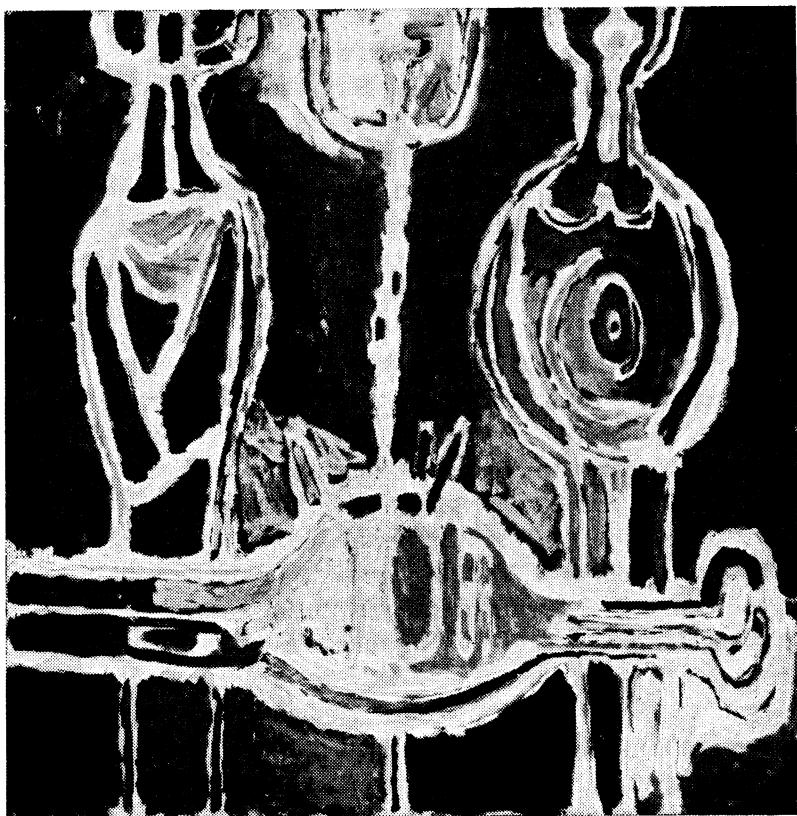
‡

רבבות האזרחים המצטופפים בחוצות־הערים בציפיה למצעד־העצמאות קידמו את משב הרוח באנקת־רווחה. נהרות הויעה הדביקה הצטננו מעט, והרוח פילשה את הרחובות ויצקה בהם רעננות רכה.

הרוח הימית העצימה, הסתערה ביבבה על צמרות הברושים, עיקמה שדרותיהם ודיבללה תלת־ליהם. מערב־לוח־אבק ניתמרו מן העפר וסימאו את עיני הצופים במפגן הצניחה. בהדרת־מלכות נסתחפו חופותיו של גדעון שנהב מזרחה, אל עבר הכביש הראשי.

זעקת־האימה שנפלטה באחת ממאות גרונות לא יכלה להגיע אל אזני הנער. מתוך התפעמות סהרורית הוסיף להתערסל לאטו אל עבר קו־החשמל הגדול הממותח על גבי עמודי־פלדה כבדים. עיני הצופים לפתו בזענה את עורק־החשמל המרכזי, החוצה את העמק בביטחה מסורגלת. חמישה כבלי־מתכת מקבילים נשענים על העמודים המבהיקים ופולטים זימזום חרישי ברוח הדוהרת.

חופותיו של גדעון הסתככו בפבל העליון, ורגלי הנער נחתו על התחתון. גופו קפא

אהרן כהנא : יזכור (שמו)

בתנוחה אלכסונית. רצועות המצנח לפתו את כתפיו ואת מתניו ולא הניחו לו ליפול אל האדמה החרושה. לולא סוליות־נעליו, העשויות שכבה גסה של חומר שאינו מוליך זרם חשמלי, היה הברק מכה את הנער ברגע שהציג כף־רגל על הכבל התחתון. אלא שהכבל התקומם כנגד המטען הזור והחל חורך את הסוליות. גצים זעירים ריצדו תחת כפות־רגליו של גדעון. עיניו נתרווחו וידיו נשתלחו אל האבזמים.

קציני־צבא מיוזע מיהר לכנוס עשתונותיו וזינק במהירות מתוך ההמון המאובן.

"אל תגע בכבלים, גידי, תמתח את גופך אהורנית!"

הציבור זע כולו מזרחה והחל פולט קריאות־בלהה. קולו המתכתי של שיינבוים הסה את הצווחות וגזר על קור־רוח. בריצה איתנה פרץ האב אל מקום האסון, הודף את קציני הצבא ופונה אל בנו בקול של ציווי מאיפק:

"שחרר את עצמך מן החגורות, גדעון, ותיפול על האדמה. כאן תלמים חרושים. הנפילה אינה מסוכנת."

"אי אפשר להשתחרר, אבא. הרצועות הסתבכו כאן. אני לא יכול להשתחרר. שיפ־סיקו את הזרם. הנעליים נשרפות כבר."

מפקד־היחידה חבט על מצחו ופרץ בדהרה לעבר חצר הקיבוץ. יש להתקשר אל תחנת־החשמל ולצוות עליהם שינתקו את הזרם מיד.

שלושה צנחנים התאמצו לשווא להדוף את הציבור הרוגש. הילדים התרוצצו בששון והרבו מהומה. גערות המבוגרים לא הרתיעום מלהתגודד בעסקנות. ברגע האחרון ממש הצליח חייל אחד לאחוז בזאקי, אשר טיפס בכסילות גמורה על עמוד־החשמל הסמוך ויידה בציבור העויות ליצניות.

"הפגיון!" זעק אחד הצנחנים. "יש לך פגיון בתוך החגור. תחתוך את הרצועות ותיפול!"

"זרם", התייפח גדעון, "תיכף אני מתחיל לקבל זרם. אבא, תוריד אותי מפה, אבא." "אידיוט", השיב שמשון גערה קולנית, "אמרו לך להשתמש בפגיון ולחתוך את הרצועות!"

הנער ציית. תוך התייפחות רמה שלף פגיונו והתאמץ לבתק את הרצועות. לבסוף נשתיר תלוי באחרונה שבהן והפגיון מפרכס בידו.

"תחתוך! תחתוך!" צווחו הילדים.

"אני לא יכול", ייבב גדעון.

"אל תפחד. אי־אפשר ליהרג מנפילה כזאת."

"זרם, זרם", השיב הנער בקול זר.

שיינבוים נתמלא זעם.

"פחדן, צעק, אתה פחדן מטורף."

להק של מטוסי־סילון העושים דרכם אל המסגן האווירי חלף מעל לראשים במערך חגיגי מרהיב־עין, ושעטתו בלעה את בכי הנער. משנתרחקו המטוסים אל עבר העיר הגדולה שמת הנער את הפגיון. הלהב ננעץ בעפר לרגליו של שמשון שיינבוים.

"לא יכולתי לחתוך", יילל גדעון, "אני אפול ואתרסק".

שמשון אסף חלוק־אבן ויידה אותו בפראות אל עורף בנו.
 "פינוקיו, אתה סמרטוט, סמרטוט!"

הרוח המערבית חדלה ללא התראה. כשם שפרצה כך הסתלקה. במלוא דורסנותו שב השרב לרעוץ בחי ובדומם.

"הוא מפחד לקפוץ, הטיפש. הוא יהרוג את עצמו", מילמל קצין אחד מוצק ונמוך־קומה. נערה טרופת־חושים פרצה פתאום אל טבור ההמון ופרשה זרועותיה לרווחה כמבקשת לקלוט בהן מנחה שמיימית. חינוחן נלעג היה בקולה:
 "קפוץ אלי, גידי, קפוץ אל הידיים שלי".

מטח חטוף נפלט מתת־מקלע סמוך והחריש את דבריה. הקצין הנמוך ביקש לשווא לבתק את כבלי־החשמל ביריות. טנדר מרופט הגיע מחצר הקיבוץ ונעצר בחריקת־בלמים. הרופא המקומי הגיח מתוכו בצליעה וביקש לעמוד על המתרחש בתכיפות מיצמוץ של עיניו קצרות־הרואי. מבטן הטנדר הוצאה אלונקה והונחה בעדינות על הקרקע. עתה דומה היה שגדעון בא לכלל החלטה.

בבעיטה פתאומית ונמרצת הדף עצמו הנער מן הכבל החשמלי המרצד גיצים, התהפך באוויר ונשאר תלוי ברצועה הבודדת טפחים אחדים למטה מן הכבל, ראשו כלפי־מטה ורגליו החרוכות מפרכסות באוויר.

עדיין לא נפגע פגיעה קשה. גופו התנדנד בחלל, רפה כגוש־בשר המיטלטל על גבי אונקל. חזיון זה גרם לזאטוטים עווית של צחוק. כוח־רצונם לא עמד להם לכלוא את הצחוק, והוא נידרדר מפיהם כברד של אבני־חצץ ועזירות. זאקי טפח על ברכיו והריע. בגמישות־גוף קופית החל זאקי לנתר על עמדו ולפלוט בתוך כך יללות־חתול צווחניות.

מה ראה גדעון שנהב למתוח את שרירי צווארו ולהצטרף אל צחוק הזאטוטים בלב־ביות עולצת? אפשר שתנוחתו ההפוכה היא ששיבשה את מוחו: רגליו בועטות בשמיים, וראשו מורה בעווית על ארץ ויושביה.

ח

סיעה שניה של מטוסי־סילון ביקתה את השמיים. תריטר עופות־פלדה, המחזירים את קרינת השמש בריצוד מסנוור, ערוכים בקפידה בתבנית להב־פגיון. שריקתם הרטיטה את האדמה. עד־מהרה הרחיקה הלהקה ורעמיה נתפוגגו ואבדו בשמי המערב.

מפקד־היחידה שב מן המשק וגידף בריתחה את הפקיד אטום־המוח בחברת־החשמל. הלה בטימטומו סירב לנתק את זרם־החשמל הקטלני. תחילה סבור היה כי אורחים חוגגים מהתלים בו. לאחר שספג גערה נמרצת, התגונן וטען כי אינו רשאי לנתק את הזרם ללא הוראה מן הממונים עליו, שאליהם אין אפשרות להתקשר בגלל החג. המדינה כולה חוגגת את גדולת צבאותיה ואין דעתה פנויה לאסונות.

הרופא התלבט נבוך בין רגלי הגברים המסתודדים, מצחצח את משקפיו בחוסר־ישע. לבסוף הושיב עצמו על האלונקה, הצית סיגריה ואבד בהירהוריו. גדעון הוסיף לגעות כפעם בפעם במטחי־צחוק אוויליים. ברגליו המפרפרות היה

מתווה בחלל עיגולים רופסים. בתוקף חוקי־הכובד ערק הדם מאברי גופו המהופכים והתרכו בגולגלתו. עיניו הזדקרו כלפי חוץ. חיוך־כסילים לא מש משפתיו. העולם החל להאפיל. הנגוהות הארגמניים התחלפו לו בכתמי־סגול מרצדים. לשונו הש־תרבבה אל מחוץ לשפתיו. הזאטוטים פירשו העויה זו כמחזה של ליגלוג.

"פינוקיו הפוך", צהל זאקי, "פינוקיו הפוך, תפסיק להסתכל עלינו בעין עקומה!" שמשון שיינבוים הסתודד עם מפקד־היחידה. תנוחתו של גדעון אין בה סכנה, אלא שבלתי־נעימה היא. יש למצוא דרך לבתק את הרצועה הבודדת המחזיקתו בין שמיים וארץ. סולם לא יועיל כאן מחמת הגובה. אפשר לנסות לציידו שוב בפגיון. קודם נפילתו יש למתוח יריעת ברזנט לבל ייחבט גופו באדמה. קפיצה אל בטן היריעה אינה אלא תרגיל שיגרתי באימוני הצנחנים. מחובתנו להפסיק במהירות מעמד מלודרמטי משפיל זה. הזאטוטים עולצים כבקרס.

הקצין הנמוך והמוצק פשט כותנתו המיועצת וצנף פגיון בתוכה. גדעון פירש ידיו לקלוט את החבילה. המטען חלף במיפולש זרועותיו המקומרות וצנח ארצה. לאחר שני נסיונות כושלים הצליח גדעון לאחוז בכותנת ולחלץ מתוכה את הפגיון. לפת את המכשיר באצבעות שנתקהו מחמת כובד הדם הנמשך אל האדמה והסמיכו אל לחיו. לשעה קלה הצמיד את הפגיון אל לחיו הלוהטת וינק מן הפלדה צינה לחלוחית. לבסוף הפקיר עצמו לרוח־שטות. עולם הפוך. שמיים וארץ התחלפו. הכל זעיר כל־כך. העווה פניו אל הזאטוטים וניפנף לעומתם בפגיון. בא שיעול עמום ושנק את גרונו.

ט

ליצנותו של גדעון המהופך העירה חדות־שד בזאקי. "גדעון בוכה", הריע הזאטוט ברישעות. "בוכה, רואים את הדמעות שלו, רואים, רואים!!"

שיינבוים הניף ידו לחבוט בזאקי אך הזאטוט חמק בערמה, צנום וגרמי כמו תן, והמהלומה נתבזזה בחלל.

"זאקי", צעק גדעון, זועם וצוחק במעורבל, "אתה ממור. אני אהרוג אותך". צחוקו של גדעון החניק את דמעותיו. הדם העיק על רקותיו והצבעים נשתבשו לעיניו והיו מהתלים בו זדונית. אחד החיילים התאמץ ללכוד את זאקי. הנער חמק ונבלע בהמון ומרעיו אצו לגונן עליו.

הואיל וגדעון שנהב גילה מורד־לב ונמנע מלבתק את הרצועה המתוחה בפגיון שבידו, טיפסו הנוכחים עצה חדשה. משאית הקיבוץ חתרה בכבודות בים הרגבים עד שבממה הילוכה במקום שסימן לה שיינבוים. על גבה הוצבו צמד סולמות שנקשרו זה אל זה בחיפזון. עשר זרועות חסונות אחזו בסולם, והקצין נמוך־הקומה החל להעפיל עליו בהיסוס. משהגביה עד לנקודת־חיבורם של שני הסולמות נשמעה חריקה מאוימת והעץ התעקם מחמת הכובד והגובה. הקצין נחפו לסגת. מזה את אנלי־הזיעה מעל מצחו, והתישב במבוכה על האלונקה לצדו של הרופא המתנמנם.

קודם שיספיקו היוזמים למצוא פתרון חדש, היה זאקי במרומי הסולם. בדילוגי-קוף קלילים ורוחפים העפיל הזאטוט אל השלב העליון. מניין משך את הפגיון שבידו? מחמת המאמץ נחשפו שיניו וקלסתרם התכווץ והפיק כיעור מבעית. כבר הוא נאבק עם הרצועה הסוררת: מתוך זילזול גמור בחוקי-הכובד מטלטל עצמו זאקי במרומים וידיו הקטנות מסייעות זו לזו.

י

בכל כבדו הנורא העיק השרב על ראש התלוי. זרועותיו רטטו ונשמטו מטה במדולדל. זיק-צלילותו האחרון עמד לגדעון שנהב להבחין בפניו העקומים של אחיו המכוער. בעיניים קרועות בהה גדעון אל שיני-הזאב המזדקרות מפי זאקי. האימה תקפה עליו כמו לו צפה במראָה מעוקמת וחזה בהימחק הצלם מעל קלסתר-פניו שלו. הסיוט העיר בו כוחות אחרונים. בעט ברגליו בחלל, פירפר מעט, התהפך, לפת בידיו את הרצועה ומשך גופו כלפי מעלה.

בזרועות פרושות לרווחה הטח עצמו הנער אל כבל-החשמל, מתוך חדוה עייפה הפקיר עצמו למהלומה. בא אור גדול ונטל את גדעון שנהב. השרב האטום הוסיף להדביר את העמק. מערכה שלישית של מטוסי-סילון ניפצה ברעם את הדממה הקרושה.

יא

מעמדו של אב שפול יש בו מעין הילה מקודשת. בדרך הטבע, אין שיינבויים מהרהר עתה בהילה זו. פמליה המומה ואילמת מלווה אותו בדרכו אל חדר-האכילה. יש להודיע לרעה את דבר האסון. בדרכי-עקיפים חייב הדבר להיעשות, בדרכי-עקיפים.

בדרך נקרה לו זאקי, משולהב ומתנשף. הניח שיינבויים יד רועדת על קדקוד הממזר וביקש לומר דבר. קולו בגד בו ושפתיו רטטו באָלם. ליטף בכבודות את בלורית בנו הנידח ונאנק. לבסוף פנה והוסיף לדשדש אל חדר-האכילה. למרגלות מגדל-המים קרס הזקן אל תוך הערוגות והתמוטט.

במוצאי חג-העצמאות רפה השרב. הרוח הימית ניחמה מעט את הקירות הלוהטים. טללים כבדים צנחו על המדשאות.

מה מבשר עיגול חיריין זה המעטר את הלבנה. על-פי דין הריהו מבשר שרב מחודש ליום-המחרת. רוח עוברת בברושים ומעניקה להם כוח לעמוד בשרב הצפוי. לא כדרך הבשר דרך הרוח. דרך הרוח לבוא ולחדול, לחדול ולהתחדש.

ישראל חזק : אתמול

אתמול

כרו הבור

בלב אדמת מישור.

אתמול

הם שאבו פלחים

של לב כבד ואדמוני,

ולא עמדו

ולא עמדו

עדי נחרץ הדיון.

היום

רק ילדים,

צעק האב.

משחקים,

צעק האב.

רק ילדים,

צ-ע-ק

ושב.

מחר

על שפת הים

הם רכונים.

מול בור כחל של אלהים,

לכם נושר

פלחים,

פלחים.

ועיניהם ריקות.

* *

בְּשֶׁהֵבֵן אָז לְאָבִיו יֹאמֶר,
 אֵת הַשִּׁירִים לְקַבֵּר שְׁלַח,
 אָבִי
 בֵּין מַצֹּחַת
 לְבִי יִפְרַח,
 בְּאֶשְׁכּוֹלוֹת בְּשָׁלִים-לְהִתְפַקֵּעַ —
 יְנוּחוּ הַסּוּדוֹת פְּתוּחֵי-כּוֹתֶרֶת
 אֲדָמִים
 בְּאֶפְסַת הַבּוּר
 וְטַחֵב הַחֲלוּם.

בְּשֶׁהָאֵב אֵת הַשִּׁירִים: שְׁלַח
 מִלֵּב
 עֲצוּם-כּוֹתֶרֶת —
 שְׁדָה הַמַּצְבּוֹת: יִפְרַח
 לְבֵן
 בְּשֶׁלַּג הַחֲלוּם.

וְהַשִּׁירִים פְּרוּעֵי-עֵלִים
 שְׁלַחוּ
 בְּמִי נִהַר לֵים — —
 גְּחֻלַּת אַחְרוּזָה
 עַל זְכוּרוֹת פְּרָעָה
 בְּבַחֲלוּם...

אברהם רוזנברג : חוף הלטאות

השעון המעורר טירטר כמנהגו וטירטורו הצורמני צבט באזני והעירני משנת הצהריים. החדר היה שרוי באפלולית רכה ורק חריגי אור מועטים שפלו מבעד לחרפי התריס ביתרו את הרצפה ונחו במחוצף לארכו של השטיח. שפתי עיני בכף ידי ומיצמצתי אל השעון המעורר. לוח־הספרות הבריק באפלולית באדישות אטומה שלאחר מעשה־קונדס מרושע.

השעה חמש.

הזוּתי עצמי אל החלון, התרוממתי נשען על מרפקי, ומשכתי בחבל התריס. ריבוע תכול־ורוד נפער תחתיו והגיר לחדר אור־ערביים רך וחמים. מן הקומה הרביעית נראה הרחוב שרוע על גבו כשהוא משתפל לים במתינות עצלתנית וטובל בו בקצות בהונותיו. "כבר קמת?" נשמע קול מאחרי. דינה עמדה בפתח. מחזיקה בידה האחת קעריית בצק ובשניה בוחשת בכף־עץ גדולה בעיסה הלבנה והדביקה. עור פניה היה אדום ומקומט ושערותיה הפרועות נפלו ברשול על חלוקה הדהה והמרוּבב כתמי שמן ובצק. החלוק היה צר מכפי מידתה ונסגר אך בקושי על כרסה התפוחה שבלטה לפנים. היא דמתה לכוהנת־פולחן עתיקה שנקלעה בטעות לבית מן הישוב, מתוקן ומסודר כהלכה.

"מה זה היה לך?" שאלתי בקול צרוד מן השינה ובנעימת סלידה קלה.

"אני אופה עוגה, הערב יבואו אורחים", אמרה. היא הביטה בי כדי רגע קל והוסיפה: "לך לאמבטיה לרחוץ את הפנים". עכשיו הצטערתי על נעימת הסלידה שנתלוותה לקולי. דימיתי עצמי תפוח־פנים ופרוע־בלורית מן השינה.

"צילצלו מבית־החרושת", אמרה.

"מי?" שאלתי באדישות.

"המנהל. הוא צילצל לפני שעתיים", אמרה. "אבל לא רציתי להעיר אותך. ביקש שתבוא מיד, קרתה תקלה במכונה הגדולה".

"בני־ג'רסי?!" זרקתי כנגדה.

"כן, בני־ג'רסי", אמרה.

שיוריה האחרונים של השינה נתפוגגו כהרף־עין. "מדוע לא אמרת להם שהמכונת במוסך?" שאלתי, כשאני מזדקף בספה הרכה ומוריד רגלי אל השטיח.

"צילצלו גם מן המוסך, המכונת כבר מוכנה", אמרה.

"הני־ג'רסי המזופתת הזו! עולה לי על העצבים", הפטרתי בקול נזעם.

"אתה מוכרח לנסוע", אמרה.

הכעס הגואה השיר באחת את קליפתה של הנימוסיות המהוגנת.

"תופסת מקום של שלש מכונות ולא עושה כלום, המחורבנת הזו. פרזיטית!" זרקתי מרותח.

"אל תכעס, אריק", אמרה. חיזכה השליו צינן את רתיחתי. ישבתי כנגדה והיא שלחה אצבע לבנה ודביקה לקצה אפי.

"את מלכלכת אותי", נרתעתי לאחורי המיטה. היא רדפה אותי בכף-העץ הלבנה ואני ניתרתי מן המיטה ונמלטתי מקינטורה לאורך המסדרון ולאמבטיה. פתחתי את הברזים וקול סילוני המים הקולחים נתערבב בצחוקה המצטלצל מעבר לדלת. המים הצוננים זלפו על ראשי, זרמורידו לאורך הגוף והפיגו ממנו את הכבדות השקועה בכל אבריו. אחר סגרתי את הברזים ושפתי את גופי במגבת עבה. מרוצתו של הדם גברה והוא שטף בעורקים קצוב ומהיר. שפתי בכוח את חזי ובטני. שמנתי מעט בימים האחרונים. כרסה של דינה מתמלאת ומתעגלת. בלילות היא מתהפכת על משכבה חסרת-מנוחה. מה יולד לנו, בן או בת? שיהיה דומה לה. שקט ורך כמוה. לעולם אינה מרימה את קולה. תמיד שקטה וסלחנית. ההריון כיצר אותה. גם כשהיכרנו זה את זה לא היתה יפה. היה זה לפני שלש שנים, בלונדון. היה ערב סגריר, היא נכנסה למסעדה מתוך הגשם כטובע העולה מן הנהר. עמדה אצל הדלת מנטפת וכבדה ממים כמו עץ לאחר גשם שטיפות נושרות מעליו. אני תליתי את מעילה מעל האח והושבתיה בין הקירות הכבדים והכוסות המצללות. ריח התבשיל והטבק ועיגולי העשן הלבן. היא היתה קטנה ונבוכה כאדם העולה לראשונה ליבשה. הגשם לא פסק, וכשנפרדנו מתחת למטריה על מדרגות בנין השגרירות הסתננו בין טיפותיו צפירות של ספינות השטות בנהר ומגששות דרכן בערפל. שבוע קודם לכן באה ללונדון לעבוד בשגרירות. אני עמדתי בסיומה של השתלמות בהנדסת-מכונות. סמוך לסיומה נישאנו במשרד הקהילה היהודית, ולאחריה הנסיעה הנפלאה באניה היוונית, הטיוול ברודוס...

"אריק, הזדרו!" קולה בא מעבר לדלת כמעולם אחר. לבשתי בגדי ויצאתי למטבח. דינה עמדה אצל תנור-האפייה. חלוקה המרובב ועמידתה המגושמת העלו בי את זכרה של הניורג'רסי המקולקלת. היא נשאה אלי את עיניה.

"תחזור מהר", אמרה.

"אשתדל", אמרתי.

"אינני רוצה להישאר לבדי", אמרה.

"כן", הפטרתי ויצאתי לחדר-המדרגות.

באור השקיעה דמה הרחוב לדף מצויר שיצא מאלבום צבעוני. חשתי בצעידתי רעננות משפרת. המקלחת הצוננת נסכה באברי קלות נפלאה. בפינת הרחוב שיחקו ילדים בכדורגל ואני הסתערתי על הכדור הגדול, הקפצתי אותו על קצה נעלי ופרצתי עמו לתוך החבורה הצוהלת. הפעוטים נתלו עלי אשכולות-אשכולות ואני ניערתי אותם מכתפי, דילגתי מעל ספסל ציבורי ורצתי לאורך הפכיש. הניורג'רסי המקולקלת שקעה בזכרוני כמטיל מתכת בחבית שמן רכה ואני רציתי להיתלות על ענפי העצים, לשעוט כעיר פרוע ולהתחרות במכוניות הצופרות בכביש. פיפוייה הנסתר של הצעירות הקלילה שטף את שכבת שמני-הסיכה וחלודת המכונות שצפדה בעורי ופרץ לפתע כסילון דם עז ולוהט. בכל תא מתאי גופי חשתי עצמי משוחרר.

פראי ומלא משובה. זה זמן רב לא הייתי כה קל ומרחף. היה זה בסיומה של סדרת הקיץ הארוכה בעג'רה. בדרכי צפונה באה רוחיים לקראתי. היא דיגדגה בפני, רטטה בנחירי נניחוח משפר וסימרה את חושי. אני באתי לגדוד וחמקתי ממנו מופה תזוית במכוניתו של הסמג"ד. דהרתי העירה, נטלתי עמי את אורה וטסנו משולהבים בכביש החוף. הגיפ הפתוח עף במהירות מטורפת ואנו היינו קלים ומרחפים כמותו, שטופי רוח ומסוחררי מהירות. אורה אהבה את הנסיעה הנפלאה ההיא, ואני אהבתי לראותה בכך. בחולצתה הדקה המרפרפת ברוח ובמכנסיה הקצרצרות היתה כאיילה. היא היפתה בידיה על רגליה החשופות והחטובות וקולה הצוהל התחרה בשאגת המנוע: "אריק, אתה עצום, עצום!" היכן היא ברגע זה, האם נשאר גופה חטוב כשהיה? האם אוהבת היא עדיין את המהירות המטרפת, על אף ההריון והלידה?

"שלום, מר גונן", קידמוני במוסך, "המכונית מוכנה".

"אפנס אליכם מחר ונעבור על החשבון", אמרתי.

"זה לא בוער", אמרו.

"אני ממחר לבית החרושת, קרתה תקלה לאחת המכונות", אמרתי.

"זה בסדר, זה בסדר, רק תמלא דלק בתחנת הדלק הראשונה", אמרו.

"אריק, להתראות מחר", אמרתי.

נכנסתי למכונית, התנעתי ויצאתי לכביש. נסעתי לאורך המדרכה, מבקש בעיני תחנת דלק ראשונה. המנוע זימזם בקצוב ובחלק ואני צותתי לו בהנאה כמאזין המצוות לתזמורת המנגנת באולם הקונצרטים. העפתי מבט בשעון הדלק. יש למלא את המיכל, הוא ריק לגמרי, שעון הדלק של הניו ג'רסי אינו פועל מאתמול בצהריים. אולי האחראי למשמרת אינו יודע על כך. בין כה וכה המכונה מתקלקלת לעתים קרובות ומשביתה את עבודת המחלקה כולה. יש להודיע לסוכן הראשי. מכונה חדשה כמעט, אולי הטיפול אינו נכון, הפעם לא אניח להם להפעילה עד שאבדוק אותה על כל קרביה. אפרק אותה לחלקים, אחזיק אותם בידיים עד שתעבוד כמו חדשה. היא תעבוד, היא תעבוד...

"אריק!" שמעתי קריאה מאחרי, ובבת אחת בלמתי והפניתי ראשי לאחור.

אשה בשמלה רחבה ובהילוץ טופף קרבה למכונית. באור האחרון צפו פניה בחלון המכונית.

"אורה!" נתמלטה מפי קריאת הפתעה. פתחתי לפניה את דלת המכונית והיא אספה פנימה את שמלתה וירדה על המושב הרך. רגע קל סקרנו זה את זה כשני מתאבקים הנפגשים בזירה לקרב גומלים, ואחר נטלתי את ידה ונענעתי בחזקה.

"לא ידעתי שאת כאן", אמרתי בחלוף ההפתעה וחשתי עצמי נרגש. ידה היתה חמה והיא לא משכתה מתוך ידי.

"אינני כאן, אני בבאר שבע", אמרה.

"באת לביקור?" שאלתי.

"ראובן נסע לחוף-לארץ לשבועיים. עד שיחזור אני נמצאת אצל אחותו יחד עם רון", אמרה.

"אף פעם לא ראיתי אותך", אמרתי, וחשבתי כי קולה לא נשתנה ונשאר רך וחם כשהיה.

"הוא כבר גדול, דומה לאביו", אמרה.

"לאן את הולכת? אוכל להסיעך במכונית", אמרתי.

היא צחקה: "אינך מכיר אותי? שכחת?"

"לשום מקום?" שאלתי.

"אהה", הימהמה, "אני מטיילת בעיר, לא הייתי כאן זמן רב, אני מתהלכת בה כבמקום חדש".

התנעתי את המכונית ונכנסתי לזרם התנועה כשאורה יושבת לצדי על המושב הרך והמרופד. שוטטנו ברחובות והיא הביטה כל העת החוצה. אורות-ניאון צבעוניים הועלו בחלונות-הראוה הססגוניים והציפו את המדרכות. היא בלעה במבטיה את המדרכות הגדושות ואת בתי-הקפה המתמלאים לעת ערב, שעברו לפנינו כבסרט נע, רועש, גרוש וצבעוני.

היא אהבה לשוטט. לעתים נטלה אותי עמה לטיוליה. שוטטנו במקומות שוממים, פעמים טבענו בחוליות, פעמים חצינו ואדיות חרבים, פעמים טיפסנו על הרים, מתנשמים ומתנשפים במעלה אל הפסגה. בלילות היינו שוכבים על גבינו זה אצל זה, מביטים בשמיים המכופפים ואובדים אי-שם בין הציר והעגלה. היא היתה נושאת בתרמילה מכבש-צמחים ושברי חרסים שליקטה בדרכים, ומעולם לא הניחה לי לשאתו. לטיול האחרון לא נטלה את תרמילה. אני באתי שרוף מן הסידרה ושיפור מריח ים שהלמני בדרך צפונה, ודהרתי עמה בגיפ הפתוח במכנסיים קצרצרות וברגליים שזופות. במהירות מסחררת טסנו בכביש-החוף, שערה התעופף, עיניה מיצמצו ברוח הנואקת, ותענוג הטיסה הפראית שנדלק בכל אבר מאבריי-גופה החטובים מילא את עיני עד כאב.

"אריק, לא השתנית כלל", אמרה אורה בהביטה לעברי.

"גם את לא", השבתי בהעיפי מבטי על שערה ופיה.

היא צחקה קלות: "אתה חושב כך?"

"אהה", הימהמתי, בחשבי על רגליה החטובות שנחו עתה מתחת לשמלתה הרחבה. עכשיו העפתי בה מבט נוסף והבחנתי במיצמוץ ההנאה שחלף בעיניה.

מבלי משים הגיעה המכונית למוצאה של העיר וכמאליה החליקה אל כביש-החוף. האפילה התגנבה חרש ושטחה על הכביש אדרת שחורה. הדלקתי את הפנסים ואלומות האור שטפו את הכביש הרץ לאחור כמבקשות לקרוע את חשכתו הפמוסה.

"זמן רב לא נפגשנו", אמרה.

"שלוש שנים", אמרתי בהביטי על הכביש הנגלה מחשפתו.

"אתה זוכר בדיוק?" שאלה.

"הנסיעה ההיא בכביש החוף והלילה בחוף אפולוניה", אמרתי. היא שתקה ואני חשבתי שהיא מהרהרת באותו לילה בחוף. זמן קצר לאחריו השתחררתי מהצבא והפלגתי ללונדון. קודם נסיעתי התראינו טופות פעמים אחדות ולאחריה באו כמה מכתבים שהפסקות ביניהם גדלו והלכו עד לאותו מכתב בו כתבה על ראובן. בימים ההם הרביתי להרהר באותו לילה באפולוניה ובמרוצת הזמן נתכסה אף הוא במעטה שיכחה, ואפולוניה שבה וצפה בזכרון בשעותיה הנדירות של הצעירות הפראית והחריפה.

"אריק, לאן אנו נוסעים?" שאלה.

שתקתי ומדדתי בעיני את הכביש.

"לאן אנו נוסעים?" שנתה. היא הביטה בי ואני סיננתי מבין שיני: "זה כביש החוף. אני רוצה לטוס. לטוס, אורה!"

היא קלטה במבטה את שפתי ההדוקות, גופי המתוח והדרוך על ההגה ורגלי הדורסת את דושת הדלק. המכונית הגבירה מהירותה ואצה על הכביש, מתפתלת וחורקת בגלגליה בין המכוניות שנעו על הכביש בצפיפות. ידיה ננעצו בריפוד המושב. היא מפחדת מן הטיסה, מן המהירות המשכרת. הרגל דרסה את הדוושה עד סופה. המכונית שאגה וטרפה את הכביש. שתהיה רוח! שתהיה רוח! ששערותיה תעופנה! (המכונות בבית-החרושת כבדות ומגושמות). שהמכונית תתרומם ותעוף!

"אריק, היוהר!" אמרה לפתע. היא אמרה היוהר. יש לה ילד מראובן. יש לה שמלה רחבה ולא מכנסיים. היא מפחדת להתמסר למהירות המטרופת. ליצר הפראי, עכשיו הכביש ריק. אני טס! טס! ממש!! שהרוח תפרוץ מן החלון ותרים את שמלתה. שרגליה תהיינה חשופות. שתכה בהן. שתכה בכוח. שתצהל. שתשיר. כמו פעם, פעם...

כמעט פרצה הרוח פנימה ובבת-אחת באה תפנית קלה ולאחריה שיירה של מכוניות. הן זחלו לפנים באטיות מרגיזה ואורותיהן האחוריים זהרו כגחליליות. המכונית בלמה מהירותה המנוע רטן קצר-רוח בקצה השיירה.

"אי-אפשר לעבור", אמרתי.

"שיירה שלמה", אמרה.

"בטח עד סיבוב הרצליה", אמרתי.

בסיבוב הרצליה פונות מכוניות אחדות למושבה ורבות אחרות בכביש המוליך לחוף-הים ולמלון אפדיה. הג'יפ ירד אז ליד אפדיה ונסע לאורך החוף צפונה לסינדא-עלי. הירח המלא באותו לילה ניצב על חוד צריחו של המסגד והשקיף משם על גבעות הכורכר ועל הים שלחש לרגליהן. האור היה לבן והפך את החול הדק לקמח. הקמח הרך הלבין באור הירח המלא, ואנו עמדנו יחפים במקום שהוא נפגש במים והופך ראי מבריק ומלוטש. הים שכב לצדו נינח ושקט. כשהוא שולח אליו פעם בפעם את כפות גליו המקציפים, חוזר והחלק חוזר והחלק. גופותינו נצמדו ונחו טבולים יחדיו בקמח. הקמח מילא אותנו בהמון גריסיו הזעירים ואנו גרסנו אותם בשינינו בקול חציצה דקה ולשנו במ את עורנו. שעה נתפור בקמח

ואני גיליתי אותה אט־אט מבעד לבגדיה כגלות פרי בשל מן הקליפה המכסה אותו. לבי פעם בחזקה וידי העמיקו בה כשרשים. הן טבלו בעורה וחתרו אל עורקי דמה המפפים. לזהות התדפקו על כל שעריה, שנמסו לאטם. היא שכבה גלויה בכל מטמוניה, באור הירח, ידיה נחו לצדדיה והקסם הענוג שעל פניה היה מתוק עד לכאב. אחר התרוממתי ונשאתיה בזרועותי אל המים החמים שרצדו ורחשו סביב גופינו הרטובים והמבריקים.

אחר, בשכבנו ערומים בתוך הקמת, ליחשה לי רכה ושקטה; "אריק, הבאת את המפוחית?"

קמתי מאצלה ופסעתי אל הגי'פ. נטלתי את המפוחית ושבתי אליה. שדיה נתנשמו עם הצלילים העולים ויורדים ורגליה נתארכו בהם ונפשטו לפנים מבטנה...

"איזו תנועה בכביש!" אמרה אורה.

"אי־אפשר לנסוע", אמרתי מאוכזב והצטערתי שאיני יכול לטוס ולפרוע את שערותיה.

"כולם לים?" שאלה אורה בראותה את השיירה פונה לכיוון החוף.

"הם לבתי־המלון. החוף מלא בתי־מלון חדשים", אמרתי.

עכשיו פנינו שמאלה ונסענו מאחרי השיירה המוארת בכביש המוליך אל החוף. סמוך לאפדיה פנינו לדרך־עפר.

"לים?" שאלה בקול אחר.

"לים!" עניתי בקול אחר.

המכונית ירדה בין צלעות הכורכר אל החוף. החוף היה חשוך ושומם ואנו נסענו לצדו של הים. פנסי המכונית האירו את קר־המים המעוקל ומקציף. הים נזדקר מן החשיכה כגוש ענק שחור ואימתני. אורה הביטה אל גבעות הכורכר כמבקשת בהן משהו להיאחו בו.

"עצור כאן, אריק", אמרה לפתע.

"זה לא שום מקום", אמרתי כשאני מקשיב לקול המנוע כלהלמות תופים עמומה.

"זה כאן, הנה הפתח של הוואדי", אמרה.

שנינו ידענו כי מעל לפתחו של הוואדי הנופל לים מזדקר צריחו של מסגד סידנא־עלי. עכשיו נחבא הוא במעבה האפילה. עצרתי את המכונית וכיביתי את הפנסים. בבת־אחת הוקפנו לילה שחור וסמיך. נהמת הים נתגלגלה אלינו ככדה ועמומה ומסתורית.

"הים סוער", אמרה.

"את חושבת?"

"תקשיב. הוא שואג כמטורף".

"מאוחר יותר יירגע".

"אתה חושב כך?"

"כן, עוד מעט יעלה גם הירח".

היא פתחה את הדלת ויצאה לחול. האפילה הסתירה אותה מעיני. השענתי ראשי על גלגל ההגה. אפשר שהיא נשענת על המכונית ומביטה אל גבעות הכורכר. היא מחכה לירח. הירחירתי. היא יודעת את טעמו. היא יודעת כי לאורו הדברים אחרים. לא אדחק את הקץ. יש לי פנאי. הרבה פנאי. לא אצא מן המכונית עד שיעלה הירח ויעמוד על צריחו של המסגד. לא אצא עד שהחול האפל יהפוך קמח. עד שהים ישקוט וישוב ללטף את החול. היא תחכה. היא אינה רוצה בכך אחרת. היא תבשיל אלי לאט-לאט. לא אשפוך את גרעיניה. היא עטופה קליפה בת שלש שנים. השמלה הרחבה. היא קנתה את השמלה בכספו של ראובן. כספו מכסה את גופה. היכן הוא נמצא? מדוע נסע והשאירה לבדה? יש לה בן ממנו והיא מתארכת אצל גיסתה. מי היא גיסתה? היא אוהבת אותה? היא קשורה לשם? היא רחוקה? היא תחזור. היא מוכרחה לחזור. לאט-לאט. עוד מעט יעלה הירח והיא תתקלף מקליפתה. יישאר הגלוי בלבד. בתוך הקמח. בתוך ידי. הגלוי...

"אריק, מה אתה חולם?" צהל קולה כנגדי. הרימותי ראשי מן ההגה.
 "המים נהדרים. חמים כמו אש". היא תקעה ראשה בחלון וריח ים רטוב נדף משערותיה.

"מה זה, את רטובה?" שאלתי תמה.

"טיפשון, הייתי במים", נצטלצל קולה בעליצות. "התרחצתי", צחקה וניערה את ידיה הרטובות לנגדי. טיפות זעירות ניתזו על פני ואני מחיתי אותן בכף-ידי. פתחתי את דלת המכונית וצלליתיה היבהבה לעיני. באפילה לא הבחנתי בתווי מערומיה. היא נראתה בעמידתה כאשה המעורטלת לבדיקה בחדרו של הרופא, שאין בעמידתה לא ערגה ואף לא ציפיה.

היא ניגשה אל מאחרי המכונית, נטלה את מלבושיה ונשאה אותם מקופלים אל מושב המכונית.

"מדוע אינך מתפשט?" שאלה בראותה בעמידתי הרפויה.

פשטתי את חולצתי והשלכתיה על כנף המכונית.

"מדוע אתה זורק כך את החולצה?" שאלה בקול יבש וקפדני.

נטלתי את החולצה וקיפלתיה בלא חשק כתלמיד פרוע המסדר מחברותיו במצנת אמו הקפדנית. מלבושיה היו מקופלים על המושב ואני הנחתי לידם את מלבושי כחנווני העורם על דלפקו קופסות שימורים אטומות. היא פסעה אל המים ואני נשרכת אחריה כסייח המובל בעל-כרחו לרחצה. הכל היה מסודר וקבוע כיומן-טיולים במשרד-נסיעות. המכונית היתה קבועה במקומה, צרורות הבגדים היו סדורים וקבועים על המושב, ואנו היינו מסודרים בהליכתנו לים הקבוע. אולי יבוא משהו ויהפוך את הכל. מוכרח לבוא משהו. עכשיו. שהירח יעלה עכשיו במערב. שתקום עכשיו סערה גדולה ותזרוק אותנו בכוח לחול. שגבעת הכורכר תתמוטט עכשיו ואנו נרוץ לראות את קיר-הרקיע נשבר ומתרוסק. שהיא תתחיל עכשיו לטבוע ואני אשא אותה כמציל אל החוף...

"המים נהדרים, אריק", צהלה.

עכשיו זה יבוא, חשבת. היא חוזרת. בתוך המים.
 "הם עולמיים!" השבתי נעתק־נשימה וחתרתי במים להתקרב אליה. אני אתיו עליה.
 היא תצלה. עיניה תמצצנה. פיה ייפשק ויסגר. ייפשק...

"אל תתיו, אריק!" קראה.

"תתיו גם את!" צהלתי.

"זה מפריע", פלטה מתנשמת, "אני רוצה לשחות. בבאר־שבע אין לנו ים. צריכים
 לנסוע לאשקלון. זה רחוק. זה קשה".

ידי המתיוה רפתה על המים. יצאתי מאוכזב מן המים ורגלי דישדשו בחול. מעל
 גבעות הכורכר נסתמנה פיסה בהירה. על רקע פאת השמיים המחווירה נסתמן
 חלושות צריח המסגד מעל קו־הרקיע כחד כידון מאונך. חודו היה בודד ומיותם
 בין הגבעות. הרחק משמאלו טיפס בדל ירח כרות ומצולק כשיש המאמץ כוחותיו
 האחרונים. כרעתי דואב על החול החיור והבטתי בירח הנכה. הוא דידה על הגבעות
 כמבקש עזרה. לפני שלש שנים היה צעיר ומלא וְחֹק. הוא הקים אותנו או מן הקמה
 הרך והוליכנו חבוקים בין הגבעות והמים. באפולוניה נעצר ואנו נעצרנו עמו. היה
 שם נד־אבנים זקוף שהגביה מצחו העתיק מול המים, סלעי־ענק שנידרדרו מן ההר
 ונשארו חנוטים על בלימה, ובריכה רחבה שהגלים מתנפצים אל דפנותיה הסלעיים
 והופכים בתוכה אדנה שקטה, רוגעת ורדודה. בפתחה של הבריכה ניצב זקיף־סלע
 ענק שהמים היו מתרוממים בצלעותיו, קופצים־מבעבעים בחריציו וגולשים־מחליקים
 לאֶטם. באור הירח המלא הוקף הסלע טבעת־קצף לבנה ומרשרשת, מרצדת ומכסיפה
 בזהרוריה. המים הרחשים ביעבעו בקצף והפכו המוני־המוני לטאות דקות וגמישות.
 עמדנו אז ערומים על הסלע ולא שבענו מראות את לטאות־המים במשחקן. הן
 התארכו והתעגלו, התפתלו והתישרו, ובאור הלבן בהקו כסרטי־נייר מוכספים. נדמה
 היה כי הן צפופות בהמון, לוחשות ומתפללות, ואנו עמהן צמודים בגופותינו, נעים
 בקצב המים, מתעגלים ומתארכים, מתפתלים ומתישרים, שרים ומתפללים לאלוהי
 המים והאבן...

"אריק, מה אתה שורק?" שאלה אורה בעמדה מעלי רטובה ומנטפת.

"לא הרגשתי שאני שורק", עניתי בשאתי אליה את עיני. רגליה הבריקו באור. הן
 היו חטובות כמו אז, ממוגעות כפותיהן בחול אל השוקיים ולמעלה עד מבוא הירכיים
 המקומר.

היא התכופפה קמעה ואני ראיתי באור החיור את טיפות המים המבריקות שנשפו
 משערה אל שדיה העגולים וגלשו ליד הפטמות אל הבטן ולמטה.

"שרקת שיר שהיית מנגן במפוחית", אמרה.

"שירים רבים הייתי מנגן במפוחית", אמרתי. היא שתקה והביטה אל הגבעות.
 עכשיו זה יבוא. היא תרד על החול לידי.

"מפוחית זה כלי נהדר", אמרה. היא כרעה לידי באֶספה אליה את רגליה. לבי פעם
 בחזקה.

"כבר המון זמן שלא שמעתי מפוחית", אמרה. משהו גאה בי ועמד לפרוץ. זה הולך ובא, זה הולך ובא.

"אורה", אמרתי, רועד כולי, "היית רוצה שהירח יזרוק הנה עכשיו מפוחית?" היא הרימה עיניה אל הירח. פניה נהרו. עכשיו מיצמצה בעיניה ופיה נפסק. "כן", ליחשה, "הייתי רוצה, הייתי מביאה אותה לרון במתנה. אני רוצה שהוא ינגן על מפוחית. תאר לעצמך, אנחנו נוסעים שלשתנו במכונית, ראובן נוהג ורון מנגן לנו בדרך. זה עצום! נכון?"

"זה עצום! נכון, אריק?" שנתה.

יאוש חילחל בתוכי. ביקשתי משהו להיאחז בו ועיני נתקלו במבטה החולמני השט עם הירח. רק לא זה. לא לאבד את הכוח, את היכולת להתפרץ, לסעור, לחוות שנית את שעות-החסד העמוקות, צעיר וחזק כמו אז.

בבת-אחת זינקתי ממקומי כחיל מכותר המזנק לקרב-היאוש האחרון. משכתי בורועה ועקרתיה מן החול.

"בואי, אורה!" התחלתי לרוץ כשאני מושכה אחרי כוח.

"אריק, מה אתך?" נבהלה. משכתי בכל כוחי. "לבריכה, אורה, לבריכה!" פלטתי מתנשם מן הריצה.

"מה קרה לך?" התחננה מאחור.

"לסלע הגדול, לסלע!" צעקתי.

"איזה סלע?" צעקה.

"באפולוניה, לסלע של הלטאות!" נודעקתי בכל גרוני.

היא נגררה אחרי, מתנשמת ומטה ליפול. לפתתי את זרועה בכוח ולא הרפיתי. לפתע כרעה על החול, נואקת ונטולת-נשימה. הרימותיה מן החול והמשכתי בריצה, נושאה בזרועותי. היא היתה מוטלת בזרועותי גונחת ועצומת-עיניים. "אתה מטורף", ליחשה מן המחנק, "מטורף". לפני נסתמנה צלליתו של נד-האבנים הזקוף באור החיור. הוא התרומם לרגלי המדרון שירד עד המים וניצב גבוה וגאה מול הים. סלעי-ענק התנשאו מן המים כחיות-ים אימתניות הזוקפות ראשן ופוערות לוען כלפי מעלה. עכשיו זה יבוא. נהמת הגלים הנשברים אל חומת הסלעים. הסלע הגדול בפתח הבריכה. טבעת-הקצף המרשרשת סביבו. הלטאות. הן, המוני הלטאות הלבנות והרוחשות. המון המים הנישא אל מקדש הסלע הגדול. פולחן-ליללה לאלוהי המים והאבן. הגילוי הישן הקם, החי את עצמו מחדש, המסתער בשנית, בשלישית, עד לאין סוף...

שאן הגלים נסוג ונבלע והפך המיה דקה. הבריכה נגלתה באור המועט. עמדתי מולה מתנשם מן הריצה ונושא את אורה בזרועותי. מראיה היפה על פני כמפת אגרוף חדה. "אל-אלוהים", פלטתי נדהם, "מה עשו לה".

חלקת המים הרועעת והמכסיפה נעלמה כלא-היתה. הקרקעית האטומה נפערה כפצע פתוח. ציבירי חצץ וכלונסי פיגומים היו פזורים על הקרקע הקשה והיבשה. חומת הסלעים המקיפה אותה הוגבהה ויושרה ונחבשה חגורות בטון סרגליות. סמוך-סמוך

ניצב עמוד מאיים. פסעתי לקראתו כדורך על מסמרים. השלט הקבוע בו דקר את עיני כמדקרות סכין:

סכנה!
כאן בונים ; הכניסה אסורה ;
העברייני ייענש !

זרועותי רפו. אורה נשתחררה מהן והחליקה לקרקע. היא נשענה על העמוד ואני רצתי אל הסלע כאדם האץ להגיש עורה. משראיתיו האטתי צעדי וקרבותי אליו דומם כלארזנו של מת. הוא עמד על קרקעית הבריכה כעץ שנחשף מכל שרשיו. מכונת־הבטון הגדולה שעמדה לצדו דמתה לרובוט אימתני שהיכהו למוות. הלטאות הלבנות נעלמו כציפורים הנעלמות ממקום של קללה. ריח המלט עלה באפי כריח מוות. כרעתי לצדו מיואש ולחוץ מפאב. ידי נגעה בסלע המת וקפואה שבה אחור. משהו חם וצורב צף־עלה בגרוני, חמר והציף את הראש ונקווה בעיניי. מבעד למסך הרטוב שציעף את עיני ראיתי את אורה פוסעת לקראתי. היא נעמדה מעלי וטיפה אחת זלגה על פני, שהתה על קצה סנטרי, ונשרה על כף־רגלה. רגלה לא זעה והיא שתקה שעה ארוכה. כשפסקתי מרעוד הניחה ידה על ראשי.

"מה קרה לך, אריק?" שאלה.

"ל־א־כ־לום", ענית.

"אתה כבר בסדר?" שאלה.

"זה בסדר, אורה, הכל עבר", ענית בקול עצור והפתעתי ממידת הרוע שבקולי.

ידיה בחשו בשערותי.

"אתה יודע, אריק", אמרה בהעיפה מבטה על חומת הסלעים הסגורה בטון, "הם עושים בחכמה. תהיה כאן בריכת־שחייה נהדרת. משהו יוצא־מן־הכלל".

"אבל יקרה. צריכים להשקיע כאן הרבה חמרים", אמרתי ביבש.

"לא בכל יום עושים בריכה כזו", אמרה.

"אל תשכחי שגם דרך־הגישה לכאן אינה נוחה", אמרתי וזכרתי את בית־החרושת ואת הוויכוחים המקצועיים במשרדי ההנהלה.

"יסללו כביש עד לכאן", אמרה.

"זה התנאי הראשון לכדאיותה של הבריכה", אמרתי.

"אינך חושב שהסלע הזה עלול להפריע?"

"לא, אפשר להפוך אותו למגדל־קפיצה טבעי".

"לא חשבתי על כך, זה רעיון נהדר".

לפתע נוכחתי שאנו ערומים ורגש־בושה הציפני. ביקשתי משהו לכסות את מערומי ולא ראיתי דבר. קמתי והתחלתי לצאת מן הבריכה מתחת לצלה של חומת הסלעים. אורה הבחינה בהתחמקותי והחלה לצחוק.

"טיפשון, אין כאן שומר, מה אתה מפחד?" קראה מלעגת.

"אנחנו צריכים לחזור", הפטרתי ממרחק, מבויש, והחשתי הילוכי. צעדתי במהירות

כגנב החומק מעיניים בולשות. הגעתי למכונת, ניערתי את החול מגופי, נטלתי מלבושי מעם המושב, התלבשתי וסידרתי שערי אצל מראת המכונת, שהחזירה אור מועט מן הירח החסר. אורה הגיעה למכונת. לאחר שהותמה ניערה את שערותיה מן החול שדבק בהן וסגרה אותן במקלעת על ערפה. אחר לבשה את תחתוניה, וביקשה ממני שאסגור את כפתורי חזייתה ושמלתה הרחבה שהעלתה מעל ראשה. עשיתי בכפתוריה כמו מתקן מקלטי־ראדיו העושה באדישות בכפתורי מקלט פגום. נכנסתי למכונת והיא נכנסה אחרי וישבה לצדי על המושב. לחצתי על המתנע וקול חירחור עלה מקרבי המנוע. לחצתי בשנית והחירחור נשנה. הדלקתי את האור הפנימי והבטתי בשעון־הדלק.

"זה־רוה, המכונה נשארתי כאן", אמרתי.

אורה הביטה בי בדאגה. "מה קרה?" שאלה.

"אין דלק", עניתי. "שכחתי למלא כשיצאתי מן המוסך".

"אי־אפשר להשיג כאן דלק?" שאלה.

"זה מקום מת".

"מה נעשה?"

"גלך ברגל".

"מה המרחק לכביש?" שאלה.

"גלך למלון־השרון, זה לא רחוק, אפשר להשיג שם מונית".

יצאנו מן המכונת, נעלנו אותה בקפידה כאדם הנועל ביתו בצאתו לדרך רחוקה, והלכנו לאורך החוף. הים היה עכשיו שקט והירח החל לשקוע מאחוריו. האור התמעט והלך וערפל החל לעטות את החוף. פסענו בתוך אדי האוויר הלח לקראת אורות המלון שהבליחו בקלוש כמו ניצנוצי ספינה רחוקה בים מאבך.

"מדוע אין כאן כביש?" שאלה.

"יש כביש למעלה", עניתי.

"יהיו מוכרחים לסלול כביש עד לבריכה החדשה".

"אולי יורידו קיצור מלמעלה".

"זו תהיה בריכה מקסימה, אני אבוא אליה עם רון וראובן".

"גם אנחנו נבוא שלשתנו", אמרתי.

"מתי דינה תלך?" שאלה.

"בחדש הבא", עניתי.

היא שאלה על דינה ואני עניתי לה באריכות ולא חשתי כלל כיצד הגענו לרחבת המלון. ליד הכניסה חנתה מונית בודדת. הנהג נימנם על מושבו ליד ההגה ואנו פתחנו את דלת המונית וישבנו מאחור.

"מתי אתה נוסע?" שאלתי.

"עוד מעט", ענה הנהג מנומנם.

סרחון הטבק הזול וצחנת ריפוד המושבים שמילאו את המונית כמו הפיגו סופית

את ריח הלילה בים וטילטלוני בחזקה אל העיר הדחוסה ובית-החרושת המצחין והמחניק.

לאחר ציפיה קצרה יצאו מן המלון שלושה אנשים לבושים מקטרנים לבנים, ענבים עניבות-פרפר שחורות ונושאים בידיהם כלי-נגינה. הם דמו לכוהנים רחוקים בפולחן־אבל עצוב. הם נכנסו עם כליהם למונית וישבו בדומיה גמורה. הנהג זע על מקומו, שלח ידו אל פיו לכסות על פיהוקו, התניע את המנוע והמונית עקרה ממקומה. באור הצהוב שדלק במונית נראו השלושה במקטרניהם הלבנים כדמויות מעולם־רפאים.

הוצאתי את ארנקי וביקשתי לשלם לנהג.

"לא צריך", פלטה דמות שהרפיכה על ברפיה סקסופון מוארך. "אנחנו התזמורת של המלון".

"אתם מנגנים בכל ערב?" שאלה אורה.

"בכל ערב מנגנים ובכל ערב מובילים העירה זוג אחר החוזר מן החוף", אמר.

"מעניין", אמרה.

"עצוב", אמר. וכשם שהחל כך גם פסק, תיקן את הסקסופון על ברכיו ונצמד אליו מכונס בשתיקה, כשני רעיו שהחזיקו בכליהם בשתיקה גמורה.

המונית חצתה את ערפל הלילה לקראת גושיה האפלים של העיר הגדולה. באורותיה הצהובים ובדמויות־הרפאים שבתוכה נראתה כמפליגה ונבלעת במעמקי שאל.

בעיר ירדנו מן המונית ופסענו ברחוב החשוך הָדומם. הד הצעדים חזר מקירות הבתים האפלים והידהד ברחוב הריקני.

"אריק", אמרה אורה לפתע, "אתה אוהב את דינה?"

"כן", עניתי, "אני אוהב אותה".

"גם בחוף־הלטאות אהבת אותה?" שאלה.

"גם שם אהבתי אותה", אמרתי. מבטי גישש בפניה וחש בהם גבישים־גבישים של זרות. "אינך... אינך מבינה", מילמלתי, "אני... אני יצאתי לרחוב... ילדים שיחקו

בכדורגל... על המדרכה... פתאום הכדור התגלגל אלי ואני הקפצתי אותו... הם הביטו בי בצורה משונה כזו... נתלו עלי... הרגשתי שאני מאבד את זה..."

"אני מבינה, אריק", אמרה.

"לא, אינך מבינה את זה", מירמרתי.

"אני מצטערת, אריק, אני רוצה לעזור לך", אמרה.

"כבר עזרת לי", אמרתי.

"אתה בטוח?" שאלה.

"אני בטוח", אמרתי.

היא הביטה בי, ולפתע חשתי במלוא עצמתה של הזרות.

"אינך כועס עלי?" שאלה.

מעבר לאטימותה של הזרות החל משהו נגלה ומבהיר מאד בהתקרבותו.

"אינני כועס, אני בדרך הביתה", אמרתי.

כעבור רגע נפרדנו.

פסעתי ברחוב העמוק ומחשבתי היו פסיעות הנושאות אותי הביתה. עליתי לאָטי במדרגות ואהבתי את המחשבה שהמדרגות נושאות אותי הביתה. פתחתי את הדלת ואהבתי את המחשבה כי הדלת נפתחת הביתה. מן המטבח נדף ריח תבשיל חרוך ואהבתי את המחשבה שהתבשיל כֹּונס אותי הביתה. הוצאתי את העוגה החרוכה מתנור־האפייה, יצאתי מן המטבח, נכנסתי לחדר, ואהבתי את המחשבה שאני מעמיק הביתה. דינה היתה שרועה על גבה על הספה והחלוק המרובב בלט על כרסה התפוחה ואני קרבתי אט ואהבתי את הבית. הפשטתי אותה לאָטי מחלוקה המרובב והיא מיצמצה בעיניה ומילמלה משנתה: "אריק, הוא בועט בי, בפנים".

"כן, כן", לחשתי בעטפי אותה בחלוק־השינה שלה, "הוא מוכרח לבעוט, הוא מוכרח לחיות, הפעם היחידה הניתנת לו".

הרימותי אותה והיא מילמלה: "הם לא באו, האורחים".

"תישני, תישני, דינה", לחשתי בשאתי אותה אל מיטתה, "בא אליך אורח, בא".

השכבתי אותה בזהירות, כיסיתי אותה בשמיכתה הלבנה ונשקתיה על מצחה. אחר התרוממתי ונשענתי אל החלון. מאחת הדירות הסמוכות בקע טירטור צורמני של שעון מעורר. למטה, מן העצים שבחצר, החלה בוקעת צפצפת ציפרים דקה. מן הקומה הרביעית נראה הרחוב מנמנם באור השחר החיור, מחותל־אָד. משתפל לים ודבק בו בחוט דק של ערפל.

ישראל הר : כי תרדוף. תשיג.

מה

מה בצע כי תרדף בצע

תרדף

תרדף

תרדף

תשיג

תחלק שלל

תבנה מגדל

תמלא חלל

הן נקרא

פתאום נקרא

זכרע

נפל אפים

מה בצע כי נרדף בצע

בצע

לחם חוקנו

פת במלח

תנה לנו היום

מים במשורה

עמליה כהנא־כרמון : טיול לפנות ערב

שפת נהר וספסלים. קווים חיוורים של אור מתנועעים במים. השמש הזאת תשקע. "מי הם אפורים כעיניים", אמרתי. לפני שתיים־עשרה שנה. ושוב יתמהמהו קווי אור במים. זהרורים אחרונים. העיר אחרת. אחרים אף המים. השמש האחרת שקעה. בשדרה המרוצפת מקפצת בתי. בני נרדם בעגלה. שחפים עטים על שלל הנפלט אצל מוצא תעלה. אדם במרומי הגשר. ראשו בין מרפקיו. אולי הוא מתבונן : שוטפים המים. כבר היה לעולמים. או שמא קווי האור זהרורים אחרונים. עכשיו הביתה.

מישטחים רבועים שבים ומתרבים למישטחים רבועים. בין קירות הבנויים בסולם־הצבעים של אפור נמוג עשן הלילך בסגול וצחור. שמי־אקווארל. אנדרטה של מצביא : "אמות במגפיים. על חרבי".
פה מרפסת בית־הנתיבות.

נערה חיוורת ופיה גדול ומצובע מביטה בראי הארנק. מלצר מניף קערת פירות : תפוזים אחרונים, עטורים עליהם. אגסים. אננס. גבר וצדעיו מלבינים מוציא מכיס חזייתו שעון פלאטינה, לוח־הספרות חלק. אף אלה ממראות העיר הגדולה. ושטר־כסף חדשים. נקניקיות בחרדל. שוקולד מריר. נייר־עטיפה עשוי בפסים לבנים וזורדים. נשים גאי־נות זוקפות גבה.
הגבר בצדעים המלבינים מתבונן בי :

"אריקה ?"

ברונו הוא זה. פיית־זהב לסיגריה. כפתורי שוהם שחור בחפתי שרווליו. לצרכי עסקים בא לעשות בעיר הזאת. איננו מכיר כאן איש.
היום אחר־הצהריים עבר ברחוב. גשם החל יורד. גשם דק. מטריות צבעוניות. עמד והמתין מתחת לגווזטרה זרה. והנה — אומר הוא — מי פילל, מי מילל : בשער בהיר הנופל צד אחד, לחיים משופות ופרחים מלאכותיים בכובע — אני היא הניצבת עם הילדים בפתחה של חנות כל־בו. קרונות של טראם זוו. לא נתנו לו לחצות. ובעברם, ואני כבר לא שם.

משל סרט־קולנוע שנעצר בו חזר אז להתגלגל שפי, ממשיך ברונו ומספר. כיצד לא ידע כי ביום מן הימים ישוב לראותני, הוא אומר. שמרחוק יכירני. לפי שערי הרפה. הבהיר. הנופל צד אחד. לחיי המשופות. הלא אין אדם מלבדי.
מתחת לכרזה של עיירת־מרפא בצורת מזרקה ירוקה מזנקת אל רקיע ירוק יושב נער קטן רכוס במעילו. פוזמקו האחד מתוח. השני משולשל. מחזיק הנער מעה בכפו. מציץ בה כבקמיע.

"האמנם לא הציץ בה אף בגילגול קודם?" מהרהר ברוננו בקול ומכווץ גבותיו הדהות. אך כמו אמר: אריקה שלי, כיצד שכחתיך.

חדר-המדרגות.

בתי מפומת. בני מרוכזו בפנס-הכיס הנדלק וכבה בידי באור אדיש ומת של מגדלור. נוטלת אני את הפנס מידי הילד, יורדת לשים את העגלה בחדר-המשמרת. מצטופפים הילדים בחושך וממתינים. הנה תשוב אמם וחדר-המדרגות יישטף אורה. הבת תרוץ למעלה ותחכה ליד הדלת, פתילי כומתת-הצמר מתירה.

בחדר הגדול, בפורסה החומה, יושב האנזל וקורא. כחורש בערפל. כמו מבעד לקטורת בכדור-הבדולח מתבהר עולמו ואלי גיבט. אדמה שחורה מסתמנת. חוץ. כמניפה נפתח ונסגר האילן. מחנה צפרים אורב בלאט. הלוך ותעה באה האשה, בין אור וענן. להשקות הבהמה. להביא לו הפת. הבבואות הזוות של שמש עירומה חסרת קרניים, אשר גחה נוצצת בין שכבות האד, תיעלמנה בשנית עוד מעט. בערפל חורש הוא ומשדד, משבת עד שבת.

קולות הילדים בחדר-הילדים נדמו.

"יום ארוך היה זה בבית-המרקחת", פותח האנזל.

אני מושכת מתחת לכורסתי את סלסלת הגרביים לתיכון.

"יש להוציא את בקבוקי החלב", אני נזכרת.

בחוץ מידפק השלט "הגנן מוכר פרחים" על שער הגדר. כמו צלע אניה שחורה גוש הבית. אפלה גמורה. רק לגובה החלון הגדול רוכסנים של אור: כסולם-יעקב של גחליליות עולות ויורדות מפציע אור-דבש בין הווילאות.

בשובי מושיט לי האנזל את שפופרת הטלפון. קולו של ברוננו מעברו השני של הקו:

"אולי את זוכרת. ערב אחד, ערב חורף למען הדיוק, שאלת שאצטרף להולכים ל'היכל הבדולח'. הפעם אני המבקש, מבקש ומפציר. אנא הצטרפו. האנזל ואת, אלי הערב".

במה מוארת.

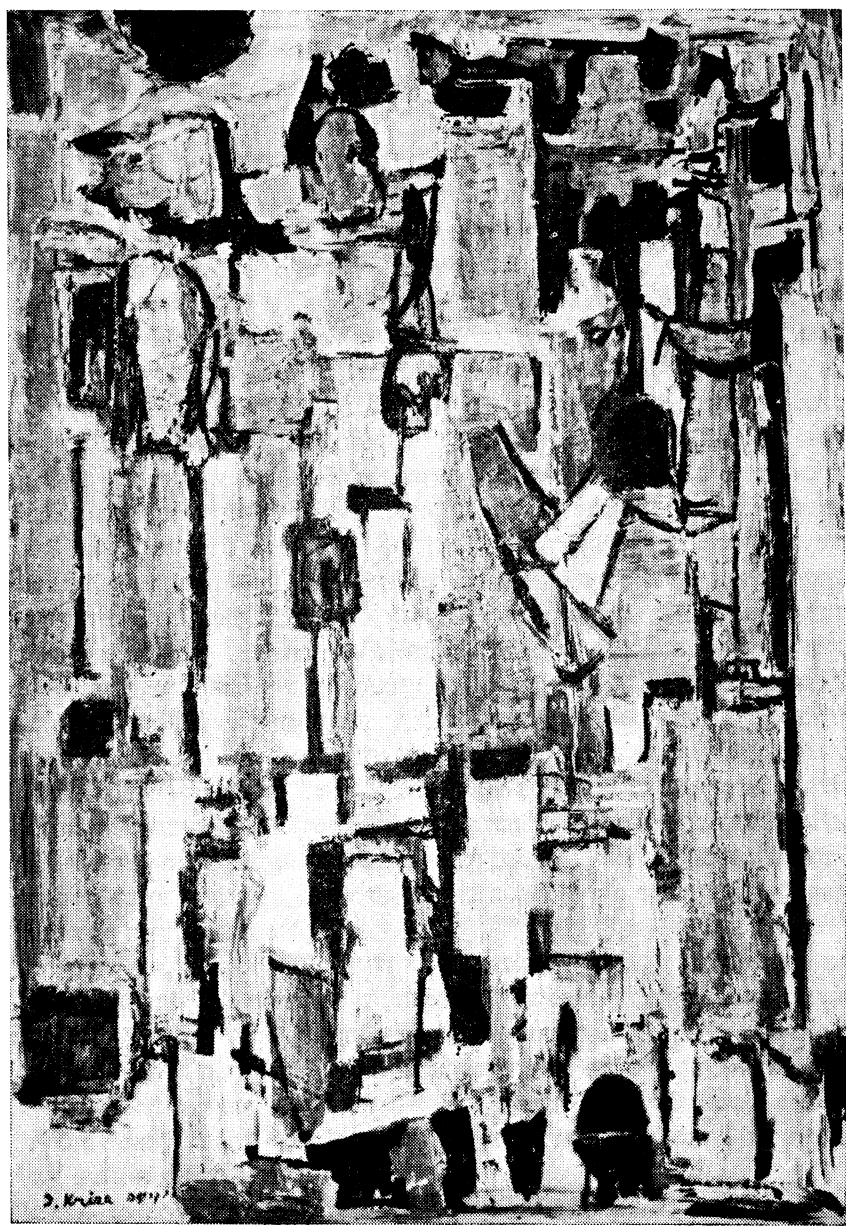
לפי התכנית למדים אנו: להקת-מחול אפריקאית. יהי כך.

וכבר, תוך שיחם-ושיגם, בסמרטוטים כרוכים סביב מצח וחציאות הגינגאם, בוא וחטוף מכה של תוף בין עיניך. לאורך תפאורת הירפתיים ידיים מכות בתוף. ציצות שער ככרבלות. צא ודרוש מה תאשרנה במנוד-ראש ציצות השער הפוסקות אות של הן, הזדקף והירכן, שוב ושוב בלי הרף. וכבר לא רשתות. לא סלים. לא פירות בשלים. רק כתפיים נלפתות. אברים מיטלטלים. שרירים כבעויות. ואצבעות פשוטות לרווחה. צמיד-ברכיים של ראפיה ואצעות-זרוע, חרוזים כשיניים שאף לאחר מותן אין להן מרגוע, מפים תדירויות. כל איש במעגלו סביב עצמו אבריו ירקדו לו. הקלסתר, ריק כפני מדיום, משמש מוליך ולא עוד. ידיים מכות בתוף משדרות הוראות לכל חי. רק לא אלי. אנא לא אלי.

אור חזק. שולחנות. מאפרות.

"יהיה לי טוב / מדוע לא / יקרה לי נס / מדוע לא" — מתערטל שער־בת־רבים, תובע סקסופון, יליד רציפים שוממים וקרפיפי בטון. בפה עיור, מתנודד מעל מיקרופון, זמר בפראק, בידו מקל. פ'קסימיליה משומשת לחיים שירו הקלוקל: "זה לא הרבה / אך להיות חסר את זה / זה להיות חסר הרבה / להיות חסר הכל", טוען הזמר בקול־לא־קול. והתזמורת קמה על רגליה למלא אחריו בצופר־אניות גדול.

מתישבת התזמורת כאיש אחד. ויהיה לי טוב. מדוע לא. יקרה לי נס. מדוע לא. הו, אין לי חשק, עיזבוני — שר לנפשו, מיבב ארוכות הסקסופון. רגליים בזוגות חוככות ברצפה. הזמר, בנפש קצה ותאבה כאחת, פוסק במקלו קצב, מוסיף לשחת גרון.

יחיאל קריזה : קומפוזיציה

עליזה זר : לילות מוזרים

כשנעלמו עקבותיו של דוד, לא הצלית איש ממכריו למסור למטרה את תיאורו המדויק, כנדרש במקרים אלה. חזותו היתה שכיחה ביותר, ואיש לא היררה מעולם איך, בעצם, הוא נראה? אין פלא אפוא שגם בזכרוני לא נשארו פרטים שיסייעו לי עכשיו לתאר את תווי־פניו. הוא היה בחור רגיל, שרבבות כמוהו ברחובות תל־אביב, אלפים בחוצות חיפה, ומאות בסימטות פתח־תקוה.

הרגלו המוזר הקשה במיוחד על תיאורו המדויק. ככל אדם ממוצע, טיפח איזה מנהג משונה, ביטוי יחיד לאינדיבידואליות שלו. מתוך הקונפוזרמיזם הכולל הציל "פינה פרטית" של נפשו. את מרדו הצנוע, האישי, בחברה ביטא על־ידי שינויים בצורת שפמו: הנה הוא ארוך ומפותל כלפי מעלה, שפם עליו וחוצפני; והנה, לאחר יומיים, הוא מצומצם לקו דק מעל לשפתו העליונה, שפם עדין, מושך, מפתה; הנה הוא מוארך עד שמפובד משקלו כביכול צנחו קצותיו כלפי מטה, כשפם החיילים מתקופות עתיקות בתמונה לספרי־לימוד; והנה הוא קצר ועבה, נוסח־היטלר, שפם מאוס, מלא־תלונות; ופתאום — מי יודע לאחר איזו מלחמה פנימית! — והנה הבחור גלוח למשעי, ללא סימן וזכר ל"שפם הקוסם".

מלבד המשחק התמים הזה בשפמו, היה דוד נוהג לפי מיטב הכללים המקובלים בחברה הישראלית — דגם "עשרים־וחמש־רווק". היתה לו משרה, לא חשובה ביותר, באחת הרשויות הציבוריות; שלש פעמים בשבוע ביקר בקולנוע ואכל פלאפל אחרי כל הצגה. במחצית הראשונה של החודש סעד בנחת ונהנה מששליק, תרנגולת אפויה, או "סטייק", ואילו במחציתו השניה הסתפק בפשטידה, או סתם ביצה. בערבים, הפנויים מפגישות עם בנות המין היפה או מהצגת קולנוע, היה סר לבית־הקפה הקטן, שבו מצא תמיד קבוצת חברים.

על ספלון של אספרסו היתה שיחת־הרעים מתגלגלת מאליה: סקירה קצרה על "העקומות המעניינות והעליצות" של ה"חתיכות" העוברות על־פניהם, פסוקי הערצה להישגיו האחרונים של השוער הלאומי, או פרטי־פרטים, מהם עדינים מהם בלתי־עדינים, מנסיונם הפרטי הדל; ולפעמים גם "סתם ויכוח פוליטי". היו אחדים מנסים לחזור לזכרונות העבר, אך ההווה היה גובר עליהם. כל יום היה מביא נושאים חדשים: מאורעות־פתע, המצאות נועזות, תקוות גדולות, פחדים חדשים. פני העולם היו משתנים לעיניהם ממש.

בלילה, בשובר לחדרו הבודד, היו מחשבותיו תועות־נבוכות בג'ונגל הידיעות שפשטו במוחו במשך היום כולו: מן המקלט, מן העתון, מפי הבריות. אי־שם היו אנשים כל־יכולים מעצבים את חייו — ספק לטובתו, ספק לחורבנו. מישהו דאג להצילו מסכנת

רעב (אוכל למיליארדים מצמחייהם), מישוהו ניסה להאריך את חייו (סופר־פניצילין יוצא לשוק במערב־אירופה), מישוהו קירב אליו את הכוכבים (עוד אדם נשלח לחלל), ובעיקר נלחמו מלחמה מרה על נפשו (מעצמות־המערב רואות בתכניתו של חרושצ'וב לפירוק־נשק כללי אמצעי תעמולתי בלבד). מי צודק? מי משקר? איפה האמת? הוא שכב במיטתו, עיף ומבולבל לא רק מאין כוח להתגונן אלא אף מתוך שלא הבין מאיין הסכנה נשקפת לו.

ואז היתה מחשבתו משתחררת בחלום ברור וחד־משמעי. אף־על־פי שמתקשים אנו מאד להודות בדבר הזה, בכל־זאת יעיין־נא המעמיק בדבר ובלי קושי ימצא קשר ברור בין החלום לבין התפריט היומי של גיבורנו. במחצית הראשונה של החודש ראה דוד בעיני רוחו את תמונתו בדף הראשון של עתון־הערב, ומתחת לה — כותרת באותיות שמנות: דוד הישראלי, שעבר את אפריקה לרחבה ולארכה בפורד דגם־37. ובאותיות קטנות יותר: ההוצאות כוסו ע"י קרן־פורד והשבועון האמריקאי "לייף". וכותרת אחרת: דוד הישראלי הצעיר, שהקסים את פאריז בקול־הזהב שלו. או. דוד, הממציא הישראלי ללא תואר, בניו־יורק — המצאתו הפשוטה תחסוך מיליוני דולארים למפעל־ענק. הכותרות רודפות זו את זו, מתהפכות, משתנות, אך התמונה נשארה — תמונתו של דוד: המחייך, המצליח, המנצח, דוד בחולצתו הלבנה, הפתוחה.

במחצית השניה של החודש, בשוב הביצה אל תפריט הצהריים המצומצם, שבו גם חלומותיו ונצטמצמו. "הננו מתכבדים להודיע לכב' שאיגרת המלווה מס. כ־רוכך, המוחזקת על־ידי כבודו, זכתה בסך 40 אלף ל"י". ותמונה צנועה יותר — חיוכו של הזקן בביתן מפעל־הפיס: "יש לך מזל, בחור, זכית בשיכון".

בהתקרב השלושים בחודש, ראה דוד את עצמו חוזר לדירה בת שני חדרים (ואולי שלושה), כשריח טוב של מרק מבשם את חלל האוויר, והוא מנשק את אשתו השמנ־מונת, ושני הפעוטות (ואולי שלושה) רצים לקראתו. דוד מחלק מתנות צנועות בתוספת הסבר גברי קצר: "קיבלתי דרגה".

אלה הם חייו וחלומותיו של דוד. היש להוסיף ולספר גם על טיול לאילת, על חופשה בנהריה? נוותר על כך. מוטב שנודרזו ונגיע לאותו ערב.

*

מוצא־שבת

היא היתה עליזה ושובבה, ככלבלב בן־חדשיים. עור גופה נראה חלק, כאילו לפני רגע מירקו בעל־המלאכה מירוק חדש: לא פגם, לא כתם, אף לא שצרה אחת ברגלה השזופה. ריח של שמש, ים ורוח נדף ממנה. בעלי־נסיון היו מקצרים בתיאור ומגדירים בפשטות: צעירה מאד. תחילה נדמה לו שגם פשוט־הליכות היתה, שפן בלי שום היסוס קיבלה את הזמנתו לבלות עמו את מוצאי השבת הקרובה.

בחמשת הימים שנתרו עד לאותה פגישה תיכנן דוד את הערב לכל פרטיו. יהיה זה בילוי שופע, ללא קטנוניות: קולנוע, מונית, ארוחה מזרחית, מועדון-לילה עם ריקודים. הזדרו וקנה לו חולצה חדשה, ואחרי שלושה ימי פיקפוק — גם נעליים. יש לציין שעד כה היה יחסו של דוד למין היפה חברותי למדי, אבל אדיש מעט ומחושב מעט: רגשותיו היו צירוף של סקרנות, בוז וסבלנות. אילו נתן דעתו על גילויים חדשים אלה, על התנהגות יוצאת-הדופן, שלא הלמה כלל את אָפּיו. אפשר שהיה חוזר בו מתכניותיו. אך הוא התהלך בתוך ערפל של אושר. והיא? היא, פשוט, לא הופיעה בערב ההוא. אל נשכח: היא היתה צעירה מאד ושובבה מאד, ככלבלב בן חדשיים.

בשעה שמונה, במוצאי יום השבת ההוא, נמצא דוד שוכב על מיטתו שבחדרו השכור. הלא תבינו את עומק האסון! במשך חמש-עשרה השנה האחרונות לא היה תקדים למקרה הזה: בשעה שמונה — במוצאי-שבת — במיטה! ואם עדיין אין הזעזוע חזק למדי, אפשר להוסיף ולספר שדוד לא טרח לטעום את ארוחתו. וגם זה הוא מקרה שלא היה לו תקדים בעשרים שנות-חיי האחרונות.

מעולם לא נראה לו חדרו צר ומוזנח כל-כך. כלום מחר עליו לקום ממיטתו העלובה, כדי להתחיל ביום דומה? החום גובר ונעשה קשה מנשוא. בעלת-הבית, ימח-שמה, אינה מחליפה את כלי-המיטה זה כחדשיים. מרשעת! רוצה להעלות את שכר-הדירה. גם המחירים במסעדה עולים, והאוכל — כמו לחזירים. משהו לקרוא, לעזאזל! השבועון המצויר האחרון איפה הוא? איננו, כמובן — פרט מפרטי תכנית-ההסכון לכיסוי ההוצאות של הערב הנפלא במוצאי-השבת. הכל למען הכלבה הקטנה והגבונית הזאת!

באין עתון, שוב גוברת ההרגשה של חוסר-אונים. איך יופיע מחר במשרד? כל חולצותיו מלוכלכות, מכנסיו מזוהמות (הזוג השני במכבסה). שמוליק, "ז'לוב" שמן זה, בעל פרצוף של ילד מפגר, מרוויח כפליים ממנו. רוזנפלד זה, החלקלק והמנומס, לעולם לא ימליץ עליו בענין הדרגה — "בוס" מחורבן שכזה! והוועד רוקד אי-כה. רוזנפלד, המפא"יניק, מגן להם. ואולי אביבה... מכשפה זו, שקולה קול צפרדע, רוצה להתלבש עליו. לסדר לו דרגה, לעשות טובות.

אין לו כל סיכוי! לכל ימיי-חיי תקוע הוא בין חדרו המזוהם לבין משרדו. כוס תה קלוש, מכתב בלתי-נחוצ, תיק מהארכיון. אין הוא יכול להמשיך כך אף לא יום אחד נוסף. מחר מוכרח לבוא חידוש. אולי כדאי לגשת לקופת-חולים? להשיג פתק-מחלה ליומיים, לנוח?

שוב זכר את גופה הרענן, החלק — והרוגז התחדש בו. בכל כוחר-צונו הוא עמל, דורש, לוחם למחר אחר, שאין בו בודדות, שאין בו מחסור, מחר של עיסוק ללא שיעמום, מחר חדש, בלתי-ידוע...

יום ראשון

עיניו עודן עצומות — ובתנועת־אצבעותיו המסורתית הוא מחפש את שפמו. לפי מיטב זכרונו, רק אתמול מלך לו זה השפם הדק, העדין והמושך, מעל לשפתו העליונה — ועתה?... משהו אינו כשורה — השפם איננו! דוד פוקח עיניו בהחלטה נמרצת: לברר את העניינים! הוא שוכב במיטה כפולה, רחבה, בין סדינים ירקרקים בהירים — אך נקיים. המקום שלידו עודנו חם, וחתית־ראש קלה נשארה טבועה בכרית הריקה. מישוהו ישן כאן והשפים קום!

בשל התריסים המורדים־למחצה שוררת אפלולית בחדר הגדול, אך בתוכה מבחין הוא בריהוט חדיש, מבריק, עץ לבן; פעמים רבות הסתכל בריהוט יקר מעין זה שמעבר לחלונות־הראנה המפוארים ברגשי מרירות וקנאה. על גבי הכוננית, הקבועה ליד המיטה — שעון, חפיסת "קאמלס" ומצית "רונסון". על גבי הכיסא — בגדים של גבר (בגדיו?). מתחת לחלון שפוף לו שולחן מוארך, ובתוך המראָה, המתקנת מעליו, אפשר להבחין בטורים־טורים של צנצנות וקופסות של תמרוקים וחמרי איפור.

דוד צובט בלחיו — לא, אין זה חלום! ובאותה שעה ממש נכנסת החדרה אשה צעירה־לימים, זריזה בתנועותיה. אף שהשעה מוקדמת מאד, שערותיה מסורקות ופניה "עשויים" בקפידה.

"כמה טוב שהתעוררת, יקירי", פונה האשה בקול שקט ובוטח אל דוד. "כבר שמונה". "כן, אני קם", עונה דוד, בכנסו את מחשבותיו שהתבלבלו עם הופעתה המפתיעה. "אני קם", הוא חוזר ואומר, כדי להרוויח זמן. "מוטב שתחליף את החולצה", מחייכת זו חיוך שאנו ושבע כקולה, והיא מוציאה מן הארון חולצה נקיה ומגוהצת. לא כך תתנהג בחורה שרק אמש פגשנוה. לא כך תדבר נערה שבילינו עמה לילה מקרי. נעימת־הקול, החיוך, הדברים שנאמרו — כל אלה מסימניה של אשה נשואה, המת־מידה בהרגליה וסדרי ביתה.

דוד אוסף את הבגדים בחיפזון ונמלט לחדר־האמבט. הוא מריק את כיסי מכנסיו: צרור מפתחות, משקפי־שמש וארנק גדוש, עשוי עור משובח. ראשית, תעודת־זהות: התמונה — תמונתה היא! אין צל של ספק! וכן הגיל. וכן השם. אך מה זה? שם־המשפחה דווקא אינו מיכר לו. הוא קוראו לאט־לאט, פעם ועוד פעם: חיימר־ביץ'. אלוהים אדירים: הוא בעל אשה ואב לילדה! בעודו שוקל את הגילויים האלה, נושר מתוך התעודה כרטיס־ביקור: סוכנות לפרסומת "בזק" — ק. ברגשטיין וד. חיימוביץ', מספר של טלפון וכתובת במרכז תל־אביב. בארנק עוד פנקס־בנק אישי, רשיון־נהיגה, רשיון למכונית פרטית "רנו", סכום לא־מבוטל של מזומנים, ועוד פתקים, קבלות...

על אלה יעבור אחר־כך. תחילה יתגלח. והוא מתחיל במלאכת הגילוח. שעת הגילוח במכונת־חשמל — שעת כושר היא להירהורים.

סוף־סוף מהרהר דוד בהרפתקתו המשונה. אין הוא שואל: מה קרה? דבר זה ברור

לו: הוא היה פשוט לאיש אחר, לדוד חיימוביץ', נשוי, אמיד, בעל סוכנות-פרסומת; אך עם זאת הריהו מוסיף להיות אותו דוד עצמו, שנרדם אמש בחדרו, זעום, בודד, מלא-יאוש. הוא גם אינו שואל: איך קרה הדבר? וכי משונה הוא בעיניכם? בעיניו — לא! אין הוא שייך לאותם הרואים את תכלית חייהם בהבנת הלא-מובן, אותם שמבלים ימיהם בעיונים בספרים, במעבדות, מתוך תקוה למצוא תשובה לבעיות, אותם שמתעוררים בלילות, צופים ברקיע הזורע כוכבים ושואלים על רזי עולם. מעודו לא העמיק חקר במסיבות ראשיתו של היקום, ולמה אפוא ידאג עתה לסיבת הרפתקתו הפרטית הקטנה? הוא, שקיבל כמובן-מאליו את נס הבריאה כולה, למה ישתומם על הנס הקטן שקרה לו? מוח מעשי לו לדוד, ודרך מחשבתו ישרה. הוא משווה את היתרונות של "רמינגטון" לתכונותיהם של סכיני-גילוח רגילים; הוא שוקל כמה עדיפה מיטה כפולה, נקיה ומאוכלסת, ממזרונו המזוהם, ששימש לו עד כה. הוא מחשב בכמה עולה הסכום המופקד עתה על שמו בבנק על משפחתו השנתית לשעבר. ומסקנתו אף היא פשוטה ומעשית מאד: תהיה אשר תהיה עבודתו החדשה, מכל-מקום אין הוא זוכר יום-של-חול שבו נזדמן לו לקום בשעה שמונה! הוא מתקלח במים חמים, שעוד אמש היו גם הם בגדר מותרות, ויוצא מחדר-האמבטיה בהחלטה להתמיד ולהסתגל לחייו החדשים.

הילדה עודה ישנה, אך ארוחת-הבוקר כבר מוכנה. לוגם בשתיקה מיץ תפוזים, שותה ספל-קפה עם לחמנית, מנשק נשיקה קלה לאשתו, ויוצא את הבית. להתפעלותו הרבה הוא מוצא בלי קושי את המכונית הקטנה ומסיעה אל הכתובת הרשומה בכרטיס-הביקור.

ק. ברנשטיין הוא עגלגל, קירח וחייכני. הוא מיצג את היציבות ואת ה"ביזנס". הוא מכיר גם כמה סוחרים, בעיקר דוברי יידיש מחו"ל. תרומתו של ד. חיימוביץ' היא: יום צעיר, רעיונות מקוריים, ידיעת השפה. באמצעות חתנו היו לו גם קשרים בחוגי התעשייה. משרדם ומזכירתם הצטיינו ב"אולטרה-מודרניות", וביטוי מובהק לכך ניתן, כנהוג בימינו, על-ידי צבעים עליונים ורעשניים. המשרד נצבע בכתום, תורפיו וחוס-כהה; ואילו המזכירה עצמה, שולה שמה, התאפרה בזהוב, אדום וירוק. גיורתה דקה, בהתאם למשפחתה העלובה, והיא נזונה בעיקר בתקוה להינשא לאחד מלקוחותיו של המשרד.

יום-עבודה חדש מתחיל, הלפרין כבר יושב בחדרו של דוד. כצייר מופשט הוא בו לצורך המסחרי, אך באין ברירה הוא מתפרנס ממנו. בבוקר זה מציג הוא לפני דוד הצעות לציווי-פרסומת, שבהם דומה ראש אשה למכונת-כביסה ומכונת-כביסה לבקבוק. דוד מתרגז, הלפרין מתחצף, אך למזלם אין פנאי לקטטה. הטלפון מפריע: המודעה של גולדברג הודפסה בעמוד החמישי ולא ברביעי, בפניה השמאלית ולא בימנית, והפרזה של טננבאום הוצגה באוטובוסים בקווים שבהם כמעט אין נוסעים! הפירסום של לופסקו בקולנוע "רון" היה למטה מכל בקורת! נוסח המודעה אינו

מוצא חן בעיני מרקוביץ' אף-על-פי שראה אותו כמה פעמים לפני ההדפסה. מנהל "רקס", ברגמן, מביע את אי-שביעות-רצונו, בלי שציליה לברר לדוד ולעצמו את הסיבה. לתוך השפופרת השחורה דוחפים אנשים את אפם ללא מעצור: מתרגזים, מתלוננים, צועקים, מאיימים.

בתשובותיו השקטות ובקור-רוחו מגיע דוד למסקנה שזוהי, כנראה, שיגרת-היומיום של עבודתו. ואף-על-פי-כן... הדאגה ואי-השקט מחלחלים קמעה-קמעה ויורדים ללבו כרעל. אולי יש אמת בטענותיהם של הלקוחות? אולי אין פרסמותי מוצלחות ואינן מעוררות תשומת-לב בקהל? אולי אין מנהלי העתונים מקצים לו את המקום הרצוי? מה יהיה בסופו אם לא יקבל עבודות נוספות? כמה כבדה האחריות הרובצת עליו: צילה אשתו, הילדה, שולה הרוזה, הלפריץ, ואפילו ברנשטיין. שם שותפו מזכירו, כדקירת סיכה, כי בית-החרושת "ביטל" עומד להוציא לשוק מוצרי-מזון חדשים, ומיד, בלי לאבד רגע, הוא מזמין שיחה. מבקש, משכנע, מסביר, מביטה, מתחנן — לשווא: בעזרת המכשיר האדיש אין הוא מצליח אפילו לקבוע ראיון אישי עם המנהל. לאבדון! מוטב לנצל את רגעי השקט היחסי לחיבור כמה נוסחות חדשות לפרסומת.

"קפה-נס — לפקודתך נמס". ואולי: "הרוצה להיות ער ורענן, ישתה קפה-נס גם קר וגם חם". לא רע, אף כי החרוז צולע קצת... על-ידי שולה מזמין דוד כוס קפה. ארנקים של פלאסטיק: "לכל שימוש, וגם לרחצה". לא, לא טוב. ראשו כאילו התרוקן מכל רעיון. שולה מביאה את הקפה. מחוגי השעון לא הספיקו לזחול אלא עד עשר בלבד.

יגע ורצון עוזב דוד את משרדו בשעת הצהריים. עתה-זו הובררו לו, מתוך שיחתו הקצרה עם שותפו, החייכן והרכלן, כמה פרטים על עצמו ועל חייו. אשתו צילה, לדעת מר ברנשטיין, בחורה חמודה היא, מצטיינת במלאכת הבישול ובזבוגית שאין לה תקנה, ואת הסיבה לכך יש לבקש בחינוכה בבית הורים עשירים. לדוגמה: בחודש שעבר, כשצילה והילדה נפשו בצפת, עלו הוצאותיו של דוד על אלף ל"י, בשעה שכל אחד משני השותפים אינו משתכר יותר מ־1200—1000 ל"י בחודש. וכאן מניח דוד לברנשטיין החביב להתענג בעולם של לירות, הוצאות, חשבונות, מחירים.

בבית שקט וצינה נעימה — הילדה כבר ישנה. טעם המאכלים עולה על כל המשוער. פני צילה רעננים. גופה שופע חום ורוך. אבל אחרי מנוחה חטופה יש לשוב לעסק. "הבאת לי מאה לירות שביקשתי, יקירי?" קולה של צילה מלא שלווה ובטחון. "הרי קיבלת את הכסף ההוא רק ביום חמישי", מתגונן דוד ומתפלא: מניין לו הידיעה הזאת? נראה שהיא נכונה, כי צילה פותחת מיד בהסבר מסובך על תחילת העונה, על ההתיקרות הכללית, ומסיימת בנימוק חותך: "עד היום אני לוקחת כסף מאמא". דוד אינו מקשיב, הוא חותם על השיק.

בערב הוא חוזר הביתה ורוחו מרוממת יותר. על אף הסירוב בבוקר, נסע ל"ביטל"

וחזר משם ובידו הבטחה שיערוך את מסע־הפירסום למוצריהם החדשים. הערב צפויה לו מנוחה ממשית. בדרך חזירתם הביתה מהביקור, במכונית, על המדרגות, בחדר־האמבט, אף במיטה, מותחת צילה בקורת שיטתית, קפדנית ביותר, על שמלתה של גב' הנדל, על סידור דירתה, על משחק־הקלפים, אף על עצם קבלת־הפנים. דוד סוגר את פיה בנשיקה סקרנית. הוא מלטף את גופה המלא — גוף לבן מדי, צייתני מדי, מוכן מדי. גוף מהיר־גובה, שאינו זקוק להקדמות. אך אש זו, הנדלקת בנקל, גם כבה היא בנקל. מקשיב דוד לנשימתה הקצובה של האשה הישנה, כאילו היתה זו פגיעה אישית או מעשה בגידה.

שנתו נודדת. רגשי־חרדה שתומים מתעוררים בלבו. כמה זול ופשוט החדר בעיניו. האם עליו לקום מחר ממיטת־זוג זו ולהתחיל ביום הדומה לאתמול? החום גובר עד לבלי נשוא. צילה, ימח שמה, מקפידה להוריד את התריסים. מרשעת! ודאי היא עושה כך גם בחדרה של הקטנה. ילדתו המסכנה, כלואה בכלוב של מותרות ומשמעת קפדנית. דוד אינו מספיק אפילו לראותה. אולי מחר... אך לא — הוא הבטיח לצילה לבקר אצל הוריה (זקנים משעממים, טרדנים!). משהו לקרוא, לעזאזל! הוא מוצא את העתון, שלא פתחו בבוקר, ושומע את קולה הרדום של צילה: "דוד, את האור, בבקשה". הוא מכבה. הכל למען הכלבה הלבנה והשבעה הזאת!

באין מלה מודפסת, המסיחה את הדעת, גובר בו רגש של חוסר־אונים. חוט של מחשבה, שניסה לנתקו, נקשר מחדש. כמעט שומע הוא את קול חותנו, ששיחתו נסבה על רווחי עסקו. כמה מאוסה עליו עבודתו! ברנשטיין נוח לבריות וטוב־לב, אך לכאורה אינו אלא טפיל מפגר, החי ממעמדו. שולה, החרדה לפרנסתה העלובה, מעוררת רק לעג באיפורה המוגזם. הוא יצווה עליה להסירו. מחר! והלקוחות — בריות איומות! — דורשים בלי שום התחשבות, מלאים טענות וטינות, כאילו קנו את חייו ואת נפשו. והוא נגזר עליו לחפשם, להתרפס לפניהם, וכל זה למען שטרי־הכסף המחורבנים!

אין לו כל תקווה. הוא תקוע בין דירת־המותרות לבין עסקו בדאגה מתמדת לפרנסה: נוסחות פרסומת, טלפונים, לקוח חדש, וצילה התובעת תמיד. אין הוא יכול להמשיך עוד אפילו יום אחד. יקר מדי מחירה של הנוחות המפוקפקת. אולי לא ירגיש עצמו בטוב מחר — יישאר בבית, יום, יומיים, ינוח.

עיניו סוקרות את אשתו. גופה הלבן מגרה ומגעיל. הרוגו מתחדש בקרבו. אי־אפשר להמשיך עוד. בכל כוח רצונו הוא עמל, דורש ולוחם למחר אחר, מחר חפשי, ללא דאגת־כסף, מחר משעשע מעט, ללא התחייבויות מטרידות, מחר "אקזוטי", אולי חדש — מחר בלתי־ידוע...

יום שני

בראשי־אצבעותיו מסלסל דוד את הקו העדין של שפמו, שהוחזר לו כתום הלילה. עד אי־סוף הורחק אותו רגע שבו צבט, קטן־אמנה שכמותו, את לחי עצמו. התמהוץ ואי־הבטחון נסתלקו. הוא חש בשינוי נוסף ויוצא לקראתו בציפיה. במומחיות ובער־מומיות, שהיו זרות לו עד כה, הוא מחפש את תעודתו. הנחי: דרכון אמריקאי משומש. השם — דוד ג. גוודין. תאריך־הלידה — ללא שינוי. מקום הלידה — עקרון, אוהאיו, ארצות הברית. הדת — נוצרי־מיתודיסט. המצב המשפחתי — גרוש. והת־מונה, כמובן, תמונתו.

התמורה מופלגת, מרחיקת־לכת למעלה מכל שיעור, מסחררת. אולי עדיין אין משמעות הדברים מגיעה לעומק הכרתו? אולי גוברת הסקרנות על כל רגש אחר? אך דוד אינו מזדעזע ואינו ירא — מוכן־ומזומן הוא לנסיון החדש, ובמבט מהיר הוא סוקר את סביבתו, בבקשו רמו נוסף לטיב חייו החדשים.

שני החדרים הענקיים, שדלת־הזזה חוצצת ביניהם, פתוחה לכל רחבה. ריהוטם קל, קצתו חזרן, קצתו ארזים. גם הרצפה מכוסה מחצלות־חזרן, מעובדות באמנות רבה. על השולחנות הנמוכים — חפצי־קישוט זעירים. בכל מקום — ריוח פנוי, בכל פינה — כלי חרסינה שונים־ומשונים בצורותיהם, מלאים חרציות צהובות ולבנות במלוא פאר־פריחתן.

אגב התבוננות נתקל מבטו במכתב, הסגור עדיין, ששולחו הוא ג'רי ב. קנגל, עורך־דין מלוס־אנג'לס, ומקבלו — דוד ג. גוודין, מלון "אימפריאל", טוקיו, יפאן. גל של התרגשות עובר בגופו. הוא מחפש ראייה נוספת להודעה מפתיעה זו, מדפדף בדרכונו, דף אחר דף. שפע של אשרות־כניסה, לדרום אמריקה, לאירופה, ואחרונה — ליפאן. יפאן... וכי מי מאתנו לא חלם בילדותו על ביקור בארץ אגדית זו, ארץ פנסי־הנייר, הבאלונים והתה הירוק, ארץ בה נשחק עם ילדים צהובי־עור ומצומצמי־עיניים, שלבושם קימונו צבעוני ולרגליהם סנדלי־עץ? גבירותי ורבותי, התבגרנו והגענו! לפנינו יפאן — ארץ הטייסים המתאבדים, ארץ התעשייה ההמונית, החרוצה־מדי לטעמו של האיש הלבן, ארץ פצצות־האטום של נאגאסקי והירושימה. ובכן, נראה לי, מוטב שנפתח את מכתבו של ג'רי.

לוס־אנג'לס, 15.9.1960

דוד היקר,

אני מקווה שמכתב זה ישיגך בטוקיו, בשעת הרקת המזוודות. במצורף תמצא את החוזה שלך עם חברת הסרטים "מראפונט". השתדלתי למעט את התחייבויותיך ולנפח את זכויותיך ככל האפשר. הבינותי שתפקידך בסרט זה אינו לפי טעמך וניצלתי עובדה זו כהוגן במו"מ עם החברה. תאמין או לא תאמין, הם היו מעוניינים בכך מאד. אני מקווה שלמרות ההפסקה הארוכה תצליח בעבודה. אבל זכור, בחורי, הודות לאביך המנוח ועבדך הנאמן, החתום מטה, הנך (שלא כרוב השחקנים הצעיר־

רים) אדם עשיר, שכספו מושקע לבטח ומביא רווחים הרבה. דוד ידידי, אני תחתך הייתי האדם המאושר ביותר על-פני כדור-הארץ, חי בשלנה ונהנה מבית נאה, כלים נאים ואשה נאה. לעולם לא אבין, כנראה, מדוע גירשת בחורה מקסימה זו (הו, נורה! נסיכת חלומותי! למה-זה לא לי נישאת אלא לברנש הזה, המחוסר קורטוב של שיווי-משקל נפשי!). ואם לא חשבה אותך לשחקן דגול (דעתי כדעתה!), וכי זוהי סיבה מספקת להרוס את אשרך ומשפחתך? סלח לי ששוב אני חוזר לפרשה מכאיבה זו, אך בזכרי אותה שוכח אני את כל הבטחותי לך. אל תשתה יותר מבקבוק ג'ין ליום, אל תחליף יותר מנערה אחת לשבוע, ועבור, לפחות פעם אחת, על ה"סקריפט" לפני התחלת ההסרטה. אני מצפה בקוצר-רוח לתשובתך.

שלך,

ג'רי

נ. ב.: אני מקווה, שתחזיק מעמד בלי הרופא-הפסיכיאטר שלך.

"בחור טוב, ג'רי, בחור מצוי!" דוד פותח בנדיבות-רוח את החלון הצרפתי הרחב. "אפשר לסמוך עליו". למבט ראשון אין טוקיו מאכזבתו. מעל לבניינים הגבוהים של המרכז המסחרי, על רקע של תכלת, מתנוודים באלונים צבעוניים, כמושיטים לו כתב-הזמנה. יום נהדר צפוי לו: חופש ללא עול, מזומנים ללא הגבלה. כבר מגיעים לאפו ולחיפו ריחות וטעמים של מעדנים שלא ידעם, כבר שומעות אזניו צלילים דקים של מוזיקה מזרחית, ובפתח בתי-העץ הקטנים כבר מכופפות גישות את ראשיהן הנאים, לסימן ואות.

"תעבור לפחות פעם אחת על ה"סקריפט". החלום נפסק. לפניו ה"סקריפט", צרור ניירות עבה, מודפס בצפיפות, מלא תיקונים, הערות, תוספות. לרוע-המזל, כמה פסוקי-הקדמה מספקים את סקרנותו. הוא מופיע בתפקיד של צעיר אמריקאי, עשיר וקל-דעת, העורך מסע-תענוגים עם אשתו ומבקר ביפאן. כאן הוא נפגש עם ידיד ותיק, בחור יפה-תואר, אציל-נפש, משכיל, המאוהב בנערה יפאנית, שאף תכונותיה כתכונותיו. אין היא רוצה להינשא לו, מחשש שלא תצליח להיקלט בחברה האמריקאית. דוד ואשתו מאשרים את חששותיה הגרועים ביותר — בהתנהגות הגסה והמטופשת, ביחס הבזו לתושבי המקום, בחוסר הבנה וכבוד למנהגי הארץ ותרבותה, והם הורסים כמעט את אשרו של הזוג הצעיר.

קריאת ה"סקריפט" עצמו, ללא ענין בעלילה, מתקדמת באטיות רבה. צילצול שנשמע לפתע מפסיק את עינויו של דוד: "הגברת טומיקו יאמאנו באה לראותך, סיר".

מה-קלים החיים: כנוצה, כקצף, כטבעת עשן. מה-פשוטים הם: כשורת תמונות צבעוניות בספר-ילדים.

בית-התה הקטן: דלת-כניסה במסגרת של חזרן, ישיבה על ספסלי-עץ נמוכים, כמו

בימי הלימודים בבית־הספר, וספלים קטנים מחמר צהבהב, מלאים "סאקה" חם. יפה הוא בית־המקדש השינטואי: שורה ארוכה של מדרגות המובילות לבנין עצום, הבנוי בצורת פאגודה, גג ארגמן עם כותרת כסף ופסל עוין, בלתי־משכנע, מעל למזבח של זהב.

וכאן מסעדה, ובה ארוחה יפאנית: קערות קטנות עם רוטב "סויה" וצנן מרוסק. קרשי עץ מכוסים נייר, ועליהם: סרטניים, רכוכיות, צלופח, נתחי תמנון ודגים גדולים, כל זה מטוגן היטב ורווי שמן. מדפדפים עוד בספרי־הפלאות, וכבר — רחוב־השוק, שמעליו פרוש גג של זכוכית. שוק צבעוני ורעשני, כבכל מקום בעולם, התגרים יושבים ישיבה מזרחית ומציעים כל סחורה העולה על דעתך. נוסף על כך — רבבות פרחים מלאכותיים.

והנה הצגת "חשפנות נוסח־יפאן". בקהל — משפחות שלמות, לרבות אמהות עם תינוקותיהן, התלבושת הנפשטת — קימונו. והמטרה — עירום מוחלט ותמים. ושוב בית־התה, אך הפעם מפואר: פנס־נייר צבעוני מעל דלת־הכניסה. מלצריות מחייכות בקימונו. תזמורת סינית, העולה ויורדת במעלית כדי לשרת את כל שלש הקומות.

ועתה ניכנס לחנות־מתנות לתיירים: פסלים ועירים של בודה, דרקונים, או שלושת־הקופים־החכמים משנהב, רקמה סינית, גלילי משי אמיתי, אריגים מהודו, ספלים מחרסינה דקה כקליפת־ביצה, קישוטים מצדפי־צב, ואלפי חפצים שתכליתם היחידה היא שלמות צורתיהם.

בכל אחת מהמתמונות האלו, החיות והמתחלפות, בולטת טומיקו כשחקנית ראשית על בימת התיאטרון, המופיעה בקביעות בין תפארות משתנות. על אף האנגלית השוטפת שבפיה והתנהגותה החפשית, תנועותיה קלות ורבות, וצעדיה קטנים וזהירים, כאשר תצפה מנערה יפאנית. שמלת המשי בשני גוני ורוד־בהיר מבליטה כל פרט מפרטי גופה האמיץ והשביר. את זרועה הערומה והעדינה חובקת בובה כושית משעשעת, האופנה האחרונה של טוקיו. היא מזמינה, מצווה ומסבירה בקולה, שנגינתו כצליל פעמוני־פח קטנים. היא מדריכה, מובילה, מחייכת, ואפילו נוהגת את המכונית הקטנה, שנשכרה על־ידי דוד.

ככל שמאריך היום מתרבים בתי־התה שהשנים מבקרים בהם, ואתם ספלי סאקה וכוסיות הקוקטייל שהתרוקנו. התמונות מתערפלות ומיטשטשות. שוב אין העולם שמח ומשעשע כקודם. שיעמום קל מקיפם קמעה־קמעה כענן אפור, ובתוכו בעיות חדשות, המסתירות את ההנאה ומקפדות את התענוג.

וכי יש לו בכלל כשרון של משחק? היצליח בהסרטה? אותו ג'רי, ידידו, רמז לו כי כל עבודתו אינה אלא אמתלה לחיי עצלות, שיכרות, הרפתקה וחוסר־אחריות. התפקיד החדש, כמה הוא איום; אינו הולמו כלל: בחור עשיר, שהכל מאוס עליו, הבז... רגע, האומנם?... הוא דוחה את החשד בכל כוחותיו. למשל, מה דעתה של טומיקו, מה היא חושבת? אך תשובתה אינה אלא ענין שבנימוס בלבד, אין למצוא בקולה הערצה,

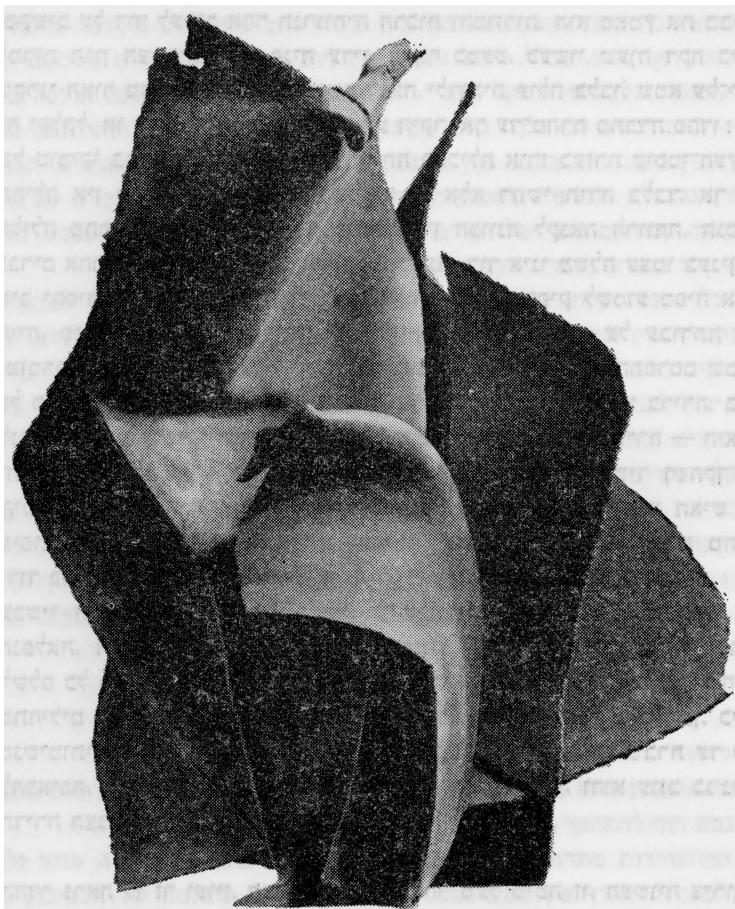
התלהבות, אמן. וכי מה זה חשוב? — מה היא מבינה! מוטב היה להישאר בבית המלון, לקרוא, להתכונן קצת, תחת לבוזו את הזמן על שתייה ושיחה ריקה בבתי-התה, המלאים עשן. השראה אמנותית, רעיונות מבריקים, רשמים חזקים — איפה הם? הוא לא חש בהם כלל בביקורו בבירה הזרה. במרכז נראתה לו טוקיו ככל כרך אחר.

לא עברו שעות מעטות והצלחתו על הברד נעשתה בעייתו המרכזית, תכלית-חיייו היחידה. הוא מודאג, הוא מתענה. לשווא יועץ לו שכלו הישר של בחור ישראלי ממוצע להתיחס באדישות לכל העניינים האלה. לשווא הוא רומז לו למשוך בכתפיים ולהכריז: "מה איכפת לי, אני מצפצף!" לשווא הוא מסביר לו שכדאי לחדול מן האשליות הגדולות ולשמוח בחלקו. אין דוד יכול לציית לו. אולי זוהי השפעת אותן כמויות בלתי-מבוטלות של משקאות, שנכנסו היום לבית-בליעתו? אולי רכש לו לא רק את הדרכון האמריקאי, ואת שש המוודות הגדושות בגדים וחפצי-מותרות, אלא גם אופי אחר? אולי בד-בבד עם ידיעת האנגלית הוקנו לו גם גישה חדשה לחיים ודרך-מחשבה אחרת?

הוא זקוק לאולפני-הסרטה, לאותה התרגשות עצבנית שלפני התחלת הצילומים, להופעתו על הבד הלבן — בלעדיהם חיינו גרועים מחייו של קבצן מצורע. בלב מלא רגשי מרירות וייאוש הוא מגיע למועדון, נוסח מערבי מובהק, שבו נקבעה לו פגישה עם חבריו.

לחיצות-ידיים, קריאות-ברכה, שאלות לשלמו, כמה משפטים סתמיים. אפילו כמה נשיקות משומנות באודם-שפתיים. בסיום הטכס של קבלת-הפנים יושב דוד בכורסה מבודדת, צדדית, כאילו לא נשתייך לקבוצה עליזה זו. נדמה לו שאין איש נותן דעתו עליו. אך לא! אשה אחת שמידות גופה מופלגות, שערותיה צבועות צהוב-ירקרק וקולה נמוך וחושני, מתקרבת אל כורסתו. זוהי לאורה, המשחקת בסרט החדש את אשתו. בסקירה ראשונה ברור בהחלט שתפקידה של תיירת אמריקאית, המלאה בטחון מוגזם, גסות-רוח ועזות-מצח, בורות ורעשנות, לא יקשה עליה. יהיה עליה רק להבליט מעט יותר את טבעה האמיתי. כאילו יד סמויה סטרה על פניו של דוד. שוב התגנב החשש ללבו: ואולי קיבל גם הוא תפקיד מאוס זה בזכות דמיונו לאותו טיפוס בור וגס-רוח? תפקידו הראשון אחרי הפסקה ממושכת... הוא מניח ללאורה להמשיך בצריחותיה החדקוליות ומקשיב לשיחה הכללית.

כמה מחופמים דבריה למשמע! "כ"קונפטי" במסיבת קרנבל, נזרקים סיפורים מפולפי-לים, דברי בדיחה וחידודים. מצב-הרוח מתרומם, הצחוק גועה ובא מכל פינה. אך אל דוד אין איש פונה. אפילו לאורה נעלמה. אין איש מתפלא כאן על ישיבתו השקטה, על שתיקתו העקשנית. זוהי, כנראה, התנהגותו הרגילה. הידועה לכל. בכל לבו רוצה הוא להצטרף לחבורה ההומיה, לעניין אותם באיזה סיפור-מעשה, לעורר צחוקם באיזו הלצה קולעת. אך שום רעיון אינו עולה במוחו המעורפל. מאין ברירה הוא ממשיך בישיבתו האילמת. פתאום תוקפים אותו געגועים לעולמה הפשוט של

יחיאל שמי : קומפוזיציה בברזל

טומיקו, לחיוכה הקל, להסכמתה השקטה ללא בקורת, ללא ציפיה. הוא קם והולך, ואין איש מנסה לעצרו.

טומיקו לבושה עתה קימונו רקום וחגורה רחבה, המסתירים את קווי גופה המושלם ומקשים על דוד לעקוב אחר תנועותיה הרכות והמזורזות. הוא מאמץ את מבט עיניו: למרות הגון הצהבהבה, עור פניה עדין, שקוף כמעט, כעשוי שענה דקה כל־כך עד שקרני האור מחלחלות בו ללא קושי. דאגה ילדותית עולה בלבו, שמא על־ידי מבטו זה יקלקל, או ישבור חלילה, את הצעצוע היקר. אך עד־מהרה מתבדה פחדו: זריזותה של טומיקו בגינוני האהבה ממש כזריזותה באכילת אורז בעזרת קיסמי־העץ הדקים. תחילה אין מומחיות נפלאה זו מעוררת בו אלא רחשי תודה בלבד, אך במרוצת הלילה מתפתחת בו מחשבה של קנאה. ואין הפוונה לקנאה הרווחה, הגסה, כלפי גברים אחרים, שלימדוה אומנות זו ונהנו ממנה. דוד אינו משלה עצמו בענין טומיקו. טיב יחסיהם ברור לו מלכתחילה. במשך היום כבר הספיק לשמוע מפיה את סיפור חייה, סיפור על עניה בילדותה, על בריחתה מבית הוריה, על עבודתה כמארכת ומזמרת במועדון־לילה, ועל תשוקתה להגיע לארצות־הברית ולהתפרסם שם כזמרת. כל פרשה בסיפורה מסיימת היא בפסוק החוזר: "ימה אינאי", אין ברירה. בהכנותיה לנסיעה זו אין טומיקו הוזהירה מסתפקת בחסכון כספים ולימוד שירה — היא מטפחת יחסי ידידות עם כל אזרח אמריקאי שמזדמן לה. דוד — העשיר ושחקן־הקולנוע, היכול להציגה בחוגי מכריו בהוליבוד — הוא שיא שאיפתה, הוא האיש אשר לו ציפתה. כדי להבטיח את ידידותו ועזרתו בעתיד היא מוכנה לשלם מחיר מלא, ודוד כבר נוכח בכך.

עכשיו היא שוכבת על ידו כסמל חי לכשלונו. גופה העדין, שניטלה גמישותו הנפלאה, חסר־אונים ומבקש רחמים ברפיונו. נערה זו יודעת להחליט ולהתמיד, לשלם כל מחיר כדי להשיג את מבוקשה. והוא? ללא רצון, ללא מאמץ. מחר בבוקר מתחילים הצילומים, והוא עדיין לא דיבר דבר עם הבמאי, לא התכוון. כל נשימה מנשימותיה פוגעת בו, כביכול היא מאשימתו בחולשתו. קנאתו גוברת עד כדי רצון להכאיבה, להסתיר את פניה החלקים. חינוכו מתגבר עליו, והוא עוזב כג'נטלמן את הדירה הצנועה ומגיע למלונן בשעות הקטנות של הלילה.

החדר נראה לו זר ועוין. האם עליו לקום מחר מעל מיטה זו, העשויה צירוף משונה של עץ־אורן וגומי־אוויר, ולהתחיל ביום הדומה לאתמול? החום גובר לבלי נשוא. המשרתים, ימח שמם, לא צצה במוחותיהם הצרים המחשבה לפתוח את החלונות ולאוויר קצת את המקום. מה־אואחרת השעה! לא נותרו לו, למנוחה, אלא כארבע שעות. מחר בבוקר כבר מתחילים הצילומים, והוא, כמובן, אף לא פתח את ה"סקרי־פט". כמעט אינו יודע מה מתרחש שם. דוד רואה את חיוכו הלועג של הבמאי ואת משיכת־כתפיו האומרת בו, ופירושה: "מה, בעצם, קיינו מן העצל הזה, השיכור־מחצה?" משהו לקרוא, לעזאזל! איפה ה"לייף" שקנה לפני־הצהריים? כנראה, שכח

את העתון באחד מבתי־התה. הכל בשל השיכרות הארורה!
 ללא השבועון המצויר שוב גובר בו רגש של חוסר־אונים. שוב אותה שאלה מטרידה:
 מדוע קיבל את התפקיד המחורבן? כנראה חיפשו להם ברנש שיגלם אידיוט לא־
 יוצלח, ובחרו בו. מתוך התנהגותם במועדון ברור שהם מתעלמים מקיומו, מזלזלים
 בו. אך האם ראוי הוא, בכלל, ליחס טוב יותר? הוא זוכר כמה ביטויים ממכתבו של
 ג'רי: "קורטוב של שיווי־משקל נפשי", "הרופא הפסיכיאטר", "הפסקה ארוכה בע־
 בודה" — האם רמזים הם אלה? כלום אפשר ש... הבלים! שורש כל צרותיו הוא בכך
 שאין לו ענין בעבודתו... בעצם, אין לו ענין בשום דבר: לא בחברת האנשים, הבוים
 לו מאחרי גבו, לא בנסיעות נוספות למטרות מדומות, לא בנישואים שניים עם איזו
 נבילה קטנה, ותשלום נוסף של דמי־מונות. בעולם הנלוז הזה, אם אתה נפגש, סוף־
 סוף, עם איזו בחורה נחמדה, הרי היא כמעט... זונה.

אין לו כל סיפוי. תקוע הוא במין ריקנות וחוסר־תכלית ואינו מצליח למלאותם
 אלא בבקבוקי ג'ין ונערות־שעשועים: עוד תפקיד בלתי־רצוי לו פעם בשנתיים, עוד
 באר בטוקיו, בלוס־אנג'לס, ברומא, או בניו־יורק, עוד טומיקו, או לאורה, או נורה.
 אין הוא יכול להמשיך כך אפילו יום אחד נוסף. יקר מדי המחיר שצריך לשלמו בעד
 חיי שעשועים. אולי יודיע שאינו בקר־הבריאות, ייסגר בחדרו, יום, יומיים, בלי ג'ין,
 יעבור על הסקריפט, יתכונן...

הוא זוכר את גופה של טומיקו ויודע שנסינו להתבודד ולעבוד יעלה בתוהו. בו
 ורוגו מתעוררים בלבו על חולשתו העלובה. אין הוא רצה להמשיך בדרך זו. עליו
 להינצל! בכל כוה־רצונו הוא עמל, דורש ולחם למחר אחר, מחר בעל־ערך, ללא
 ריקנות, מחר שבו ימלא תפקיד גדול, שבו יקריב את עצמו למטרה נשגבת, מחר
 חדש, מחר בלתי־ידוע.

*

י ו מ ש ל י ש י

איזו מיטה איומה! איזה מחנק! גופו כבד, כיצוק עופרת. במאמץ אחרון לזכות במעט
 שינה מנסה דוד להתהפך מגבו אל צדו הימני, אלוהים אדירים, הוא קשור!
 תהליך ההתעוררות מתרחש עתה במהירות הבזק: כל גופו, כל חושי, מוחו ולבו
 מוכנים לפעולה. כהרף־עין ממש תופס הוא את התמונה השלמה של הסביבה. רק
 במאמץ רב הוא מצליח לכבוש את זעקת־האימים המתפרצת מגרונו. איפה הוא? מי
 הוא? האם קיימת, בכלל, מציאות כזאת?

הוא סוגר בתוך תא קטן, ללא סדק קטן־שבקטנים, מרופד כולו חומר פלאסטי, גמיש
 ורך. ריפוד התקרה קורן אור לבן־כחול, הממלא את כל חלל התא. הוא עצמו קשור
 בפסים עבים ורכים אל ספה צרה ונמוכה, העשויה מן החומר שבו רופדו הקירות.
 משונה מכל היא תלבשתו: כל גופו, חוץ מן הראש, מעוטף בגד מזור, רחב, יריעה
 אחת המכסה את רגליו, את ידיו, את כולו, וכרוך בחזקה על צווארו. הבגד דומה

לבושו של איש־צפרדע הצולל במעמקי־הים, אלא שהוא נוח יותר, עשוי אריג קל יותר, אריג מלאכותי, שאין דוד מכירו. מתחת לתלבושתו הוא חש פה־ושם בלחץ קל על גופו, כמין מגע של טבלות־מתכת עדינות וחוסים דקים. חוט עבה, מצופה חומר פלאסטי, יוצא מתלבושתו בגובה שוקו הימנית ונעלם בריפוד הספה — כפי הנראה, מערכת־מכשירים היא המחוברת לגופו.

היכן הוא? החשד גובר, אך עודו מתגונן, עדיין אינו מניח למחשבתו להתבהר ולפרש דברים בשמם. מוטב להמתין עוד קצת, לפקפק, לחקור חקירה נוספת. רגליו וידיה חפשיות הן. בלי קושי יכול הוא לחלץ עצמו גם מפסי הפלאסטיק, הקושרים אותו אל משכבו, אך נראה לו כי הם נעשו לבטחוננו.

הוא נוגע בפניו. האריג העדין, המכסה את ידיו, אינו מונעו מלעמוד על צורת שפמו — כמה נתארך במשך הלילה! וגם נתעקם כלפי מעלה: עליו, חוצפני, מעודד... הוא מגביה ידיו בתנועת־פתע — בום! החלק העליון של הספה מתרומם. תנועה קלה, כאילו טבעית, של רגליו — והחלק התחתון יורד. דוד נמצא יושב ישיבה נוחה בכורסה. לצדו הימני ארון קטן, המשמש גם שולחן, ועליו מסכת־ראש שקופה מלפנים, מחוברת לבקבוק של חמצן. חלק מריפודו של השולחן עשוי להיפתח, ומתחתיו מתגלה מגביר־קול קטן. הקיר שלפניו מכוסה שלטים קטנים, המודפסים על פסי בד ומדבקים לריפודו. דוד מתבונן, מעיין היטב, וכהרף־עין הוא קורא את הכתוב ומבינו ללא קושי, אף־על־פי שלשון הכתוב היא רוסיית.

מעתה אין מקום לספק, אין טעם עוד ליגע את המחשבה — הכל ברור: הוא במעבדה־ לחקר־החלל ברוסיה — שפ־נסיון, שתגובותיו נבדקות ונרשמות. לא פעם אחת בלבד קרא על ניסויים כאלה. מיידוע, אולי כבר התחילה העבודה? אולי כבר הופעלו עליו כוחות והשפעות בלתי־ידועים? עליו להשתחרר! לפעול במהירות! ראשית, יש למצוא את הקשר אל האנשים אשר לשליטתם הוא נתון, לברר להם שהוא איננו הוא כלל... לעמוד על זכויותיו כנתין זר! לדרוש פנייה תיכף־ומיד לשגרירות הישראלית!

עודו מתכנן את פעולת ההצלה, וקול ברור ומצווה ממלא פתאום את התא: "אנו מתחילים בבדיקה האחרונה לפני ההפלגה, אנו מתחילים בבדיקה האחרונה — אתה מוכן?"

ושוב משתררת אותה דממה מוחלטת ומבעיתה, שאולי אינה נמשכת אלא כמה שניות בלבד, אך מוחו של דוד פועל בה פעולה מסחררת במהירותה, כאילו מוח אלקטרוני הוא. הפלגה! משמע שאין זו מעבדת־חלל אלא ספינת־חלל ממש. הפתעה, אימה, סקרנות אוהזות בו בזו אחר זו ומצטרפות לכלל התרגשות עצומה אחת, המשתלטת לבסוף על הכל. אפשרות הסכנה אינה עולה כלל על דעתו. ההתרגשות הופכת התלהבות. שוב אינו רוצה לצאת מן התא המסוגר. אדרבה, עליו להישאר, להיבדק בבדיקות אחרונות, להצליח.

"אתה מוכן?" נשנית השאלה. "דא, דא", קורא דוד ברוסית, "אני מוכן!" — "דבר

לתוך המגבירקול, מצווה האיש הלא-נראה. דוד מציית: מסמיך ראשו אל השולחן, שבו מונח המגבירקול. הוא מתרגל לצליל החריף ולפקודות החוזרות ונשנות. בריפוד הקיר שלפניו מתגלים עתה חתכים רבים, הנתונים לפתיחה. בתוכם מוסתרים שעונים, כפתורים, מנופים. לפי הכותרות, המודבקות ליד כל פתח, מזהה דוד את המכשירים, לפי ההוראות הוא מכינם ומוסר את הקריאות. ברור לו כי השלטים המודפסים אין די בהם לבצע את המלאכה. באותה דרך סודית, שבה סיגל לעצמו קודם את הכושר לנהל משרד-פרסומת, את השליטה באנגלית וברוסית, קנה לעצמו עתה ידע נוסף, רחב, מדויק. תנועותיו אוטומטיות כמעט, ללא מאמץ, והוא כחוזר על תרגיל שהתאמן בו פעמים רבות.

חלק מן הכפתורים משמש להבטחת נוחותו. בעזרתם אפשר לשנות את התנאים השוררים בתא: הלחץ, החום, רטיבות-האוויר, עצמת-האור והספקת-החמצן. כמה שעונים מודדים תופעות שאין עליהן שליטה, כגון עצמת הקרינה הקוסמית, או קיבוע המשיכה. ממולו, בדיוק בגובה עיניו, מתגלה מסך טלביזיה, שתפקידו אינו מובן לו. למטה — מנופים, שבכוחם לשנות את כיוון הספינה ומהירותה על-ידי שיחרורו של תיל מתאים. אין להשתמש בהם אלא לפי פקודה מפורשת. מלבד התא הקטן נמצא בספינה חדר-המכשירים. אליו עוברות ההוראות הניתנות בעזרת הכפתורים והמנופים, וממנו מגיעות תשובות וידיעות הנרשמות בשעונים. מכשירים אלה נשמעים גם לאותות הראדיו, המשוגרים ממעבדה שעל-פני הארץ, ומעבירים לשם את קריאותיהם. בזמן הנסיעה יטפלו אנשי מעבדה "למטה" בהכנות המכשירים. המנגנון שבתא דוד, ממש כמסיכת-הראש, אינו לשימוש אלא בשעת-חירום, במקרה של סכנה, כשמסיבה זו או אחרת אין צוות "האדמה" מצליח לפעול כהלכה.

נסתיימו ההכנות הטכניות, ובא תורו של טכס הפרידה. "דוד סרגייביץ", — פונה אליו הקול, בפעם הראשונה בשמו, "כבוד גדול נפל בחלקך, הנך האדם הראשון היוצא לחלל. אנו מקווים שתחזור בשלום. ספינות דומות, שנשאו מכשירים וחיות, כבר עשו דרך זו והוחזרו לכדור-הארץ בלי תקלות. קבוצת חברים, שעבדת עמיהם שנים, מטפלת בספינה ודואגת לשלומך. תוכל לשוחח עמיהם ולראותם על-גבי מסך הטלביזיה, ועכשיו אנו שואלים אותך בפעם האחרונה: האם בטוח אתה בהחלטתך? אנו נותנים לך את האפשרות האחרונה לחזור בכך. עומדים כאן אנשים המוכנים למלא את מקומך בכל רגע". אך דוד עודו שרוי בהתלהבותו, מתעלם מאפשרות של סכנה וכישלון. אין הוא רואה לפניו אלא הרפתקה, המוליכה אל הוד ופאָר. "אני מוכן", מכריז הוא. כנראה אין איש מצפה לתשובה אחרת. "בארונך תמצא בקבוק מסומן 12, שתה את אשר בו", באה הוראה נוספת. דוד מקיים גם את הפקודה הזאת. "דן סוידאניא!" קורא הוא לתוך המגבירקול, "להתראות!" "וסייבו ח'ארושאבו טייבג'ה" — "כל טוב לך!"

הבקבוק הכיל סם מרדים, שהשפעתו מידית וזמן-פעולתו קצר. דוד הקיץ משנתו

בלי שייתקל באיזו אי־נחות או קשיים נוספים שלא הבחין בהם לפני ההפלגה. משקל גופו כמו הופחת. אך הגבלת תחום־תנועותיו אינה מרשה לו לעמוד על התר־פעה עד הסוף: אולי אין זו אלא אשליה בלבד? שוב הוא מתרומם למצב של ישיבה, משהו מתרחש על גבי מסך הטלביזיה. אם תתקיים ההבטחה, יש לצפות להופעת אנשי הצוות, המטפלים בספינה. הוא מתבונן בסקרנות: מי הם אנשים אלה, שגורלו וחייו תלויים עתה בכשרם ומומחיותם?

התמונה עודה מטושטשת, דמות מעורפלת נעה ומתקרבת, מתבהרת וגדלה, עד שלבסוף ממלאים פניה את כל המסך כולו. פניו של גבר כבן ארבעים, ממושקף, עיניו בהירות, מחוסרות כל מבצע. שפתיו עבות יותר מדי, מתעקמות בחיוך ביישני ומתנצל וחושפות את שיניו, הזקוקות לטיפול רפואי דחוף. כל קלסטר־פניו מתאים להליפה מוזנחת ומרושלת, שדוד אינו זוכה לראותה, מאחר שעניו מגיעות רק עד צווארו של השני.

‘מה שלומך? מה המרגש?’ קורא הזר לעבר דוד, כאילו פגשו בשעת טיול לפנות־ערב ברחוב דיונגוף. ‘טוב’, משיב דוד תשובה סתמית. ‘תגובות גופך מצוינות’, ממהר האיש לתקן את עצמו, ‘היו לך כמה רגעים קשים בזמן העליה, אבל עכשיו הכל כשורה’. בפעם הראשונה מעלה דוד בדעתו שעם כל המרחק העצום שבינו לבין כדור־הארץ, ועם כל המהירות המסחררת שבה הוא נע, הריהו נתון לבקורת קפדנית. כל תנועותיו והבעותיו נראות, ודאי, על גבי מסך, אפילו את רגשותיו אפשר לפענח לפי קצב נשימתו ופעילות לבו. ‘אל תדבר, אל תדבר!’ צורה אליו האיש, כאילו עשויות צריחותיו להקל על פעולת המכשירים המשוכללים, המעבירים את קולו למרחקים. ‘עליך לחסוך כל מאמץ, כל דיבור. אל תדאג, הכל מתנהל לפי התכנית. סנייה מטפלת בבריאותך. פְּטִייה — בהכוונת הספינה, אלקסיי — בקשר, ואני קצת בחופשה’. פתאום מחמירים פניו, מביעים רוע כמעט: ‘אלקסיי לא יטפל בהכוונת הספינה’. הוא מודה. דוד מרגיש כי יש חשיבות מיוחדת להכרזה זו, אף כי קצר כוחו מלפענח את מובנה הטמיר. איש־שיחו מחייך שוב את חיוכו המתנצל: ‘אתה רואה, חשבנו על הכל, אנו שולטים במצב שליטה מלאה. הספינה נכנסה למסלולה בלי קושי. קירות־המגן שלנו מספיקים בהחלט להגנה מפני קרינה בגובה זה. הכמות, החודרת לתוך התא, קטנה ובלתי־מסוכנת. התיכנון הוא שלי’, מוסיף הלה בגאונה. ‘מובן שעדיין אתה מרוחק מאד מחגורת ‘ון־אלן’, אינך עובר את הגובה של 350 ק”מ. אתה מקיף את כדור־הארץ תוך שעה־חצי בערך. ואולי אתה ממהר? אולי זה אטי בשבילך? חה, חה, חה’. צחוקו ועיניו הנוצצות מעידים כמה מרוצה הוא מעצמו ומבדיחתו.

התנהגותו — כשל מי שיושב בקפה־רוֹבֶל, אופן־דיבורו — כאילו היה מוסר דו־ח על מישחק ‘הפועל’־נתניה נגד ‘מכבי’־פתח־תקוה. אפילו בדיבור אחד אינו רומז על משמעות המיבצע הנדיר שבו משתתפים שניהם, כאילו לא ברורה לו משמעות הדברים שעתה־זה דיבר עליהם: קצר דמיונו מלתאר את הנסיעה בחלל, על כל

איפיה, בודדותה ופארה. לא כך שיער דוד בתמימותו את אנשיהמדע. ואיש־שיחו. כנראה, מומחה במקצועו...

אולם הלז עודו ממשיך בדיבורו, בקצב מהיר יותר, כאילו רק עכשיו הגיע לעיקר־דבריו והוא חושש שמא לא יספיק לסיימם. "הרשני, דוד סרגייביץ', להביע את רחשי הערצתי, אתה, חבר, התנהגת למופת, כגבר ממש, כרוסי אמיתי. כשתחזור, תהיה לנו לגיבור תחנת־המחקר, גיבור ברית־המועצות, שמך יתפרסם בכל ארצנו". התלה־בותו גוברת והולכת. — "מה אני סח! העולם כולו יידע את שמך. דורות, דורות רבים אחרינו ילמדו עליך". דוד נבוך לשמע הדיקלום הזול. רוצה הוא בהערכה, אך עליה להיות עדינה ופיקחת יותר. "תסור אלינו, תנוח, דוד סרגייביץ'", מזמינו הגבר, כרגיל. — "אשתי ליובה תכין פירוז'קי, נשא כוסיט לכבודך, ואני אגיד לה: 'יודעת את מאיין חוזר דוד סרגייביץ', הגיבור שלנו?' היא לא שמעה על כך ולא־כלום, הרי המיבצע הוא סודי. ובתי מאשה, איזו חוויה בשביל הילדה! מפגרת היא בלימודיה בזמן האחרון, בחורים ואהבה בראשה".

זהו, אפוא, ה"ענק", בכל צימצומו, בכל אמונותיו, בכל חלומותיו וצרותיו. אדם הנוהג בידיו ספינה־חלל באותה פשטות שבה נהגו אבותיו עגלת־סוסים, והמזמין את המפליג בה ללגימה כאילו חזר מביקור בכפר הסמוך. המסך מתערפל. "אתה יוצא מתחום הגלים", קורא הקול. "פטיה יחליף אותי. תשכב, תנוח. להתר־אות!"

שוב הדממה המוחלטת. עוברות שניות. דקות. אולי שעות. אולי ימים. דוד מגביר את עצמת־האור, שוכב בנוחות על גבי הספה ומדפדף בציורי ה"אוגנוי'ק", שהוכן כאן ביד פיקחת ודואגת. אין הוא יודע כמה זמן חלף, עד שסוף־סוף מופיע על המסך כתם־אור — ובתוכו דמות חדשה.

"דוד!"

"פטיה!"

אין הוא מבין איך נמלטה מפיו קריאה זו. מלבד השם אין הוא יודע כלום על האיש. אך מבט יחיד אל פניו המוארכים ועיניו הירוקות, המלאות פיקחות וסבלנות, די להצדיק את קבלת־הפנים הלבבית. על חיוך חכם וכן אינך יכול אלא להחזיר ממיטב חיוכיך. "השני בתור, לשירותך", צוחק פטיה. "באתי להצילך מאימת החלל". פלא הוא, אך דוד מבין במה המדובר. עוד בארץ נזדמן לו לקרוא כמה מאמרים פופולריים על בדיקות ותרגילים שמתנסים בהם אנשי־החלל לעתיד־לבוא. חלק מן האימונים מכוון להכניס הכנה נפשית ולהרגילם לבודדות שבחלל. לדעת מומחים עלול רגש הניתוק המוחלט להביא לטירוף־דעת, או להתאבדות. האמריקאים תיכננו לשלוח תחילה בעלי־משפחות, כדי לחזק את הקשר אל האדמה ולעודד את הרצון לחזור. עתה מתגלה לו לדוד שהרוסים פתרו את הבעיה בפשטות גאונית־כמעט: על־ידי המסך הקטן. "כנראה, מחוסן אני נגד חולי זה", עונה דוד, וכאילו איזה כוח נסתר

דוחפו לפתוח את לבו לפני הידיד, שאין הוא מכירו, והוא מוסיף: "אך אינני סובל מצב זה של שפְּנִיסְיוֹן, קשור בכלוב. אני מושפל!" פטיה אינו מבין לרוחו: "זהו הדבר היחיד שמדאיג אותך? וכי אין לך צרות אחרות? כנראה מצויד אתה בעצביי פלדה כמו פ'יודור", הוא מחייך בשובבות: "לדעתי, הוא האיש לטיול בחלל, למרות גילו. בשבתו בספינה ודאי היה מנחש מי מאתנו משתמש בחלוקה, או בעטו, ורועד למחשבה שמה ברגע זה בתו מתמוזת עם איזה ברנש". פתאום פניו של פטיה לובשים ענן של רצינות: "אלקסיי, אפילו אלקסיי נבהל. דבר זה אינו מתישב במוחי. לא אשפוט, שלא ישפטוני... כאשר שמעתי לראשונה שהוא סירב, ואתה התנדבת במקומו", נעימה של הערצה מתגנבת לקולו, "הייתי כה מופתע, כה מבולבל..." הוא נעצר לרגע קט: "אך גם הוקל לי, שיש כבר מי שממלא את מקומו". ובקול נמוך יותר, כמעט בלחש: "מעודי לא הייתי גיבור. כשנודע לי לראשונה שדווקא על אחד מן הצוות שלנו לצאת, הירהרתי בדבר הרבה, התכוננתי. אתה מבין, אני חסר אומץ גופני, אומץ־לב פעיל. לא הייתי מצליח כמתאגרף, ולא כחייל קרבי. לא אוכל להתקרב לסכנה הנראית־לעין, להזמינה כביכול..." דוד מקשיב ומרחם בלבו על הבחור הרגיש והפן. לו לעצמו זרות הרגשות אלו. אין הוא נהוג לנתח את מצביי נפשו ולהעמיק בהם. "מאתנו נדרש פחות מזה", ממשיך פטיה. "החלטה אחת בלבד, ומכאן והלאה אין צורך עוד לעשות מאומה, אחרים דואגים לך. אילו רק אפשר היה שלא לחשוב, שלא לדמות". אין צורך בהסברים, פטיה מבין היטב את מקור חולשתו. דוד רוצה לעזור לו בכל כוחותיו, המלים עלולות על שפתיו מאליהן: "תראה, פטיה, הנסיעה הזאת אינה איומה כל־כך וגם לא חשובה כל־כך. זכור את הטייסים הראשונים. גם הם ראו את עצמם כמבצעי מעשה־גבורה, כדי לכבוש את חלל האוויר למין האנושי. והיום טיסה מהי? משחק־ילדים! וכך גם הנסיעה לחלל, עוד מעט תיעשה דבר יומיומי, שיגרה בטוחה יותר מטיוול במכוננית". אתה מאה־אחוזו! צוחק פטיה ונושא אליו עיניים מלאות הערכה, "אבל הייתי רוצה שפבר תחזור מהטיוול הזה". אך דוד לא נוח לו בתפקידו החדש. הוא חש עצמו מבוגר יותר מדי, אחראי יותר מדי, הוא מתרעם על תלותו של פטיה בעצמו, אינו רוצה במנהיגות. "אני מפנה את מקומי לגברת", מודיע פטיה, "להתראות!" ושוב דוד לבדו. גומע מעט מים, משנה את לחץ האוויר, שירד בינתיים, שוכב ומחכה...

בקצור יד השד להשיגנו — אומר הפתגם — שולח הוא את האשה. והנה היא! דוד לא כך דימה אותה בנפשו: רצינית יותר, חירות מעט, בעלת שער שחור וחלק. עכשיו מחייכים אליו פנים עגולים וורודים, אף סולד, עיניים תמימות, שער בהיר גזוז, המכסה חלקו של מצח. אם מחבב אתה את הבנות הללו, שיותר משהן דומות לאשה הן דומות לנער שובב, מצאת את מבוקשך! אך דוד מעריץ באשה דווקא את התכונות המאפיינות את מינה.

הם מסתכלים זה בזה, בלי דעת איך לפתוח בשיחה. למרות המרחק הענקי ותיווך

המכשירים, יכול דוד לחוש במתיחותה ובהתרגשותה. היא נלחמת עם עצמה, ולבסוף באה לידי החלטה. "שלום, דוד, אני שמחה כל-כך שהכל מתנהל כשורה". ואחרי הפתיחה הקצרה והמנומסת, היא שוקעת בענייניה הפרטיים, הקרובים ללבה, כמנהגה של אשה. תחילה — תורה של ההתנצלות: "אני יודעת כי אין זה הזמן המתאים, אבל אני, פשוט, חייבת לספר לך, כי..." שתיקה קצרה להגברת הרושם: "ביני ובין אלקסיי הכל נגמר, עוד בערב הוא, אני חפשיה". זוג עיניים של ציפיה לתשובתו. איך להגיב? עזיבת חבר בשעת חולשתו, כשהוא זקוק לעזרה, לעידוד — התנהגות כזאת אינה נראית לדוד כלל, אין היא הגונה בעיניו. הוא מושך בכתפיו: "זה עניינך..." הבחורה מתאכזבת, אך אינה מוותרת בנקל: "מעולם לא הבינתי אותך, דוד. כשביקשת את חברתי באוניברסיטה, אמרתי בלבי: ברנש זה רוצה להתידד עם בתו של פרופיסור". אלוהים אדירים! — חושב דוד — כנראה חירותי אחריה... מדהים ממש!... בינתיים אזרה הבת את כל עוזי-רוחה והיא מתקיפה לאורך כל החזית: "אתה זוכר עוד את הערב שנשקת לי פעם ראשונה ויחידה... היה חם. האוויר היה ספוג ריח חציר. ערב נפלא היה. מדוע התנהגתי כילדונת? לא האמנתי שאתה כן. הכל יכול היה להיות כה יפה וכה פשוט..." ובחיוך זול וחסר-טעם: "התסכים לנשקני עוד פעם אחת, כשתחזור?" דוד שותק בעקשנות. כמה פתיה אשה זו! כמה מחוסרת נימוס היא סוניה זו! רק עכשיו עזבה גבר אחד, וכבר רוצה להבטיח לעצמה את השני. הוא מתקומם על אדישותה לסכנות הצפויות לו, על חוסר-ההבנה למצבו, על אנוכיותה העיוורת, הפובלית במעגל בעיותיה האישיות בלבד. גם סוניה חשה בהסתייגותו: "אני מבינה שאין זה הרגע הנכון לזכרונות ולווידיים, אבל רוצה אני שתדע את הרגשותי, שהכל יהיה ברור לך, שאם, אם...", קולה מתחיל לרעוד; "אם לא אחזור", מסיים דוד במקומה. הוא מלא רוגז: עכשיו נתגלה לו פרצופה האמיתי! לא זו בלבד שמתעלמת מן המתארע לו, אלא מוכנה, ברגע שתרכוש אותו, להקריבו מיד על מזבח המדע והמולדת, כדי לשחק בתפקיד של אשה גיבורה, שכולה מאהובה הגיבור. אין זה עולה כלל על דעתו כי אפשר שהוא טועה במשפטו הקשה, כי אפשר שיש קצת אמת בדבריה, מעט כנות ברגשותיה. אילו היתה רצינית יותר, חירות, שחרות-שער, אולי היה דן אותה בפחות חומרה. בקוצר-רוח מחכה הוא לרגע בו ינותק הקשר והספינה תצא מתחום הגלים. הוא נהנה הפעם מבדידותו. אוכל לא מחמת רעב אלא כדי לקיים את ההוראות ולאפשר כמה בדיקות נוספות. כל מזונותיו, שהוכנו לו בצורת נוזלים סמיכים, מכילים גם חמרי הרגעה. שוב הוא שוכב ונת, מנסה להעריך את הזמן שבו תתקרב הספינה לתחנתה. עכשיו עליו להיפגש עם אלקסיי. מה בפיו? בושה, צער, קנאה?

אלקסיי, שלא כיתר חבריו, אינו מנסה כלל להיות נחמד או מנומס. "איך העניינים, חבר גיבור?" שואל הוא אותו בליגלוג קל. "פניך נראים יפה למדי". — הפצע הטרי עדיין צורבו ומטרידו, כנראה. "לא שיערתי בנפשי שאתה אמיץ-לב כל-כך, שפל-

כך תודרו למלא את מקומי", ממשיך הוא. — "אתה בא אלי בטענות?" — "לא יותר מאשר אל האחרים". קולו מבטא בוז. "חברים נאמנים, איש מפם לא ניסה לעזור לי, על דעת איש מכם לא עלה לעודדני, לתת לי שהות-מעט למחשבה, לשכנע אותי. חישימהר דחפתם אותי ותפסתם את מקומי". ההתקפה הפתאומית, הלא-מוצדקת, נוטלת את צלילת-דעתו של דוד. הוא מתגונן, כאילו מתוך חלום נורא. מלים קשות ורעות נפלטות מפיו ומפתיעות אותו: "אין לנו זכות להשפיע על אדם שיסכן את חייו. היתה לך שהות מספקת להירהורים. אתה פשוט פחדת, מוג'לב שפמותך..." אלקסיי מאבד כל שליטה על רוחו: "גיבור!" הוא שורק. "כן, פחדתי, ועודני מפחד! אך לא מפני הקרינה, לא מפני המרחק, לא מפני הסכנות, ובוודאי לא מפני המוות המחורבן, שכולכם רועדים מפניו! מפניכם, מפניכם אני מפחד! אינני רוצה להיות בידיכם, תלוי בכשרכם העלוב. טעות אחת — ולמה תהיה זאת טעות? — קצת אי-זהירות, קצת רצון רע... אילו היתה הספינה נתונה בידי, אילו הייתי אני נוהג בה..." דוד מביט בפניו החמומים: אין פלא שסוניה העדיפה עליו את אלקסיי, אין פלא שאיש לא ציפה לסירובו. מבנה גופו חסון, אתלטי, קומתו תמירה, עיניו השחורות מביטות בכ היישר, וכל מבע פניו השחומים כאילו אומר: הנני גבר, הנני האיש הנכון, הנני גיבור.

"אתה יושב לך בשלוה". קולו של אלקסיי נמוך ומלא טינה. "אינך יודע ולא-כלום. הספינה כמעט אך נכנסה למסלול, ופידור, הגאון שלנו, כמעט הפעיל טיל נוסף ל-24... עוד שניה והיית יוצא מן המסלול. כיוון בלתי-יודע. אין חזרה..." אלקסיי פורץ בצחוק עצבני. "היית הופך להיות ההולנדי-המעופף של החלל. בנס ניצלת!" דוד הבחין גם קודם לכן במנוף ל-24, ואילו עתה נמשכות אליו עיניו כמכושפות: גם בכוחו להפעיל את הטיל. אחרי הווידוי האחרון כמו נרגע אלקסיי ונכנע. "הם לא הניחו לי לנהוג בספינה, אף לא להתקרב אל מנופי הכיוון". — "אני יודע", משיבו דוד באכזריות. — "ביני ובין סוניה הכל נגימר", מוסיף אלקסיי בלי קשר לדברים הקודמים. פתאום עומד לפני דוד אדם שבור. אך בשום אופן לא הצליח לעורר עצמו להשתתפות בצערו של זה. אדרבה, מוכן היה לפגוע בו פגיעה נוספת: "לדעתי, סוניה אינה בסדר. אין עוזבים חבר כשהוא במצב ביש..." שתי המלים האחרונות פוגעות פגיעה ישרה — הנצחון הושג. דוד שלו ושלם עם עצמו. למה יתחשב ברגשות זולתו? וכי הללו נותנים דעתם עליו, כשמצבו קשה באמת? וכי לא הטריחו, לא עייפו, לא עינו אותו במחשבותיהם, בווידייהם, בפחדיהם. העזרה הנפלאה שלהם! עשו כל מה שהיה ביכולתם כדי להרוס את שיווי-משקלו הנפשי. מזור הוא שלא הגבילו את הנושאים, שלא הודפסו מראש שיחות סתמיות ונימוסיות, שיש לנהלן עם האיש שבמרום. הוא יציע זאת, יבייש את כולם. ושוב קולו של אלקסיי: "לפני שאסתלק, ידיעה החשובה לך: אתה נמצא בחלל למעלה משש שעות, על-פי הוראה חדשה אתה משלים את הסיבוב, ואנו מורידים אותך בעוד כשעה. להתראות על-פני האדמה, גיבורי..."

החזרה! כולם הזכירו את החזרה. הרי מובן מאליו שיחזור. פ'יודור הזמינו ללגימה, פטיה לחש בדאגה: "שתחזור כבר מהטיול הזה..." סוניה חלמה על נשיקותיו באה-בתה האמיתית, או המדומה. ואולם רק עכשיו ירדה משמעות המלה לעומק הכרתו. חרדה תקפה את לבו. מה מקומו? לאן הוא שייך? לאן עליו לחזור? אל חדרו העלוב, הבודד, אל שיעמום המשרד, אל הוויכוחים התמידיים על הדרגה? אל הדירה הבור-גנית? אל צילה, שבעה ואינה-יודעת-שבעה? אל עסקי הפרסומת? אל צילומי הסרט בטוקיו? אל בין זרועותיה של טומיקו? אל עצלותו ושיכרותו? או שמא לברית-המועצות, להמשיך במחקר החלל? שמא יסתבך בסבך הרגשות שבין פ'יודור התמים והמעריץ ובין פטיה הפיקח, הזקוק לו בחולשתו, סוניה האנוכית, הנחושה בהחלטתה לרכשו, ואלקסיי האומלל, השונא ומקנא בו? לא בידיים ריקות הוא חוזר אליהם אלא כאיש-החלל, כגיבור, כאדם שמצפים ממנו למעשים גדולים, למנהיגות! זכרונות הימים האחרונים עיטרוהו בור רבגוני: ביקור אצל משפחת הנדל, החיך הביישני של פ'יודור, בית-המקדש השינטוֹאי, שיחה עם רוזנפלד על האיחורים לעבודה. מנוף המפעיל את הטיל W-24, השפתיים החמות והאדומות של טומיקו, הערב העלוב של מוצאי-השבת, ארוחת-הבוקר עם צילה, עינוי הירוקות והפיקחיות של פטיה, וים החרציות הלבנות והצהובות. בין המראות נשמעו גם הקולות: "הבאת לי מאה לירות, יקירי?" "תסור אלינו, תנוח, דוד סרגייביץ', כרגיל, אשתי ליובה תכין פ'ירוֹן־קִי..." "ימה וו אנאי — אין ברירה!" ועל כל אלה — צחקו העצבני של אלקסיי: "היית הופך להיות ההולנדי המעופף של החלל, בנס ניצלת!" כמה פשוט הוא לברוח מן הדמויות הרודפות, מן הקולות המטרידים — כל הבעיות נפתרות, כל הסבכים מתפרשים. וכי דעתו צלולה עליו? הנפגע באימת-החלל, שלעג לה? הוא פועל כמתוך ערפל אביך. מנתק בזריזות את השידור מן הספינה לכדור-הארץ: לא ישמש עוד שפן־נסיון אנושי! לובש במהירות את מסכת-החלל, מתאימה, מחזקה. עוד החלטה אחת בלבד! ידיו כאילו נעות מאליהן, מתקרבות למנוף W-24. תנועה קלה, והוא מרגיש בזעזוע פתאומי של הספינה...

כשלא הופיע דוד במשרדו למעלה משבוע ימים, החליטו חבריו לעבודה לבקרו ולברר את סיבת היעדרו. אחרי־כך פתחו בחיפושים הרגילים: ידידים, מכרים, משפחה. אך לשווא. הרוסים, כמנהגם, לא הודיעו על כשלונם בשיגור אדם לחלל, אף שספק אם היה מישהו בעולם קושר את היעלמו של דוד אל המיבצע הזה. עבר עוד זמן־מה — ופנו למשטרה. כאן נתקלו בקושי: איש לא ראהו יוצא מפתח הבית; היו חילוקי־דעות בענין מראוהו. סוף־סוף, בבוקר בהיר אחד, שקוף כמעט, כולו ספוג קרני שמש ושלנה, כשפתחת את מקלטך (ובטוח אני שלא ויתרת על כך), יכולת לשמוע את ההודעה: "משטרת ישראל מבקשת את עזרת הציבור בחיפושיה אחרי דוד בינוני, שיצא מביתו ב־18 בספטמבר ומאו נעלמו עקבותיו. דוד בינוני הוא בן 25, גבהו..."

בתין מרגלית : עדי

אתה אומר לי "אתה בתיך!"
אתה צועק אלי "לכי!"
אתה אומר לי "אתה בתיך!"
אבל כיצד?
כיצד?
בלי אמר-ודברים
ובלי לטוף
אתה יודעני —
בלי אמר-ודברים
ובלי לטוף —
אמנם כי תאהבני
אבל כיצד?
כיצד?

*

באחד העדנים הנוצצים
אשר יקח האדם בידו
והפכו לקאן ולקאן
וקמו מבין-דבר
יקנהו —
ככה לקחתני.
מתבתך
פעם-בפעם תוציאני
אך חיש-מהר תשוב ותסגרני —
לבל יועם זיוי
גאנח-בחרתך.

*

ושוב אתה אומר לי "אהבתיך!"
 ושוב אתה אומר לי "אהבתיך!"
 ובלי דבר-ואמר
 ובלי לטוף
 תשוב גם תשימני
 במקום אשר משם לקחתני —
 שם, בקפסה הזאת
 במגדל הזה —
 בדרך עם הרהורי
 אמתין —
 אמתין עד כי תשוב-תשים
 את המפתח.

ניחוח

כל הלילה
 מצננת
 לצד שגעוני המתוק
 ישנתי
 כומנת בקרי
 את ניחוח
 דודינו
 אשר, עד שחר-אור,
 טפה
 אחר
 טפה,
 עברני פנין הטוב
 עשוהו בפיה.

שמואי גולן : אוצרו של פוגל

מאותו יום שמתה יעל, עוד בטרם יציבו את פסלה בגן ליד חדר-האוכל אך לאחר שכבר קבעו את השלט "גן יעל", הונח פוגל את הטיפול בגינות המשק ובדשאים והתמסר לגן בלבד. וכאשר שאלו סדרן-העבודה: "מי יטפל בגינות המשק?", השיב אט־אט בגרמנית: "וכי משוגע אני לעבוד כל-כך הרבה?" כנגד תשובה זו נסתתמו טענותיו של הסדרן, שהרי ידע כל חבר כי אין פוגל שפוי בדעתו. יוסי מפיתה חי"ת אמר שבורג החליד אצלו עוד בגרמניה, והיה מסובב אצבעו כנגד רקתו. עתה התכנס פוגל בגנה של יעל והקיפה בישותו. הוא אף הוסיף לשלט, תחת השם העברי, באותיות גותיות, כשהוא רושמן בגזיר-עץ מפוחם: "יעל-גארטן". היה מפסיע בהליכתו המסורבלת, הדובית, כשידיו מאספות מן הארץ שיירי אשפה לתוך כוסי סרבליו. במו־ידיו תפר את הכיסים. בצדי השוקיים תפרם, ומעל לברכיים, וכנגד הצלעות, ועל החזה, אומרים שיכול הוא לדחוס לכיסיו אפילו את כל מחטי האורן ועוד יישאר בהם מקום. את אמנון היה מקרב משום שהיה ידידה של יעל, ואחר-כך חיבבו משום שזנח את יעל והתחבר אל מיכל. פוגל אף ידע את הבטחתו של אמנון ליעל. יעל סיפרה כשעזרה לו להשקות את שיחי הוורדים שתחת חלונותיו של חדר-התרבות.

"אמנון הבטיח", אמרה בקולה הדק כקול בת-אחת-עשרה, עם שהיא משתדלת לגבור על רעש זרימת המים, "אנחנו נתחתן". ולשם מתן תוקף לדבריה הוסיפה: "במגרסה, מתחת לקרשים, הוא הבטיח. הרבה אבק של תירס היה שם, וכתבנו על הקרש באצבע עם דם: 'מי שיפר את השבועה ימות במקום הזה'".

מאותו יום החל פוגל לקרב את אמנון בן-גילה אף הרשה להם לעזור לו בניקוי הבריכה של דגיה-הזהב שברחבת הגן. היו השנים תמהים, שהרי מטמון הטמין פוגל על קרקעיתה. את האוצר הביא עמו מביתו הגדול שבגרמניה. הוא שמר עליו אף במחנה-הריכוז, כשנלקח לשם לאחר "ליל הבדולח", כך היו מספרים החברים לילדיהם והיו מחייבים בהרחבה. כשהוציאוהו חבריו משם והביאוהו לארץ, נטל עמו את אוצרו והטילו לבריכת-הדגים. כאן לא יגע בו איש. איש לא נתן עוד עינו באוצר, שביום מחפים עליו טרפי השושנים הרחבים המקושטים בגביעים לבנים, רק בלילות-ירח רומזים ניצנוצים מעומק המים. אפשר סנפירי הדגים הם ואפשר המטמון. אף כלילה פקחה עינו של פוגל על אוצרו. את צריף מגוריו — ארגז-עץ בו הובא ה"טידי-סיקס" — הציבו מאחרי הגן, בין המקלחת למגרש-החניה. פוגל היה מגיח משם עם רדת החשיכה ופוסע פסיעותיו החרישיות. עתים היה משתטח על שפת הבריכה, מרכין ראשו עד שהוא טובל פניו במים, כשהוא משמיע גירגור עמום כקול רותחים בסיר. אלא שעדיין לא ראה איש את האוצר. אפילו עיניהם של אמנון ויעל לא שופוהו. והרי עזרו לו בניקוי הבריכה. הם הגיעו לקרקעיתה ורגליהם בוססו בה עד

מעל לקרסוליהם ולא ראוהו. זכות גדולה נפלה בחלקם, שהרי כנגד כולם היה פוגל מחשיף שיגיו, מוציא מפיו חריקות זעם ומטיח אגרופו באוויר כעומד להפכותם. את אמנון ויעל היה משתף אף במלאכת הגינון, אלא שמיעט לדבר עמהם. את הוראותיו היה נותן בתנועות ידיים, בהפשילו שפתיו כסוס המתאמץ להשתחרר מן המתג שבפיו. יעל היתה מתקרבת אליו כדי לקרוא בבהירות את מחשבותיו, ובתוך כך היתה נושמת אל קרבה בהנאה את ריח תחמיץ-התפוזים שנדף מבגדיו תדיר. אמנון היה מנענע בראשו מרחוק לאות שירד לסוף דעתו של פוגל. הוא סמך על יעל. היא הנתה מכך ואמנון אהב לראותה מספרת באריכות את שמסר לה פוגל ברמזיו. פניה המלאים, המנומשים היו מרצדים בהתעוררות.

לראשונה הפר פוגל שתיקתו כשראה את יעל בוכה. נהמות מאיימות נתגרגרו מפיו הפתוח כגליים השוצפים אל החוף. ויעל הרבתה לבפות בימים אלה. כל-אימת שרואה את אמנון ומיכל יחדיו הריהי בוכה. אמנון אינו אוהב את בכיה, לפיכך הוא קורא למיכל ושניהם מתרחקים ממנה. כשהיו בכיתה ה"א הבטיחה להינשא ועתה כבר הם בכיתה י"ד ולא חזר בו משבועתו, אף-על-פי-כן בוכה יעל. לחייה הכתומות של יעל דומות לתפוחי-הזהב הצומחים לרוב בפרדס ליד צריפם השוודי, והיא מלח-יחתן בדמעותיה. טרם עברם לכאן התגוררו בבית-האבן במרכז המשק, שעדיין ילדים היו, ואל התפוזים קשה היה להגיע. עתה שבגרו העבירים לצריף השוודי והם פרצו פירצה בגדר. מרוחקים היו מן המבוגרים וסמוכים לפרדס, ומיכל הכירה את השבילים הנסתרים בתוכו. חיה'לה אוסרת להיכנס לשם, אלא שהפירצה כבר נפרצה וחיה'לה עסקה תדיר בגיהוץ לקראת יום-הששי הקרב, ויום-השבת הוא יום שבתונה. בצהריים של שבת קורץ הפרדס, וכשאמנון מגיח מקרבו הריהו משתמט ממבטיה של יעל. מדוע תדיר לחייה לחות? לחייה של מיכל חוורריות ותליהן סמוקים כת-פוחי איטליה שנותנים להם לארוחות-חג. שעה של יעל ערמוני ומתולתל ועיניה החומות לחות, ואילו שערותיה של מיכל שחורות וחלקות וגולשות כחופה על כתפיה המלאות וגבותיה שחורות ועבותות ונחצות מעל שורש-אפה בקו לבן נאה. מיכל לימדתו לחוש בשפתיו הצוננות את להט הסומק תחת עיניה, שמעט למטה ממנו, בסמוך לשקע הלחי, כבר היה צונן. כאשר נשק לה בראשונה תחת עץ-התפוז היה רועד בכל אבריו עד שנאלץ לתחוב ידיו לכיסו מכנסיו ולהצמיד זרועותיו אל צדי גופו.

"דב מנשק טוב יותר", אמרה בצער.

"כשאהיה גדול כמו דב", גימגם, "אדע גם אני".

למחרת סיפר ליעל על תגלית לחייה של מיכל, שהרי נשבעו במגרסה להתחתן. ויעל שתקה. רק העבירה ראשי אצבעותיה מרקותיה אל סנטרה, השפילה עיניה אל חזה, ולבסוף פלטה: "נו, כך". והוסיפה: "מדוע אינך עובר לשבת על-ידה?" בערב יראו להיכנס לפרדס, לכן נדברו להיפגש בגן כשיציגו סרט בחדר-האוכל. מיכל למודת-נסיון היתה וידעה כי בשעה כגון זו לא יטרידום. רק בעת החלפת הגלגל יבואו שנים-שלושה להטיל מימיהם ויזדרזו לשוב. תחילה היו יושבים בסך

השיח הנמוך והצעיר וקולותיהם מנסים לגבור על אלה של גיבורי הסרט שבקעו מן הרמקול. כיון ששמעו קול צעדים התרוממו בנשימה עצורה והקשיבו. הכירו את צעדיו של פוגל. חרישיים היו וזעירים, זעירים מדי כנגד כפותיו הדוביות הגדולות. לאורו החיור של הירח שיוה לו סרבלו הכחול-הדהה דמות של חית-ענק אגדית השוחרת לטרף. אמרה מיכל:

"אל תפחד. הוא משוגע. לפעמים מביט מן החלון ויורק. ראית פעם סרט מבעד לחלון?" שאלה וצחקקה. "דב ואני ראינו. פני השחקנים מוארכים וראשיהם כמו מלפפונים. ופוגל מביט ויורק".

השנים התכנסו מאחרי האורן הצעיר והיו עומדים דבוקים, בבטחם בגזע הרך הנכפף עם כל מגע של גופיהם. ידעו שפוגל לא ראה אותם, שהרי עיניו נעוצות בארץ. את כיסיו מבקש הוא למלא בשיירים. עתה נעצר בקרבתם. נשא ראשו כמרחרה, התכופף, הויח בעדינות את רגלו של אמנון, הרים בדל-סיגריה והיה רוטן תחת חטמו:

"טוב. טוב מאות", כשהוא מרכך את ההברה האחרונה, "מיכל טוב מאות". עתה היה אמנון ממעיט לספר עם יעל. עדיין ישב עמה ליד שולחן-לימודים אחד, אך עיניו היו מספרות עם מיכל. עיניו משוטטות על גבה הרכון בכיסא שלפניו, עד שיעל נוגעת בו במרפקה ואומרת בלחש: "פוגל מבקש שנעזור לו בגיוזם העצים". יודעת יעל שאמנון לא יבוא עוד, אף-על-פי-כן היא מבקשת. "את ופוגל", אמר לה לפני שבוע, "אתם כמו ילדים. אני כבר אינני ילד". פוגל איננו ילד. גבר הוא. קומתו גבוהה. ובעיני יעל גבה למעלה מכל חברי המשק. לחייו שזופות ועצמותיהן הגרומות מגרות אצבעותיה לגעת בהן. איש לא נגע בפניו של פוגל. פוגל משוגע הוא. שפתיו הדקות הדקות תדיר, ובזוויתן מעוגן חיוך של ליגלוג מרושע. שערותיו הצהובות-דהריות מותירות בניסיתן מצח גבוה, ואצבעותיו הארוכות דימוהו לאמן. אבל פוגל משוגע הוא. עיניו הכחולות מתרוצצות בתוך הלובן המרושת בנימים אדומות, כמחפשות מקלט.

פעם ביקשה יעל לכבדו בפלח תפוז וקראה:

"פוגל".

הוא נעצר ועיניו נחו לפתע על פניה. קולה צלול היה. שבה ואמרה:

"פוגל".

איש לא דיבר אליו כך עד עתה. תדיר היו הילדים מורים עליו באצבע ומכנים אותו בכינויי-גנאי. ואילו בשעות בין-ערביים נוהגים המבוגרים להצביע על פעוטותיהם ולאיים כנגדו באגרוף קפוץ. היה פוגל משלח עיניו לצדדים, מרכין גבו ורץ לארגו צריפו או לבריכת מטמונו.

עתה שעמד קרבה אליו יעל והשמיעה קולה:

"פוגל".

ליד גדר הפרדס עמדו. סמוך לפירצה. הושיטה לו פלח מתפווה ואמרה:

"בבקשה, פוגל".

שפתיו התפרדו אט לאט, ראשו, הזקוף תדיר כמבקש לקלוט אותות סכנה, נתנמך

עתה, עד כי השגיחה בכתם חלודה על קדקדו. הוא נשא אצבעו אל פיו ולחש :
 "ששש..."

צחקה יעל בקולה הפעמוני וקרבה אליו עוד. ריח חמוץ עז היפה באפה. כל גופו הארוך הדיף ריח של זיעה ותחמיץ. הושיטה פלחה שנית ושידלתו ברוך :
 "בבקשה, פוגל. זה טוב".

פסע פוגל פסיעה קלה לעברה, רכן נכחו וסינן מבין שיניו הצהובות :
 "זה אסור".

הוסיף :

"זה חי מן העץ".

נשאה אליו יעל את עיניה החומות־העליונות וביקשה להעמידו על טעותו, אך עיניו כבר היו בולשות בקוצר־רוח לצדדים. עדיין לא מש ממקומו והיה זוקף עיניו ביעל כמבקש רשותה ללכת.

"שלום", פלטה ונסה אל חדרה.

בכוח טמיר היתה נמשכת אליו. ופוגל היה מלמדה את מלאכת הגיזום של שיחי הוורדים, וזיבול הדשא, והשקצת העצים. יעל חדלה מהביא תפוזים לכיתה ולא הוסיפה לאכלם עוד אף בחדר־האוכל. "זה חי מן העץ", נהגה לומר, והילדים היו נדים אחריה בראשיהם. אף־על־פי־כן לא הרפה ממנה ריח הפרדסים. בכל מקום שפנתה היו עיניה נתקלות בקליפות הזהב וריחם מערפל את חושיה, ובימי־שבת היה ניחוחן נסרח אחרי אמנון כנבו של טווס. עלים ירוקים דמוי־רומח נושרים מחצר איתה של מיכל כשהיא באה מן הפרדס. הרמחים מתרוממים, מסתחרריז, מתערבלים במחול־חברות. הם מבקיעים אל נחיריה של יעל, ממלאים את חלל פיה עד שחשה מחנק בגרונה. היא פורצת החוצה ורצה רדופת רמחים, חולפת מאחרי בתי המשק הלבנים המתנמנמים בשנת־השבת תחת גגותיהם האדומים, חוצה את מגרש הכדורגל השרוי עתה בשממונו, שוטפת לאורך שדרת עציה־חרוב הנודפים ריח גברי חריף וכבר היא בגן וגג צריפו השחור של פוגל קורץ מבעד לעלנה הדמומה.

איש לא נכנס לצריפו של פוגל בטרם תבוא בו יעל. מרעידה היתה בכל גווה כשעבר רה את המפתן. הצמידה מרפקיה אל צלעותיה, העמיקה כפותיה בכיסי חצאיתה הכחולה, ופסעה פסיעה נוספת. ריח בגדיו החמוצים וטחב אוויר מעופש שעמדו בחלל הצמידה אל עמדה. הרחיבה אישוניה בנסותה לגלותו עד שחשה לפתע במגע קל בכף רגלה. הרתיעה רגלה כעקוצת עקרב. פוגל ישב על הארץ והיה מרים בזהירות בדל סיגריה רמוס. עתה הבחינה במיטה אמריקאית ובשתי שמיכות שחוקות המש־תלשלות ומכסות את כרעיה. פוגל עדיין היה יושב בשיפול־רגליים ושיניו הצהובות מחייכות אל הסיגריה הרמוסה. ניצרה יעל תלתל שמרד ותיבלל את עינה וביקשה להמשיך ולצעוד אל פוגל, אך הוא נתרעש על מקומו ונהם בגרונו. נסוגה אל הפתח והביטה בו כעוסה. רמו לה לשבת וישבה על רצפת הארגז. רגע ממושך היו מביטים זה בפני זה בדממה. נשמע רק רחש בדי הפיקוס שהרכינו חרש עליהם אל חלל החלון הקרוע. יעל עצמה את עיניה. ביקשה להאזין ולחוש הכל בישותה. אז עלתה בקרבה

לראשונה מגנינת־הכאבים. מעומק בטנה עלתה, בסמוך לגבה, פשטה והביעה קדימה כאילו היה גופה מחנה של אויב. עתה נצטייר לה בבירור כל אבר מפנים־גופה. חד היה הכאב וראתה אותו בדמות להב סכין. כיוצה עפעפיה והרכינה ראשה וכך ישרה מחרישה, מעולפת למחצה, מחשבת מהיכן יגיע עתה. כשפקחה את עיניה עדיין היה חיוכו של פוגל נעוץ בפניה. לפתע נתרעש, הושיט ידו לעבר מיטתו, משך והוציא מתחתיה פח של ביסקויטים. הוא הסמיכו אל יעל כמזמינה ליטול. סיגריות היו בו. סיגריות מגולגלות בנייר־עיתונים ישן שהצהיב. ראה את היסוסיה ועודדה בקולו: "הרבה סיגריות לפוגל. תמיד סיגריות לפוגל".

התחייכה אליו יעל מתוך הנועם שפשט בגופה, והניעה ראשה לשלילה. בזהירות, שלא להבהילו, קמה ויצאה, ואבריה קלים. את צריפו של פוגל היתה פוקדת אחת לשבוע, והכל היה חוזר כבראשונה. לא הרשה לה לשבת על מיטתו, ועל התקפת הכאבים היה משיב לה בהצעת סיגריה. היא כחשה ובשר לחייה נתכנס לפיה. פעם הציעה שתביא לו בגדים נקיים ממחסן־הבגדים והוא הסכים. אבל למקלחת סירב ללכת. "כואב", אמר.

"לא במקלחת שלנו", השיבה, ששמעה מפי חברים כי במחנה־הריכוז היו מכריחים אותו לעמוד שעות מרובות תחת ברו מטפטף. רק יוסי, כשנודעה לו עובדה זו, צחק וקרא:

"גס־כן עינויים! בגלל זה להשתגע. אני יכול להתקלח במים קרים אפילו בחורף". עתה נתערב ריח התחמיץ שנדף מפוגל בריח עמילן. אך הפרדס ליד חדרה של יעל הוסיף לפלוש פנימה. הילדים התרחקו ממנה, וכן היה אמנון משתמט ממבטי עיניה. בפיתה כבר לא ישב לידה. שמעה לחישות כי ריח משונה נודף ממנה, אף־על־פי שהיתה רוחצת גופה במקלחת של הוריה, בשיפון־הוותיקים.

יום אחד נעתרה להפצרתו האילמת של פוגל ונטלה סיגריה מקופסת־הפח. היה זה יום־חול, שבו לא היתה רגילה לבוא אצלו. רגליה נשאהו מאליהן ממעודון־הילדים אל צריפו. מבעד לחלון חזתה בחזרה שנערכה על הצגת יוסיפוס פלאביוס. מיכל מילאה תפקידה של שלומית ואמנון־יוסף מבטיחה להגן על הגליל. בלטיפות־יד היה מבטיחה ובנשיקות־פה אל לחי. ערבוביה היתה בבטנה של יעל כמו נתהפכו שם סדרי אבריה. בצעדים אטיים פנתה ורגליה הביאה אל פוגל. דממה עמדה בצריפו עד כי שמעה את מלאכת העכביש בטוֹתו קורי־המלפודת. פוגל היה יושב על הארץ, גבו נשען אל המיטה, רגליו פשוטות וידיו מפוררות את שיירי הטבק מבדלי הסיגריות. בשקידה רבה היה מלפף בין אצבעותיו סיגריות חדשות בנייר־עיתון ישן ומצפינן בקופסה. עצמה יעל את עיניה והושיטה כף־ידה הכחושה, הרועדת, כעני בפתח. הניח פוגל סיגריה בכפה ושפתיו הקמוצות מעמיקות חיוכו. היא פקחה את עיניה וביקשה לנערה מידה כדבר מוקצה מחמת מיאוס, אך אצבעותיה סגרו על המתנה כמו מאליהן. בזהירות פתחה אגרופה והציצה בסיגריה. ביקשה לפענח את הכתוב בעטיפת העתון. חשוב מאוד היה לה לדעת מהו הכתוב, אך האפלה היתה מעובה ורחש מלאכת

העפבישים הפריעה. היא קמה בתנועת החלטה ופרצה החוצה. את הסיגריה אחזה קפוצה באגרופה, נזהרת שלא למעכה. כשהגיעה לצריף המועדון כבר הית הדלת נעולה והחלונות אטומים בוילונים של אפלה. אף-על-פי-כן דימתה לשמוע קולו של אמנון. דפקה בחלון ולחשה: "הבאתי לך סיגריה". קולו של אמנון הוסיף לפכפך כמעייך-סלעים וערוצו נובר בראשה. צלילים חדגוניים, ללא הפסק, זורמים מבעד לכותל. פתחה יעל את אגרופה, אך הסיגריה לא היתה שם. העתון הישן נמס ואגלי טבק ניגרו בין אצבעותיה.

ביום בו הציבו את פסלה של יעל בגן היה פוגל מפור סביבו אפילו את טבק הסיגר-יות. עם רדת החשיכה היה מפור רכושו שאסף ביום, ועם שחר, בטרם יתן עליו החצרן בקולו, היה מאספו. את כל מלאכת יומו היה מניח לרגלי יעל ואינו נושא עיניו אליה. כמו בצריף, שעה שהיתה יושבת בפתח. עתה איננו מזדרו לשוב לשם. עתים הוא עומד ליד ספסל-העץ, בסמוך לבריכה של דגיה-זוהב בה משתקפת דמותה של יעל ביום ובלילה כוכבים שטים בה. יכול היה להתבונן בדמותה אף בלילה, שהורי יעל ביקשו לממן את התאורה בגן. אביה חשמלאי היה, וכשמתה יעל עזב את המשק ביחד עם אשתו. אין הוא יכול להיות במקום בו כל מדרך כף-רגל מזכיר לו את יעל בתו, כך אמר. אבל פוגל התנגד לתאורה, ופוגל הוא בעל הגן. בחשיכה, כשפניו אל המים, חש הוא בהבל-נשימתה של יעל על ערפו. עתים הוא משוחח עמה בתנועות שפתיו, כפי שנהג לשוחח בהיותה בחיים, והמים משיבים לו בליקלוק רצי-גלים. "הכל באשמת המשוגע", אמר אביה של יעל כשבא לטכס חנוכת הפסל, ואשתו הנמוכה, המנומשת, השעונה על כתפו השחה, מאשרת דברי בעלה בני-עראש. והרי הרופא של בית-החולים קבע את מותה כתוצאה ממחלת-כבד סמויה.

אף בעת ההלוויה היה האב תר בעיני-זעם אחר פוגל, ולא מצאו רבים תרו אחריו בעיניהם ולא מצאוהו. מאז נלקחה לבית-ההולים נעלם, ולא היה מי שיטפל בנוי, ולא בגן, ולא בדגיה-זוהב שבפריכה. כבר היה אחד צף על עלה של שושנה כשפרסו הנפוחה מזמנת לסעודה את זוג השלדגים החגים בעוגות רחבות. הכל היו כנוסים ליד חדר-התרבות, אף הארון כבר הורם על כתפיים ופוגל לא היה. בשעה מוקדמת סיימו היום החברים את העבודה, ולקול צלילי הקשות בברזל, צלילים עצובים וחגיגיים, נתאספו ובאו. ופוגל לא בא. פוסעים היו בצעדים מדודים, כבדים, בדרך החולית מחדר-התרבות לעבר השער בואכה פרדס ב"ת. חרדה עמומה התגנבה ללבו של אמנון כשלא ראה את פוגל. ביקש להסיחה עם מיכל ואמר:

"הוא איננו".

"מי?" שאלה באי-רצון. והוסיפה: "חם היום".

"חם", אישר, והיה כעוס על לבו. אפשר שפעם על שנתפתה לנעול את נעליו החצר-איות. עתה נתמלאו חול זהוב שהיה מתמסמס בין אצבעות רגליו הלחות. יכול היה לנעול סנדלים כמו מיכל, כמו יוסי. לכבודה של יעל נעל נעליו, אף-על-פי שאינו חייב לה ולא-כלום.

"לא יכלו לעשות את זה קרוב יותר?" אמרה מיכל.

"מה?" לא הבין אמנון, שהיה עסוק בתימרון אצבעותיו ומחשבותיו. "את בית־הקברות", התחייכה, והגומות בלחייה העמיקו. הוא אהב לחוש את גומותיה בראשי־אצבעותיו, כשכפפו סוגרת על שפתייה המלאות, הפשוקות קמעה.

"הגומות", אמר אמנון.

"בערב", הבטיחה בלחש.

לבושה היתה במכנסי־התכלת הקצרות והגומיות לופתות את ירכיה השזופות. מן המשתלה באה עם צילצול הגונג, אף־על־פי־כן לבשה את חולצתה הדקה, הרקומה של־ל צבעים. זיעתה היתה ניגרת מרקותיה לאורך בליטות לחייה הסמוקות. ביקש אמנון לאסוף זיעתה ולהחליק על צווארה הלבן, המתוח, אך כבש רצונו ואמר בלחש:

"בגן", והתבייש בדיבורו הלהוט.

"בגן", השיבה. "פוגל לא יבוא עוד".

פעם הטיח אמנון כנגד יעל: "מדוע הוא מסתובב, המשוגע שלך, כל הלילה בגן?" "המשוגע שלי רוצה להיוכח אם אני אינני שם", אמרה בנימת לעג. "הוא אוהב אותך", אמר אמנון כמצטער. "הוא איננו פ'לאביוס", השיבה. "לפי ביסטריצקי לא היה פ'לאביוס בוגד", אמר כמנצח. מאז החליטו אמנון ומיכל למצוא מקום חדש לפגישותיהם.

הלילה יבואו שניהם לגן. אל עץ־האורן שמול בריכת דגי־הזהב יבואו. שיחי־פרע סבוכים כבר צמחו לידו והיו מסתירים אותם מפנסי המכוניות הנוסעות במעלה הדרך. מעולם לא הזכירו את יעל בפגישותיהם, אף־על־פי שעמדה ביניהם תמיד. אפילו כששכבה בבית־החולים, ואמנון שב מלבקרה מטעם הכיתה, ואפשר גם מטעם עצמו, לא שאלתו מיכל מה שלומה. "יש שם מעלית", פתח, וכיון ששתקה מיכל, הוסיף: "נסעת פעם במעלית?" "בהרבה בניינים יש מעליות", השיבה. "החדר שלה הוא בקצה הפרוודור, בצד ימין, במחלקה הפנימית", ניסה שוב. "גם אמי שכבה שם. כשעברה ניתוח התוספתן". "היא שאלה איזה ציון קיבלת בחשבון", התעקש. "מה זה איכפת לה", הטיח המיכל. "היא תמות בקרוב" חתם.

עתה היא נישאת בארון־העץ הגס, כשאביה תומך ראשה בכתפו ואברהם, דודה, תומך את רגליה. לו ניתן לו לאמנון להציץ שוב ביעל. אומרים, המוות משנה צורתם של בני־אדם. מדוע חייב היה להבטיחה שם, במגרסה? עתה מתה ומחקה את הכתובת ולא התיירה נדרו. אמש ירד לשם. ביקש למלא צוואתה ולעשן את הסיגריות של פוגל שאותה מסרה לו בבית־החולים. ביקש גם להיוכח אם אמנם מחוקה השבועה. רק אבק מצא. אבק של גרעיני־תבואה שעלה מן התערובת. יעל פגשה אותו למטה, ליד גלגל־השיניים הגדול, והיא לבושה בכתונת־הלילה של בית־החולים.

עוד בבית־החולים, כאשר ביקר אותה, כבר אמר לה בצחוק על שפתיו:

"כותונת מצחיקה יש לך".

התחייכה יעל וניסתה לגמם גומות בלחייה, אך קמטים בלבד פשטו מזוויות פיה. "כך ציוה הרופא", אמרה מתוך ציחוק של מבוכה והסומק לא ניכר אלא בתנוכי

אזניה. "אין לו פנאי, לרופא. כשנכנס, החולה חייבת להיות מוכנה. האחות מכסה את פני בשולי כותנתי ואני ערומה. 'הכבד הכבד', חיקתה את קולו של הרופא, 'מדוע לא חידשת את הצבע סביב הכבד?' והאחות נחפזת להעביר מכחול על בטני. שערות לחות וזחלות על בשרי כמו תולעים אחרי הגשם. רוצה לראות? גש הנה. למיכל אין סימן כזה. ולא בטן נפוחה. כמו בהריון. שים את ירך כאן. תרגיש נקירות. שים, טיפשוך. אל תתבייש. זה הכבד מנקר ותופח... פוגל לא התבייש כלל וכלל. את ידו הניח כאן, במרכז, והיה מחייך ומחייך. הלא אתה מכיר את חיוכו. בידו האחת אחז תפוח זהב. חימן'העץ, אמר והושיט לי. יום-יום פוגל מבקר אצלי ומביא תפוח חימן'העץ. חליפה חומה הוא לובש. הביא אותה מגרמניה. את המגבעת השחורה של-ראשו קנה בחיפה מיד בבואו לנמל. הכל סיפר לי. יום-יום בא פוגל. בשעות הבוקר. לפני ביקור הרופא. אצבעות ארוכות לו וקרורות. את כל בטני מכסה ידו, ובשניה התפוח. רוצה לאכול אחד? אכול ואני אנוח בינתיים. אינך רוצה? חבל. התפוחים טעימים, כך אומר פוגל. הוא איננו אוכל אותם, ולא אני. הוא מביא גם סיגריות. יום-יום הוא הולך ברגל. רגליים ארוכות יש לו. היה ספורטאי בגרמניה, כך סיפר. הוא יודע לספר ואני נחה. סיפר גם איך הוא נוהג לשטות בעובדי הבית הזה. עכשיו התחילו הכאבים. כבר התרגלתי. נכון שאינך מרגיש אותם בפני? זה התחביב שלי. שני סכיני-גילוח חותכים בפנים, אחד מימין ואחד משמאל. הם מתקדמים זה לקראת זה. כעבור כמה זמן יפגשו אם ידוע שהראשון מהירות... אפילו שעון קנו לי לחשב... גם לך יש תחביב? תמיד ידעת חשבון. איזה ציון קיבלה מיכל? התחביב של פוגל הוא לשטות בעובדי הבית. כל הדרך, מעין-השרון עד הנה, הוא הולך גלוי-ראש. כשהוא מגיע לשער-הכניסה הוא חובש את המגבעת שקנה בחיפה, מניח את תיקו תחת בית-שחיו, מוחה את חיוכו, ובפנים של חשיבות הוא פוסע ישר למעליה. היית מאמין? אינו מחייך. הכל סיפר לי. ואני צוחקת. הנה, עכשיו הם נפגשו. הסכין השמאלי היה זריו ולכן נפגשו מימין... כמה זמן עבר? לא הבטתי בשעון. זה התחביב שלי ואתה בילבלת אותי. לא טוב אתה, אמנון. עכשיו הם עובדים בצוות. שוב בלי סדר".

עצמה יעל את עיניה. שיניה העליונות נחשפו בהינעצן בשפתה התחתונה. טיפות זיעה ביצצו על מצחה. ידיה נקמצו לאגרופים. ביקש אמנון ללכת, אך היא לפתה את מרפקו כבעויות. נשאר עומד ועיניו תקועות בנקודה שחורה בפותל. הזובב שהותירה לא נראה לעין. אט-אט ריפתה אחיזתה ועפעפיה הורמו. בקול חלוש אמרה: "לולא התיק לא היו מרשים לפוגל להיכנס. ובתיק יש רק תפוח אחד וסיגריה אחת." עתה התחזק קולה והיא שאלה, כממתיקה סוד: "כמה זמן אורכת ההליכה עד פרס בי"ת? קשה ההליכה בחול. החול נמשך רק עד הכביש. אחר-כך אספלט וצל. אינך חייב לבוא להלוויה. אם מיכל תאמר לא, אז לא. לא כדאי שתריב עם מיכל. מיכל רעה. היא תבוא להלוויה. את החולצה הצבעונית תלבש. עם רקמת הצלבים הסגולים. אבל למיכל אף פעם לא תהיה בטן כמו לי. אתה יכול לקחת את כל התפוזים. לא אספר לפוגל. ממילא אינו שואל. רק נותן ומחייך. והוא באמת משוגע. יום-יום הולך

ברגל מן המשק לכאן ובחזרה. זה יותר מאשר מחדרה-התרבות עד פרדס בי"ת. חבל שאין לך מגבעת שחורה ולא תיק. גם אינך מחייך. איש אינו מחייך. כולם מביטים בי ושותקים ואני חייבת לדבר. רק פוגל טוב אלי". היא תחבה סיגריה לכף-ידו של אמנון והוסיפה: "במגרסה תוכל לעשן. איש לא יבוא לשם".

אמנון שלף את הסיגריה מפיס חולצתו והציתה. יעל עדיין עמדה כנגדו בכותנתה המתגבחה על כרסה. מרוחקת עמדה ופניה מטושטשים. העשן נבלע בריאותיו ונפלט אגב שיעול חנוק. צריבות-אש פשטו על לשונו ושפתיו. נצם מריר עמד בפיו. ביקש להטיל את הסיגריה ולרמסה ברגליו. אך ירא היה מפני כרסה של יעל. הנייר היה כלה במהירות. משיר גצים של פתותי-טבק על שוקיו המגולות. ריח שערות רגליו החרוכות נתערב בריח העשן המשנק את גרונו.

דומם חצתה ההלוויה את שער המשק. עוד מעט ומיכל אמרה:
"סוף-סוף הגענו לכביש".

עתה נשמעה שעטת מאות הרגליים על האספלט. אמנון היה מדדה פעם על רגל אחת ופעם על חברתה ומרוקן את נעליו מן החול. אף שפבר נעלמה השמש מאחרי צמרות הפרדס והצללים פשטו זרועותיהם הארוכות לבלוע את הארון ונושאו. עדיין הצליחה מיכל להבחין ברבבים על רקמת חולצתה והיתה עמלה להסירם. כשסטו לפרדס בדרך-העפר בואכה בית-העולמים היתה חולצתה נקיה ונעליו של אמנון מנוערות. בדי העצים הרכינו את פריים אל ראשי המלווים, שהיו רכונים אל חוותיהם בדממת-עייפות.

כשהחל רינגברג המסגר, שהיה גם הקברן המומחה של המשק, לתמרן בחבלים ולשלשל את הארון לבור, הופיע פוגל. מבין העצים הגיח והליכתו זריזה שלא כהר-גלו. אפשר שחליפתו החומה ומגבעתו הקלו על צעדיו. הוא קפץ לבור, פשק רגליו והושיט ידיו למעלה. מזומן לקלוט את הארון. קרע בשחי מקטרנו פער לוע אפל אל מול הקברן. עדיין לא חש בו רינגברג, שהיה שקוע במלאכתו: אצבעותיו המאומנות היו משחקות בהנאה ברצועות החבלים, כפרוט אמן על מיתרי כינורו לפני הקונצרט החגיגי. לפתע הבחין בלוע מקטרנו של פוגל. אצבעותיו חדלו מנגינתן. פניו הרחבים והחדים נתקשו ושרירי זרועותיו נשתרגו כבעת טלטל את סדן הברזל. ידיו של פוגל לא נתנמכו. רק חיוכו נתרחב בחשף שיניו הצהובות, שדמו לשיני-זוהב. העביר רינגברג את עיניו על פני הוריה של יעל ומזכיר-המשק, עד שאהרנצ'יק המוכתר לחש לו בקול מצווה:

"הנח לפוגל".

עדיין עמד המשוגע כנטוע במקומו, ורק זרועותיו הפשוטות נכפפות מעט ממאמץ מתיחתן. גופו מילא את חללו של הבור ולא היה מקום ליעל. משך רינגברג לחבליו, זרק מבט של בוז כלפי העומדים סביב, ופנה לשוב הביתה. בזהירות אסף פוגל את הארון אל חיקו כקולט תינוק שנרדם. התכופף עמו והניחו לרגליו. עתה שלף תפוז מכיס מקטרנו, הציבו למראשותיה והרכין ראשו על חזהו. יפחה חרישית נשמעה בחלל הבשום ריחות תפוזים ואוויר חרפי צלול ומזוכך. רמו מזכיר-המשק לפוגל

שייצא מן הבור, אך פוגל נשאר עומד איתן על רגליו הפשוקות, ידיו שפילו מלאכתן תחובות בכיסי מכנסיו והוא כגוש עפר שצמח ועלה מן הארון. זרק המזכיר מבט כלפי השמיים המאפילים, שלף גליון־נייר מכיסו והחל לקרוא על החיים שנקטפו באיבם, ועל הציץ שנפל בלא עת, ועל עטרת־הפז שנפלה מעל ראש משפחת כספי, ועל השורש הבריא שנעקר מתוכנו. רוח שפרצה מבין העצים חטפה לפתע את נאמו והטילתו לרגליו של פוגל. התכופף פוגל, ובתנועה שגורה, כאילו מהלך הוא בסרבלו ומאסף שיירים, הרימו ותחבו לכיסו. עתה נתרומם על ידיו, משך גופו למעלה, ובאותו חיוך אווילי השפוך על פניו תדיר נבלע בסבך עצי־התפוזים.

מיום ההלוויה נשתנה יחסו של פוגל אל אמנון. שוב אין הוא מקרבו. כל־אימת שהוא רואה אותו קרב אל הגן חושף פוגל שיניו ותוחב בזעם אגרופו לפיו. ביקש אמנון לפייסו ולא ידע במה. נועץ במיכל והיא השיבה: "או לא ניפנס לגן". פעם הביא קופסת סיגריות שנטל מאביו, התגנב לגן והניחה על שפת הבריכה. באותו ערב הושלכה הקופסה מבעד להלון אל חדרו ודומה היה ששמע קול גירגור כיצא מגרונה של חית־יער.

היתה שעת בין־ערביים כשנלכד אמנון בכפתו של פוגל. ניסה לחמוק מן החביקה בתנועת כיפוף, אך פוגל לפת ערפו כמו בצבת. לבסוף סינן בין שיניו: "בוא. יעל גארטן בוא. יעל שלנו".

הדרך לגן נתארכה, שהיו צריכים לעבור את כל המשק: מן הצריפים השוודיים אל ביתני הכיתות הנמוכות, אחר־כך לחצות את שיכון־הוותיקים החבוש כיפות־גג אדור־מות, לאגף את מגרש הכדורגל שבו מבעטים היו עתה בכדור. ממילא התכוון אמנון ללכת בכיוון זה, אל המקלחת, אך לא בחברתו של פוגל. אפילו שקית־הרחצה כבר היתה מופשלת על גבו. ביקש להפתיע את מיכל ואף להתגלח, ששערות דלילות ומכוערות עטו את פאות־לחיו. אף את שפמו החליט לגלח, לאחר שהעירה לו מיכל על כיעורו. "אם תגלח אותי", הוסיפה כבעלת־נסיון, "יצמח יפה יותר. כמו אצל דב". לעתים קבועות היה מגלח את פאות־לחיו. בכיתה ט"ח החל. תחילה בראשית שנת־הלימודים, ולאחר־מכן לפני מסיבות השליש, ואחר־יכן — לפני כל חג. את המברשת וסבון־הגילוח, ואבן־המלח, והמכונה, והסכינים, מידי יעל קיבל. "נחש מה יש כאן, בשקית?" שאלה בצחקוק, מנסה לשווא לחקות את נהגה הקליל של מיכל. לא ידע, אף לא ניסה לנחש. פניה המחייכים וכל עמידתה על דרכו הרגיווהו. "הסתלקי", אמר, "אני ממחר", ניסה לדחפה. אמרה יעל בקול נעלב: "כל־יגילוח בשבילך". "בשקית ירוקה?" פלט בתמיהה שלא־לרצונו, חטפה מידה והזדרז להצפינה מאחרי גבו. הוא ידע כי באחד הימים יודקק לאבורים אלה. אף חיה־לה רמזה לו על כך במאור־פנים. "כבר אתה גבר", הוסיפה, "אני זוכרת שגם אביך התחיל להתגלח בגיל צעיר". היה אמנון פוסח מרגל אל רגל והסומק מכסה את פניו. 'מדוע היא חייבת לדבר על כך בקול רם', הירהר, עמדו שם הבנות והאינונו, מחייכות ומתלחשות, והוא חש עצמו עירום־ועריה. דווקא מידי יעל חייב היה לקבל את השקית. עתה מושפל היה ונתון לחסדיה של זו המנומשת הארורה. "מי ביקש ממך שתביאי לי את

זה "ז' הטיח כנגדה מעבר לגבו. רצה להכאיבה. "תתעסקי בעניינים שלך". שמא החטיא. כדאי לחסל אותה אחת-ועד. שתדע לה. "ראיתי את 'המטפחות נגד כאב-שיניים' שחיה'לה חילקה לכם". עתה ידע כי חוסלה. חש ריקנות בבטנו. נעצר רגע והביט לאחור. יעל עמדה רפויה, ברגליים פשוקות, כפותיה מופנות פנימה כשכוחות, עיניה נתונות בו ודמעותיה נושרות אל המרצפות המנומרות. "לעזאזל", חשב בהת-רחקו, "תמיד היא מוכרחה לבכות".

עתה משכו אחריו פוגל כששקית כלי-הגילוח הירוקה מיטלטלת על גבו כמו חפץ מיוחד. לא שמו לב אליהם בעברם. רגילים היו לראות את אמנון אצל פוגל. מה מבקש ממנו המשוגע. שמא הוא כועס עליו על שהציץ בפסלה של יעל. והלא פעם אחת בלבד בא אל הגן. רק כשהביאוהו והציבוהו על כנו ראה אותו, בטרם יכסוהו לקראת חנוכתו. קיזה שימצא בפניה נמשים, וכתפיים שדופות כענפים מרוטי-עלים, וכרס נפוחה מזדקרת מבעד לכותנתה. אבל יעל ציפתה לו. יעל של אז. יעל של המגרסה, כשחרתו שבועתם באצבע של דם. בראשה המתולתל, ובלחייה הבולטות מעט, ובניצני שדיה, ובמכנסיה הקצרות ההדוקות לירכיה בקישורים של גומי. יעל כולה עמדה שם, וידיה לצדיה מלוכסנות לאורך שוקיה הפשוקות מעט, המשוות עמידה יציבה לגווה, והיא כנסיכת-האגדה המצפה לנשיקת-התחייה. רק עיניה לא היו לה. עיניה הכתומות — היורות ניצוצות של אש, מעין אותם הניצתים בהילחץ קליפת התפוח מול השלהבת — לא היו לה. לובן סתום ניבט מחללן.

פוגל דחק את אמנון אל ספסל-העץ בסמוך לבריכה והתישב על-ידו. שניהם נשאו עיניהם אל יעל. פוגל במבט גלוי, בעיניים זורחות, בחיוכו התמידי, ואילו אמנון מתחת למצחו הביט, בלי שאת ראשו, כמו חש באשמה. ידיו של פוגל טמונות היו בכיסי סרבליו וכתפיו נטויות נכחן בחדנה פנימית:

"יעל טובה מאות' מאות", משך פוגל ב"אות". "מיינה יעל", הוסיף בלחש בהברה מלעילית, כמסיח עם עצמו.

נתן הנער עיני פתיעה בפוגל. שעה ארוכה לא הרגיש בהן המשוגע. פניו המגולחים למשעי, הצמוקים בחרבוני-קיק, קרנו עתה בחיוך מסתורי. לפתע התנער, הוציף גבותיו הסבוכות, הנחושטיות, וזיק מאיים ניצת באישונו.

"מה אתה מביט בי ככה ז' אמר.

דומה היה לאמנון כי קול גירגור כגון זה שמע פעם, מבעד לחלון, בלילה.

עתה ידע כי לא יימלט מעששו. דיחק ראשו בין כתפיו והיה מצפה.

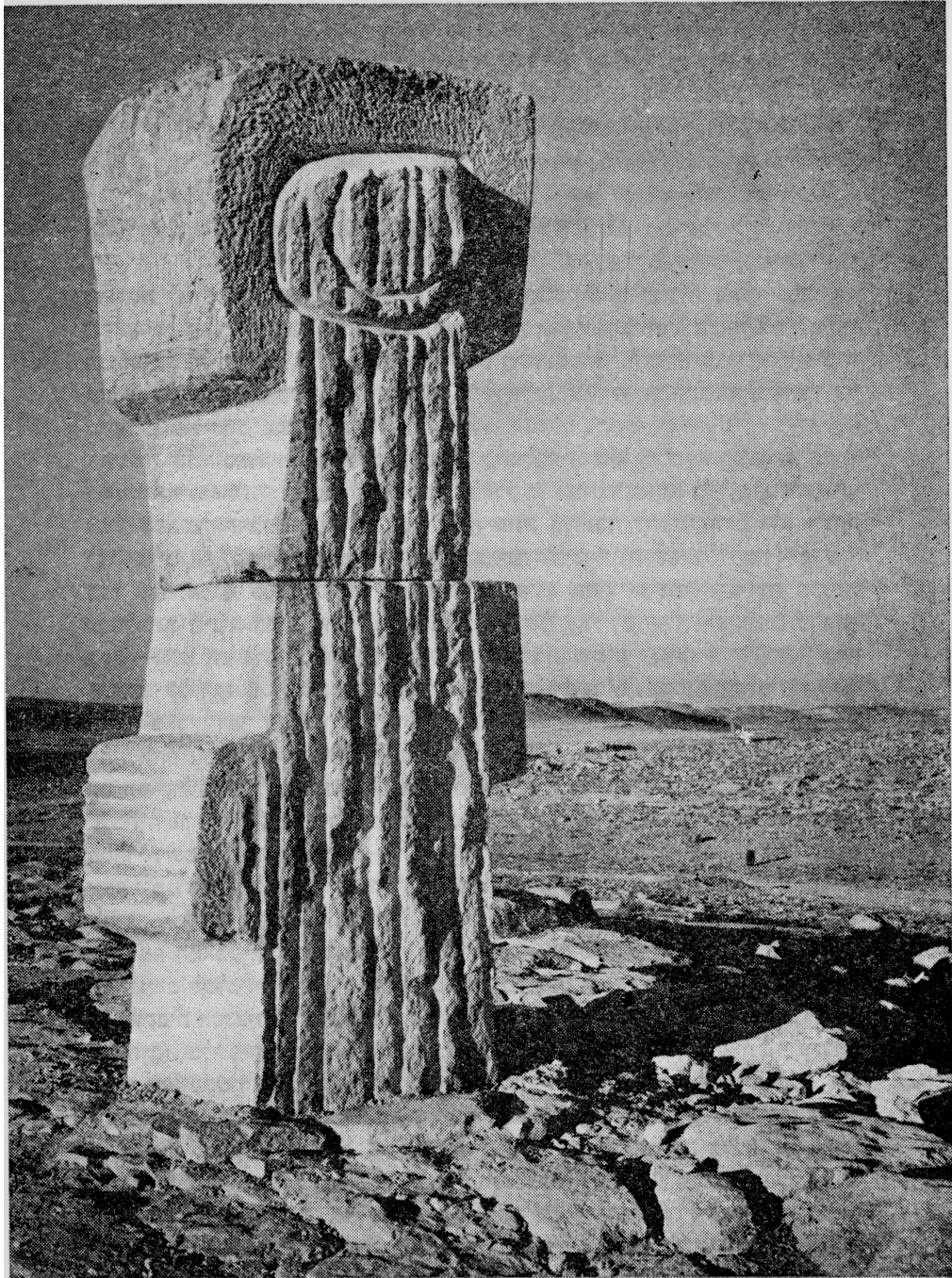
השתיקה העבירה צמרמורת בגבו. כטובע הנאחו בקרש-הצלה פתח בוידווי:

"יעל יפה. יפה מאד מאד..."

"מיכל יפה", שיסעו פוגל באיום.

"אבל יעל...", ביקש הנער על נפשו.

"מיינה יעל", חתם פוגל בנחת.

דב פייגין : דמות באבו

(מצפה רמון)

צבי א. קורצווייל : טלביזיה לימודית

ההשגות של דעת־הקהל בישראל על הנהגת הטלביזיה הלימודית בארץ נסבו רק בחלקן על הצד החינוכי של הבעיה. ההתנגדות החריפה ביותר, שבאה לידי ביטוי בכנסת בשעת הוויכוח על הצעתו של ג'יימס דה־רוטשילד להתקין טלביזיה לימודית בארץ, וכן הבקורת מעל דפי העתונות הישראלית, כזו כן זו התבססו בעיקרן על שיקולים פוליטיים־מפלגתיים.

ההשגות החינוכיות היו נעוצות בעובדה שהטלביזיה היא מכשיר תקשורת המוני (mass medium). המכוון מעצם טבעו לחלק מן הציבור שהוא בעל מכנה משותף נמוך מבחינה תרבותית, שהרי מכשיר זה פונה בדיעבד להמוני העם ולא דווקא למוכשרים או לעילית האינטלקטואלית. מבחינה פסיכולוגית אפשר להבין שמכשיר בעל אופי המוני כטלביזיה הלימודית עלול לעורר אסוציאציות המזכירות תכניות פופולריות שונות המועברות, למשל, בגל הקל של "קול ישראל" והמכוונות להמוני העם — תכניות שדרך־כלל אינן מצטיינות ברמה תרבותית נאותה. בידועים או בלא יודעים, על רקע פסיכולוגי זה באו דברי בקורת רבים על התקנת הטלביזיה הלימודית בארץ. דבר זה נכון במיוחד לגבי אנשים שלא הבהירו לעצמם די־הצורך מה עתיד להיות תפקידה הסגולי של הטלביזיה הלימודית בישראל.

את השיקולים הפוליטיים שהעלו מתנגדי הטלביזיה הלימודית אפשר לסכם כלהבא: טלביזיה זו היא רק צעד ראשון להתקנת טלביזיה כללית בארץ — כולל טלביזיה מסחרית עם תכניות פרסומת — העלולה להיעשות במשך הזמן מכשיר בעל עצמה יוצאת־מגדר־הרגיל אשר יעמוד לרשות המפלגות, או גופים פוליטיים או ציבוריים אחרים, לשידור תעמולה מפלגתית. חידוש זה עלול, בסופו של דבר, להחריף עוד יותר את המאבק המדיני והחברתי, שממילא הוא חריף אצלנו יותר מדי.

המתנגדים לטלביזיה לימודית מטעמים אלה מקבלים שתי הנחות כמובנות־מאליהן: (1) בעקבות הטלביזיה הלימודית תוקם טלביזיה כללית בבעלות פרטית (כנהוג, למשל, בארה"ב), בלי פיקוח מתאים של גופים ציבוריים או ממלכתיים אחראיים; (2) הטלביזיה היא מכשיר יעיל ביותר להפצת דעות וליצירת הלכידות בקרב הציבור.

שתי הנחות אלו אינן מבוססות די־הצורך. נכון הוא שלאחר שייעשו הצעדים הראשונים להתקנת טלביזיה, אשר בשלב הראשון תהיה לימודית בלבד, יש להניח שתחול התפתחות נוספת בכיוון של התקנת טלביזיה בעלת אופי כללי, דוגמת זו הקיימת בארצות אחרות; אבל אין זאת אומרת שטלביזיה זו לא תעמוד תחת פיקוח גוף אחראי כגון "קול ישראל" — הנתון, כידוע, למרותו של משרד־ראש־הממשלה. (נכון הוא שגם "קול ישראל" עודו רחוק מלהיות כליל השלמות ודוגמה לאובייקטי־

ביות פוליטית — אך הוא רגיש למדי לבקורת הנמתחת עליו תכופות, וניתן להניח שדבר זה יהיה נכון גם לגבי הטלביזיה).

גם ההנחה השנייה, האומרת כי הטלביזיה היא מכשיר יעיל ביותר להפצת דעות ויצירת הלכירותו בציבור, איננה מבוססת די־הצורך. כמה מחקרים, אשר סוכמו בזמן האחרון במאמר מאלף בירחון אנגלי בעל־רמה¹ מטילים ספק ביעילותם של מכשירי תקשורת המוניים בעיצובה של דעת־הקהל. מחקרים אלה העלו סברה שאין לראות את החברה כמחוסרת פרצוף רוחני ונטולת די־פרנציאציה פנימית לפי מסורתה, רמתה התרבותית ושיעור יניקתה הרוחנית מגופים ומוסדות שונים — מדעיים, דתיים ופוליטיים. כן מדגישים מחקרים אלה כי הפרט אינו יצור בודד בעל נפש שהיא בחינת "לוח חלק", שעליה רושמים מכשירי התקשורת ההמוניים את רישומיהם הרבגוניים, שהרי כל אדם מבוגר משתייך למשפחה מסוימת, למעמד מסוים, לגזע, לאום ודת מסוימים; הוא בעל מקצוע מסוים, החי בתוך מסורת תרבותית מסוימת; הוא חבר קבוצות מקצועיות שונות, משתייך למועדונים ולחוגים חברתיים אחרים; כן הוא משתייך לבית־כנסת או לכנסיה, לאיגוד מקצועי ולמפלגה מסוימת. השתייכותו של אדם לקבוצות אלו היא הגורם החזק ביותר בעיצובה של השקפת־עולמו. "הסוציולוגיה מדגישה יותר ויותר את חשיבותן הראשונית של קבוצות אלו ביצירת עמדות, דעות וערכים. חקר התקשורת העלה במיוחד שנותני הטון (opinion leaders) בכל קבוצה וקבוצה הם בעלי השפעה רבה יותר מאשר מכשירי התקשורת; מצד אחר, אין הוכחה ברורה לכך שנותני הטון עצמם מושפעים מאמצעי התקשורת יותר מאנשים אחרים. תמונת המשקיף האלמוני, המבודד ובעל 'הראש הריק' היא סיוט־לילה של האינטלקטואל הסנופי. כולנו הננו צרור של רגשות ומשפטים־קדומים, הנתונים ללחץ אין־קץ מצד כוחות חברתיים שונים ומנוגדים זה לזה, ואמצעי־התקשורת ההמוניים הם רק אחד הכוחות האלה".

נשאלת השאלה: האמנם נכונה ההערכה הזוהירה המשתמעת ממחקרים שונים באשר להשפעת העתונות, הראדיו והטלביזיה על דעת־הקהל לגבי כל חברה, או שמא הערכה זו תופסת רק לגבי חברה בעלת רמה תרבותית מסוימת ובעלת אופי דמוגרפי הומוגני פחות או יותר? מסקנות המאמר שלמעלה מתבססות על מחקרים שנעשו בעיקר בארה"ב ומיעוטם באנגליה; לכן ספק רב אם מסקנות אלו נכונות גם לגבי אוכלוסיה הטרוגנית כזו של ישראל, המורכבת בקבוצות בעלות תרבויות שונות. אין להתעלם מן העובדה שחלק ניכר מאוכלוסיה של מדינת־ישראל עדיין לא התגבר על מידה של נחשלות תרבותית, שהיתה טיפוסית לארצות־מוצאה. וכאן נשאלת השאלה אם אין אנשים אלה ניתנים להשפעה יתירה על־ידי תעמולה ודמוגוגיה העלולה להיות משודרת בעזרת אמצעי־תקשורת המוניים?

אכן, זוהי השגה רצינית; ובכל־זאת נראה לנו ששיקולים כגון אלה אינם יכולים להכריע את הכף נגד הנהגת הטלביזיה הלימודית בארץ, שהרי מאותו טעם — החשש מפני שימוש־לרעה — אפשר לפסול גם את הראדיו, ואפילו את העתונות,

דבר שאפילו המבקרים הקיצוניים ביותר אינם מעלים אותו על הדעת. אין דבר הפוטר את האזרח בארץ דמוקרטית מעירנות מתמדת, מעמידה על המשמר ומן החובה האזרחית למחות נגד כל ניצול-לרעה של שירותים ציבוריים, כולל טלביזיה. אין אפוא להתנגד להתקנת טלביזיה לימודית משום שאפשר לנצלה לרעה. אם היא מכשיר רצוי ובעל ערך חינוכי — וזאת עדיין לא הוכחנו — הרי יש לקבלה, אך יש לנקוט את כל האמצעים העומדים לרשותו של האזרח במדינה דמוקרטית כדי למנוע את ניצולה-לרעה.

מגבלותיה של הטלביזיה כמכשיר לימודי

הבה ננתק רגע את הדיון בטלביזיה הלימודית מן הרקע הישראלי המיוחד ונשים לבנו לאספקטים החינוכיים-הכלליים של מכשיר לימודי זה. את ההשגות בעלות האופי החינוכי-הכללי על השימוש בטלביזיה לימודית בבתי-הספר היסודיים והתיכונים אפשר לסכם כלהבא:

1. הטלביזיה יכולה לשמש אמצעי-למידה יעיל, אולם היא עלולה לרוקן את התהליך הלימודי מכל ערך חינוכי. הערכים החינוכיים הקשורים בהוראת מקצועות שונים אינם פועלים במלוא המידה — או אולי אינם פועלים כלל — אם נפסק או נחלש הקשר האישי בין המורה והתלמיד. ומצב זה אמנם יתהווה עם הכנסת מכשיר טלביזיה לבתי-הספר השונים — מכשיר שיחצוץ בין אישיותו של מורה-הפיתה לבין התלמידים. יחס אישי הוא, לכל הדעות, תנאי מוקדם להפעלת השפעה חינוכית; אולי היה זה דווקא מחנך דגול בן-זמננו — כוונתי למרטין בובר — אשר נתן לרעיון זה ביטוי נמרץ ביותר, בקבעו שיחס אישי זה הוא התנאי המוקדם להתהוות "סיטור אציה מחנכת" בכלל. ללא השפעתה של המלה החיה הנאמרת על-ידי המחנך והמכוון ונת ישר לתלמיד, ובלי האפשרות שהתלמיד יפנה ישר אל המורה, ייעדר אותו מצב "דיאלוגי" שהוא היסוד לתהליך החינוכי. בשיעור המתנהל באמצעות הטלביזיה נפגם היחס של "אני-אתה" (I—Thou) בין מורה-הכיתה והתלמיד, ועל מקומו בא היחס של "אני-זה" (I—It), המחסל, לדעתו של בובר, את "הסיטואציה החינוכית". יתר על כן, הטלביזיה פוגמת ברגש האחריות, המונח גם הוא ביסודו של היחס בעל האופי המחנך. "אם המלה מופנית אלינו והתשובה מושבת על-ידינו — אראו קיי מים חיים-אנוש בעולם, אם גם לא בצורה שוטפת; הצתת התגובה באותו ניצוץ של הנפש, התעוררות התשובה הניתנת מדי פעם לדיבור הלא-צפוי — לזאת אנו קוראים אחריות"².

2. פנייתו של המורה אל התלמיד באמצעות מכשיר הטלביזיה איננה ישרה ואינה מאפשרת דרישה של ממש בינו לבין התלמיד. עצם טבעו של מכשיר לימודי זה הוא שההוראה בעזרתו אינה מכוונת אל התלמיד האינדיבידואלי וגם לא אל הכיתה כיחידה בעלת אופי אינדיבידואלי. יש משהו המוני וסטנדרטי בהוראה בעזרת מכשיר הטלביזיה. לשון אחרת, מלבד העובדה שמכשיר זה פוגם בערך החינוכי שבהוראה,

יש לו מגרעת נוספת אף אם רואים בו מכשיר לימודי סתם; כי אין הטלביזיה יכולה להתחשב בקצב ההתפתחות של הפרט, או להתאים עצמה לכושר הקליטה וההבנה של התלמידים. התכנית המועברת באמצעות הטלביזיה מתוכננת מראש לכל פרטיה, ולפיכך אינה יכולה להתאים עצמה למצבים לימודיים קונקרטיים השוררים בבתי הספר השונים. הקצב של התקדמות הלימודים בעזרת הטלביזיה הוא אחיד וקבוע מראש, אולם כושר קליטתם של ילדים או קבוצות ילדים שונה בכל מקום. לשון אחרת, ההוראה איננה מרוכזת דו־הצורך בילד (child-centered) אלא מתנהלת על הבסיס של תכנית קבועה מראש (curriculum-centered).

3. ההשגה השלישית נובעת משתי ההשגות הראשונות. היות והטלביזיה היא צינור חד־סטרי, המונע מן התלמיד את האפשרות לתגובה ישרה ומיידית, עלולה היא לטפח מנטאליות של סבילות בקרב התלמידים, בעוד שהחינוך המודרני דוגל בהפך עלת התלמיד כל כמה שאפשר ובהפיכתו לגורם פעיל מלא מידת האפשר בתהליך הלימודי.

4. לא כל מורה מעוניין בשימוש במכשיר טלביזיה, ואולי לא כל מורה מוכשר להשתמש במכשיר מעין זה. התקנת הטלביזיה אינה נעשית בדרך־כלל לפי "שאל־עם" בין המורים, ולכן יש חשש שהכנסת הטלביזיה לשימוש יומיומי בבית־הספר תגרוור אחריה גורם של כפייה אשר יעורר את התנגדותם של אותם מורים השוללים מכשיר זה, ובמקרה הטוב ביותר יתיחסו אליו באדישות; דבר זה יפגום, כמובן, בעילותה של ההוראה המתנהלת בעזרתו.

5. גם תגובת הילדים על ההוראה בעזרת הטלביזיה איננה ברורה וחד־משמעית. יש בתי־ספר שבהם עורר מכשיר הטלביזיה בתחילה ענין רב בקרב התלמידים, אולם במשך הזמן שקעה התעניינות זו ב"צורת פינומינלית" — כפי שהדבר מתואר בסיכום מאלף של המוסד־למחקר־התקשורת של אוניברסיטת סטאנפורד.³ באותו פרק מובאים דבריו של אחד החוקרים, אשר מצא ש"אף אחת מתכניות הטלביזיה הלימודית לא הוכרה בכלל עשרת הנושאים האהובים על הילדים, המורים, או ההורים". גם חוקרים אחרים, שדבריהם מובאים בדו"ח זה, מביעים את הדעה שכאשר המכשיר חדל מלהיות "חידוש" פוחתת התעניינותם של הילדים.

6. הטלביזיה הלימודית, ובפרט זו המתנהלת מתחנת־שידור כל־ארצית (open circuit) המשרתת רשת שלמה של בתי־ספר, מביאה לידי מיעוט דמותו של המורה, באשר המורה הכיתתי צריך לקבל באופן סביל וכעובדה מוגמרת תכנית־לימודים המורכבת סדרות של שיעורים שהוכנו על־ידי צוותות של מורים ואשר אינן מתחשבות ברצונו ואינן מנצלות את נסיונו־הוא בהוראה. המורה מתבקש אפוא לשתף פעולה במפעל שאין לו חלק בו, ודבר זה ממעט את יזמתו והתעניינותו בעבודה. לשון אחרת: הטלביזיה מגבירה את ריכוזו של החינוך ומקטינה בו את חלקו של המורה האינדי־בידואלי. אולפן טלביזיה הופך את המורה לעוזר בלבד, שבמקרה הטוב ביותר הוא מכין את התלמידים לשיעורים המשודרים ומשמש פרשן לשיעורים אלה. אין ספק

שהבדל זה, במעמדו של מורי האולפן מצד אחד ומורי הכיתה מן הצד האחר, עלול להפריע בשיתוף-הפעולה ההרמוני החייב לשרור ביניהם למען תמלא טלביזיה הלימודית את תפקידה באורח משיעורי-ציון.

איך תשתלב הטלביזיה הלימודית בהוראה הכיתתית בטרם נפנה למנין המעלות הסגוליות של הטלביזיה כמכשיר לימודי, מן הראוי שניחד את הדיבור על התפקידים השונים שיכולה הטלביזיה הלימודית למלא בחינוך היסודי והתיכוני בכלל. כאן נשאלת גם השאלה איזה מן התפקידים האלה עשויה הטלביזיה הלימודית למלא בישראל? רבות האפשרות לניצולה של הטלביזיה כמכשיר לימודי — החל במכשיר לימודי "טוטאלי" ועד למכשיר העוזר לתלמידים בהכנת השיעורים אחרי-הצהריים, כפי שנהוג בכמה מארצות מזרח-אירופה. את תפקידי הטלביזיה בהוראה בית-הספר אפשר לסווג כלהבא:

1. הטלביזיה יכולה למלא תפקיד "טוטאלי" בהוראה, ובמקרה זה כל האחריות להוראה מוטלת על מורי האולפן. המורה הכיתתי ממלא רק תפקיד של עוזר ומשגיח. אפשר להעלות על הדעת גם לימוד ביתי בעזרת מכשיר טלביזיה, בהיעדר כל השגחה מצד המורים. (מצב כזה קיים בהרבה כפרים נידחים בדרום-איטליה, שבהם אין בתי-ספר ואין מורים מוסמכים והתלמידים מתכנסים באולמות של בתי-כנסיה או במקומות אחרים ולומדים בעזרת מכשיר הטלביזיה, בעוד אדם מבוגר משגיח עליהם ודואג להפעלה סדירה של המכשיר. במידה שהילדים מתבקשים על-ידי מורי הטלביזיה להכין שיעורים — הם עושים זאת, והתיקונים והערות-המורים מתקבלים אחר-כך באמצעות הדואר).

2. ההוראה מתנהלת בעזרת הטלביזיה, והשלמתה נעשית על-ידי מורי הכיתה המכינים את התלמידים לקראת השיעור המשודר. בתום השיעור (הנמשך 30 דקות לערך) מסכם המורה הכיתתי את השיעור, מסביר אותו שנית, שואל שאלות, נותן שיעורי-בית, ומתקן את עבודותיהם של התלמידים.

3. המורה הכיתתי אחראי להוראה בפיתה ומשתמש במכשיר הטלביזיה רק כגורם משלים. שיעורי הטלביזיה ניתנים רק פעם או פעמיים בשבוע כדי להשלים את הוראת המורה הכיתתי, המתנהלת באמצעים רגילים ומקובלים.

4. ההוראה כולה מתנהלת על-ידי מורים כיתתיים, שהטלביזיה משמשת להם כמכשיר עזר בלבד, כמו שמשמשים לעתים פנס-הקסם, הסרט, הסרטון, הלוח והגיר. על ההשלמה הניתנת בעזרת מכשיר הטלביזיה מחליט המורה עצמו לפי ראות-עיניו, כלומר — רק במקרים שבהם יכולה הטלביזיה "להעשיר", לדעתו, את השיעורים שנותן הוא עצמו.

5. לארבעת הסוגים הנ"ל של שימוש בטלביזיה לימודית אפשר להוסיף סוג חמישי, הנפוץ בכמה מארצות מזרח-אירופה שבהן נרתמה הטלביזיה לצרכי הכנת שיעורים

אחרי שעות הלימודים. זוהי שיטה המועילה במיוחד לתלמידים הנאלצים להכין את שיעוריהם, בהיעדר הוריהם, בבתיהם או במועדונים שלידי בתי-הספר.

מעלות הטלביזיה הלימודית

מה מעלותיה של הטלביזיה הלימודית? לפי אמרתו של פילוסוף אנגלי אחד דומים חייו של המורה לסחרחרת: כשהוא נער הוא לומד בבי"ס יסודי ותיכונני, משם הוא עובר למוסד להכשרת מורים או לאוניברסיטה, ומשם הוא חוזר שוב לבית-הספר — ובכך נסגר המעגל. בדידותו של המורה, וניתוקו מן העולם הרחב, מוגברים מכוח היותו קשור דרך-כלל לכיתה אחת, או למספר מצומצם של כיתות במשך שנה שלמה. מכשיר הטלביזיה מוציא את המורה מבדידותו, מגביר את מידת הניידות שלו ומאפשר לו להשוות את עבודתו עם זו של מורים אחרים, ובראש-וראשונה עם זו של מורי האולפן. אם ההוראה בטלביזיה עומדת על רמה גבוהה מבחינה דידיאקטית — דבר המתקבל על הדעת בשים לב לקהל הגדול שאליו היא מכוונת ולאחריות הגדולה הכרוכה בעובדה זו — אראו תורם המכשיר, ולו רק בעקיפים, תרומה נכבדה להכשרת המורים. היות ומספר מסוים של שעות הוראה יומיומית נתפס על-ידי הטלביזיה המכוונת למספר רב של תלמידים, משתחררים המורים חלקית מעולה של עבודת ההוראה, כדי ללמוד מעמיתיהם שבאולפני הטלביזיה ולהשוות את עבודתם-הם עם זו שלהם. בכללו של דבר אפשר לומר שהטלביזיה מגבירה את ניידותו של המורה הכיתתי, מרחיבה את אפקיו ואף משחררתו מתפקידים בעלי אופי שיגרתי, המכבידים עליו מן-הסתם לא מעט. שיעוריו של מורה האולפן הם בחזקת קריאת-תגר חשובה למורה והם עשויים להגביר בו את המניעים לשיפור עבודתו, ובתוך כך הם מונעים ממנו את השקיעה בשיגרה שלעתים היא מנת-חלקם של מורים בעלי ותק רב.

מנקודת-ראותו של התלמיד אפשר לומר שהטלביזיה הלימודית היא לגביו גורם המגוון את ההוראה ומגביר את הקשב ואת הריכוז. "מסך הטלביזיה נותן למורה אמצעי יעיל כדי לכוון את תשומת-לבו של התלמיד לחומר הלימודי. הטלביזיה מספקת נקודת-יחוד מרכזית ההולמת את ההוראה הכיתתית — דבר שאין להשיגו בשום מצב אחר. אינכם יכולים להסתכל בי בעמדי כאן בלי לראות גם את המאפרה, הסיגריות וכל החומר המונח לפני; אבל אם תסתכלו בטלביזיה תראו רק את הדבר שאני רוצה להראותכם" — אלה הם דבריו של מפקח אמריקאי בעדותו בפני ועדה יועצת של משרד-החינוך האמריקאי.⁵

הטלביזיה היא אמצעי המחשה רב ערך, במיוחד במקצועות כפיזיקה, כימיה, ביו-לוגיה וגיאוגרפיה — מקצועות הקשורים בהצגת חומר לימודי ובעריכת ניסויים; היא מחייה את ההוראה, ובדרך זו מקילה על הבנתו וקליטתו של החומר הלימודי. "מצלמת הטלביזיה יכולה להגדיל במידה ניכרת חלקים קטנים של אותו מיטטח שאותו יש להראות לתלמידים. בזמן הדיסקציה של עין העגל בשיעור לביו-לוגיה

היתה ההגדלה כה עצומה עד שאיפשרה לתלמידים לראות במרעניניהם את העדשה הקטנה בבליטתה, והמורה אמר שהתלמידים פגעו את פיהם מרוב תמהון. בכיתה שיגרתי היו רק 2 או 3 תלמידים יכולים לראות את העדשה, וגם אז לא היה הדבר כה דראמתי כבמקרה הזה"⁶ — כך מעיד המפקח שאת דבריו הבאנו למעלה.

לעומת זאת יש מקצועות בעלי אופי מופשט, כגון לשון, ספרות ופילוסופיה, שאינם ניתנים להמחשה באותה מידה כמדעיהטבע. השימוש בטלביזיה במקצועות אלה יעיל פחות, כמובן, מאשר במדעיהטבע או בהוראת שפות זרות.

אמנם גם הסרט הוא אמצעי המחשה רגיל, אך המעלה הסגולית של הטלביזיה — בהשוואה לסרט — היא בכך שהיא חסכונית יותר, שכן אפשר להשתמש בה בבת אחת בכל המקלטים. יתר על כן, אפשר להשתמש בטלביזיה בלי להחשיך את החדר; היא גם מקטינה את הצורך בהתעסקות מתמדת במכשירים, המפריעה בהוראה בעת הקרנת הסרטים. יש גם טוענים שהטלביזיה מדברת אל התלמידים בצורה ישרה יותר מן הסרט, והאופי ה"קולי" שלה בולט יותר מאשר בסרט.

הטלביזיה מאפשרת להורות בקבוצות גדולות-ביחס וליצור חוויות משותפות למספר רב של תלמידים, דבר הרצוי במיוחד בכל בית-ספר הדוגל בדיפרנציאציה של התלמידים לפי כשרונותיהם ותחומי התעניינותם. יש מורים הטוענים שעובדה זו מגבירה את רגש השותפות בין התלמידים ומחזקת את הרגשת השתייכותם למוסד חינוכי אחד; ומצד שני, הרי דווקא משום שיש שעות משותפות למספר רב של תלמידים יכולים המורים לטפל בתלמידים רבים באופן אינדיבידואלי בלי לחשוש שדבר זה יביא לידי התפוררותו של בית-הספר כמוסד בו מתנהלים הלימודים בקבוצות.

הטלביזיה היא חסכונית, לפי שהיא מאפשרת "להעביר" את השיעור במספר רב של כיתות, כלומר — בכל כיתה המצוידת במקלט; היא תורמת תרומה נכבדה לפתרונה של בעיית המחסור במורים, הקיים כמעט בכל ארצות העולם, במיוחד במקצועות כמתימטיקה, מדעיהטבע ושפות זרות. הטלביזיה מאפשרת למורים מוכשרים להתפרסם ברבים, שהרי שיעוריהם נשמעים על-ידי רבבות תלמידים, בעוד שבשיעור השיגרתי היתה רק כיתה אחת נהנית מעבודתו של מורה זה, ומתוך כך לא היה כשרונו מנוצל במידה כה גדולה.

התועלת הלימודית בצפייה בטלביזיה

מה יחסם של המורים לטלביזיה הלימודית? מן הדרו"חות שנתפרסמו בארה"ב מסתבר שהמורים בבתי-הספר היסודיים נוטים לחייב את הטלביזיה, אך תגובתם של מורים בבתי-הספר התיכוניים היא חיובית פחות. בקולגים ובאוניברסיטאות יש התנגדות מה לשימוש בטלביזיה הלימודית, לא רק מצד המורים אלא גם מצד הסטודנטים, הרואים במכשיר הטלביזיה מין חיץ המפריד בינם לבין מוריהם.

נביא כאן תוצאות של משאל שנערך בין 42 מורים בהגרסטאון (אחד המרכזים

בארה"ב לחקר הטלביזיה הלימודית), אשר נשאלו אם הם מחייבים את ההוראה בעזרת מכשיר הטלביזיה או מעדיפים ללמד את תלמידיהם בלי להשתמש במכשיר. 83% נתנו תשובה חיובית לגבי השימוש בטלביזיה.⁷

מחקר אחר באותו נושא דן במורים שנתבקשו להשוות את התקדמות תלמידיהם במקצועות שונים לאחר התקנתה של טלביזיה לימודית עם המצב שהיה לפני ההתקנה; וכך היתה התשובה:⁸

מספר המורים	פחות התקדמות (%)	אותה התקדמות (%)	יותר התקדמות (%)	מקצוע
52	8	25	67	מדעי-הטבע
48	25	52	23	מוזיקה
52	31	44	25	אמנות
48	5	43	52	חינוך גופני
47	21	53	26	ספרדית
48	7	43	50	בריאות ובריאות

על יעילותה של הטלביזיה הלימודית מנקודת-ראות התקדמותם של הילדים בלימודיהם עומדים מחברי הדו"ח שהוגש לאדמונד ג'יימס דה-רוטשילד בנו הלשון:

אין באפשרותנו לנתח את כל המחקרים לפרטיהם, אך כללית ניתן לסכם שתוך שנים מספר מאז הועמדה הטלביזיה לשירות ההוראה הגיעה הטל"ל לפחות לרמת ההישגים של ההוראה המקובלת — אם לא למעלה מזה. יתר על כן, מומחים לטל"ל משוכנעים כי טרם נוצלו כל האפשרויות הגנוזות בה וערפה כמכשיר-הוראה ילך ויגדל, ככל שייטיבו להכירה ולרכוש נסיון אגב שימוש בה.

הוראת רוב המקצועות באמצעות הטל"ל — הצלחתה מובטחת. עם זאת מסתבר שחלק מהמקצועות מידת התאמתם להוראה בטלביזיה עולה על מידת התאמתם של אחרים. מחקרים שנערכו בארה"ב נוטים ליחס הצלחה בולטת להוראת המתמטיקה, מדעי-הטבע ולימודי-החברה, לעומת הוראת ההיסטוריה, מדעי-הרוח וספרות, שהישגיה היו פחות בולטים. מקומה של הוראת שפות נקבע בחוץ, בין שני אלה.⁹

כדאי גם להביא מספר מסקנות המובאות בספר "על הטלביזיה והילד",¹⁰ שנכתב על-ידי שלושה פסיכולוגים אנגלים שחקרו באופן יסודי את השפעת הטלביזיה על הילד. מחברים אלה אמנם לא חקרו במיוחד את השפעת הטלביזיה הלימודית אלא את זו של הטלביזיה בכללה; אולם את מסקנותיהם לגבי השפעתה על ההשכלה הכללית של הילדים אפשר לרשום גם לגבי הטלביזיה הלימודית, כפי שעוד נברר. חוקרים אלה קובעים שילדים הצופים קבע בטלביזיה לא הראו, בשום מקצוע מן המקצועות הנלמדים בבתי-הספר, ידיעות פחותות מאלו של עמיתיהם שאינם צופים בה. בחמישה מקצועות הראו הילדים הצופים בטלביזיה תוצאות טובות יותר מעמיתיהם, ואלה הם: גיאוגרפיה, מדעי-הטבע, ספורט, מוזיקה, מלאכת-יד ומשק-

בית. במקצועות ספרות אנגלית, היסטוריה, טבע, חקלאות, אמנות, ארדיכלות, ענייני השעה ודת לא הראו הצופים בטלביזיה יתרונות ראויים-לציון על עמיתיהם שאינם צופים בטלביזיה. החוקרים הנ"ל קובעים באופן כללי שהטלביזיה מביאה תועלת רבה יותר לילדים צעירים (גיל של בי"ס יסודי, ובאנגליה — 5-12) ולילדים מוכשרים פחות; התועלת פוחתת והולכת עם התבגרות הילדים. הסיבה לתופעה זו נעוצה כנראה בעובדה שעם התבגרות הילדים מתפתחים אצלם כוח החשיבה המופשטת והאפשרות לשאוב השכלה מתוך ספרים, כתבי-עת, ביקור בהרצאות ואמצעים אחרים.

אמרנו שמסקנות אלו מוסבות על הטלביזיה הכללית. אשר לטלביזיה הלימודית, אפשר לומר שאם צפייה בטלביזיה הכללית מביאה להעשרת ידיעותיהם של התלמידי דים — וזאת חרף העובדה שאין כאן יד המכוונתם לתכניות חינוכיות דווקא, והילדים יכולים, אם רצונם בכך, לבחור גם בתכניות-בידור — על אחת כמה וכמה עשויה טלביזיה לימודית, שבה צופים הילדים במסגרת בית-הספר, להביא תועלת לימודית. מסקנה זו מסתברת במיוחד, לדעתנו, כאשר תכניות הטלביזיה הן רק תוספת לשיעורים הניתנים על-ידי המורים ואמצעי ל"העשרת השיעורים".

באשר לשאלה באיזה גיל עשויה הטלביזיה להביא את מירב התועלת לתלמידים, הרי כבר הזכרנו — ובקביעת עובדה זו אני מסתמך על המחקר שנערך מטעם קרן נאפילד על-ידי שלושת הפסיכולוגים האנגלים שדבריהם הוזכרו למעלה — שהגילים העשויים להפיק את מירב התועלת מן ההוראה בעזרת הטלביזיה הם 10-12, הוא הגיל שבו ילדים רבים עדיין אין להם מקורות אלטרנטיביים לאינפורמציה, בטרם תיוצר האפשרות לפתח בקרבם הרגלי-קריאה קבועים. בגילים אלה ההמחשה החזרה תית של החומר הלימודי משפרת את יכולת קליטתם של הילדים. בגיל מבוגר יותר, ובפרט בגיל החינוך על-היסודי, מתחרה הטלביזיה עם הרבה מקורות אינפורמציה אלטרנטיביים, וכוח החשיבה המופשטת של התלמיד כבר התפתח במידה רבה. כאן על הטלביזיה להוכיח שפיקחתה להשיג מטרות לימודיות שאין להשיגן בדרכים השיגרתיים של הוראה או של עבודה עצמית.

הגיל 11-12 הוא באנגליה שלב המעבר מבית-ספר יסודי לתיכון, ולכן לא ייפלא שהפסיכולוגים הבריטיים ממליצים דרך-כלל על מכשיר הטלביזיה כאמצעי לימודי יעיל לגיל זה. אצלנו, במבנה החינוכי הקיים, המעבר מבית-ספר יסודי לתיכון הוא מאוחר יותר, כלומר — בגיל 14-15, ונשאלת השאלה אם אין להתחיל בהוראה בעזרת הטלביזיה בגיל זה דווקא. המעבר מבית-הספר היסודי לתיכון הוא גורלי לעתידו של הילד, שהרי מובן מאליו כי החינוך על-היסודי, על כל גווניו וורמיו, מניח את היסוד להתפתחותו התרבותית והמקצועית של הנוער. ניתן, אפוא, להניח שאצלנו גיל 13-15 הוא הגיל המתאים ביותר, אלא אם כן יותן להתחיל בהוראה בארבע הכיתות האחרונות של בית-הספר היסודי בבת-אחת, כלומר — מגיל אחת-עשרה עד חמש-עשרה.

שאלת כדאיותה של רשת טלביזיה לימודית בשביל בתי-הספר תלויה במספר גורמים מצריח להביאם בחשבון. יש לשאול האם מצוי מספר מספיק של מורים מוסמכים שיהיו מוכנים לצאת לכפרים ולכל פינות הארץ בהם יש צורך בבתי-ספר יסודיים. גם המצב הדימוגרפי של הילדים, הרקע התרבותי שלהם, מידת שליטתם בשפה המדוברת והאפשרות להכנת שיעורים בבית בהשגחת מבוגרים — את כל אלה יש להביא בחשבון שעה ששוקלים בעיה זו. אם נשווה לנגד עינינו את המצב המיוחד של ארצנו כארץ-קליטה; את הקושי שבהכוונת מורים מוסמכים ליישובי-ספר ומקומות אחרים בהם מצויים הילדים הנלקטים; את הנחשלות ההשכלתית של רבים מקרב המתישבים החדשים בארץ; את הצורך הדחוף בהקניית השפה העברית, ואת הצורך בהחייאת השיעור ובהמחשת החומר הלימודי לטיפוסי תלמידים המתקשים להתרגל ללימוד מופשט — הרי נסיק את המסקנה שהטלביזיה הלימודית יכולה לתרום תרומה נכבדה לפתרון בעייתו של החינוך היסודי בארץ. יש להניח ששיקולים כגון אלה שהזכרנו הניעו את "יד אדמונד גיימס דה-רוטשילד" להציע הקמת טלביזיה לימודית בארץ, אף כי ניתן לשער שהיתה כאן גם שאיפה להעלות את רמת החינוך ברשת בתי-הספר הוותיקים.

מה רצוי לנו?

סקרנו את המעלות ואת המגרעות של הטלביזיה הלימודית. בטרם נגש להערכה סופית, שומה עלינו לשאול את השאלה: מה יהיו טבעה ואפיה של הטלביזיה הלימודית בארץ, או, במלים אחרות, איזה תפקיד מפלל התפקידים האפשריים המרובים היא עשויה למלא אצלנו?

אין זה מתקבל על הדעת שהטלביזיה הלימודית תהיה אצלנו אי-פעם מכשיר לימודי "טוטאלי". ראשית, יש לציין שהתנאים השוררים בארץ אינם מצדיקים טלביזיה כמכשיר לימודי "טוטאלי", כי גם בשטחי-חיים אחרים לא הגענו להתפתחות טכנולוגית מתקדמת ביותר, וספק רב אם נגיע לכך אי-פעם; ידוע שאף מדינה אחת מארצות אירופה או ארה"ב לא הנהיגה טלביזיה טוטאלית בתנאים הדומים לשלנו. יתר על כן, אין בארץ מחסור כה חמור במורים ואין הצדקה להנחה הפסימית שלא יעלה בידנו להכשיר בעתיד מספר מתאים של מורים שיוכלו ללמד לפי השיטות המקובלות. עובדה היא שבמרכזים העירוניים הגדולים אין מרגישים לעת-עתה במחסור במורים בבתי-ספר יסודיים; ההיפך מזה קרוב יותר לאמת. המצוקה גדולה יותר בבתי-הספר התיכוניים; אך, כפי שהזכרנו, מתאימה הטלביזיה הלימודית לשלב התיכוני של ההוראה פחות מאשר לשלב היסודי. יתר על כן, אין להניח שננתק את עצמנו מן המסורת החינוכית המעמידה את החינוך על יחסים אישיים, בחינת "מצנת האב על הבן" ו"מצנת המורה כלפי התלמיד". בשים לב למנטאליות של האוכלוסייה הישראלית ולמסורותיה, קשה להעלות על הדעת שניתפס דווקא אנחנו לאוטומציה טוטאלית של ההוראה, נפקיר את בנינו ובנותינו להשפעתם של מכשירי

הוראה ממוכנים, ונסתפק בכך שה"מורים" ימלאו רק תפקיד של טכנאים הממונים על מכשירים אלה.

אם נוציא מפלל אפשרות את הנהגתה של טלביזיה טוטאלית, הרי מתברר שהטל-ביזיה הלימודית היא רק מכשיר בידי המורה, מכשיר שאינו שונה במהותו מכל יתר אמצעי הלמידה כגון ספרי-הלימוד, המפות, הסרטונים, הסרטים, פנס-הקסם, הלוח והגיר ושאר אבזרי ההוראה בהם משתמש המורה לפי ראות-עיניו, במידה שהוא משוכנע שאמצעי-למידה אלה יהיו לו לעזר. בין אם ישמשו מכשיר הטלביזיה במידה רבה ולעתים תכופות ובין אם במידה מועטה ולעתים רחוקות, הרי המורה הכיתתי הוא המנהל את השיעורים והאחראי על ההוראה והחינוך. הקשר האישי בינו לבין התלמידים אינו ניתק, ואולי אף אינו נחלש, עקב השימוש במכשיר זה. במקרים אלה לא תורגשנה רבות מן המגרעות הפוטנציאליות של הטלביזיה, כפי שמנינו אותן בראשית דברינו. כי המורה הרי איננו "מתפטר" אלא מוסיף למלא תפקיד חשוב בהוראה ובחינוך. ראשית, עליו להכין את השיעור הניתן בטלביזיה ולכוון את דעתם של התלמידים לחומר הלימודי המוגש בעזרתה. רק אחרי שלב-הכנה זה בא שיעור-הטלביזיה, הנמשך בדרך-כלל 20-30 דקות. בתום שיעור כזה חובה על המורה לסכם, לשאול שאלות הבוחנות באיזו מידה קלטו התלמידים את החומר החדש; כן ניתנת גם לתלמידים ההודמנות לשאלות, והשיעור מסתיים במתן עבודת-בית לתלמידים. בעבודתו זו נעזר המורה בחוברות מודפסות, התואמות את הקורס הלימודי הניתן בטלביזיה.

כתב ישראלי שביקר באולפני הטלביזיה של סן-פרנציסקו, הנחשבת אחת הגדולות והטובות ברשתות הטלביזיה בארה"ב, מתאר בדברים הבאים את ההוראה בעזרת הטלביזיה:

המורה מקבל מראש חוברות מפורטות לכל מקצוע להכנת הכיתה לשיעור הטלביזיה. השידורים מבוססים... על סדרי הלימוד הנהוגים בבתי-הספר בסביבה. השיעורים מחולקים, בדרך כלל, לשלושה: הכנה לפני השידור, השידור עצמו וסיכום אחרי השידור. נקח למשל שיעור בחשבון לכיתה ד' (עממי). בידי המורה החוברת ובה עמוד נפרד לכל שיעור. בפסקה הראשונה מוגדרות מטרות השיעור — להרחיב הבנת המושג אפס במתימטיקה. הילדים יושבים מול מכשיר הטלביזיה שעדיין אינו פועל. המורה פותח בשיחה על ספרות אצל המצרים והרומאים, מטעים שלהם לא היתה סיפורה אפס. שואל את הילדים אם אפשר לדעתם לעשות חשבון בלי האפס, היכן ראו שימושים של אפס וכו'.

אחרי השיחה, בשעה קבועה, מופעל מכשיר הטלביזיה ובו השידור על האפס. המורה על הבד מגיש הרצאה משולבת בציורים, סרטים וכו', כדי להמחיש באופן ריאלי את התפקידים השונים של האפס. עם תום השידור, בא שוב תורו של מורה הכיתה. הוא מסתמך על העמוד המתאים בספר-הלימוד ואחר-כך מטיל את עבודת-הבית. חוברת ההכנה שבידי המורה מכילה לא רק דוגמאות לתרגיל הבית בשביל התלמידים, אלא גם סקירה קצרה על הנושאים עליהם נדרש לדבר עם התלמידים לפני השידור ואחריו.

יש מקצועות בהם יש חוברות הכנה לא רק למורים אלא גם לתלמידים, ובהן חומר לפיו יכולים הם להתכונן לשידור, ותוכן תמציתי של השידור. סוג אחר של חוברות מיועד רק למורים, כחומר-עזר לשידורים למורים הנועדים להרחיב את ידיעותיהם.¹¹

קטע זה הובא כאן עקב התיאור הנאמן הכלול בו בענין השילוב בין שיעור הטלביזיה ועבודתו של מורה הכיתה; הדבר הרצוי מבחינה חינוכית הוא האינטגרציה של שיעור הטלביזיה עם הוראת מורה-הכיתה, כפי שתואר למעלה.

ב־3 בינואר 1882 כתב הסופר הנודע איבסן לחוקר-הספרות גיאורג ברנדיס: "אני מאמין שצודק אותו אדם הנקשר באופן ההדוק ביותר אל העתיד". ההמצאות הטכנר-לוגיות של דורנו העמידו לרשותנו מכשירים רבים אשר ביכלתם להקל על חיינו ואשר נוכל להשתמש בהם גם לקידום חיי הרוח והתרבות ולהפוך בעזרתם את נכסי הרוח לנחלתם של מירב בני-האדם. רתימתה של הטכניקה לשירותו של האדם גם במילוי תפקידי הוראה עומדת בהתאם עם רוח הזמן, ולכן יש להניח בוודאות שבמוקדם או במאוחר בוא תבוא הטלביזיה הלימודית. אין להכחיש שגם סכנות כרוכות בשימוש הטלביזיה החינוכית, כבכל הישגי הטכנולוגיה המודרנית, החל במכונות וכלה בראדיו; לפיכך שומה עלינו להבהיר לעצמנו בקפידה היכן נשקפות הסכנות והיכן חבוי הפוטנציאל החיובי של מכשיר זה.

הערות

1. C. A. R. Crossland: "The Mass Media", "Encounter", Nov. 1962 ר'.
2. Martin Buber: *Between Man and Man*, Beacon Press, Boston, p. 92: ר' "The kindling of the response in that "spark" of the soul, the blazing up of the response, which occurs time and again, to the unexpectedly approaching speech, we term responsibility."
3. Henry R. Cassirer: *Television Teaching Today*. Unesco, 1960, p. 19. ר'.
4. סיווג זה של תפקידי הטלביזיה האפשריים מתבסס על
- Henry R. Cassirer: *Television Teaching Today*, Unesco, 1960, pp. 53-54.
5. ר' Educational Television — *The Next Ten Years*, Stanford, p. 83
6. ש.ם, ע' 83.
7. ש.ם, ע' 69.
8. ש.ם, ע' 60.
9. טלביזיה לימודית בישראל, דין-וחשבון שהוגש ליד אדמונד גיימס דה-הרוטשילד על-ידי מקס רואו וד"ר מאיר שפירא, חיפה, יוני 1962, עמ' 14 (משוכפל).
10. ר' "Television and the Child" by Hilde T. Himmelweit, A. N. Oppenheim, Pamela Vince. Published for the Nuffield Foundation by the Oxford University Press, p. 272.
11. "טלביזיה חינוכית ברמה גבוהה ובתקציב קטן", מאת אליהו סלפטר, "הארץ", 26.4.63.

היטומארו : על מות אמת-החצר משיגאצו

מה אמר על הנצרה?
כי בפירה היתה כמו גבעה ביום-אָלוּל,
גְמוּשָׁה פִּילֶק בְּקִנְי־חֲזָרָן!
אף כי נראו חֲיֵיהָ אַרְכִּים,
כְּחֶבֶל שֶׁל סִיבֵי-תוֹתִים,
הנה הבריות יודעים כי הטל
לפקר הוא בא
אף לא לערב:
והכל יאמרו על הערפל
עת-הָעֶרֶב עתו
ובפקר איננו נפרץ.
לדם זמנה הלכה.
אף אע לקול מותה
כצרים קשת-עץ-הטקסוס
אָדָּאב: מה-מעט ראיתיה —
אישה מה יעשה?
רף הוא כעשב רענן
וכמו סוף יֶשֶׁן לַצֵּדָה
על בר שרוויהם וקיי-הָאָרְג.
מה ידע אדונה הצעיר
כאשר ידע את יגונו בערש הריקה?
לדם זמנה הלכה,
כֵּט! הַבֶּקֶר,
כְּעֶרְסֶל-עַרְבִית.

שני שירים

בַּיַם-הַשָּׁמַיִם
קָמִים עַבְדֵי-זֶל.
אֲרַבַּת הַיָּרֵחַ
שָׁטָה וְחֹתְמָתָה
בַּיַעַר-כּוֹכָב.

* * *

בַּעֲבוּר אַחֹתַי
בְּתִלְשֵׁי בְּגָדֵי אֵת
נִיצוֹן-הַשָּׁזוּף בַּפֶּאֶרֶה הַעֲלִית
רַטְבְּתִי
בְּטַל הַעֲנָסִים הַתְּחֹתוֹנִים!

נאגאי טאצואו : ערפל בוקר

"אם כן, נתראה אחר־כך".

"כן".

לאחר שקשר את מנעליו בקפידה, הזדקף הזקן החסון, נסוב על עקביו בכוונה מרובה, וכמו תמיד העלה שעון גדול מתוך כיסו.

"הערב אני חושב שאבוא הביתה בערך — בחמש ושבע־עשרה".

"כן".

בניגוד לרשמיות המסולסלת בדיבורו של $\times$ היה ה"הן" השני הזה החטוף מפי הרעיה הזקנה, המלווה אותו אל הדלת, יבש וקצוץ כדרך שיהיה רק לאחר שנים ארוכות של חיי נישואים.

תיקו השחור של $\times$ היה תמיד נפוח כחזרזיר. השאלה מה הכיל תעלה לדיון בהמשך הדברים; לפי־שעה, נניח שתיתרתי לעצמי שהוא ממולא ספרי־לימוד, ספרי־עיון, חיבורי־מבחן וכיוצא באלה.

הוא נטל, הושיט ידו אל דלת הזכוכית, ונשא רגליו לצאת. ואולם מידה של היסוס היתה בצעדו. הוא חזר והניח את תיקו.

"נדמה לי שאמרתי חמש ושבע־עשרה".

"כן".

"זאת היתה טעות. אחזור הביתה בחמש ושבע".

"כן".

בחיפזון, וכמעט בלי דאגה, סילקה האשה את כף־הנעל ונתנה רגליה בזוג קבקבים. כאומרת ללוותו החוצה, או אולי לגרשו החוצה, ניגשה אל הדלת, נטלה מטאטא ופנתה מן המדרכה בכיוון המטבח. היא לא הוציאה לבטלה לא זמן אף לא גינונים של טכס. צריך היה לטאטא את המשעול מפנים לשער ומחוצה לו.

צעדיו של $\times$, שלעת הזאת ודאי כבר עבר איזו כברת־דרך, שוב חזרו והתקרבו.

"לפני שעה קלה —"

"כן".

"אמרתי חמש ושבע. אבל היום יהיה זה בכל זאת חמש ושבע־עשרה".

"כן. בנתי".

$\times$ העביר את התיק הכבד ליד החשופה תדיר לזיהומו של גיר, ונשא רגליו בהילוכו הרגיל. קול המטאטא לא שבת.

תיאור זה שאני מתאר אותו מעשה־פולחן מן העבר הרחוק, שהיה חוזר ונשנה מדי בוקר בצאת $\times$ לעבודתו, אינו חייב להסתיים כאן. אמנם הדמות המתרחקת מרמזת על כך שאולי יחזור; אבל אני אותר על החזרות.

ידוע לנו כי תשובותיה של הרעיה לא היו ביטוי לאותה הידלדלות האהבה שבה אנו חוזים לעתים קרובות על-כך. ההיפך הגמור הוא הנכון: כדי לבצר את רגשי בטחונו ולהחיש את החלטתו, היה עליה לקבוע לתשובותיה נוסח בלתי-משתנה ככל האפשר.

זמן-מה עבר עליה עד שהמציאה את ה"כן" היבש. אם תהיה התשובה מסובכת אף במעט — "בנתי", או "האמנם כן?" — או אם תיבדל מן התשובה של יום-אתמול, ידוע תדע את הצער שבהכבדת החלטתו — ולא פעם אחת בלבד ידעתו. יום אחד עשה את כל הדרך בחזרה משיבויה כדי להודיע לה על שינוי בלוח-הזמנים שלו. שום חובה לא היתה עליו לנקוב את שעת חזירתו. לא היו בחייה-המשפחה שלו שום סיבוכים שהצריכו זאת.

אני עצמי זה לי כבר כעשר שנים שאני עובד; ופעם אחת נבדחה עלי דעתי מאד כשנודע לי כי השיבוטים בבריכת-דיג מתנהלים בנתיבות קבועות ובלתי-משתנות. האדם העובד דומה מאד לשיבוטים — גרתע הוא ביותר מלסטות מן המסלול הכבוש. פרט למקרים של עסק דוחק או שעת-חירום, אין בו שום רצון לשנות את דרכו לעבודה, אף כי מן הדין היה שתימאס עליו לגמרי.

אילו העלה משהו סברה שפולחנו של $\times$ חולני היה, נדמה לי שנוכל לענות לו כי שותף היה במחלה שכל העובדים לוקים בה במידה ידועה. $\times$ התגורר באחד מפרוריה של טוקיו.

גר היה מהלך עשר דקות הליכה מן התחנה. בשיבויה היה עובר מן החשמלית הפרוורית אל הקו הממשלתי, שהיה מסיעו לבית-ספר תיכון מסוים בלב העיר. כיצוקים על-פי מבלט מתנהלים היו עתה חיי ההוראה שלו זה שבע או שמונה שנים מאז קנה את ביתו בתמלוגים שקיבל מספרו "הקלה בבחינות", ולפיכך רשאים אנו לומר כי שיגרת-היומיום שלו, מסוג שהקורא לא יתקשה כלל לציירו לעצמו מתוך זכרונות ימית-למודו שלו, היתה ממושכת למדי. אילו חששתי שמא יצטייר לנו $\times$ כסטיריאויטיפ, יכול הייתי להביא פתיחה מתוך סיפור קצר הנמצא במקרה תחת ידי, מאת מר דה-מופאסאן:

"מר טאי הזקן שלש בנות היו לו: הבכירה, אנה, שעליה דיברה המשפחה רק לעתים רחוקות; רוז, השנייה, בת שמונה-עשרה; וקלר, הצעירה, ילדה בת חמש-עשרה בלבד. מר טאי, אלמן, היה רב-כמונאים בבית-החרושת לכפתורים של מר לברימאן. הוא היה מכובד מאד, ישר מאד, ומיושב מאד בדעתו, מין פועל למופת. המשפחה התגוררה ברחוב אַנגולם בלה-האבר".

באמת לא היה דבר נגרע מסיפור-המעשה שלי אילו נעתק לאיזו עיירה בצרפת או באמריקה.

אילו השתמשתי במשפטים הללו, לאחר שנקרו על דרכי, הרי מסתבר היה לי שאותה הערה על היושר ויישוב-הדעת הולמת כאן בהחלט. עם זאת אַל לנו להניח שהיו לו ל- $\times$ שלש בנות, אנה, רוז וקלר.

$\times$ לא היה המורה שלי, ובדרך-מקרה באתי לגור בבית סמוך מאד לשלו בשנות-

חיינו האחרונות. סיפור קטן זה פותח באמת בביקור בביתו לפי הזמנתו של בנו, שהיה ידידי וחברי־לכיתה בבית־הספר הגבוה ובקולג', ואשר פגשתי בו באקראי, בפעם הראשונה מזה שנים אחדות, על רציף התחנה הפרוורית שלו. המלחמה עתה־זה החלה.

*

ביום־א' המדובר אחר־הצהריים הכניסתי הרעיה הזקנה לחדר־ההיסב. היא אמרה לי כי בנה יחזור הביתה עוד מעט. התרשמתי מאד מן הסדר המדוקדק שלה; אחר, כאשר ישב בעל מולי, התרשמתי עוד יותר, משום־מה, מן העובדה הפשוטה שירדה עליו זיקנה. לא היתה זו הרגשה של חולי. היתה זו הרגשה של זיקנה, פשוטה כמשמעה. רפיון כללי בא על הדמות הבשרנית, המגודלת למדי.

פרט לכך, הרי האדיבות הקפדנית שבדיבורו מודגשת היתה לפחות כפליים יותר ממה שהיה זכור לי.

"אתה מכיר את מר איקה", אמרה הרעיה בהציגה אותי. "הוא היה בא לעתים קרובות. ידיד של יושיהידה".

"האמנם כן, האמנם כן? נאה הוא ביותר מצדך שבאת. יושיהידה חב לך חוב גדול".

מקומו ליד אדן של חלון מפיק היה סבר של יושן. ברור היה שכאן הזקן יושב. סדורים למשעי ליד הקיר בכריכות מוצהבות היו אחדים מן הקורסים המזורזים במתימטיקה שחיבר, רשימות חברות באגודות אקדמאיות, תכניות־לימודים לבתי־ספר תיכוניים וגבוהים, וכיוצא באלה. אבל מוכר עוד יותר למראָה היה התיק השחור, שאם גם ניפרו בו אי־אלה סימני בליה הרי בכל־זאת מונח היה זקוף על אדן החלון, במקום שתוכל ידו להשיגו, ונפוח היה כחוזריו, ממש כפי שראיתיו יום קודם־לכן.

הרעיה אמרה כי בעלה התפטר מבית־ספר תיכון מסוים לפני שלש או ארבע שנים, וכי עתה גם חדל מלהורות מתימטיקה בקאנדא.

בעת הרצאת־הדברים החטופה הזאת ישב $\times$ ברשמיות נוקשה, שחוח כלשהו, ידיו על ברכיו.

כשעזבה רעייתו את החדר לא היתה לי ברירה אלא לדבר כמיטב יכלתי על הימים משכבר, בעיקר על ידידותי עם יושיהידה. הוא נד בראשו ובכובד־ראש השיב "בנת" כל־אימת שפסקתי את פסוקי.

הדלת נפתחה. חשבתי שחור יושיהידה; אך לשמע הקול במסדרון וצעירותם של הצעדים ידעתי עד־מהרה כי איש אחר הוא זה. בפתח חדר־ההיסב בישר קול גדול כי בעליו שב הביתה. בחיפזון השליך איזה צרור ארצה, אחר ראה כי יש אנשים בחדר. היה זה הצעיר באחיו של יושיהידה, קטן בעשר שנים ממנו. לא היה כל מקום לספק ביחס לזהותו של הנער המתבגר, אולי תלמיד־תיכון בשנה השלישית או הרביעית.

"שלום. עבר זמן רב".

חייכתי אליו. רגע לטש עיניו, ודומה היה כמבקש לומר: "הו, אתה הוא, מה?" תחת זאת אמר: "זמן רב עבר", והחנה קידה.

×, שהיה יושב נוקשה לפני, החזיר את הקידה כדת.

"נאה היה זה ביותר מצדך שבאת".

האח כבר לא היה בחדר. × עדיין היה שקט ומושל ברוחו, אבל מבוכת-רוחי שלי גברה והלכה. הוא דיבר, ושוב בהפרת-כבוד מרובה.

"צר לי מאד, אך האם אוכל לדעת מה שמך?"

"איקה טאקייצ'רו, חבר-לכיתה של יושיהידה. לפעמים הייתי מבקר אצלכם כשגרתם בקוֹיִשְקָאוּוה".

"בנתי, חבר-לכיתה של יושיהידה". דומה היה עלי כי קורטוב של חיות נמסך בהכרת-פניו. הוא הרכיב את משקפיו ובלי קושי מצא את דפתר בית-הספר-הגבוה שלנו בערימה שליד הקיר. בזריזות העביר אצבעו על פני השמות הפותחים ב"אי".

"איקה — טאקייצ'רו. הנה זה, הנה זה. יפה, יפה. 15 ג', ג'1, נישקאטא-מאצי, הונגו".

"גרתי עם אבי בנישקאטא-מאצי עד לפני שנה-שנתיים".

מתוך קולו נשתמע שזכרונות על נישקאטא-מאצי באים לפקדו. תחת זאת הפך בדפים.

"נישקאטא-מאצי — 6א. איטו שוטארו. הכיתה של 1919, לא כן? אתה מכיר אותו?"

"אלף תשע-מאות ותשע-עשרה. זה היה שנים אחדות לפני".

"בנתי. נישקאטא-מאצי. הנה. קונומא הארוואו. הוא היה גר קרוב אליך?"

"אינני זוכר שום קונומא בקירבת-מקום".

"בנתי. נישקאטא-מאצי, 96ב. קאוואקיטא צ'יגוסא".

וכך הלאה. הוא העלה לפני שם אחר שם מנישקאטא-מאצי, וכשעורר אחד מהם איזה היבהוב של זיכרון, ניצבתי למערכה. אמרתי שאני מכיר אותו. נדמה היה לי שראיתי שלט של רופא בשם זה. "אני חושב שהוא היה רופא".

סוף-סוף נתקררה דעתו של × והוא הסיר את משקפיו וחייך אלי.

"נכון. נכון בהחלט. בית-הספר-לרפואה של האוניברסיטה הקיסרית של טוקיו, המחזור של 1928, כך כתוב".

"האם היה אחד מתלמידיך, אדוני?"

סבור הייתי שהשאלה אולי תעורר בו ענין, אך הוא השיב: "מעולם לא פגשתי באדון הזה".

החזיר את הדפתר אל מקומו, שלח ידו אל התיק השחור שבחלון, והפילו בכבדות על ברכו.

"כאן בפנים יש משהו טוב מאד, מאד", אמר, כשהוא פותח את התיק כאילו היו בו אוצרות בלתי-שכיחים ומעלה כמה חבילות של גליות.

"אני מניח שידוע לך הסופר המפורסם אומיצי' סאבורו? "
 "נדמה לי שקראתי דברים משלו בעתונים ובכתבי-עת".

"ודאי שקראת. הנה זאת משנת 1941. וזאת מ-1938. וכאן — כאן כרטיס-הברכה לשנה החדשה של אומיצי' סאבורו לשנה הזאת ממש. שמו האמיתי הוא נוגוצ'י קוניהיקו — כאן, בסוגריים. וכאן טאקאהאצי' גויצ'ירו. ודאי הוא ידוע לך. הוא נבחר אשתקד כציר של ציבא לפרלמנט. תלמיד קשה היה, אבל עשה חיל".

הוא הטיחם בי כדרך שהטיח תחילה את השמות בנישיקאטא-מאצי'. היה עלי לעיין בכרטיסים על כרטיסים מאת תלמידיו. במקרה של אומיצי' סאבורו ראיתי כרטיסי-ברכה מחמש השנים האחרונות.

"אני לוקח אותם אתי לבית-הספר. גם להרצאות בקאנדה. כאשר יש לי רגע פנוי אני מוציא אותם ומסתכל בהם על ספלי-תה. מרתק לאין-שיעור. שאם לא כן, מה טעם הייתי צריך לשמור אותם זה חמש-עשרה שנה?"

קם בי גל של אינני-יודע-מה — קיראו לזה השתתפות. קיראו לזה רחמים. "וזאת דרך טובה-להפליא להתברר", מצאתי לומר בלי העמדת-פנים. אחיו של יוהישידה נכנס והביא תה, שפפי הנראה בושל בחפון-מה. הצבעתי על מחבט של טניס במרפסת.

"אתה משחק טניס?"

"אחי משחק". נבוך קם הנער ללכת. הוא נסוב וחזר מעם הדלת.

"הגיעה השעה לחמם את האמבט. אבא", הטיח, וכמעט נמלט מן החדר.

"טניס זה משחק טוב. אתה שומט את הכדור, ומעיף אותו ככה לצד השני של המגרש. או אז הוא טוב באמת". × לא נתן כל אות לכך ששמע את בנו. בנחת הרים את יד שמאלו. מרפקה לפניו, ובתוך כך קימץ את ימינו והנחיתה אלכסונית על חזהו.

בנקודה זו נכנס יושיהידה בחפזה, נסער כלשהו, מתנצל על האיחור. עסקים היו לו, ולא די היה בראיון אחד לסיים. × ישב ולפניו התיק וכמה חבילות של גלויות, ובעצם דברי ההתנצלות העיר: "אתה שומט את הכדור, ומעיף אותו ככה לצד השני של המגרש". שוב העיף. ניסיתי לא לשים לב. אמרתי שמופתע אני לראות עד כמה אנחנו שכנים. אמרתי כי האח הוא בצלמו ובדמותו של יושיהידה מן הימים שלמדנו בבית-הספר-הגבוה. × הרים את שמאלו, הנחית את יד ימינו הקמוצה באלכסון קדימה, והתרומם קמעה ממושבו.

"אתה שומט את הכדור", אמר, "ומעיף אותו ככה לצד השני של המגרש".

חשתי מידה מופלגת של אי-נוחות, והשתתקתי. יושיהידה קם על רגליו והניח זרועו על שכם אביו.

"אתה שומט את הכדור..." היד השמאלית הורמה שוב.

"הגיעה השעה לחמם את האמבט, אבא. שמא נלך".

הזקן קם בלי מחאה.

"שמא אלך ואחמם את האמבט", אמר.

לאחר שליווהו עד הדלת, הרחיק יושיהידה את הגלויות שלא נראה אותן. "הוקן נמצא עכשיו בתקופת ילדותו השניה. אין אנו יודעים מה לעשות בו". הלכתי לפנות ערב. משעברתי את משוכת-הגדר ראיתי את $\times$ יושב בשפיפה ליד הדוד, עמל להכניס גזרי-עץ פנימה. מעבר למשוכה דיברתי אל רעייתו, שהיתה טורחת במטבח. אף כי מרוחק היה כפסיעה או שתיים ממני, לא הוסחה תשומת-לבו של $\times$ מן האמבט. דומה היה כאילו אינני כאן בכלל.

*

כעבור שבועיים לערך קראני יושיהידה להתיעצות. מעתה והלאה הייתי מבקר תכופות בבית $\times$. יושיהידה בחר בנערה אשר חפץ לשאתה לאשה, אבל הוריו מיאנו לתת את הסכמתם.

כדי לדעת אל-נכון היכן אני עומד, נפגשתי עם הנערה ודיברתי אתה. היא היתה פיקחית וטובת-מוג, נערה שלא יכולתי למצוא בה כל דופי. כל הסימנים בישרו נישואים מאושרים, ואני הגעתי לכלל מסקנה שחובה עלי לעזור להם. ברשותה של הנערה, ניגשתי בזהירות למלאכה.

בביקורי הבא הצגתי עצמי כבתחילה, ושוב נחקרתי על אודות אישיקאטא-מאצי. זאת הפעם אמר לי יושיהידה מה לעשות. בגודל-לב הודיתי שאני מכיר את כל המנויים ברשימה. כפי שהגיד יושיהידה מראש, היה אָשרו של $\times$ יוצא מגדר הרגיל. רוחו התעודדה, זכרונו כמו שב אליו, ולפרקים היה מספר איך היו הדברים כאשר באתי לבקר כחבר-לכיתה של יושיהידה.

אפילו מתנה היתה אתי בשובי אל ביתי.

היה זה מוצר חדש בשוק: אטב־קפיץ. $\times$ הביא חבילת אריג גדולה מאיזה חדר אחורי והטיל לתוך ידי שני צרורות אטב־קפיץ. ימים אחדים קודם-לכן עבר ליד דוכן-לילה סמוך לתחנה, סיפר לי יושיהידה, וקנה את כל המלאי של אטב־קפיץ.

שמעתי ש- $\times$ הוא קאליגרף מומחה, ובפעם הבאה הבאתי אתי לוחית של שלט לכתוב עליו. אמרתי כי שמי הוא איקה טאקייצ'ירו. הואיל ואפשר לקרוא במשובש איקטאקה איצ'ירו, ביקשתי שישאיר ריח בין האות הראשונה לשלש האחרות. הוא נאות בנפש חפצה, ולאחר-מכן שוב לא שכח את שמי.

דליי-הרחצה המתלבשים בחוץ, בגן, הזכירו לי את כשרונו. על קרקעיתו של כל דליי-עץ עגול וביצי היתה אות כתובה-להלל — "עליון", "תחתון", "גברים", "נשים" וכן הלאה — מעידה על אהבתו של $\times$ לנקיון ולסדר. לעתים היו אותם "גברים" ו"נשים" עגולים מעלים בדעתי מסיכות ל"אנשים טובים" ו"אנשים רעים" במחזה

של מוסר — ונושא זה מזכיר לי מעלל אחר.

$\times$ מעולם לא החמיץ את תרגילי-ההתעמלות של הראדיו. ספק אם היו אלה תרגילים — מניע היה את זרועותיו ורגליו כפי המקרה, בסגנון שפולו שלו. פעמים היה יושב על רצפת הסרקלין ומגמיש את פרקי-ידיו, ופעמים היה כורע ומניע בראשו. המראה

היה מצחיק ממש; אבל לגבי $\times$ היו תרגילי ההתעמלות של הראדיו רציניים כתפילה.

לא די שהיה, בדומה למר טאי, "מיושב מאד בדעתו", אלא שגם היה קשור מאד לחיים, ומזמן הקפיד לנסות ולבדוק כל דבר שאומרים עליו שהוא יפה לגוף.

במרוצת השנים הפך יחס־הכבוד לפרטים להיות דביוק, והקשר לחיים הפך להיות הידבקות עיוורת; ומצוות הבריאות שנשארו לו נצטמצמו בהדרגה באמבט ובתרגילי־התעמלות.

הדייקנות שהיתה ניפרת בדליי־הרחצה אפיינית היתה להליכותיו של הבית. מסידור המקומות ליד השולחן ועד לעריכת כלי־השולחן וכלה בהנחת המצעים, לא היה דבר שלא נשתמר סדרו משך עשרות בשנים.

כאשר היה הכרח להפר איזה כלל, מטעמים שאין למנעם, היתה מבוכתו של $\times$ צובטת את הלב.

יום אחד משוחח הייתי עם יושיהידה על בעיית הנישואים בנווה־הגן שלימים הוא עתיד להיות שלו ושל רעייתו. בחוץ, ליד דלת המטבח, נשמעו סימנים עקשניים לריב־דברים. עם גבור המתיחות קראה הזקנה ליושיהידה, ועתה בושש לחזור. נעלתי זוג קבקים ועברתי את הגן כדי לראות מה מתרחש בחוץ. במשעול הצר בין המרחץ למשוכת הגדר היה $\times$ ממלמל משהו ומתהלך אנה ואנה בפסיעות קטנות ורגוזות, ידיו שלובות לו מאחרי גבו. דיכדוך שחור־משחור נסתמן בפניו.

"אבל זה אינו דבר שיכול חובב לעשות. אבא. צריך יהיה להחליף את מכשיר־החיים". ראשו של יושיהידה היה בתוך התנור.

"אי־אפשר לעשות משהו? אי־אפשר לעשות?.." רעד היה בקולו של הזקן כשנעצר מאחרי יושיהידה.

הזקנה היתה עומדת בפתח המטבח.

"זה בדיוק כמו שאמרתי לך", אמרה בחריף.

"וכי תמות אם תהיה יום־יומיים בלי אמבט?"

"הו. מר איקה. וכי אי־אפשר לעשות משהו?" הפנים המכורכמים הופנו אלי.

להסתיר את מבוכת־רוחיה, הצצתי לתוך התנור מאחרי יושיהידה. הדליפה היתה גדולה — זאת אפשר היה לראות. $\times$ היה מנסה בנואש להבעיר אש בתנור הלח, ופיסות־נייר וקיסמי־עץ שרופים־למחצה פזורים היו מסביב כמטעימים את הוויכוח הממושך.

יושיהידה ואני הרגענו אותו והולכנוהו לחדר־ההיסב. לאחר שהדליק את הראדיו והבטיחו שהוא הצעיר יישלח להביא שרברב, נתן לי יושיהידה אות בעיניו שעלינו לפרוש אל הצריף.

חזור וחזור שמענו את אביו קורא אל רעייתו במטבח, שואל אם חזר הנער. כיון שחדל קול פתיחתן של דלתות וסגירתן, היתה דומיה מזורה בכל הבית.

אינני יודע כמה זמן עבר עד ששמענו צווחה מפיה של הזקנה. "כבר במיטה, בעצם

היום. וכי מי זה שמע שיכנס אדם למיטה בלי ארוחת-ערב, ואתה גם אינך תינוק ולא נכה! אני לא אסכים! לא אסכים!"

זוכר אני את הצינה שחלפתני: אפשר מאד ש- x עולה על משכבו לישון שנת-עולמים.

כל זמן שהסדר משתמר, החיים משתמרים. יושיהידה ואני תפסנו סוף-סוף כי פילור-סופיה זו מתרצת את החתחתים בדרך נישואיו שלו.

כשהיה הנושא עולה על הפרק, היתה האם אומרת: "כל הישר בעיני אביך ישר גם בעיני".

הזקן היה אומר, לאט ובהפרת-כבוד מרובה: "נקדיש לענין עיון קפדני, ונודיע לך את החלטתנו". בכך הסתיים הענין.

אף כי מנוי-וגמור היה אתי לפעול מתוך התאפקות ושיקול-דעת, לא תמיד קל היה לי להסתיר את קוצר-רוחי.

ואחר יום אחד: "מר איקה, יש משהו שאני מצטער מאד שעלי לומר לך".

בשים לב לחשיבותה של שליחותי, מובן הדבר שמלים חמורות אלו הרעישוני.

"ביחס ללוחית שהפקדת בידי לפני ימים אחדים".

"סליחה?"

"הואיל ואמרת לי שאתה רוצה להשאיר ריוח בין שם-המשפחה לשם הפרטי, חיפשתי בשקידה ניפרת איזו דוגמה בטקסטים סיניים ובשאר כתבים העומדים לרשותי, ועכשיו נדמה כי אפשר להסיק בביטחה שתקדימים אינם בנמצא. קיבלתי עלי אחריות, ולפיכך הריני מגשש למצוא פתרון. עכשיו גמרתי אומר לבקשך שתשחרר אותי מן ההתחייבות. עלי לבקש את סליחתך. באמת צר לי".

הוא החנה קידה עמוקה. לא יכולתי להעלות בדעתי איך אתנצל לפניו על שהנחתי לבקשה פחותת-ערך כל-כך שתגרום לו כאב אשר כזה.

"בנתי. בערותי היא מחרידה". אז שאלתיו אם לא אוכל לבקשו שיכתוב את שמי בהתאם לפללים, וגל של אושר הציף את פניו. הוא יעשה זאת מיד — נלבב היה ביותר עם שפנה אל המכחול והדיו שלו.

שכן אחד הבחין בלוחית, שאותה קבעתי בדלתי ברגשות מעורבים כלשהו. עומדים היינו בתחילת המלחמה, ועתה-זה הוחל בארגון של אגודות-שכנים. הואיל והש-בחים היו מופלגים, הזכרתי את שמו של הקאליגרף. שכני, שהיתה לו עמדה בחברה התעשייתית מיצובישי, אמר שהוא מכיר את האדון — לאמיתו של דבר שמע אותו מדבר על קאליגרפיה כאשר הזדמנו בכפיפה אחת, חדשים קודם-לכן, במשמרת-ארונו של מלומד מסוים שהלך לעולמו. שכני היה בן-סמך באוירונאוטיקה, ומופר היה לכלולנו כמהנדס הראשי בחברה שלו. ידעתי גם שהוא גר בין התחנה שלנו לזו הבאה אחריה.

"אדון זקן ונאה לבוש זיג מן הנוסח הישן. חצי לילה ישב זקוף כמקל. קרוב-משפחה רחוק של המנוח?"

"מסתבר שלא קרוב-משפחה אלא מורה מבית-הספר התיכון", ענית.

“אם כך, נדמה לי שאני מבין. זוכר אתה את ההלוויה מול התחנה לפני כשבועיים?
בהאקוסנשא?”

“אינני חושב ששמתי לב. המכבסה, לא כן?”

רובע־חננויות קטן ועלוב היה ליד התחנה, לא יותר מעשרים חנויות בסך־הכל. לערך באמצע היתה המכבסה, צריף כחול שהבעלים עצמו הוא שצבעו מן־הסתם. “באתי הביתה ברפכת האחרונה ושמעתי מזמורים. חמישה או ששה אנשים מן הסביבה באו למשמרת־המת. והיה שם אותו זקן עצמו, אני בטוח שהוא היה זה, יושב זקוף כמו מקל בזיג שלו. זה נראָה משונה, אבל אני מניח שהיתה לכך איזו שייכות להוראה שלו.”

שאלתי את יושיהידה, שהזעיף ונכנס לתוך דברי בטרם אסיים. “הזקן הלך להלוויה של כל ידיד ומפר, קרוב ורחוק, עד לאחרון בהם, בין בגשם בין בשמש. לא ידעת? ועכשיו שיצא בדימוס והוא יושב בבית הריהו הולך לכל משמרות־המתים בשכונה. תושבים ותיקים קוראים לו איש־ההלוויות. אך לעולם אינו טועם שום דבר. לא מאכל ולא משקה. הפיגוי פירושו שהוא משונה קצת, לא שהוא מחפש לו סעודת־חינם.”

*

גם בלי התחשב בידדותי ליושיהידה, ברי היה לי יותר ויותר כי הנערה אשר בחר היא הטובה ביותר שהוא עשוי למצוא, גם לו עצמו וגם למשפחתו. הנערה ואני עשינו יחד קננויה תמימה כדי לזמנה לביקור בבית. הקננויה עלתה יפה, אך לא הצמיחה שום ברכה. הזמן עבר. התחלתי להרגיש בעוד איזה דבר מחוץ להססנותו של הזקן. אף כי הזקנה עצמה אולי לא נתנה דעתה על עובדה זו, הרי בדבריה ובמעשיה גילתה אותה קנאה אמהית הנראית לעין בבוא הרגע להחליט על זיווג לבן. צריך היה לעורר את יושיהידה למעשים.

הנשק המוחלט של יושיהידה לא היה אֵלים בטבעו, כפי שהתברר לי לאחר שהש־תמש בו. ברשותו של דוד צעיר, אחי אמו, הסתתר כשבוע ימים בבית הדוד ועורר את הרושם שברח מן הבית. הדוד ואני צריכים היינו לפתור את בעייתו בהיעדרו. כפי שהתבטא הדוד, לא היה שום צורך בקומדיה זולה. ואולם הוא רצה ללמד את אחותו לקח, וסבור היה כי לעתיד־לבוא אולי תצמח ברכה מרובה מ־טיבילה מחודשת של האם, שאינה בקיאה בהוויות העולם, אשר ביום מן הימים יהיה עליה לגור עם הזוג הצעיר. וכך היתה השקפתו של יושיהידה עצמו:

“בגלל הקשר של אבי לחיים הריהו ממהר כל־כך להזדקן. אדיקותו בשיגרה של קבע, פחדו מהכנסת נפש חדשה לתוך הבית — כל אלה נובעים ממאבק עיור להיאחו במה שנותר לו מן החיים. הורי סבורים שניהם שאשה אחת גמרה אומר לגנוב את בנם; אבל במידה שהדברים אמורים בזקן, הרי באמת אנהג כבן אוהב כאשר אשים קץ גמור לאיולת הזאת.”

הואיל וה"קומדיה הזולה" על הבימה הקטנה של בית × עוררה בי מידה של אי-נחות, אתאר אותה כאן רק בעיקריה.

יושיהידה נעלם והניח אחריו מכתב-פרידה. ביום המחרת ביקרתי בבית הדמום. הזקנה ניגשה הססנית אל הדלת. מודאגת היתה ביותר.

"מר איקה. יושיהידה — אבל היכנס-נא. אבא, מר איקה כאן". בעודה מוליכתני במסדרון מסרה לי דו"ח-חירום. גניבת-הדעת שלי עוררה בי סלידה מרובה. רק אותו בוקר סח לי הדוד מה שסיפרתי כאן, ואני באתי לבוש מסווה כביכול.

"רואה? הבט בו! עובר-בטל גמור בזמן שצריכים לו ביותר". הזקן היה יושב זקוף כמקל במקומו הרגיל בטרקלין. "שאל אותך במה הוא מהרהר מאז ליל-אמש, מר איקה. הוא אינו מוכן להגיד לי מלה. הוא אינו מוכן להבין לרגשותי".

× הוסיף להחריש כשבתי לפניו, אף כי פלג-גופו העליון נינוע כלשהו. ברגיל לא היה חוטא ברישול שכזה.

"מר איקה. ראסלאס — מלים חמורות יצאו מפיו, מלים שאזני לא היו מוכנות לשמען — ראסלאס היה מאושר מדי ויצא לחפש אומללות".

לא רק אזני ש לי לא היו מוכנות לאמירה הזאת. בינינו היתה צדודיתה של הזקנה, חתימת-שפם ניכרת מעל לשפתה העליונה. במבוכה גמורה היתה מביטה בבעלה. "ראסלאס היה מאושר מדי ויצא לחפש אומללות".

עיניו היו נעוצות בריצפה. כל מלה היתה בה הכרת-כבוד מיוחדת משלה, ממש כבשעה שאמר אמירתו בראשונה. לאחר שתיקה קלה, חזר ופתח.

האשה פנתה אלי לפתע. "הגע בנפשך! בן בכור, וגם לא סתם נער מתבגר, שעוזב שני הורים זקנים ובורח מן הבית, לא אביו ולא אני עצמי מעולם לא עשינו דבר שבגללו נהיה ראויים לזה". היא דיברה כמי שאינה יכולה עוד לעצור ברגשותיה. לרגע שמו הדמעות מחנק לגרונה. "בית-ספר-גבוה וקולג' — אינך יכול לתאר לעצמך איזה קרבנות הקרבנו בשבילי".

"ראסלאס היה מאושר מדי ויצא לחפש אומללות".

אינני יודע מי מן השנים עורר בי מבוכה עזה יותר. ראסאלאס, ראסלאס. ברור היה כי זה שמו של איש. מישהו בשקספיר? הוראציוס? הומרוס? ראסאלאס, ראסאלאס. נשאתי עיני לתקרה וביקשתי לפזר דעתי בתהיות אלו.

"אם הוא רוצה להתחתן, שיתחתן", אמרה הזקנה. "אבל מדוע איננו יכול לבוא ולהגיד לנו, כמו גבר? חלוש-אופי, חסר חוט-שדרה, ככה הוא".

אי-מי במיתולוגיה הרומאית? זה הדבר. היה לשם צליל של מיתולוגיה רומאית. קורת-רוח רוגעת ירדה עלי. אבל × שוב היה מדבר:

"ראסלאס. ראסלאס היה מאושר מדי —"

"הו, בלום את פיך! וכי למי זה איכפת, לעזאזל, אם היה ראסלאס מאושר! האם הנכרי ההוא יביא את יושיהידה בחזרה? ממילא אתה עובר-בטל דייך, ועם ראסלאס אתה גרוע עוד יותר. אני אומרת שהוא יכול ללכת לכל השדים".

אפילו $\times$ נראה מופתע מעט. הוא הציץ בפניה של אשתו, ששוב היו דמעות שוטפות אותם. ננערתי מהירהורי.

"נכון, אבא? האם איפעם גיליתי התנגדות לאשה הזאת שאותה הוא רוצה לשאת? לא ולא! בשקט עודדתי אותו כל הזמן. מקור הצרה הוא בכך — בכך ובהסתנות שלך. כל זה ידוע למר איקה".

הנצחון הושג, אמרתי בלבי.

$\times$ חזר והתעשת. מביט היה ברצפה, ודומה היה כאילו עוד מעט יאמר משהו על ראסלאס. ידעתי איך לכלכל דרכי אתו. פרכתני זרועי על כתפיו, כדרך שהיה יושני הידה עושה, ולאטתי על אזנו:

"אל דאגה. אני אהיה אחראי. אני אביא אותו בחזרה".

הוא נד בראשו. בחמימות הגיעני האות מפתפיו.

*

כיון שנתקבלה לתוכו צעירה יפת־מראה, נעשה בית $\times$ שאנן יותר מתמיד. יושני הידה אמר לי כי אביו, הדבק כל־כך בשיגרה של קבע, אינו שת לבו כלל לצריף שבו מתגורר הזוג הצעיר. שקט היה בכל.

הוקנה כמו נצטמקה וקמלה, אך היא הוסיפה לטרוח בבית.

עם שנתמעטו מנות־המזון מאגודת־השכנים, ידענו שהמלחמה מתקרבת לנקודת־משבר. ימים הגיעו שבסוף החודש היו לנו, ליושיהידה ולי, לא־פחות מעות־להוצאה מאשר בתחילתו. בעיר לא היה מה לקנות.

זה ששה חדשים היה $\times$ ממלמל משהו על רגעים של סחרחורת. יום אחד, לפני בוא האביב, נפל מת מהתקפת־לב. הוא היה בן שבעים־ושלש או שבעים־וארבע, סבור אני. במשמרת־המת ובהלוויה היו מן־הסתם אנשים מן הסביבה שסבורים היו כי רק הקור של חודש פברואר מנע את "איש ההלוויות" מבוא.

ההלוויה היתה פשוטה, כמצנת הזמן. לאחר־מכן, בשעה שהכניס סדר בדברים, נתקל יושיהידה ביומנו של אביו. יומן אני קורא לו, אך למעשה היתה זו שורה של רשימות קצרות, סתומות, שרבות מהן ממש אין לפענחן, בפנקס נוסף. נראה היה בעליל שהגשם לא היה אהוב עליו. בימי־גשם היה הרישום מצטמצם במלה אחת בלבד: "גשם".

אך הדבר שהרעיש את יושיהידה ביותר היה זה שמשך שבוע תמים אחרי מות אביו עדיין נרשמו רשימות בכתב־ידו של אביו. צינה חלפה לפתע בעצמותיו של יושני הידה, והוא העיף מבט על הדפים האחרונים. למראה־עיניו לא יכול לעצור בדמער־תיו:

11 בפברואר. בהיר. שתי לחמניות. ממתק.

12 בפברואר. בהיר מאד. לפי הלוח נגמרה עונת הקור. קר יותר מתמיד. דגים טריים מבושלים בחלב. אורז־בקארי.

13 בפברואר. בהיר מאד. שלש סוכריות. ממתק. כוס חלב. אין מנות.

וכך הלאה. ספק בידי אם אפשר לומר ש- $\times$ בחר ביום מאוחר מדי למות בו. ימים נוראים יותר עתידיים היו לבוא בטרם יושם המחזו כולו סוף־סוף לאָפּר. כאשר שמעתי מפּי יושיהידה על היומן עלה בזכרוני בוקר אחד בשלהי הסתיו שעבר שבו ראיתי את הזקן ואת הזקנה כפי שלא ראה אותם איש מעולם, מן־הסתם. מעולם לא סיפרתי זאת ליושיהידה.

*

באוקטובר ילדה אשתי את ילדה הראשון. מהלך כמה מאות מטר ממסילת־הברזל היתה מדגרה גדולה למדי; ובימים ההם עדיין היה לקוח קבוע. המוכן להסתכן בטיל־חינם בהשפמת הבוקר, יכול לקנות כמה ביצים אחת לשבועיים לערך. אם היה מזלו משחק לו מאד, עשוי היה אפילו להביא אתו הביתה קצת בשר־עוף.

הבוקר המיועד לכך בכל שבוע היה הבוקר בו נראו החיים כדאיים ביותר לחיותם. יצאתי את הבית בשעה שש לערך. עומדים היינו בתחילת נובמבר, וכבר היה קריר. אף כי אכן נדמה היה לי כי הערפל כבד ביותר, הגה באפלולית לא תפסתי מה־כבד הוא באמת. עם שבלאט עבר אור פנסה הקדמי של הרכבת המשכימה על־פני הצומת, ראיתי כי ערפל הוא שכמוהו לא ראינו בזמן האחרון. עברתי את הפסים. היטב ידעתי את הדרך, אבל רטט־גיל ילדותי חשתי על כל צעד. רק ראשי וכתפי צפו מעל לערפל. ואולם לבי החיש דפיקותיו למחשבה על המדגרה, ולא הנחתי לערפל שיעכבני.

אכזבה היתה צפויה לי. יחידת־אספקה צבאית עלתה על המקום ביום אתמול ולקחה את כל הביצים. מוכרח הייתי להסתפק בשלש שעת־הזה הוטלו, שאכן עוד חמות היו. אף־על־פי־כן, ספק אם יכולתי לחשוב עצמי ביש־מזל.

המדגרה הדמויה לקסרקט אפלה היתה גם ביום הבהיר ביותר. כשאני מבליג על היצר הדוחפני לחוש הביתה ולמסור את השלל לזוגתי, נשאתי רגלי אל כיסא ישן בירכתי החדר האפלולי שריצפתו עפר ופיטמתי את מקטרת־י בטיב־הגרגרי של ימות המלחמה. האשנב המזרחי בישר שסוף־סוף בא היום. השתוחחתי להביט החוצה.

הערפל כמעט לא היה עוד ערפל, אף כי היערות הרחוקים עדיין היו לוטים לבן, ופה ושם נישא בדל־ערפל מערבה על־פני השדות הגלויים. האורות התעמעמו וחזרו והופיעו ברחוק, כמציינים את מהירותו של הערפל.

דמות־אנוש עברה משמאל לימין, קרובה עד־להדהים אל החלון. מצנפת־ציידים ומקל — היה זה $\times$. פסיעה אחת או שתיים מאחור, במכנסיים המתורמלות שהיו לבוש־קבע לנשים בימים ההם, היתה רעייתו הכחושה, המצומקת.

כשהוא מדשדש במגפיי־גומי קינח בעל המדגרה את ידיו, פתח את פישפש־העץ, וצעד בחזרה לתוך הבנין הריק. עם שנתעלמו שתי הדמויות מן החלון, דיבר אליהן בפתח.

"בוקר טוב. מצטער, היום אין שום דבר. אבל עכשיו שאתם כאן, אולי תקחו ביצה טריה, כל אחד מכם... סליחה?"

בתחילה שמעתי את תודותיה של הזקנה. כשאני תמה בלבי אם לדבר אליהם או לחכות עד שיסתלקו, החלטתי לחכות. חשתי את הביצים שעודן חמות בכיסי. כאשר שוב קרבו מגפי־הגומי, ניגשתי אל הדלת. עם ששילמתי בעד הביצים שאלתי על הזוג הזקן.

"הזקן ההוא? הוא אומר שענינו בוגדות בו, והוא נכנס לשתות דם אחרי שאני שוחט עופות".

הבחנתי בהיעדרו של הלול, שברגיל הוא מלא עופות לשחיטה. שקט היה במקום — לא היה אף קול נהי אחד. אם נגזר עלי שאראה את זוג הזקנים במדרגה, הרי יום טוב בחרתי לי.

אם אלך עכשיו הרי אדביק אותם, כל אחד וביצה בידו; ואם אדביקם, יהיה עלי לדבר. לבסוף פניתי שמאלה, ואחזתי לי דרך ארוכה מעט יותר בגן־הארזים.

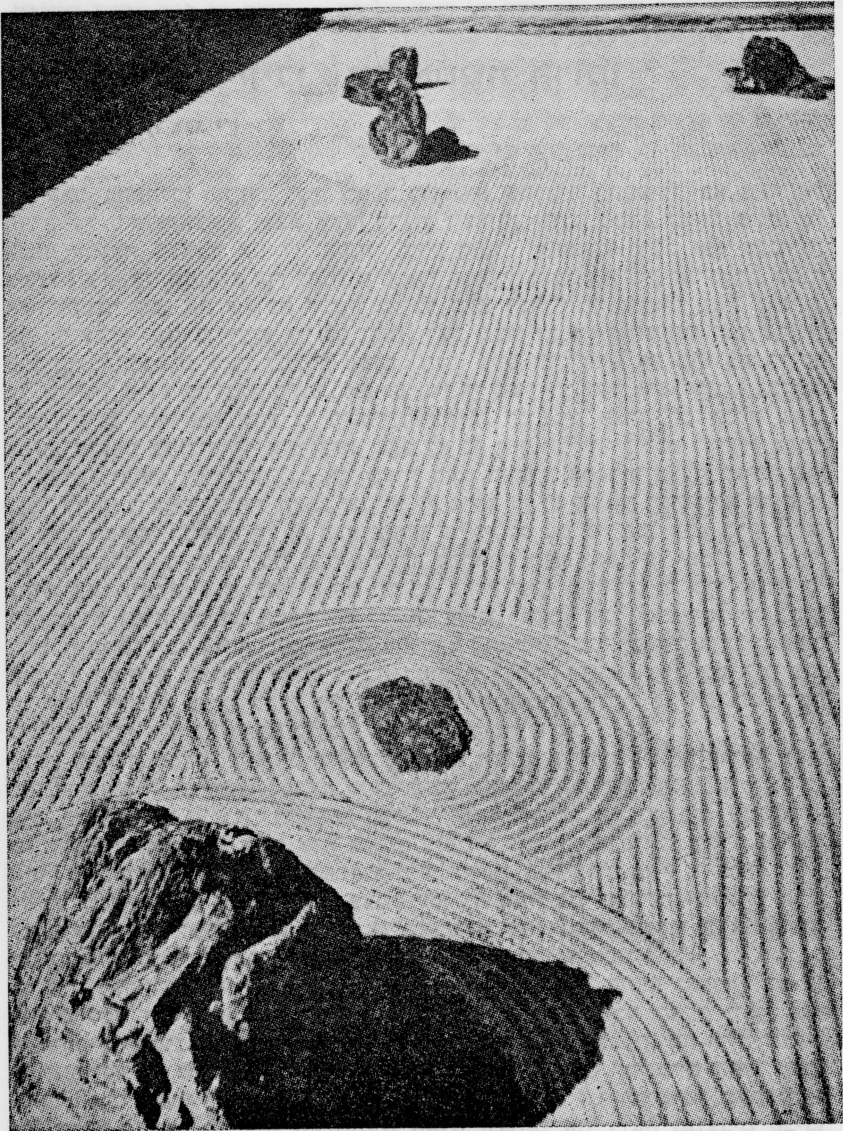
בין העצים, אשר שיירים אחרונים של ערפל עודם מוריקים אותם, רחץ האוויר הקר את כתפי. שוב זכרתי אותו פזמון חוזר — כמעט נשכח מלבי — ופעמיים אמרתי לנפשי:

"ראסלאס. ראסלאס היה מאושר מדי ויצא לחפש אומללות".

*

הריני אחד מאלה ששיחק להם מזלם ושבו מן המלחמה. ביערות־העד ובהרים קראתי אל ראסלאס כקרוא אל מלאך שומר ומגן. מעולם לא מצאתי בי כוח לבאר מי הוא.

יפאן: חול בקודש

גן־מקדש עם חול ואבנים בקיוטו
מירשם : לערך 1450

מוראסאקי שיקיבו : על אמנות הרומן

(מתוך 'מעשה גנגי')

יום אחד, בהתהלכו כהרובה ועמו מספר רומנסות שהבטיח להשאילן, בא גנגי אל חדרה של טאמאקאצורה ומצא אותה כרגיל כשאינה יכולה כמעט לשאת עיניה מן הספר שנכחה. "באמת אין לך תקנה", צחק ואמר. "לפעמים חושב אני שגבירות צעירות אינן קיימות אלא כדי להמציא לתגרי המופרך והמהובל שוק למרפלתם. בטוח אני שהספר שבו את שקועה עכשיו כל-כך מלא דברי-הבל פרוצים מאין כמותם. אך אף-על-פי שהדבר יודע לך כל הזמן, לבך שבוי לגמרי לגוזמותיו ואת עוקבת אחריהן בהתרגשות שאין למעלה ממנה: הנה, ביום הזה החם את מתיגעת כל-כך עד ששערך פרוץ ומדובבל ביותר, אם גם ברי לי שאין לך כלל מושג מזה... בבקשה ממך: היטב מאד אני יודע כי סיפורי-המעשיות הנושנים האלה הם הכרח שאי אפשר-בלעדיו במוגזאוויר אשר כזה. שאם לא כן, איך תצליחו כולכם להחזיק מעמד כל היום? ועתה, דברי-יודי. גם אני מעיין בזמן האחרון בספרים האלה ושומה עלי לומר לך כי נדהמתי מגודל העונג שגרמו לי. נראה כי יש אמנות המשפילה להתאים כל חלק מסיפורי-המעשה אל זה הבא אחריו עד כי, גם אם אין הכל אלא בדיה סתם, הקורא משוכנע כי בנקל יכלו דברים כאלה להתרחש והוא נפעם עד עומק-לבו משל כאילו באמת-יובתמים מתרחשים הם סביבו. בחלק אחד מחשבתנו יכול שנדע כי כל מאורע נבדה למטרה המפורשת לעשות עלינו רושם; אבל (אם העלילה בנויה בכשרון הנחוץ) כל אותה שעה, בחלק אחר של מחשבתנו, יכול שנהיה בוערים מרוב זעם על העולות שנגרמו לאינו נסיכה דמיונית לגמרי. ועוד, אפשר שעוד-מליצתו של סופר ישכנע אותנו לקבל את ההבלויות המגושמות ביותר, כי תפארת-הלשון כשלעצמה די היה בה להמם כביכול את כוח-השופט שלנו.

"בזמן האחרון עמדת לפעמים והקשבת לי אחת הצעירות שלנו כשהיא קוראת בקול באזני חברותיה, ונדהמתי למראה הישגיה של האמנות הבדייונית הזאת בימינו. וכי איך, לדעתך, זכו סופרינו החדשים לפשרון הזה? לשעבר היו חושבים שמחבריהן של רומנסות מצליחות אינם אלא אנשים פזבניים במיוחד שדמיונם מגזרה ומפירה מתוך שהם בודים תדיר כזבים המתקבלים-על-הדעת, אבל ברור שאין זה הוגן..."

"אולי", אמרה, "רק אנשים שהם עצמם עסוקים מאד בגניבת-דעת יש להם הרגל לצלול כך מתחת לפני-השטח. יכולה אני להבטיחך שאני מצדי, כשאני קוראת סיפור, אני מקבלתו תמיד כתיאור של דבר שאירע באמת ובפועל-ממש".

כך אמרה והרחיקה מן הספר שאותו היתה מעתיקה. גנגי הוסיף ואמר: "אם כן, לאמיתו של דבר רואה את שדעתי על האמנות הזאת טובה הרבה יותר ממה שעוררתיך לחשוב. אפילו ערפה המעשי הוא עצום. שהרי בלעדיה מה היינו יודעים על אורח-חיייהם של בני-אדם בימים-עברו, מתקופת-האילים ועד היום הזה? שהרי מתוך ספרי היסטוריה כדוגמת 'דברי-ימי יפאן' נראית לנו רק פינה אחת קטנה של החיים; ואילו היומנים והרומנסות האלה שאותם אני רואה מגובבים סביבך מכילים, בטוח אני, את הידיעות המדוקדקות ביותר על כל מיני עניינים פריטיים של בני-אדם..." הוא חייך, והמשיך: "אבל יש לי תורה משלי על טיב האמנות הזאת של הרומן, ועל דרך לידתה. ראשית-דבר, אין היא מתבטאת רק בכך שהמחבר מספר סיפור על הרפתקאותיו של איש אחר. נהפוך הוא, הדבר קורה מפני שנסיונו של המספר עצמו בבני-אדם ובדברים, אם לטוב ואם לרע — לא רק מה שעבר בתוכו

אלא אף מאורעות שרק חזה בהם או שמע עליהם — עורר בו רגש נסער כדי־כך ששוב אין הוא יכול לכלאף בלבבו. שוב ושוב יהיה איזה דבר בחייו שלו או בחיים שסביבו נראה לו לסופר פשוט כדי־כך שאין הוא יכול להשלים עם שקיעתו בתהום הנשייה. נדמה לו כי אסור שיבוא הזמן שבו יהיה נעלם מידיעתם של הבריות. זאת השקפתי על דרך צמיחתה של אמונת זו.

”ברור אפוא, אין זה מאומנותו של המספר לתאר רק את הטוב או היפה. לפעמים, כמובן, יסובו דבריו על המידות התרומיות, ואז אולי ישחק בהן כאוות־נפשו. אבל ממש באותה מידה עשוי הוא להתרשם מדוגמות הרבה של חטא ואיולת בעולם שסביבו, ולגביהם יש בו בדיוק אותם רגשות כמו לגבי המעשים הטובים המובהקים שהוא נתקל בהם: הם חשובים יותר ואת כולם חייב הוא לאסם. כך אפוא יכול כל דבר שבעולם להיעשות נושא לרומן, ובלבד שיקרה בחיים האלה הארציים ולא באיזו ארץ אגדית שמעבר לתחום ידיעתנו האנושית.

”הצורות החיצוניות של אמונת זו לא תהיינה, כמובן, אותן צורות בכל מקום. בחצר־המלוכה של סין ובשאר ארצות־נכר, כשרונם של הסופרים ודרכי כתיבתם למעשה בהכרח שונים הם מאד משלנו; ואפילו כאן ביפאן ידעה אמונת הסיפור תמורות גדולות בהמשך הזמן. כן גם יהיה תמיד הבדל בין הצורות הקלות יותר והרציניות יותר של הרומן... הנה כי כן, מה שאמרתי די בו להראות שכאשר דיברתי בראשית שיחתנו על הרומנסות משל כאילו היו סתם המצאות של קלות־ראש, רק לקנטרך ביקשתי. יש אנשים שמטעמים מוסריים הם מסתייגים מאמונת שבה המושלם והפגום שומים זה בצד זה. אבל אפילו בשיחות שהרשה בודא בגודל־לבבו לרשמן לזיכרון, כמה פסקות מכילות מה־שקריו בפי המלומדים ‘אופאיא’ או ‘אמת מותאמת’ * — עובדה שעוררה כמה אנשים שטחיים לפקפק אם בכלל תוכל תורה בלתי־עקיבה עד כדי כך לרפוש את אמוננו. אפילו בכתבים של ‘הכלי הגדול’ יש, מודה אני ומתודה, הרבה דוגמות כאלו. אכן, נוכל אפילו להרחיק לכת ולומר כי יש למעשה עירוב של אמת ושגגה. אבל תכליתם של כתבי־הקודש האלה, כלומר השגת ישועתנו, היא תמיד אותה תכלית. כך גם, סבור אני, אפשר לומר שאין אמונת הרומן צריכה לקפח את נאמנותנו מפני שבלכתה אחר המטרה העיקרית, שעליה רמזתי למעלה, היא מעמידה את המידות התרומיות בצד החטא. או שהיא בוללת יחד חכמה עם איולת. אם נתבונן ברומן באור זה הרי נראה שאין הוא, כפי שמקובל להניח, תערובת של אמת־להועיל עם בדיה־לבטלה, אלא דבר שבכל שלב ובכל חלק יש לו תכלית מוגדרת ורצינית.”

* סברה היתה כי ‘סוטרות’ המביאות תורות שונות אף מנוגדות מבטאות נוסחות שונות של אותה תורה, שבוא התאימן לדרגת תפיסתם של שומעיה.

הינו אשיהיי : אדמה וחיילים

28 באוקטובר 1937
על סיפון [צנזורה] מארו

אחי היקר,

היום שוב השמיים כחולים והמים אף הם כחולים. וכאן אני כותב את הדברים האלה בעודי שוכב על הסיפון העילי של אותה אניה עצמה. לוואי והיו הדברים נכתבים בחזית, אך עדיין לא. אינני יכול לספר לך אלא על החיילים, הסרוחים באניה בכה"ב ובכה"ג על חורשות הארנים והקו הפתלתול, השליו של החוף היפאני. מה יהיה בגורלנו? אין יודע. עדיין נמשכים הניחושים באשר למקום נחיתתנו. מתחזקות השמועות שפנינו למאנצ'וקואו.

חוץ מזה יש ידיעה מיוסדת היטב שבחזית שנחאי, מקום שהיה קיפאון, תקפו חיילינו וניהלו קרב אכזרי. לפי המסופר התקדמו בכוח גדול לפני יומיים וגללו את הקו לאחור לאורך כמה מילים ואף כבשו שתי ערים סיניות חשובות. אומרים שתהלוכות פנסים גדולות שוצפות בחוצות טוקיו לכבוד המאורע. הנה כך נגמרה אפוא המלח"מ! ואתנו יחזירו, כחיילים עטורי־נצחון. במקרה שלנו יהיה זה מצחיק, אף כי ממילא ישלחו אותנו במהרה ובקרוב בחזרה הביתה!

מובן, דברי־טעות הם אלה, מעשה נלעג־בתכלית. אף־על־פירכן אין אנו יכולים שלא להטות אוזן כאשר מישוה מדבר ברוח זו. אין אנו יכולים להאמין, ועם זאת אין אנו מבקשים לשכנע את עצמנו כי אין זו אמת.

חיים מסוג זה, אף שהם רעים לאנשים מהיותם קלים מדי, רעים הם עוד יותר לסוסי־המלחמה, למטה בבטן האניה. הכניסו אותם לאורנה מתחת לסיפון, במאורה אפלה ומחליאה. לפעמים רואים אותם, היישר למטה בבטן האניה, עומדים בסבלנות בחשיכה. קצת מהם לא החזיקו מעמד היטב כל־כך. הם איבדו ממשקלם. צלעותיהם מזדקרות ומראיהם מעורר גועל.

הם מקבלים את מיטב האוכל והמשקה. לאמיתו של דבר דואגים להם יותר מאשר לחיילים. האם תופתע לדעת שבמלחמה יכול סוס להיות יקר־ערך הרבה יותר מבן־אדם? למשל, הסוסים מקבלים מים ככל הדרוש להם. מצד שני, אספקת המים לחיילים מצומצמת. מספיקה בדוחק לרחצה, ואין צריך לומר — למרחץ היומי שאנו רגילים אליו.

מנקודת־מבט זו טוב לסוסים הרבה יותר מאשר לנו. אבל הבריות העלובות הללו אין להן שום הזדמנות להניע את גופן, לנשום אוויר צח ולהרגיש באור־השמש. הן נחלשות והולכות. במרעייני ראיתי אחדות מהן כורעות תחתיהן.

מעולם לא הבטתי בסוסי־מלחמה בלי שאזכור את יושידה אוהיי, המסכן, הגר בראש הגבעה שמאחרי עירנו. בזכרוני צמודים הם תמיד יחדיו, כשם שהיו לפני היות המלחמה. אין להפריד את האחד מרעהו.

אולי אינך זוכר את אוהיי. בעל עגלה היה. היתה לו עגלה שבה היה מוביל משאות ממקום למקום. סוסו, קיצ'יוז, משך בעגלה. בכל ימי־חיי לא ידעתי כחיבה הזאת בין אדם לבהמתו. קיצ'יוז היה סוס ערמוני גדול ונאה, רחב־כתפיים־רוחזה, ועורו כקטיפה. בוהק היה בשמש ואפשר היה לראות את אדוות השרירים כשהיא רוטטת מתחת לעור. אוהיי דאג לקיצ'יוז כדאוג גם לעוללה.

אני מניח כי אפשר להסביר זאת, לפחות חלקית, בעובדה שלא היו לו ילדים לאוהיי. הוא היה כבר בן למעלה מארבעים, אך אשתו לא הרתה מעולם. בלי ספק נואש אוהיי מכבר מתקוה לילד. הנה כך הופנו כל רגשי חיבתו אל קיצ'יוז הסוס. שמעת אבות מתפארים בבניהם? במובן־מה היה הוא מתפאר כך בקיצ'יוז. "איזה כוח!" היה אומר, "ועם זאת, מה־נוח הוא יכול להיות. ברנש יקר, קיצ'יוז זה, אף־על־פי שהוא גדול וחזק כל־כך".

אחר באה המלחמה. היא הבקיעה אל עירנו הקטנה, אל חגוויז ופינותיו של שדה־הארץ, ולקחה אדם ובהמה גם יחד. קיצ'יוז הופקע על־ידי הצבא. כאשר שמע אוהיי את הידיעה ניטל הדיבר מפיו לשעה קלה מרוב פתיעה. היטב מאד זכור לי הדבר. "הצבא זקוק לסוס שלך, אוהיי", אמר לו מישוהו. "זה בשביל האומה". אוהיי הביט בדובר ואי־אמון אטום נסוך על פניו. עיניו היו כפואות, בוהות. "אל תדאג", אמרו לו, "קיצ'יוז לא יקרה לו שום דבר. אין הוא סוס־פרשים. הוא לא יהיה נתון בשום סכנה. ישתמשו בו מאחרי הקווים, להוליך עגלות. לא יהיה זה שונה ממה שהוא עושה כאן. והצבא מטפל יפה בסוסיו. הם חשובים מאד. אינך צריך לדאוג לו".

בלי אומר ודברים נפנה אוהיי והחל לרוץ אל ביתו. הוא שטף במרוצתו כמי שנתבלעו עשתונותיו, ואנו ראינוהו נעלם מאחרי עיקל־הדרך. "לא יקרה לו שום דבר", אמר מישוהו, "אחרי הכל, אין זה אלא סוס".

אותו יום אחר־הצהריים חזר אוהיי העירה. פנים אחרים היו לו אז. מחייך היה ועיניו אזורו, ובצעדי־גאון התהלך ברחובות. "שמעתם את הידיעה?" היה חוזר ואומר, "קיצ'יוז, הסוס שלי, הולך למלחמה. דרושים ברנשים גדולים וחזקים בשביל הצבא, ולכן כמובן חשבו קודם־כל על קיצ'יוז. יודעים הם מה הם עושים, הבחורים הללו. יודעים הם להכיר בסוס של ממש".

הוא הלך אצל עושה־הדגלים והזמין נס ארוך, בדיוק כדוגמת הנסים שמניפים בני־אדם כשנקרא חייל למלחמה.

"ברכות לקיצ'יוז לכניסתו לצבא", כתוב היה על הנס באותיות גדולות ונמרצות. אוהיי הציב מוט ארוך ליד ביתו, במרומי הגבעה, ותלה עליו את הנס הזה. הוא התנפנף ברוח לראנה לעיני כל. אוהיי היה כמתפקע מגאנה. כאשר אך הונף הנס מיד הוציא את קיצ'יוז מן השדה והצביע למקום שם התנפנף הנס ברוב־חן מעל לבית. "אתה רואה זאת, קיצ'יוז?" אמר. "זה בשבילך. אתה גיבור. אתה הבאת כבוד לפפר הזה".

בינתיים היתה רעייתו של אוהיי, א־שין, מפליגה עוד יותר במערכת הסמלים

האנושית הזאת. היא קנתה יריעת אריג עצומה והחלה להכין "חגורת אלף תפרים" לסוס.*

יריעה זו שקנתה אִזְשִׁין די היה בה לכסות ארבעה או חמישה אנשים. כשעמדה ברחוב וביקשה עובדים ורשבים לתפור תפר צחקו כולם, אך עשו כבקשתה. מחט היה לה ששאלה מעושה-המחצלות לצורך מלאכה גדולה שפוזאת. כאשר נתפרו כל התפרים כולם, יגעה היא עצמה לילה שלם עד שסיימה את החגורה. קשה היתה המלאכה עד מאד, במחט גדול שפזוה, אך היא השלימה אותה.

חגרו את חגורת-המזל סביב כרסו של קיצ'יו, ממש כאילו היה איש-צבא. בתוך כך ביקר אוהיי בכמה וכמה מקדשים בסביבה וקנה חפצים של מזל. אִזְשִׁין תפרתם בתוך החגורה.

ולבסוף ערך מסיבת-פרידה והזמין את כל השכנים. אוהיי לא היה עשיר וידו לא השיגה זאת. אם היו לו חסכוניות הרי את כולם ביזבו בלילה ההוא. אני הייתי בין המזומנים. כמתנה לקחתי אתי בקבוק יין.

כאשר הגעתי כבר היו רוב האורחים במקום, בביתו הקטן והמסודר של אוהיי. רוחם היתה טובה עליהם והם צחקו ושתו. אוהיי היה נרגש ומתרוצץ אנה-ואנה, דואג לכל. עיניו היו מבריקות. "כן, הרי זה דבר בלתי-שכיח למצוא סוס נהדר שכזה", אמר. "לעתים רחוקות מוצאים סוס שיש בו כה הרבה חכמה ותבונה ובתוך כך הוא חזק ונמרץ כלי-כך. הו, הוא יראה להם! אני כה מאושר. שתו! שתו כוסות יין הרבה לרגל השמחה הזאת!"

דמעות התגלגלו על לחייו בדברו והמלח המר התערבב ביין אשר שתה. הכל היו מרעישים, צוחקים ומסיחים ומשמיעים בדיחות בקולי-קולות. אִזְשִׁין היתה מתרוצצת בדרך למטבח וממנו, מביאה אוכל חם ומחממת את היין. היא היתה בריה קטנה ופשוטה, אפרורית, הייתי חושב. אבל בלילה ההוא, כולה חיוכים והתרוממות-הרות, דומה היה כי שונתה מן הקצה אל הקצה והיתה יפה כמעט.

כשהיתה המסיבה בעיצומה פפץ אוהיי פתאום מאצל השולחן, ויצא במרוצה החוצה. שמענו את דישדושו הכבד של סוס המהלך ועובר בחצר הקדמית. ואז, מבעד לחלון פתוח, השתרבב פנימה צווארו החינני והארוך של קיצ'יו. ראשו הגיע עד לשולחן המשתה. הוא הביט בנו בכובד-ראש; שוב היתה בי הרגשה שהוא יודע הכל על המאורע הזה, יודע כי למענו הדבר, ויודע מה פירושו.

שוב נכנס אוהיי לחדר במרוצה וכרך זרועותיו על צווארו של הסוס ונתן לו סרטן מבושל וקצת בשר-תמנונים, ועירה לתוך פיו את יין-הסוס. "לחיי קיצ'יו", קרא. "לחיי קיצ'יו היקר והאמיץ!" כולנו עמדנו ושתינו ושאגנו "בנזאי!" שלש פעמים. ודאי היה הדבר נראה מטופש ורגשני מעט, ואולם אוהיי החדיר בנו בכולנו משהו מן האהבה אשר הגה לסוס ההוא והדבר נראה לנו טבעי למדי.

* "חגורת אלף התפרים" היא קמיע שבה שוחרי-טוב שזורים חוטים אדומים למען חייל יפאני כשהוא יוצא לחזית. חזקה שתגן עליו מפצעים.

ביום המחרת לפנות-ערב ראיתי את אוהיי על גבעת בית-החולים, כשהוא חוזר מתחנת-הצבא. הוא מסר להם את קיצ'יו. דיברתי אליו, אך דומה היה שאינו מכיר אותי ואינו שומע את קולי, שפן המשיך בהילוכו כמה פסיעות. אחר נסוב והשיב לי ברכת-שלום במין ריחוק-דעת ופיוזור-נפש שכזה. הוא נראה כחוש ומדולדל, כאילו ניטל כוחו ממנו, ובחיפזון עזבני. לא אמר אלא: "קיצ'יו איננו".

לאחר-מכן סיפר לי מישוה איך הביא את הסוס לתחנה. חום נורא היה ביום ההוא. הנה כי כן לקח אוהיי את מגבעת-העשב שלו, נקב שני חורים בצד בשביל אונזיו של קיצ'יו, והרפיבה על ראשו של הסוס. קיצ'יו המסכן, אותה "חגורת אלף התפרים" הכבדה ודאי היתה חמה ומכבידה מאד במוזג-אוויר שכזה. מלבד זה קישט אותו אוהיי בדגלים לאומיים, וכך נראה כמין בהמה מקודשת בדרך להקדשתה בבית עבודת-אלוהים. אני מניח כי אכן זו היתה הרגשתו של האיש.

אוי-שין נתלוותה אליהם בלכתם לתחנה, מחזיקה במושכות. היה זה שילוש מוזר ועגום, האיש והאשה ואותו סוס גדול ומהודר בפארו המשונה, היורדים לאטם בגבעה, עוברים את הכפר ועולים בצד השני. הכל התבוננו בשתיקה. איש לא צחק. בתחנת-הצבא כבר נאספו עוד הרבה והרבה סוסים בחצר. רופאי-הבהמות הצבאיים בדקו אותם בטרם יתקבלו. עכשיו רק מחכים היו להסעתם ברכבת. איש לא ידע אל-ינכון מתי תבוא.

אוי-שין הסתלקה מיד, אבל אוהיי שהה ושהה ליד קיצ'יו, טפח על שוקו והעביר אצבעותיו ברעמתו. בתחילה צחקו החיילים, ממש כמו שצחקו בני-הכפר לפניהם. אך עד-מהרה ראו מה הרגשות שהוגה אוהיי לסוסו ואחר אמרו אליו, במאור-פנים, "אל תבכה, דוד. זאת עלייה גדולה בדרגה לסוס שלך, לא כן? עכשיו ישרת את האומה תחת שיסחב עגלה מסביב לפפר. הרי זה משהו, מה? ובכן, התעודד אפוא. חוץ מזה יקבל בצבא טיפול טוב יותר ממה שיכולת לתת לו אי-פעם. אתה אל תדאג. שום דבר לא יקרה לך". כך ניסו לנחם את אוהיי. אף-על-פי-כן נשתהה עד שהחשיך.

למחרת בבוקר השפם חזר לתחנת-הצבא ושוב התעסק בקיצ'יו. כמובן, לא היה מה לעשות. סייסי הצבא כבר טיפלו בסוסים והאכילום והשקום, אבל אותו מסכן רצה לראות במרעיוניו. הוא טרח סביב קיצ'יו כתרנגולת סביב אפרוחיה. לא ביום ההוא ולא משך כמה ימים אחרי-כן לא באה הרכבת לקחת את הסוסים. מרחק לא קטן היה מביתו של אוהיי עד תחנת-הצבא, אך הוא בא בכל יום, בנאמנות. משכים היה לבוא ומשתהה עד שעת בין-השמשות.

לבסוף בא היום הגורלי. כל הסוסים הועמסו על הרכבת ונלקחו לנמל ושם העלו אותם לאניות-התובלה. אוהיי הצטרף, הוא הרחיק כל כמה שהניחו לו, ואחרי-כן שוב אמרו לו הסייסים שלא ידאג והבטיחו לו שישגיחו היטב על קיצ'יו. הוא החנה קידה, עיניו מוצפות דמעה. הוא קד וקד, ולא יכול למלמל אלא זאת בלבד: "תודה, תודה, תודה רבה".

עם שיצאה האניה מן הנמל עלה במרוצה לגשר הנשקף אל פני המים. הגשר היה

גבוה מעל לפני המים והוא נשאר שם עד שנגזזו אפילו עשנה של אניית-הקיסור בשולי האופק. הוא ניפנף בדגלו וקרא: "קיצ'יוו", עד שכמעט לא היה בו כוח עוד לדבר. ואת עיניו לא גרע מן הנקודה שבה נתעלמה האניה.

זה כל מה שידוע לי על אותו מעשה. כאשר נקראתי ללכת לחזית היה הוא הראשון שבא ואיחל לי מזל טוב וסייע עלידי בהכנותי. ביום שנסעתי שוב בא לנמל והפציר בי שאחפש את קיצ'יוו. "אתה מכיר אותו", אמר בלהוט. "מעניך לא ייעלם אף אם יהיו אלף סוסים סביבו. על-כל-פנים, יש לו בהרת לבנה קטנה בצדו השמאלי ועל השוק הנגדית כתובה האות 'קיצ'י'. אתה לא טטעה בו".

"אם אַרְאָה אותו, בלי ספק אכתוב לך", אמרתי.

"זכור, זה סוס ערמוני-אדמוני יפהפה", המשיך אוהיי. "כן, הודע לי אם תראה אותו. ואמור לו בבקשה משהו על אודותי. דבר זה ייראה לך מוזר, לא כן, לדבר אל סוס? מוטב, אבל לפחות לטף אותו על אפו, פעם או פעמיים".

לכאורה זהו סימן של קור וערלת-לב מצדי, אבל רק פעם אחת שאלתי על קיצ'יוו מאז עלוטי על סיפון האניה. הסייס אמר שלא ראה שום סוס כזה. גם אני לא ראיתי, אף כי לא ניסיתי לבדוק את כל הסוסים. אבל כשאני רואה אחד מהם נחלה ומת, וכשאני רואה איך מעבירים אותו אחר-כך אל הסירה הקטנה, אינני יכול שלא לזכור את אוהיי. למענו מקווה אני שלא אירע כדבר הזה לקיצ'יוו.

הואיל ואני מדבר על "חגורת אלף התפרים", נזכר אני מעשה שאירע לא-מכבר שאולי יאפשר לך להציץ אל-נכון לתוך מחשבותינו ולבותינו בימים אלה.

כידוע לך, אין גם איש אחד באניה בלי אחת מן החגורות האלו. חגורות הן על כל מתניים וכל תפר נושא עמו תפילה לשלום ולבטחון. חגורתי שלי עשויה משי לבן וכמה סגולות שוזרו לתוכה. אינני מבין את מערכת-הסמלים הקשורה בכל אחת מהן. קצתן בודיסטיות וקצתן שינטואיות. אין כל הבדל בדברי, כמובן. כולן חזקה עליהן שתמצאנה הגנה מפצעים.

אמי נתנה לי צקלון-סגולות רקום, המכיל את הקמיע של "שמונה ריבואות אלהיות" ו"בודא משלושת אלפי עולמות". נוסף על אלה יש אתי צלם של בודא, שלש זרתות גבה, מלאכת-מחשבת להלל. זאת היתה מתנה מוואטאבה, הגר על הגבעה. כאשר נתן לי אותו אמר כי עבר שלש מלחמות. "מעולם לא נגע כדור באיש שנשא אותו", אמר. "זאת היא סגולה נפלאה". שלושה חיילים שונים נשאו אותו במרד-הבוקסרים, במלחמה הסינו-יפאנית הראשונה, ובמלחמת רוסיה-יפאן. לדבריו יצאו כולם בשלום בלי שרטת.

כל האנשים באניה הזאת עמוסים אותות וקמיעות וחגורות ומזכרות מבני-משפחתם וידידיהם. בימים חמים, כשאנו פושטים את חולצותינו. נראים החפצים האלה בכל מקום. אין בכוונתי לבזו להם, אבל מעניין יהיה לחקור את כולם, על האמונות הטפלות המתגלמות בהם. מכל-מקום, אי-אפשר להתעלם מן הרגש הלבבי הקשור בהם.

היה איש אחד שאכן הלעיג עליהם, ובלשון שאינה משתמעת לשני פנים. שוב אינו

לועג. האיש הזה, הקורפורל טאציבאנה, הוא טיפוס מיוחד-במינו. לדבריו הריהו אתיאסט. הוא אוהב לדבר על דעותיו ובמחשבה-תחילה הוא מעורר ויפוחים, שבהם הוא מגן בעוז-רוח על נקודת-ההשקפה החמרנית. בוויכוחים אלה הוא משתמש במלים נפוחות ולמדניות המביאות את האנשים במבוכה עד כדי כך שתשובותיהם מסתתמות. כשאני לעצמי, מסופק אני אם הוא מבין את כל המלים שהוא משמיע. אחרי שתתו מעט, היה הקורפורל טאציבאנה אוהב במיוחד ללעוג לאנשים בגלל סגולותיהם וקמיעותיהם. "הבל", היה אומר. "נלעג בתכלית! לו באמת היינו יכולים להגן על עצמנו בדברים שפאלה, הרי מעולם לא היה אדם נהרג במלחמה. גם הסינים היו משתמשים בהם. והוא הדין בכל סוג אחר של חייל. ואז איזו מלחמה תהיה לכם, אם לא ייהרג אף אחד? הרי זו שטות, ואין זה הולם אדם המשתייך לצבא הקיסרי לעשות דברים כאלה".

כמובן, הדברים אמת גמורה והאנשים ידעו זאת. ואף-על-פי-כן האמינו בחפציהם הקטנים מעוררי-הרחמים, בסגולת-המזל הללו. בעיני נראה היה שהתנהגותו אכזרית וחסרת-לב. אם הוא עצמו בוחר שלא לתת אמון ברעיונות אלה, טוב-ויפה. אבל למה זה יערער את אמונתם של תמימים שמאמינים בהן? ואולם מוזר הוא למדי, הוא עצמו היתה לו "חגורת אלף תפרים" למתניו.

באחד הימים האחרונים, כחום היום מאד, היינו כולנו על הסיפון העילי, רובצים בצל. לפתע, בלי אומר, קפץ הקורפורל טאציבאנה מן הסיפון ונחת בשיכושך נהדר. אין הוא מיטיב לשחות, וכאשר נעלמו הקצף והמִזָה ראינו אותו טובע. אחר חזר והופיע, מחבץ את המים בורעותיו וברגליו. מיד התפשטו שנים מן האנשים וצללו המימה אחריו. לקריאה: "אדם במים" שולשלה סירה אחת. משו אותו והעלוהו לסירה ולבסוף חזרו והביאוהו לסיפון. שערותיו המנטפות היו יורדות על פניו וכרסו היתה מתנשמת. בימינו היתה "חגורת אלף התפרים" שלו!

כאשר אך שבה אליו רוחו הסביר שפאשר פשט את חולצתו נחלצה חגורתו עמה והרוח העיפה אותה לתוך הים. כאשר ראה אותה נופלת המימה, קפץ אחריה. "לא מפני שאני ירא שיהרגו אותי אם תאבד לי", גיחך ואמר. "אינני מאמין שהיא תוכל להגן עלי במלחמה. אבל בני-ביתי כה כנים היו בענין זה עד שלא יכולתי סתם לאבד אותה באוקינוס, בצורה כזאת. לכן הייתי מוכרח להציל אותה". ודאי סבור היה שאין אנו מאמינים לו, שכן הוסיף: "תפילותיהם של בני-ביתי, בהשתקפותן במוחי, הן שהניעו אותי לעשות זאת".

אנשים שהקשיבו לו, בחיוכים ערמומיים על פניהם, פתאום הרצינו. ההלצות פסקו. שלא מדעת, נדמה היה לי, הכחיש את טענותיו שלו וגילה אמונה שאינה נבדלת הרבה מזו של האחרים. מבלי משים שמתני ידי על חגורתי שלי. עד כאן היום. בקרוב אשוב לכתוב.

פוגיווארא נו טייקא :

הקדמה למדריך לחיבור שירה

בביטויים של הרגשות ראוי לתת את הדעת בראש־ראשונה על המקוריות. (רוצה לומר: חייב אדם לתור אחר רגשות שלא הושרו בפי אחרים ולשיר אותם). ואולם המלים שבהן משתמשים צריכות להיות המלים הישנות. (אוצר המלים חייב להצטמצם באלו שבהן השתמשו האמנים של שלש האנתולוגיות:¹ אותן מלים יאות הן לכל המשוררים. בין קדמונים ובין חדשים).

הסגנון מן הראוי שיחקה את השירים הגדולים של אמני הזמנים שהיו. יש לפסול כל פסוק של רגשות וביטויים שנכתבו בידי אנשים מן הזמנים האחרונים, עד האחרון בהם. (מביטויים המופיעים בשירה של שבעים או שמונים השנים האחרונות יש להימנע בכל מחיר).

נשתגר המנהג לשאול הרבה מאותם ביטויים המופיעים בשירתם של אמנים־משפכר בעשיית שירים חדשים. ואולם גוזמה יתירה היא לשאול אפילו שלש מתוך חמש השורות.² והדבר מעיד על חוסר־מקוריות. אפשר להתיר שלש או ארבע מלים בשתי שורות, אבל הרי זה פשוט מרגיז יותר מדי אם בשורות הנותרות משתמשים באותו דימוי שבשיר המקורי...

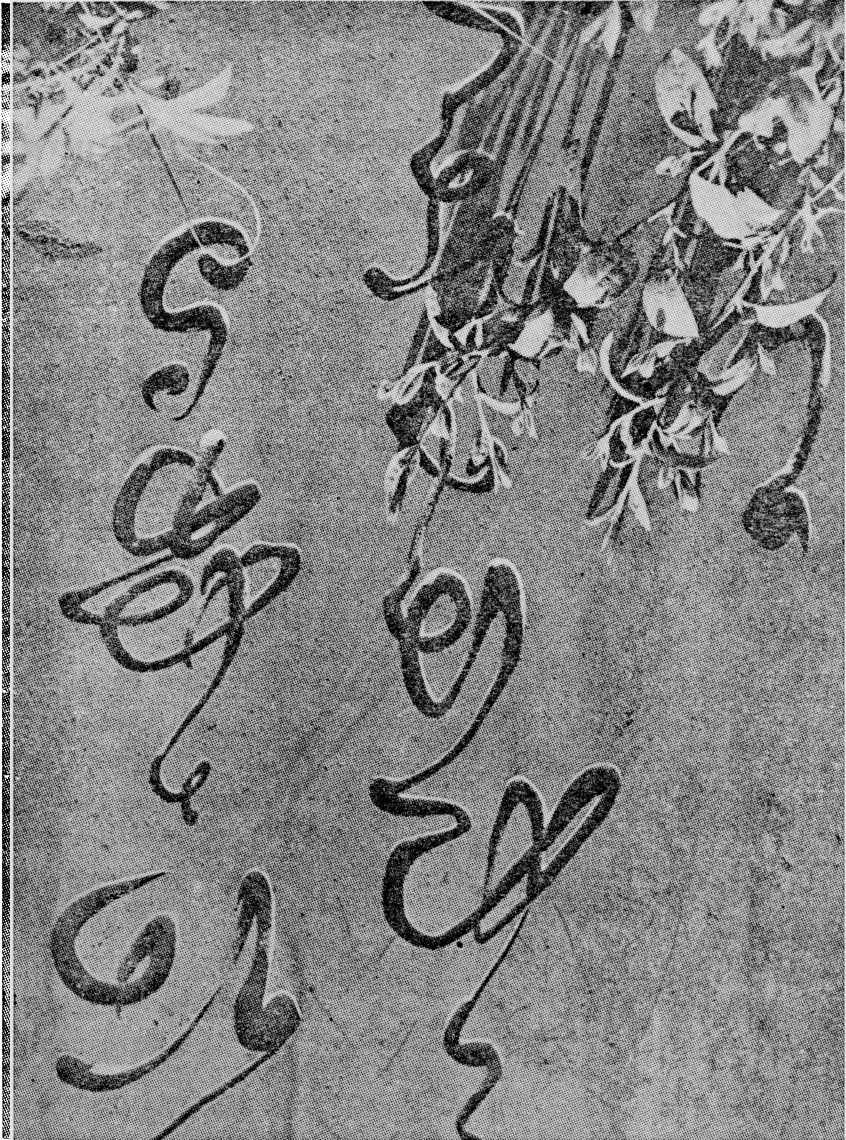
חייב אדם לספוג אל תוכו, מתוך לימוד מתמיד, את דרכי הביטוי של השירה הקד־מונה. ה"קוקנישו", "מעשיות איזה",³ ה"גוזן" וה"שוי" ראויים באמת ללימוד. ראוי לאדם שיתרכו במיוחד בשירים המצוינים שבאסופות שלושים־וששה המשוררים (למשל: אלה של היטומארו, צוראיוקי, טאדאמינה, איזה וקומאצ'י). יש לחזור ולעיין תדיר בספר הראשון והשני ל"כתבים המקובצים" של פו צ'יא־י;⁴ אף כי לא היה גדול בשירה היפאנית, הרי יצירותיו מצוינות בתיאורי הזמן שבהן, בתמונה שהן מעלות מתפארת דורו ושקיעתו.

אין מורים לשירה יפאנית. אך אלה הלוקחים להם למורים את השירים הישנים, הטובלים בסגנון הישן והלומדים את מליהם מפי האמנים־משפכר — מי בהם איש ולא יכתוב שירה?

1. ה"קוקנישו" (905), ה"גוזן" (951) וה"שוי וקאשו" (לערך 8—1005) — שלש אנתולוגיות של שירה שקובצו על־פי צו קיסרי.
2. ה"ואקא" נכתב בחמש שורות בנות 5, 5, 7, 7 ו־7 הברות כל אחת, לפי הסדר. זאת צורת החרוז היפאנית הקבועה.
3. יצירה מן המאה העשירית המורכבת 125 מעשיות, שרובן עוסק במאָהב הגדול אריווארא גו נאריהירא. כל אחת מן המעשיות האלו מכילה שיר אחד או יותר. אשר לשאר היצירות, ר' הערה 1 למעלה.
4. פו צ'יא־י (846—772) היה המשורר הסיני הנקרא ביותר ביפאן — במידת־מה, לפחות, מפני שהיה הנחו ביותר להבנה. במשך תקופת היי היו כתביו מקובלים עד כדי כך שהמלה "כתבים" כשלעצמה, בלי שום תוספת, הוראתה היתה דברי השירה והפרוזה המקובצים של פו.

יפאן: שחור על גבי לבן

שיר יפאני חרות על לזמאבן בגן בקיוטו

סיאואיצי' נאגאיאסו : הראי המשמים

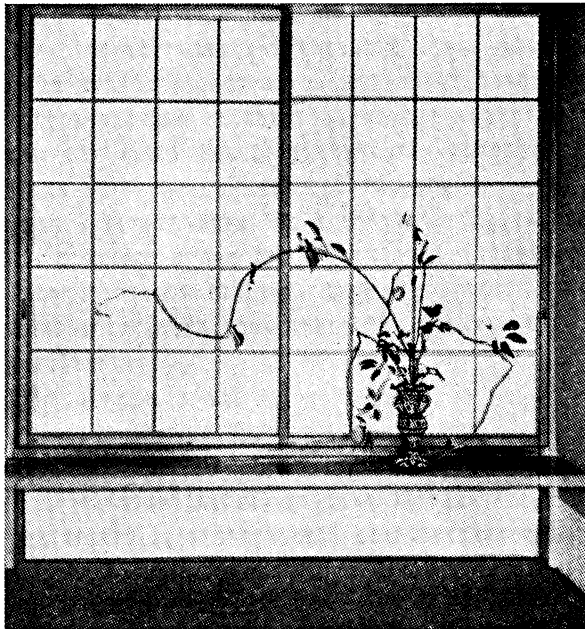
עיני שצבעו בירק-עלים
מאירות בזיו בְּהִיר.
אביט אָחור, וְשׁוּב וְשׁוּב
הַעַת עֶפֶה-עוֹבְרָת.
הַיּוֹם הַנֶּה-נֶה שׁוּב
חֲשֵׁתִי חֲרִיקַת נְשׁוּף-בַּחוּל ;
בְּאֵין דָּבָר אַחַר לַעֲשׂוֹתוֹ
הֵייתִי כְּנֹבֵט אֶל הַחֲתוּל הַמְּשַׁטָּח, הַמְּפֹלְצֵתִי ;
הַצֵּלְלִים הַמְּשַׁמֵּימִים הַנְּשַׁקְפִים מִן הַמַּרְאָה
אֵף לֹא אָבוּ הַנִּיד עוֹד אֶת רֹאשׁוֹ.

בְּעוֹד הַשָּׁמֶשׁ שׁוֹפְכַת אוֹר מִמַּעַל
עֲצָמֵי הָאֶחָר
הַנִּנְעָר בְּנִלְאָה
נִמוּג בֵּין אֲבָנֵי-הַמַּרְצֶפֶת
נִדְף בַּתוֹךְ הַיַּעַר הַעֲבוֹת ;
אֵין מְשַׁמְעוֹת לְבָדִידוֹת
אֵף מִלְאָה הִיא תִכֵּן
יְהִי־הַמּוֹבֵן אֲשֶׁר יְהִי
שׁוּב לְצִיר שׁוּמָה עָלַי
תְּמוּנָה זוֹעֶפֶת.

נְגִינַת הַגִּזְו הַנְּכֹאָה
בוֹקֶעַת חֲרָשׁ מִן הַדָּשָׂא.
בְּרִיּוֹת מוֹנְרוֹת קָמוֹת לְחַיִּים
וְעֲצָמֵי הָאֶחָר בַּתוֹכָן ;

על סף הנצֵלם הן
 וכמו מעגל סביבן:
 אָבֵל עֵתָה
 דוֹמָה כִּי יִשְׁנוֹת הֵן.
 רוחות-הנִתְחַרֶּה-הַחֲרִישִׁית
 נִסְתָּלוֹת בְּכִין הָאֵילָנוֹת
 וְחִגּוֹת סְבִיב לַבַּיִת הַגְּלָמוֹד.

פֶּתַע קוֹל רְאִי הַמִּתְנַפֵּץ
 רַעַם דָּלֵת מְטַחָה
 צוֹחֵק תּוֹזְזֵנִית
 וְדַמְעוֹת יְרוֹקוֹת נִגְרוֹת עַל לְחַיִּי
 אֲנִי חוֹשֵׁב לִישׁוֹן עֶכְזָיו.

יפאן: סדירת פרחים לאוקטובר

קוביאשי טאקיגי : ספינת הדיג

אח־הצהריים שונו פני השמיים. היה א־ערפל קל שנרָאָה בלתי־מציאותי כמעט. ריבוא־רבבות גלים משולשי־קצוות צצו על יריעת הים הנרחבת. לפתע החלה הרוח להליל בתרנים. שולי האברזין המכסים את המטען התחבטו אל הסיפון. לא ארכה השעה ונזריהם של הגלים המשולשים היו מטילים קצף לבן על כל פני הים, ודומים היו ממש כאלפי ארנבות המתרוצצות במישור רחב־ידיים. זה היה האות המבשר לאחת מסופות־הפתע של קאמצ'אטקה. בבת־אחת החל הים לגאות במהירות.

האניה החלה ליסוב סביב עצמה. קאמצ'אטקה, שעד כאן היתה נראית מצד ימין של האניה, לפתע הופיעה בצד השמאלי. היתה התרגשות רבה בקרב הדייגים והמלחים. מעל ראשיהם נשמעה צפירת אזעקה. כולם עמדו והביטו למעלה אל השמיים. הארובה רעדה והרעישה. אולי משום שעמדו היישר מתחת לה נראתה להם רחבה לבלי האמין, כגיגית־רחצה ענקית, הנוטה בשיפוע אחורנית. צלילו המנסר של צופר־האזעקה היה בו משהו טראגי. הסירות שהיו דגות הרחק מאניית־הבסיס, כיון ששמעו את אזהרת הצפירה הממושכת מיהרו לחזור בתוך הסופה. אותו בוקר השפם קיבל הבוס אזהרה מפני הסערה מאניה אחרת שעגנה בריחוק כעשרה מילים. בתשדורת נאמר גם שאם התרחקו הסירות הרי יש לקרוא להן מיד בחזרה. אסאקאוה אמר: "אם נתחיל לשים לב לכל דבר קטן שצץ, האם אתם סבורים שנגמור אי־פעם את המלאכה הזאת שבשבילה באנו ממרחקים עד קאמ־צ'אטקה?" ידיעה זו הדליף האלחוטאי. המלח הראשון ששמע זאת החל לצעוק על האלחוטאי כאילו היה הוא אסאקאוה. "מה הוא חושב בכלל על חי־אדם?" "חי־אדם?"

"כן."

"אבל בעיני אסאקאוה לעולם אין אנו בני־אדם."

עם נטות היום לערוב נשמעו צעקות גדולות מן הגשר. האנשים שלמטה מיהרו לעלות בסולם, בדלגם על שתי מדרגות באחת. שתי אניות נראו קרבות לבוא. קשורות היו יחדיו בחבלים. הן קרבו מאד, אבל ממש כאילו היו בקצה אחד של נדנדה שהאניה בקצה השני, היו הגלים הגדולים מרימים ומורידים אותן לסירוגים. בזה אחר זה התנשאו בינותן משברי־ענק שואגים. אף כי קרובות היו כל־כך, לא התקדמו כלל. הכל חשו במתיחות. חבל הושלך מעל הסיפון, אך לא הגיע. רק נפל על פני המים נחבטה ריקה. אחר, מתפתל כנחש־מים, חזר והועלה. דבר זה נשנה פעמים אחדות.

מן האניה צעקו הכל כאיש אחד, אך מענה לא בא. הפנים היו כמסיכות, המבטים קפאו. החזיון כולו, על קדרותו הקשה-מנשוא, היה צורב כל לב. עם דימדומים כבר חזרו כל הסירות פרט לשנים בשלום. כאשר אך עלו הדייגים אל הסיפון ניטלה מהם הכרתם. אחת הסירות שנמלאה מים עוגנה ואנשיה הועברו לסירה אחרת.

האחרת, יחד עם אנשי-צוותה, נעדרה.

הבוס היה רותח מרוב חימה. שוב ושוב היה יורד אל תא הדייגים וחוזר ועולה. כל אותה שעה היו האנשים נותנים בו מבטי-זעף. למחרת היום הוחלט שהאניה תמשיך בדרכה, קצת כדי לחפש אחר הסירה הנעדרת וקצת כדי לעקוב אחר הסרט-נים. אבדן פגריהם של חמישה או ששה אנשים לא נחשב במאומה, אבל חבל יהיה לאבד את הסירה... כיון שלא חזרה הסירה האבודה, אספו הדייגים יחד את חפציהם של האנשים הנעדרים, חיפשו את כתבות משפחותיהם והכינו את הכל למקרה שיתברר כי אכן כלתה הרעה. לא היתה זו הנעימה שבמלאכות. תוך כדי עבודה היתה בהם הרגשה שהם בודקים את עזבוניהם שלהם. כל מיני חבילות ומכתבים היעודים לקרובי-משפחה נתגלו במטענם של הנעדרים. בתוך חפציו של איש אחד היה מכתב בכתב מגושם עד מאד, כפי הנראה בעיפרון שליסקו לעתים קרובות. מכתב זה הועבר מיד מלח גסה אחת לחברתה. כל אחד איית לו את המלים בדי-עמל אך בענין מרובה, ובניע-ראש העבירו ומסרו לשכנו. היה זה מכתב מילדו של האיש. איש אחד נשא ראשו מן הגליון ולחש: "כל זה בגלל אסאקאווה. כאשר נדע לבטח שהברנש המסכן הזה מת, ננקום את נקמתו". המדבר היה איש מגודל ובריאי-בשר שהיה לו עבר מאחריו. בקול נמוך עוד יותר אמר דייג אחד עגול-כתפיים: "אני מקווה שנוכל להרביץ לאסאקאווה".

"הה, המכתב הוא לא היה לטובה; הוא עורר בי געגועים הביתה", אמר איש אחר. "שמעו-נא", אמר הדובר הראשון, "אם לא נעמוד על המשמר הרי יירד החזיר לחיינו. אנו חייבים לדאוג לעצמנו".

איש אחד שהיה יושב בקרן-זווית בהגבהת-ברכיים, כשהוא מכרסם את ציפרניו ומקשיב לכל מלה, העיר: "הניחו זאת לי. כשתגיע השעה, אתקע לו לחזיר הזה". כולם החרישו אבל חשו הקלה.

כעבור שלושה ימים חזרה "האקו מארו" למעמדה הראשון והסירה הנעדרת גם היא חזרה. כל אנשי האניה היו בריאים ושלמים.

מחמת הסערה ניטלה מהם השליטה על סירתם. חסרי-ישע היו יותר מתינוקות שתלאום בצוואריהם, וכבר היו מוכנים-ומזומנים למוות. דייגים צריכים תמיד להיות מוכנים למוות.

סירתם נסחפה אל חוף קאמצ'אטקה, והם ניצלו על-ידי איזה רוסים שחיו בקירבת-מקום. היתה זו משפחה של ארבעה רוסים. מאחר שצמאו כלי-כך ל"בית" שיש בו נשים וילדים, היה במקום הזה כוח-משיכה לא-יתואר לגבי המלחים. נוסף על כך, היו הכל מסבירי-פנים ונכונים לעזור בכל המובנים. אף-על-פי-כן, הרי העובדה

שמציליהם נכרים, שצבע אחר לשערותיהם ולעיניהם והם מדברים במלים שאין להבינן, עוררה תחילה במלחים הרגשה של זרות יתירה. אולם עד-מהרה עלתה בהם המחשבה שאחרי הכל אלה הם סתם יצורי-אנוש כמוהם. לשמע הידיעה על הסירה שנטרפה נקבצו אנשים רבים מן הכפר. המקום היה מרוחק מאד ממימי הדיג היפאניים.

הם נשארו שם יומיים עד שהחליפו כוח ואחרי-כן פנו לחזור. "לא רצינו לחזור. וכי מי ירצה לחזור לגיהנום שכזה?"

בכך לא נסתיים סיפורם. היה עוד דבר אחד מעניין שאותו הסתירו. בעצם היום שבו היו צריכים לנסוע, בעודם עומדים מסביב לתנור, לובשים בגדיהם ומשוחחים, נכנסו ארבעה או חמישה רוסים ועמהם היה סיני אחד. רוסי אחד, בעל ראש גדול וזקן חום וקצר, הפליג בשטף של דיבורים קולניים והעוויות. כדי להודיעו שאינם מבינים רוסית, נופפו המלחים ידיהם נכחם. אז אמר הרוסי משפט אחד והסיני, שהיה מתבונן בשפתיו, החל לדבר יפאנית. היתה זו יפאנית משונה, שכל סדריה-מלים מעורבב בה. המלים התגלגלו אחת-אחת דרך-שיפורים.

"אתם, בוודאי, אין לכם כסף".

"נכון".

"אתם עניים".

"גם זה נכון".

"אז אתם פרוליטרים. מבינים?"

הרוסי חייך והחל להתהלך סביב-סביב. לפרקים היה נעצר וסוקר אותם. "עשיר, הוא לעשות זה לכם" (תופס בגרונו). "עשיר להשמין יותר ויותר" (מבליט כרסו). "אתם לא שווים כלום בכלל, אתם נעשים עניים. מבינים? יפאן לא שווה. פועלים ככה" (מאריך פניו ולובש הבעה של איש חולה). "אנשים שלא לעבוד נראים ככה" (צועד ומהלך גאוותנית).

הדייגים הצעירים דעתה נתבדחה עליהם מאד למראה הזה. "זה נכון, זה נכון", אמרו וצחקו.

"פועלים ככה. אנשים שלא לעבוד נראים ככה" (כשהוא חוזר על אותן העוויות). "ככה לא טוב. פועלים כך!" (זאת הפעם בדיוק ההיפך, כשהוא מבליט חזהו וצועד בגאונה). "אנשים שלא לעבוד נראים ככה!" (כשהוא נראה כקבצן מזהרעב). "זה טוב מאד. מבינים? הארץ הזאת, רוסיה. רק פועלים ככה!" (גאה). "רוסיה. אין אצלנו אנשים שלא לעבוד. אין רמאים. אין אנשים שלתפוס לך בגרון. מבינים? רוסיה בכלל לא ארץ נוראה. מה שפולם אומרים זה רק שקרים".

תמהים היו כולם במעורפל אם אין זה מה שקרוי "נורא" ו"אדום". אבל אף אם זה "אדום", הרי חשו קצתם בהכרח שהדברים צודקים מאד למשמע-אוזן.

"מבינים? באמת מבינים?"

שנים או שלושה מן הרוסים החלו לגלגל דברים ביניהם. הסיני האזין להם. אחרי-כך, במין גימגום, שוב החל לדבר יפאנית: "אצל אנשים שלא לעבוד, הרבה ריוח

עושים. הפרוליטריון תמיד ככה" (מחווה של אדם שתופסים לו בגרונו). "זה לא טוב! אתם פרוליטרים, אחד, שנים, שלושה, מאה, אלף, חמישים אלף, מאה אלף, אתם כולכם, כולכם ככה" (מטלטל ידיו כדרך ילדים כשהם מטיילים יחד). "אחר-כך להיעשות חזקים. זה בטוח" (ממשש את שרירי זרועו). "אתם לא להפסיד. מבינים?"

"כן."

"יפאן עדיין לא יש טוב. פועלים ככה" (מתכופף כמתרפס). "אנשים שלא לעבוד נראים ככה" (מעמיד פנים כמי שתוקע סנוקרת לשכנו ומפילו ארצה). "זה לא יש טוב! פועלים ככה" (זוקף גופו בתנועה מאיימת ומתקדם; אחר-כך מעמיד פנים כמפיל את שכנו ארצה ובוטט בו). "אנשים שלא לעבוד ככה" (בורח). "יפאן רק פועלים. ארץ יפה. ארץ של פרוליטרים! מבינים?"

"כן, כן, אנחנו מבינים."

הרוסי השמיע קול מוזר ופתח במין מחול.

"פועלים של יפאן, לפעול!" (מזדקף וכמו מכין עצמו להתקפה). "מאד שמח. רוסיה מאד שמח. בנזאי...! אתם לחזור לאניה. באניה שלכם אנשים שלא לעבוד ככה" (גאה). "אתם, פרוליטריון, לעשות זה!" (מעמיד פנים כמתאגרף, אחרי-כן מנפף ידיו כבתחילה, ואחרי-כן מתקדם). "מאד בטוח. אתם לנצח! מבינים?"

"אנחנו מבינים". הדייג הצעיר, שחישקל נסערה בו רוחו עד מאד, לחץ פתאום את ידו של הסיני. "אנחנו נצליח... בוודאי נצליח".

רביהמלחים סבור היה שכל זה "אדום", שממריצים אותם לעשות מעשים נוראים. בדרך זו, בנכלים כאלה, שמה רוסיה את יפאן לצחוק ולעג, הירהר בלבו.

משסיים הרוסי צעק משהו ואחרי-כן לחץ את ידיהם בכל כוחו. הוא חיבק אותם והסמיך את פניו הזיפניים אל פניהם. היפאנים הנבוכים, שראשיהם מופשלים אחור, לא ידעו מה לעשות.

המלחים שהקשיבו לסיפור-המעשה הזה בבטן האניה צמאים היו לשמוע עוד, חרף הצצות חטופות לעבר הדלת. הדייגים הוסיפו וסיפרו להם עוד הרבה דברים על הרוסים. הם קלטו הכל כאילו היו נייר סופג.

"הי, די לך, מספיק כבר!" רביהמלחים, בראותו כמה התרשמו כולם מן הסיפורים האלה, טפח על שכמו של דייג צעיר אחד, שמדבר היה כאחוו-בולמוס.

פוקזאווא יוקיצי' : מתוך ה"אוטוביוגרפיה"

...הנני מוכר ומזומן להודות על גאוותי בהישג הזה של יפאן. ואלו העובדות: רק בשנה הששית למלכות קאי (1853) נראתה אניית־קיטור בפעם הראשונה; רק בשנה השנייה למלכות אנסיי (1855) התחלנו ללמוד את חכמת הניווט מן ההולנדים בנאגאסאקי; ב־1860 כבר היה מדע זה מובן עד כדי כך שיכולנו להפליג באניה על־פני האוקינוס השקט. פירוש הדבר שלערך שבע שנים לאחר שנראתה אניית־קיטור בפעם הראשונה, לאחר כחמש שנים בלבד של תירגול, חצו היפאנים את האוקינוס השקט בלי עזרתם של מומחים זרים. אני סבור שבלי גאנת־יתר יכולים אנו להתפאר לפני העולם באומץ־הלב הזה ובכשרון־המעשה הזה. כפי שהראיתי, ויתרו הקצינים היפאניים על כל עזרה מצד הקפיטן ברוק כל עת המסע. אפילו בתצפיות היו הקצינים שלנו והאמריקאים בלתי־תלויים זה בזה. לפעמים השוו ביניהם מה שהעלו, אך מעולם לא היינו תלויים אף כמלוא נימה באמריקאים.

כשאני נותן דעתי על כל שאר עמי המזרח כפי שהם כיום, ברי לי כי אין עוד שום אומה אחרת המציגת בכושר או באומץ הנחוצים לניווט של אניית־קיטור אל מעבר לאוקינוס השקט לאחר תקופה של חמש שנות נסיון בניווט ובמכונאות. לא רק במזרח ייחשב מפעל זה גילוי של כשרון־מעשה והעזה ללא תקדים. אפילו פטר הגדול מלך רוסיה, שהלך להולנד ללמוד את חכמת הניווט, עם כל הישגיו במדע לא היה יכול להשתוות למיבעצם זה של היפאנים. אין ספק, הקיסר המפורסם של רוסיה היה אדם מצוין בגאונות בלתי־ירגילה, אבל בני־עמו לא נענו למנהיגותו בשימוש של המדע הלכה־למעשה כדרך שנענו היפאנים שלנו בהרפתקה הזאת הגדולה.

...אחרי הכל, ההווה הוא פועל־יוצא מן העבר. מצבה זה הנהדר של מולדתנו אינו יכול להיות אלא פרי המורשה הטובה שקיבלנו מקדמונינו. אנחנו הננו בני־המזל החיים כיום וזוכים להתענג על מורשת נפלאה זו. עם זאת נדמה לי כאילו הושגה שאפתי השניה והגדולה יותר, כי כל מה שקייתי לו והתפללתי לו מתקיים ובא הודות לחסדי־שמיים ולמידות התרומיות של אותם אבות שקדמונו. כשאני משקיף לאחור אין לי על מה להתלונן, אין בי אלא שביעות־רצון ומשׂוֹש־לבב בלי מצרים.

אף־על־פי־כן דומה כי אין גבול לכושר־רצייתו של אדם. יכול אני להצביע על כמה דברים שעדיין אני מקווה להם. לא רעיונות בדיפלומטיה גם לא תיקונים בממשל התחוקתי שלנו — את כל אלה אני מניח למדינאים. אבל רוצה הייתי להקדיש את מאמצי הבאים להרמת הדרגות המוסריות של האנשים והנשים שבארצי עד שיהיו ראויים באמת לתואר של אומה בת־תרבות. נוסף על כך רוצה הייתי לעודד איזו דת — את הבודהיזם או את הנצרות — שתשביח את רוחם של רבים מבני־עמי. ושלישית, רוצה הייתי שיוקם מוסד גדול ללימוד המדעים הפיזיים והמיטאפיזיים כאחד.

אלה הם שלושת הדברים שרוצה הייתי לראות בגישומם בשנות חיי הנותרות. גם אם יזקן אדם, ראוי לו שיוסיף פעלים כל זמן שעודו בריא ברוח ובגוף כאחד. וכך מתכוון אני לעשות כל מה שלא־לידי כל זמן שיותן לי הדבר.

השכנים עוזרים לו
לבנות את ביתו
זמר-עם

(ב ח ו ר ש ר)
מְלַבְּלֵים הַמְחַטִּים,
הַיְרוֹקִים הַתְּאֲרִיכִים,
מִחַטֵּי הָאֶרֶץ הַרְדֵּי בְּאֵיבֵיב —
מִי־יִתֵּן וְתִמִּים,
הַיְמִים הַמְאֲרִיכִים,
פֹּה לָךְ יִתְּנוּ הַכֹּל.

(ה א ח ר י ם)
כְּנֻכּוֹן הַחֶלֶק
יְאֻמַּת הַשְּׂאֵר,
יְאֻמַּת בְּעֵצִים הַבְּאֵיבֵיב!

(ז ק ן ש ר)
יִבְרַךְ הַבַּיִת,
יִכַּבֵּד הַבַּיִת,
מִי־יִתֵּן וְרַחֵם־אֶשֶׁת, וְעַרְזָה,
שֶׁהִיא בַּיִת בּוֹדָא
וְהִיא בַּיִת שְׂאֵקָא,
יְהִי פֹה בַּיִת אֲדֻנִּי.

(ה א ח ר י ם)
כְּנֻכּוֹן הַחֶלֶק
יְאֻמַּת הַשְּׂאֵר,
וְיִהְיֶה פֹה בַּיִת אֲדֻנִּי.

יושיקוי : שיר

אַתְּבְּתִי
כְּדִשְׂאִים
וְנִחְבְּאוּ עִמִּי־הָרִי:
גַּם אִם תִּרְבֵּשׁ שִׁפְעֵתָם
אֵין יוֹדְעֵי.

אוצוגוי : שיר

חֲצוֹת לַיִל־חֲרֹף,
וְקוֹלֵי
כֹּלֵי קוֹלֵי.

מירון מדזיני : הדמוקרטיה היפאנית -

תמורות וסיכויים

מ ב ו א ¹

במאה העשרים כבר נמצאה יפאן בעיצומו של תהליך מעבר מחברה אגרארית, בעלת משטר מדיני המבוסס על מסורת עתיקה, לחברה תעשייתית מודרנית, בעלת משטר של ממלכה תחוקתית. בשנות ה־30 ובתחילת שנות ה־40 שקעה יפאן במצולות המיליטאריזם וכאשר שבה ועלתה לזירה הבינלאומית, לאחר תום הכיבוש האמריקאי ב־1952, החלה לחפש את דרכה בין המשטר המדיני הישן, שהתבסס על אוליגרכיה מורכבת בעלת מבנה מיוחד, לבין משטר המושתת על דמוקרטיה פרלמנטרית. המוטיב המרכזי של המדיניות היפאנית בימינו הוא המעברים המסובכים מן המסורת הפיאור־דלית בת שבע מאות השנים אל עולם המאה העשרים. ההווה והעתיד הם תולדות העבר, ואין כיפאן הדגמה טובה לאמת זו. מלומדים יפאנים טוענים שביפאן משמעות כיום בערבוביה נטיות ייחודיות, כתוצאה מבדידות מוחלטת במשך למעלה ממאתיים וחמישים שנה, ולהיטות לקליטת רעיונות זרים.² בעשר השנים האחרונות, מאז שבה יפאן להיות מדינה ריבונית, ניתנה לה האפשרות להפעיל, לבדוק ולנסות את השיטות והמוסדות של המימשל שירשה מתקופת הכיבוש האמריקאי, ונראה שהמבנה המוסדי הנוכחי מאפשר את המשך קיומו של המשטר הפרלמנטרי החדש, בעיקר משום ששתי המפלגות העיקריות גמרו אומר לשמור על צורת מימשל זו. גורם נוסף המשפיע על היציבות הפוליטית נעוץ בעובדה שהעם היפאני מפחד פחד איום מפני הסתבכות במלחמה ומפני תחיית המיליטאריזם, מאחר שיפאן היא המדינה היחידה בעולם שחשה מבשרה את טעמה של התקפה אטומית.

אין זאת אומרת שהאפשרות של הידרדרות במדרון הטוטאליטאריות של העבר נעלמה לגמרי. לפיכך יש לחזור ולשאול את השאלות הנוקבות ביותר בקשר לעתידה המדיני של יפאן: מה סיכוייה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית? איזה יסודות דמו־קראטיים מתקופת הכיבוש האמריקאי יישארו ואיזה ייעלמו, ומה עתיד להיות אפיה המדיני בעתיד הקרוב? תשובה זהירה לשאלות אלה יכולה להינתן רק לאחר בחינת מבנהו של המשטר הקיים, הגורמים המאפיינים את החיים הפוליטיים, המפלגות, הסייעות והמנהיגים, ולאחר שנבדוק מה עלול להביא לשינוי קיצוני.

ה מס ג ר ת המו ס ד י ת וה ת חו ק ת י ת

הבסיס התחוקתי למשטר ולמבנה המדיני הנוכחי היא תחוקת 1947, שנוסחה במפקדתו של הגנרל מק־ארתור, מפקד כוחות הכיבוש האמריקאיים ביפאן. היא באה על מקומה של תחוקת מייג'י מ־1889, שניתנה לאומה היפאנית במתנה מהקיסר ושלפיה

שלט להלכה הקיסר; אך למעשה משלה ביפאן אוליגרכיה של מחוללי המודרניזציה, ששמו קץ למשטר הפיאודלי בשנת 1868, ועושידברם במנגנון הממשלתי. לפי תחוקת מייג'י לא היה הקבינט אחראי בפני בית-הנבחרים ולבית לא היתה כל אפשרות להפיל את הממשלה, שמונתה על-ידי הקיסר.³ לפי התחוקה הנוכחית השליט הוא העם וזכות-הבחירה היא בידי כל איש ואשה מעל לגיל עשרים. לשעבר הצביעו רק גברים ששילמו מסים מעל לסכום מסוים. זכות-בחירה כללית הוענקה לגברים רק ב-1925.

מעמדו של הקיסר כיום דומה לזה של מלכת בריטניה; הוא מוגדר בתחוקה כ"סמל המדינה ואחדות האומה" והמשכיותה ההיסטורית. היה זה ויתור אמריקאי להיסטוריה ולרגשות היפאניים כאשר ניאותו להשאיר את הקיסר על כנו, שכן היפאנים טוענים כי השושלת הנוכחית קיימת בלי הפסק למעלה מאלפיים וששמאות שנה. עמדתו של הקיסר במערך הפוליטי משמשת גם כיום נושא לחילוקי-דעות בין הממשלה ומפלגות האופוזיציה. ראש-הממשלה הקודם, מר קישי, חיוה דעתו כי יש להחזיר לקיסר סמכויות של ראש-מדינה היכול, למשל, לתת האמנה לנציגים דיפלומטיים למדינות-חוץ. הוא טען שאפילו החזרה חלקית של סמכויותיו הלא-מוגבלות של הקיסר לפי תחוקת מייג'י תחזק את הדמוקרטיה היפאנית והאיל ותכונן אותה על בסיס היסטורי נאמן. האופוזיציה חרדה שמא יעשה שוב הקיסר, כבימים-עברו, שלוחם ומגינם של חוגים אורחיים וצבאיים קיצוניים, העלולים לסכן את עצם קיומה של יפאן. יש להניח שבסופו של דבר תוחזרנה להירוהיטו כמה סמכויות שעתה הן רק בידי הממשלה, כגון: פיזור הבית ועריכת בחירות חדשות, סמכות החנינה ואישור חוזים עם מדינות זרות. ההסבר לכך עלול להיות שבמשטר בו נהנית מפלגת-הרוב ממעמד מיוחד יסמל הקיסר את כל האומה ואילו הממשלה תיצג רק את מפלגת-הרוב.⁴

בית-הנבחרים הוא הגוף העליון במדינה והוא מונה 467 חברים, הנבחרים מ-118 מחוזות-בחירה לתקופה של ארבע שנים. כל מחוז-בחירה מיוצג על-ידי שלושה עד חמישה מועמדים, אבל רשאי הבוחר להצביע רק בעד אחד מהם. סמכות החקיקה הראשונית נמצאת בידי בית-הנבחרים וכל חבר יכול להציע חוקים. ויפוח צר ניטש לא-מפכר בשאלה מיהו שיכול ליוזם הצעת-חוק כדי לשנות את התחוקה עצמה. הממשלה טוענת שזכות זאת נתונה לה מפרחו של סעיף 72 בתחוקה, המיפה את כוחה להציע חוקים. האופוזיציה מסתמכת על סעיף 96 של אותה תחוקה, האומר שרק רוב של שני-שלישים מחברי הבית יכול ליוזם שינויים בתחוקה. קיים גם בית עליון (על מקומו של בית "האצילים" הקודם) הנקרא בית-היועצים, ובו 250 חברים המכהנים משך תקופה של שש שנים; מאה מהם נבחרים באזור-בחירה כל-ארצי, והשאר באזורים מקומיים. שליש מחברי בית-היועצים נבחר אחת לשלש שנים (בדומה לשיטת הבחירות לסינט האמריקאי). כל חוק טעון אישור שני הבתים, אבל במקרה של קיפאון — הבית התחתון הוא הקובע. הבית התחתון בוחר אחד מחבריו כראש-הממשלה והלה מרכיב קבינט, שאינו מונה למעלה מששה-עשר שרים. לפחות

חצי מן השרים חייבים להיות חברי בית-הנבחרים, והממשלה כגוף נושאת באחריות קולקטיבית בפני הבית התחתון.

רשות השיפוט היא עצמאית לחלוטים ואיננה חלק מן המנגנון הממשלתי כבעבר. אב בית-הדין העליון מתמנה על-ידי הקיסר בהמלצת הקבינט, ושופטי בית-הדין העליון מתמנים על-ידי הקבינט אבל חייבים לקבל אישור במשאלי-עם. שופטים מתמנים לעשר שנים ולא לכל ימי-חייהם כבעבר. ועדה המורכבת חברי הבית התחתון והעליון יכולה להדיח שופט שסרח ונמצא אשם. התחוקה כוללת ערבויות נרחבות לחירות האזרח, המגלמות את תורת ה"ניו-דיל" האמריקאית, כגון זכות ההתארגנות לפועלים, הזכות לשבות, לשאת-ולתת באופן קולקטיבי על תנאי עבודה, קידום חינוכי ותרבותי, הגנה על נשים וילדים וכו'. בעוד שעד 1945 היה השלטון כולו בידי הממשלה המרכזית והרשויות המקומיות עמדו תחת פיקוח מתמיד, ניסו האמריקאים להכניס אירפוז ולתת יתראוטונומיה לרשויות המקומיות, כמקובל בארצות-הברית, לתת בידיהן את המש-טרה, רשת החינוך והשלטון המקומי ובדרך זו להקטין את תלותן בטוקיו, כדי למנוע שיבה למשטר טוטאליטרי. אבל הממשלות השמרניות של יפאן הצליחו מאז 1952 להחזיר לממשלה המרכזית את הפיקוח על המשטרה, מערכת החינוך ומערכת המסים, באמרו שהשיטה הפדרלית אינה מתאימה ליפאן, שהיא בעלת מסורת של משטר אחיד. מעשה שלטוני זה עורר זעם רב באופוזיציה, שהיתה חסרת-אונים מלמנוע תחוקה זו. כן מבקשת הממשלה להכניס שינויים בנוהל עבודתו של בית-הנבחרים לאור הנסיון המר של מהומות קיץ 1960 ומעשי אלימות שאירעו באולם המליאה. בעיית חימושה של יפאן מחדש אף היא מוקד לסיכסוך נוקב בין השמרנים ומתנגדיהם. עם פרוץ מלחמת-קוריאה בשנת 1950 הורה הגנרל מקארתור ליפאנים לגייס כוחות-מילואים למשטרה כדי לשמור על הסדר הפנימי בעת שהצבא האמריקאי היה עסוק בקוריאה. גויסו 75,000 איש, שהיו גרעין לכוחות ההגנה, המונים כיום כ-260,000 חייל, מהם 200,000 בצבא-היבשה, 30,000 בצי, והיתר בחיל-האוויר. כינונם-מחדש של כוחות-ההגנה-העצמית, כפי שהם נקראים רשמית, נוגד למעשה את הכתוב בסעיף 9 של התחוקה, הקובע שיפאן דוחה מלחמה כאמצעי למדיניותה, מוותרת על הזכות הריבונית להכריז מלחמה ולקיים כוחות ים, יבשה ואוויר וכל פוטנציאל מלחמתי אחר. נקודת מחלוקת נוספת היא הסכם-ההגנה בין יפאן לארצות-הברית שהוארך ב-1960 ושלפיו רשאים חיילים אמריקאים להשתמש בבסיסים ביפאן. מתנגדי הממשלה רוצים לראות את יפאן מחוץ למסגרת המלחמה הקרה.

עם כל השינויים שהגשימה הממשלה או שהיא מתכננת, אין לראות כוונה לשוב לתחוקת 1889 שבה לא נזכרו מפלגות מדיניות. הואיל והתחוקה הנוכחית העמידה במרכז החיים המדיניים את בית-הנבחרים, יש למפלגות חשיבות מכרעת בענייני הפנים. לפיכך יש להקדיש להן מקום נרחב בכל דיון בדבר יפאן של ימינו. אם בעבר האפילו עליהן המנגנון הממשלתי, הקבינט ומטות החיילות הקיסריים, הנה כיום מעמדן הוא ראשון-במעלה.

המפלגות ביפאן

המפלגות הפוליטיות הראשונות נוסדו בשנות ה־70 למאה הקודמת, אך מיד נתקלו בהתערבות ממשלתית שהצרה את צעדיהן. למרות זאת נשתמר החותם היסודי של המפלגות הללו למעשה עד תום תקופת הכיבוש האמריקאי ואפשר היה לזהות, במושגים אירופיים, מפלגה אחת כליברלית ואת השניה כפרוגרסיבית. מתוך הליברלים צמחה מפלגת הסיוקאי (Seiyukai) ומתוך הפרוגרסיבים מפלגת המינסייטו (Minseitō), ושתי אלו היו המפלגות הבורגניות העיקריות עד 1945. משך תקופה קצרה ב־1900 היתה מפלגה סוציאליסטית, שדוכאה וקמה לתחיה רק לאחר מלחמת־העולם הראשונה. היא הגיעה להישגים נאים רק בשנות ה־30, עם גבור התיעוש והעיוור. מפלגה זו הצטיינה תמיד בסיעתיות ובלטו בה בעיקר הפלגים של האידיאר־לוגים והאקטיביסטים. המפלגה הקומוניסטית היפאנית נוסדה ב־1922 אבל דוכאה כמעט מיד, ורק עם תום מלחמת־העולם השניה יכלה לשוב אל הזירה המדינית. החיים הפוליטיים צומצמו בשנות ה־30 על־ידי הצבא, הקבינט והמנגנון, שחששו מפירוד בקרב האומה בעת המלחמה נגד סין ורצו למנעו בעיקר בעת מלחמת־העולם. לשם כך הקימה הממשלה בשנת 1940 מפלגת־גג שהכילה את כל המפלגות שעדיין הורשו להתקיים, והחיים המפלגתיים כמעט שותקו עד לכניעה. בהחל הכיבוש האמריקאי נותרו רק המסגרות של המפלגות; רוב המנהיגים הודחו על־ידי כוחות הפיבוש, פרשו, או עברו ממחנה אל מחנה. תמורות רבות חלו בקרב המפלגות והסיעות הבורגניות והשמאליות כאחת, עד שבאוקטובר 1955 התארגנה מחדש המפלגה הסוציאליסטית ובכך זירזה את המפלגה הליברלית להתאחד עם המפלגה הדמוקרטית ועם הפלג הפרוגרסיבי ולהקים את מפלגת השלטון הנוכחית. המפלגה הליברלית־הדמורקרטית. הסוציאליסטים, לאחר שהצליחו להקים ממשלה בשנת 1947, לא האריכו ימים בשלטון והחל מ־1948 הריהם מפלגת האופוזיציה.

מבנה בית־הנבחרים לפי מפלגות 1955—1962

1961	1960	1958	1955	
297	296	298	300	ליברלים־דמוקרטים
144	145	167	154	סוציאליסטים
16	17	—	—	סוציאליסטים־דמוקרטים
3	3	1	2	קומוניסטים
2	5	1	11	בלתי־תלויים
5	1	—	—	מקומות פנויים

דמותה ודרכה של המפלגה הליברלית־הדמוקרטית נקבעות בעיקר על־ידי חוגים מסחריים ותעשייתיים, אולם היא מושפעת גם על־ידי המנגנון הממשלתי ודעת־הקהל, כפי שהיא מתבטאת בעתונות ובאמצעות קבוצות־לחץ. מגמותיה של המפלגה במדיניות־הפנים שלה הן לחסל את העוני על־ידי תיכנון כלכלי המבוסס על היוזמה הפרטית. מצע המפלגה מ־1959 קרא "לידבק בפרלמנטריון, לחסל פעילות בלתי־דמוקרטית, לבסס את החקלאות והדיג על עקרונות היוזמה החפשית, להבטיח שיפורם

וקידומם של עסקים בינוניים וזעירים, לשפר את דרכי התחבורה ולמנוע שטפונות, ליצב את הכלכלה הלאומית ולבצע ביטחון את תכנית הביטוח הלאומי.⁷ המפלגה תובעת לשנות את התחוקה, לקיים את כוחות ההגנה העצמית ולהרחיבם כדי למעט את תלותה של יפאן בצבאות זרים (אמריקאים), החונים על אדמתה בהתאם לחוזה ההגנה בין שתי המדינות. בשטח מדיניות החוץ, הביטחה המפלגה שיפאן תתרום לשלום העולם ותרים את קרנה הבינלאומית על-ידי שיתוף פעולה עם מדינות חפ-שיות, תתמוך במדיניות האו"ם ותשמור על יחסי שכנות טובה עם מדינות אסיה. בשטחים אחרים קראה המפלגה לאסור ניסויים ונשק גרעיניים, לפעול למען פירוק נשק כללי, לנקוט מדיניות חוץ עצמאית המבוססת על מגילת האו"ם ולשמור על מעמדה של יפאן כמדינה אסיאנית, להשתדל להגדיל את המסחר עם סין העממית אבל לא להכיר בה בשלב זה, לשתף פעולה בפיתוח לפלפול של מדינות דרום-מזרח אסיה ולהגדיל את סחר החוץ של יפאן בכלל. המפלגה מצדדת בקיום חוזה הבטחון בין יפאן לארצות הברית, אבל ביקשה להכניס בו כמה שינויים שיתנו לה יתר חופש פעולה ויחייבו את ארצות הברית להיעזר בה לפני שתפעיל כוחות מבסיסה ביפאן. רוב השינויים הללו נתקבלו על-ידי ארצות הברית והם משקפים את התמורות שחלו במעמדה הבינלאומי של יפאן. אבל האמריקאים לא תמיד עמדו בהתחייבויותיהם, ובשעת משבר לאוס אשתד עורר זעם רב ביפאן עצם הרעיון לשגר לתאילנד יחידות אמריקאיות שחנו ביפאן. יפאן מוכנה לתמוך בלב שלם בפעולה אמריקאית רק במקרה של התקפה ישרה עליה או על דרום-קוריאה.

הליברלים-הדמוקרטים נשענים בעיקר על המעמד הבינוני ועל האיכרים, שהם עדיין 40% מאוכלוסיית יפאן. את תמיכתם הכספית הם שואבים מחוגי התעשיינים, אבל המפלגה דואגת ליצור לעצמה בסיס עממי נרחב באזורים עירוניים וכפרים כאחד, ואם לשפוט לאור תוצאות הבחירות האחרונות, שבהן הצביעו בעדה למעלה מ-80% מהאיכרים, הרי רבה היתה הצלחתה בשטח זה. מפלגה זאת נהנית, יותר מן הסוציאליסטים, ממקורות כספיים, מנהיגות מנוסה, שרשים עמוקים במדינה ונסיון שנרכש עוד לפני מלחמת העולם, והיא נבנית גם מן הפירוד בקרב הסוציאליסטים, חרף קיומן של סיעות רבות המתרוצצות בקרבה.

המפלגה הסוציאליסטית נשענת על תמיכת הפועלים המאורגנים והאינטלקטואלים הלא-מאורגנים בערים. הישגיה באזורים הכפריים קלושים והבסיס המצומצם הזה כמעט מביטח לסוציאליסטים עתיד ממושך כמפלגת-אופוזיציה. אולי זו הסיבה שמצע המפלגה הוא קיצוני במושגים של יפאן, שהרי אין מנהיגיה סבורים שבעתיד הקרוב יעלו לשלטון ויוצרכו להגשים תכניות אלו. בענייני פנים תבע המצע למנוע את השמרנים מלשנות את התחוקה ולרכוז כוח רב בידי הממשלה המרכזית, בניגוד לתחוקת 1947. הסוציאליסטים דורשים הגדלת הכנסות הפועלים ורפורמות בשיטה הכלכלית כדי למנוע קרטלים. על הממשלה לעודד את התעשיות הנחשלות ואת הסקטור החקלאי, לעזור לבעלי עסקים קטנים ולשכלל את שיטת הביטוח הלאומי. במדיניות חוץ תובעים הסוציאליסטים לאסור ניסויים גרעיניים על-ידי כל המעצמות

1 במאי בטוקיו
סדרני האיגוד המקצועי בפעולה

(כולל ברית-המועצות) ולהקים באסיה איזור חפשי מנשק גרעיני, לשאוף להסדר של בטחון קיבוצי שיקף את יפאן, ארצות-הברית, סין העממית וברית-המועצות, יבטל את חוזה-ההגנה עם ארצות-הברית מאחר שהוא מתיר לכוחות האמריקאיים להימצא ביפאן (עד 1970), להכיר בסין העממית, לחתום על ברית-שלום עמה ולתמוך בכניסתה לאו"ם, לפתח קשרי ידידות עם עמי אסיה ואפריקה, להגדיל את סחר-החוץ על-ידי ביטול ההגבלות בסחר עם סין העממית, להחזיר ליפאן את אוקיי-נאווה ואיי בונין, שעודם נתונים לשלטון צבאי אמריקאי.⁸

מעניין לציין שהשמרנים, התובעים לשנות חלק מהתיקונים שהכניסו האמריקאים, הם פרואמריקאים במדיניות-החוץ שלהם, ואילו הסוציאליסטים, השומרים בנאמנות על התחוקה החדשה שחיברו האמריקאים, הם מפלגה אנטי-אמריקאית מובהקת. מצב זה נובע בעיקר מדרישתה של ארצות-הברית שיפאן תקים כוחות-הגנה ותקח חלק בהגנת המזרח הרחוק. השמרנים ניאותרו לבקשה זו, ובתקופה מסוימת היה חשש שיסודות לאומניים ימצאו דרכם לשוב אל שורות הצבא ומשם יפעילו השפעה רבה על הנעשה במדינה. חשש זה נתבדה מפיון שמנהיגיה של יפאן זכרו היטב את התערבותה של הקצונה המקצועית בניהול המדינה בשנות ה-30, ולכן חיזקו את הפיקוח על הכוחות המזוינים, מינו אזרחים כרמטכ"לים ואסרו לטפח את הגיבונגים המסורתיים של הקצונה. אבל בעינה עומדת הסכנה שבמוקדם או במאוחר יתבעו הקצינים נשק גרעיני בשביל הצבא היפאני, ויקשה על הממשלה לדחות תביעה זו לאחר שהתעקשה על כינון הצבא וממילא תראה חובה לעצמה לציידו במיטב הנשק החדש, שבלעדי כן אין טעם לקיומו.

המפלגה הקומוניסטית נולדה מחדש ב-1945 כשציוה הגנרל מק-ארטור לשחרר את מנהיגיה שהיו כלואים בימות המלחמה, אף כי חמש שנים לאחר-מכן שוב ציוה לאסרם, עם פרוץ מלחמת-קוריאה. ב-1949 זכו הקומוניסטים בשלושה מיליונים קולות ושלושים-וחמישה צירים במורשון. בגלל מלחמת-קוריאה, והגבלות שעת-החירום שבאו בעקבותיה, צללו יתר מנהיגי המפלגה במחתרת והשפעתה ירדה, ואף שכיום היא מפלגה חוקית ומנהיגיה חפשים זכתה המפלגה הקומוניסטית לשלושה צירים בלבד בבחירות האחרונות.⁹ במאבק בין רוסיה לסין נראה שמנהיגי המפלגה הקומוניסטית היפאנית תומכים בסנינים, כי הם מאמינים שסין תחרוץ את גורל אסיה וכן קשורים הם במנהיגות הסינית מן התקופה בה בילו כמה מהם במחתרת בסין וקשריו של מנהיגם נוואקה, למשל, אל מארצה-דון הם קשרי אחים-לנשק. התיאור של מבנה המפלגות ומצעתיהן אין די בו לתת תמונה מלאה מן החיים הפוליטיים ביפאן. לשם כך יש לבחון כמה גורמים הממלאים תפקיד חשוב במאבק-הכוחות הפנימי.

גורמים בפוליטיקה הפנימית

שמרנות: חרף העובדה שתהליכי העיור והתיעוש מכרסמים לאטם במבנה החברתי המסורתי ובעיקר בערכים המסורתיים, הנה החברה היפאנית, ובפרט המעמד הבינוני

שצמח בעשרים השנים האחרונות, הם ביסודם שמרניים מבחינה מדינית וחברתית. אפילו האיכרים, שתמיד היו גורם שמרני, נשארו כך למרות הריפורמות האגראריות הנרחבות וההגירה לערים. בחברה היפאנית ניכרים עדיין הסימנים המובהקים של הייררכיה ופאטרנליזם. במנהיגות רווחה עדיין ההכרה שהיא נושאת באחריות רבה בגלל מעמדה ותפקידה. קבוצה זו מצטיינת במשמעת פנימית חזקה ובאורח-חיים צנוע, והמעניין הוא שמרותה וזכותה לשלטון מקובלות אף כיום על רוב האוכלוסים. המפלגה הליברלית-הדמוקרטית ידעה לנצל רגשות אלה, בערים ובעיקר בכפרים, ואילו הסוציאליסטים אינם יכולים להתעלם מהשמרנות שפשטה אפילו בשורותיהם, כגון מה שאירע למפלגות-פועלים רבות במדינות אחרות הנמצאות בשלטון או באור פויוציה. יותר ויותר נעשו הסוציאליסטים דוגמתיים, דוקטרינריים, קיצוניים יותר בדעותיהם ומעשיים פחות בתכניהם, ומשום כך פוחתים סיכוייהם להשיג תמיכה נרחבת באותם חוגים דווקא שהיו עשויים להצביע בעדם — אנשי המעמד הבינוני והמשכילים, בעלי "הקולות הנוודים".¹⁰

לאומנות: השמרנות היפאנית היא מיוחדת-במינה שפן היפאנים נוטים לסגל להם בהתלהבות רעיונות חדשים, אבל הם גם שומרים על עברם כמעט באותו מרץ המוקדש ללימוד רעיונות זרים. הלאומנות היפאנית היא אחת הדוגמות למצב זה. על יפאן עובר עתה גל גואה של לאומנות, שאינו מוגבל למפלגה אחת או לחוגים בודדים; הוא מקיף שכבות רחבות בציבור ומבטא, כנראה, תגובה על תקופת הכיבוש הראשונה בדבריימי יפאן כמו גם כמיהה להכרת העולם בהישגיה ובתרבותה בצורה כלשהי. לאומנות זו מוצאת את ביטויה ברצון עז לחידוש מסורות עתיקות ולשיקום מבנה מוגדר ומאוחד של ערכים ומוסדות, תחת המסגרת הקיימת שאינה תואמת תמיד את המיוחד שביפאן. לאומנות זו שוב אינה אפיינית לגופים ימניים בלבד, כבתקופה שלפני המלחמה, אלא שפיום זוהי לאומנות סבילה, השואפת להשיג הכרה במעמדה של יפאן על-ידי התפשטות כלכלית ותרבותית ולא דווקא צבאית או גזע-נית. השמרנים הצליחו לספוג את גל הלאומנות אבל לא להשתלט עליו או לרסנו כליל, כי ביפאן פועלים כיום כמהה-רושים חוגים ימניים קיצוניים, אף כי השפעתם מועטת. גורם הלאומנות ממלא תפקיד נכבד מאד בחיים המדיניים של יפאן ושתי המפלגות נותנות דעתן עליו בטרם ינוצל לרעה על-ידי אותם חוגי הימין הקיצוני, שרוב חבריהם חיילים משוחררים ובני נוער. בעיות כגון קשרים אל סין העממית והתנגדותה של ארצות-הברית לקשרים אלה, הגבלות על יבוא סחורות יפאניות בשוקי העולם והתחרות מסחרית, הן הממריצות את החוגים הלאומניים לפעולה והן גם משמשות אבן-בוחן למידת עצמאותה של מדיניות-החוץ היפאנית.¹¹

בבחירות למועצות המקומיות שהתקיימו באפריל 1963 זכתה במספר קולות רב קבוצה ימנית חדשה הנקראת סוקא גאקקאי והדוגלת בלאומנות בדלנית שפירושה בראש-ובראשונה הישענות על המסורת, התושיה והאפשרויות של יפאן עצמה. הליברלים-הדמוקרטים שמרו על הרוב שלהם ואף הסוציאליסטים לא איבדו קולות רבים, והבוחרים שנתנו קולותיהם לקבוצה זו באו אפוא מתוך ציבור חדש המתחיל

להתהוות ביפאן — הבוחרים העצמאיים. זוהי תופעה חשובה במידה שבחירות אלו מבשרות על העתיד להתרחש בבחירות הכלליות שנועדו ל־1964.

סיעתיות: בחיים המדיניים, בתעשייה, בחוגי הפועלים והעסקים, שליטים עדיין יחסים אישיים, זכר לשיטה הפיאודלית שהיתה נהוגה ביפאן עד לפני כמאה שנה. המשפחה משמשת עדיין דוגמה לקבוצות חברתיות אחרות, החל בסיעה המפלגתית וכלה, במסגרת רחבה מאד, באומה כולה. הנורמות החברתיות המסורתיות של אחר־דוּת, שיתוף־פעולה ומבנה הייררכי עודן משמשות נר לרגליהם של גופים רבים — מחוץ למסגרת הפוליטית כמו גם בתוכה. מיד לאחר הכיבוש היו ביפאן כאלף קבוצות פוליטיות רשומות ואפילו המפלגות הגדולות כיום הן למעשה גופי־גג לסייעות, פלגים ואישים שונים. המפלגות אינן נשענות על מבנה ארגוני מעולה כל ימות השנה אלא על הצורך לזכות בבחירות, ולשם כך הן משתדלות להופיע לפני הבוחר לפחות כחזית מאוחדת.

המפלגה הליברלית־הדמוקרטית מפוצלת לכמה סיעות. העיקריות שבהן מורכבות ותיקי הפלגים הליברליים, הדמוקרטיים והפרוגרסיביים, שהם שהעמידו את המפלגה בנובמבר 1955. המנהיג הראשון של המפלגה המאוחדת היה האטויאמה איצ'ירו, שפיהן כראש־הממשלה בזמן האיחוד. מ־פברואר 1957 עד יולי 1960 עמד בראש המפלגה ראש־הממשלה קישי, שהשתייך לפלג הליברלי של האטויאמה. קישי נמנה עם הקבוצה שנקראה הביורוקרטית מכיון שהיה פקיד ממשלתי שנים רבות ולא צמח מתוך המפלגה. הוא שימש שר בממשלת טוג'ו בעת המלחמה וטהר ב־1945, חזר לפעילות פוליטית עם תום הכיבוש ורק אז נכנס למנגנון המפלגתי ונעשה ע־דמהרה המזכיר־הכללי של המפלגה הליברלית. כתוצאה מן המהומות של קיץ 1960 נאלץ לפרוש וירשו כראש הממשלה וכמנהיג המפלגה הוא איקידה האיאטו. איקידה נולד ב־1899, קיבל סמיכות למשפטים ובמשך עשרים־ושלש שנים שירת במשרד־האוצר, עד שפרש ב־1949 ועבר לפעילות מדינית כיד־ימינו של ראש־הממשלה הליברלי יושידה שיגרו. איקידה נחשב אף הוא ביורוקרט ומומחה לכלכלה, אבל אינו נהנה מתמיכה עממית רבה חרף העובדה שהוא גם נשיא מפלגתו. הנהגת המפלגה היא למעשה קולקטיבית ונתונה בידי ששה מנהיגים, שיחד עם איקידה הם מעין לשכה פנימית. הם כוללים את מזכיר־המפלגה, יושב־ראש ועדת־המחקר־לענייני נים־מדיניים, ראש הסיעה בבית־הנבחרים, מזכיר הוועד המרכזי, יושב־הראש של ועדות הארגון והבקורת. הוועד המרכזי מונה ארבעים חברים, אבל ההכרעה בבעיות חשובות נופלת דרך־כלל בלשכה הפנימית. כשרונו של איקידה הוא בשמירת מנגנון המפלגה בשלמותו, חרף קיומן של הסייעות, וזאת הוא משיג בדרך של מינויים והטבות לתומכים ומתנגדים כאחד. סגן־נשיא המפלגה, אונו באמבוקו, פוליטיקאי ממולח שמילא כבר תפקידים רבים (בתוך השאר שימש יושב־ראש בית־הנבחרים), נחשב אסטרטג המפלגה, אבל שמירת מעמדו תלויה בתמיכתו של איקידה. דמות שלישית ב"קבוצת המרכז" של המפלגה הוא קונו איצ'ירו, שהיה האיש החזק בקבינט של קישי, אבל קרנו ירדה וכיום אין לו תומכים רבים.

המתנגדים הראשיים לקו של "קבוצת המרכז" הם מאצומורא קנזו, הנוטה להתקרב לסין העממית, מיקי טאקאו, שאף הוא מעוניין ביידידות עם סין, ובקצה השני — ראש־הממשלה לשעבר (1955/7) אישיבאשי טאנזאן, הנחשב אנטי־אמריקאי עוד מתקופת הכיבוש, אלא שהוא מתנגד להתקרבות אל סין וברית־המועצות. המנהיגים הללו מרכזים סביבם תומכים רבים, בעיקר בגלל סגולותיהם האישיות וקשריהם, המאפשרים להם להכניס את תומכיהם למנגנון הממשלתי ולהעניק טובות־הנאה אחרות. ההבדלים ביניהם אינם מבוססים על אמונה באידיאולוגיה שונה אלא נובעים בעיקרם מרגשי אהדה או איבה אישיים עוד מתקופת הכיבוש, בטרם יושלם האיחוד בין הדמוקרטים, הליברלים והפרוגרסיבים ואנשי המנגנון.

המצב אינו שונה ביסודו בקרב הסוציאליסטים, אלא שבמחנה זה קיימים ניגודים אידיאולוגיים חמורים נוסף לבעיות האישיות. אפילו לאחר שהוקמה באוקטובר 1955 המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית (או הסוציאליסטית, למען הקיצור), לא הצליח המצע המשותף לאחות את חילוקי־הדעות היסודיים בין האגף השמאלי והימני של המפלגה. האגף השמאלי תבע לבסס את המאבק על מלחמת־המעמדות מפיון שהסיכסוך בין מעמד הפועלים והרוכשנים הוא בלתי־נמנע; הוא דרש לטהר את המפלגה הסוציאליסטית מן הדעה שהיא מפלגה עממית ולהעמידה על הבסיס המעמדי. האגף הימני היה מתון יותר. ב־1958 עמד בראש המפלגה סווקי מאסאבורו (שמאלי) ומוזכרה היה אסאנומה אינג'ירו (ימני, שנרצח ב־1960 על־ידי לאומני קיצוני). הסייעות העיקריות במפלגה הסוציאליסטית היו הסוציאלי־דמוקרטים, שכללו עסקנים מתונים וותיקים מהימים שלפני המלחמה; סיעת הפועלים־האיכרים, שהיא קבוצה מארקסיסטית; וסיעת־הפועלים־שליפאן, קבוצה ימנית. האגף הימני, בהנהגתו של נישיו סואיהירו, פרש מן המפלגה בינואר 1960 בגלל חילוקי־דעות עם השמאליים ויסד את המפלגה הדמוקרטית־הסוציאליסטית, המתנגדת לאידיאולוגיות קיצוניות של היימין והשמאל ומאמינה בהקמתה של חברה סוציאליסטית רק בדרכים דמוקרטיות. המפלגה רוצה בתעסוקה מלאה, הטבת תנאי החיים של שכבות מעוטות־יכולת, ושיפור דרכי הסעד. בשטח יחסי־החוץ תובעת המפלגה קו עצמאי לגמרי.

בזאת לא נסתיימו הסיכסוכים בקרב הסוציאליסטים השמאליים, אף כי שם ניפרת עלייתם של החוגים המתונים בהנהגת יושב־ראש המפלגה החדש, קאואקאמי יוטארו, ומוזכרה־הכללי, טומוני נאריטא (לשעבר מארקסיסט קיצוני). שלושה־עשר מתוך עשרים־ואחד חברי הוועד־הפועל הם מתונים והם המנהלים את המחלקות להסברה ולקשרי־חוץ ואת הוועדה המדינית. אבל השמאליים שבסוציאליסטים, בהנהגתו של ואדא הירו, לא אמרו נואש והם מצפים לחידוש המאבק על ראשות המפלגה בסתיו שנה זו, כאשר יפרוש קאואקאמי מראשותה, וסיכוייו של ואדא הירו לרשת אותו טובים הם. כל הסיכסוכים הללו לא הוסיפו פופולאריות למפלגה שסר חינה בעיני הנוער והאיכרים, החוששים, בתוך השאר, מקשריה אל המפלגה הקומוניסטית. חרף העובדה שהסוציאליסטים רחוקים מאד מן הקומוניסטים, הדוגמתיות שלהם נוקשה לפעמים יותר מזו של הקומוניסטים, המסוגלים לשנות את הקו לעתים מזומנות.

אפילו המפלגה הקומוניסטית לא ניצלה מסיכוסכים פנימיים. ב־1955 הקימו אינטלקטואלים קומוניסטיים סיעה בשם הליגה־הקומוניסטית־המהפכנית וגמרו אומר להילחם במפלגה הקומוניסטית, אשר מיד הגדירה סיעה זו כטרורצקיסטית. הליגה היא אנטי־סובייטית, אנטי־אמריקאית, נגד הממשלה ונגד המפלגה הקומוניסטית הרשמית, וק־רובה בדעותיה לאנארכיסטים. היא הצליחה ליסד תאים בקרב ארגון הסטודנטים הקיצוני "זנגאקורן" והיתה פעילה מאד בארגון המהומות נגד ביקורו של הנשיא אייזנהאור ב־1960. דעתם של מנהיגי המפלגה הקומוניסטית, ונוזאקה סאנוז בראשם, לא היתה נוחה מפעילות זו, אבל מאחר שלא יכלו למנעה הצטרפו להפגנות וניסו לשים על ראשם את זר ההצלחה שהושגה: ביטול הביקור ונפילתה של ממשלת קישי.

כל התסבכות וההתרוצצויות הללו לא העלו את קרנן של המפלגות בקרב היפאנים, שרבים מהם זוכרים היטב את השערוריות, המעילות ומעשי־השחיתות שהיו מנת־חלקן של המפלגות בשנות ה־20 וה־30. בשנים האחרונות נתקלות המפלגות באפאתיה פוליטית גוברת והולכת בקרב המעמד הבינוני, הוא המעמד החשוב ביותר מבחינה מדינית. כתוצאה מכך משתמשת המפלגה הליברלית־הדמוקרטית יותר ויותר במונחים ובמושגים בעלי משמעות שמרנית־לאומית, כגון החזרת העטרה לקיסר ותביעה להחזיר ליפאן את אוקינאווה, כל זאת בתקוה למשוך לפחות את הנוער. לעומתם הודו הסוציאליסטים שקשה לחולל מהפכה המושתתת על המאבק בין המעמדות בתקופה של שיגשוג כלכלי, וכמה ממנהיגיהם השפילו להעתיק את המאבק נגד השמרנים לפסים אחרים והדגישו את הצורך לחזק את הדמוקרטיה הפרלמנטרית כמבצר נגד השלטות־יתר של המנגנון הממשלתי בהיעדר אידיאולוגיה מושכת. באקלים מדיני כזה חשוב מאד מעמדן של קבוצות־הלחץ.

קבוצות־הלחץ: כתוצאה מהתערערות המסורת, מריבוי הסיעות במפלגות וצמיחת קבוצה חזקה של אנשי־מנגנון מובהקים בעלי זיקה פוליטית קלושה, הנאמנים יותר למנגנון עצמו — עלתה חשיבותן של קבוצות־הלחץ, וקשריהן אל המפלגות, ובעיקר אל אנשי השלטון הקרובים למפלגת־הרוב, העלו אותן לצמרת ההשפעה. הזקשר בין החוגים הפינינסיים לבין פוליטיקאים שמרנים הדוק מאד ומתבטא בתרומות ניכרות לקופת המפלגה הליברלית־הדמוקרטית. ב־1958 קיבלה מפלגה זו תרומות בסך ששה־חצי מיליוני דולרים מה"קיי־נרן", הפדרציה של הארגונים הכלכליים ביפאן, קבוצת־הלחץ העשירה והחשובה ביותר. קשר זה ראשיתו בסוף המאה הקודמת, בעת שקניית מפלגות וקולות על־ידי תעשיינים עשירים, למשל, לא היתה חזיון בלתי־נפרץ.

משמאל עומד הגוש החזק של פדרציות הפועלים בקשר אמיץ למפלגות הסוציאליסטיות. ארגוני־הפועלים מתבלטים אף הם באידיאולוגיה נוקשה, בסיעתיות ובמצעים פוליטיים הרחוקים מן המציאות. ארגון הפועלים הגדול ביותר הוא ה"סוהיו" (המר־עצה הכללית של האיגודים המקצועיים), המאגד תשעה־עשר איגודים מקצועיים שמספר חבריהם כארבעה מיליונים. הגופים החזקים ביותר מן המאוגדים ב"סוהיו"

הם עובדי הממשלה, מסילות-הברזל והמורים. ה"סוהיו" הוא המקור העיקרי לתרומות למפלגה הסוציאליסטית. ב-1954 פרשו ארבעה איגודים מן ה"סוהיו" והקימו את הקונגרס של האיגודים התעשייתיים ("זנרו"); גוף זה, המונה כיום כמיליון פועלים המועסקים בעיקר בתעשיות פרטיות, כולל את הפדרציה הלאומית של עובדי-הטקסטיל ואת איגוד-הימאים-היפאניים. על אף העובדה שהאיגודים המקצועיים מיצגים רק כששה-יחצי מיליוני עובדים, כ-14% מתוך כוח-העבודה היפאני, המונה כארבעים- וחמישה מיליון איש ואשה, הריהם גורם פוליטי ממדרגה ראשונה. שביתת עובדי- המדינה או הרכבות יכולה לשתק את המדינה, ואכן היתה הממשלה ערה לאפשרות כזאת והעבירה חוק האוסר על עובדי-המדינה לשבות. חוק זה נוגד את תחוקת 1947, אבל נתקבל בהשראתה של מפקדת הכיבוש, שחששה תחילה מהתפוררות המנגנון; הממשלתי בעקבות שביתות ולאחר-מכן ממהומות בעורף בעת מלחמת-קוריאה. קבוצות-הלחץ ואינטרסנטים שונים יש גם בקרב האיכרים, חוגי החיילים המשוחררים, לשכות תעשייה וארגוני נשים, ונשקם העיקרי הוא גיוס דעת-קהל לטובת חוק זה או אחר או נגדו, משלוח מכתבים ומברקים לנבחרים, ארגון הפגנות ושיגור משלחות לפגישה עם פקידי ממשלה. חשיבותם של הגופים הללו נעוצה בכך שהם מעוררים את האוכלוסיה להתעניין בנעשה בממשלה ובבית-הנבחרים ונלחמים באפאתיה הכללית שפשטה בקרב היפאנים. כל קבוצות-הלחץ פועלות כיום על בסיס רחב יותר מאשר לפני המלחמה.

למרות השמרנות, הלאומנות, הסיעיתיות וקבוצות-הלחץ, נראה שהמבנה הפרלמנטרי החדש של יפאן הצליח להכות שרשים. כל הצדדים מעוניינים בהמשך קיומו; אבל אחת הבעיות המרכזיות כיום היא באיזון מידה יישמר המבנה הנוכחי בשלמותו. ברור כי המשך קיומה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית ביפאן תלוי במידה רבה מאד בגורמיים כלכליים, שלא תמיד יש ליפאן שליטה עליהם. יסודות קיצוניים, מימין ומשמאל, נבנים ממשברים כלכליים ואבטלה, ויציבות משקית ופתרון הבעיות הכלכליות הם המפתח לעתידה הפוליטי של יפאן.

הפלא הכלכלי ושקיעתו

כדי להבין את בעיותיה הכלכליות של יפאן יש לזכור שבעוד ששטחה גדול פי אחד- וחצי מזה של בריטניה, מספר אוכלוסיה הוא 95 מיליון בקירוב והיא המדינה הששית בעולם בגודל האוכלוסיה. רק 16% משטחה ניתנים לעיבוד וכ-40% מתוך תשעים- וחמשת מיליונה מרוכזים בכ-10% משטחה; לשון אחרת: כ-38 מיליון נפש מצטרף פפים בשטח הגדול פחות מכפליים משטחה של מדינת-ישראל. אוצרותיה הטבעיים של יפאן דלים: מתוך שלושים המחצבים הבסיסיים הדרושים לתעשייתה, מצויים ביפאן שנים-עשר וגם הם לא בכמויות גדולות; כמות הפחם במדינה מספיקה בדוחק לכסות 5% מתצרכתה. משום כך חייבת יפאן להביא חמרי-גלם ומזון מבחוץ והיא קונה נפט במזרח הקרוב, כותנה גלמית בארצות-הברית, ברזל גלמי בהודו, חטים בקנדה ובאוסטרליה וסוכר בקובה ובסין. יבוא האורז פסק לפני כמה שנים בעקב

שינויים בתפריט היפאני (הכנסת לחם ותפוחי-אדמה), ומכיון שייצור האורז המקומי הדביק את הדרישה. למזלה של יפאן כמות הגשמים גדולה ותחנות-הכוח ההידרור-חשמליות מספקות חלק ניכר מן הכוח הדרוש לתעשייה. אחוז הבתים ללא חשמל ביפאן הוא הקטן בעולם: 2% בלבד. כור אטומי שנבנה לא הרחק מטוקיו משמש עתה לצרכי מחקר ברפואה, בשימור מזון ובהפקת אנרגיה חשמלית.

שיקום הכלכלה היפאנית לאחר מלחמת-העולם אין דומה לו בעולם המודרני, והיא מתפתחת בקצב מהיר גם כיום. תהליך זה היה מלווה שינוי מבנה המשק אבל הושג ללא זעזועים ניכרים ביציבות. מרכז-הכובד של הפעילות התעשייתית עבר מייצור קטן-ממדים של מוצרי תצרוכת — שהתבסס בעיקר על כוח-עבודה גדול, נייד ובלתי-מקצועי — לתעשייה כבדה המיצרת מכונות, אניות, מכוניות, מקלטי ראדיו וטלביזיה ומכשירים עדינים ומדויקים והמבוססת על כוח-עבודה קבוע ומאומן היטב. בין 1947 ל-1952 גדל התוצר הלאומי הגלמי ב-11% לשנה בממוצע. גידול זה הושפע בעיקרו מהזרמת מיליוני דולרים על-ידי ארצות-הברית, שחששה להתמוטטות מוחלטת של כלכלת יפאן מיד עם תום המלחמה, וזרזו עם מלחמת-קוריאה, כאשר קיבלה התעשייה היפאנית הזמנות רבות בשביל הכוחות האמריקאיים. בין 1952 ל-1954 חלה האטה, עם תום מלחמת קוריאה וגמר שיקומו של המשק היפאני. החל מ-1955 הוחש תהליך הגידול, ולהוציא נסיגה אחת קלה ב-1958 הוסיף לעמוד על רמה גבוהה ביותר. במר-נחים של התוצר הלאומי, היה קצב גידולו של המשק היפאני 3.3% ב-1954, 10% ב-1955, 8% ב-1956, 7% ב-1957, 3.7% ב-1958, 18% ב-1959, 13% ב-1960 ו-13% ב-1961. ההכנסה האישית הגיעה לממוצע של 150,000 יאן (416 דולר) לאיש. רווחה זו התבטאה, למשל, בכך שבתחילת 1960 היו ביפאן כ-15 מיליון מקלטי ראדיו רשור-מים בכ-85% מבתי יפאן ולמעלה משלושה מיליונים מקלטי טלביזיה. אחוז המובטלים עמד על 0.1% מכוח-העבודה, ומספר היפאנים שהחזיקו במניות וניירות-ערך עמד על עשרה מיליונים. כבר בסוף 1956 תפסה יפאן את המקום הראשון בעולם בבניית אניות, בעיקר מיכליות. בסוף 1959 הגיע נפחו של צי-הסוחר היפאני לכ-6,500,000 טונות מעמס, וצי-הסוחר שלה היה החמישי בעולם.¹²

נראה גם שיפאן הצליחה לפתור את הבעיה של ריבוי האוכלוסים על-ידי פופולרי-זציה של תיכנון משפחות, מכירה חפשית של אמצעי-מניעה והקלות בביצוע הפלות. בעוד שהגידול השנתי הממוצע של האוכלוסיה לפני המלחמה היה 1.4%, הוא ירד בסוף שנות ה-50 ל-0.9%, והמגמה היא ליצב את מספר האוכלוסים על מאה מיליון ב-1970. אם תושג מטרה זו, תחול עלייה נוספת בהכנסה האישית וברמת-החיים. יפאן היא המדינה היחידה באסיה עד כה שהצליחה להתגבר על בעיה חמורה זו.¹³

יפאן, כבריטניה, נאלצת להביא מבחוץ את חמרי-הגלם הדרושים לה והופכת למוצרי-תעשייה גמורים הנמכרים בחו"ל על-מנת לשלם בעד היבוא. ב-1959 היו הקונים העיקריים של סחורות יפאניות ארצות-הברית וקנדה (33%), דרום-מזרח אסיה (22%), אירופה המערבית (12%), מזה כמחצית — מדינות השוק המשותף), אפריקה (11%), המזרח הרחוק ובעיקר סין (7%), והמזרח הקרוב (5%); השאר

נמכרו בדרום-אמריקה, מדינות הגוש המזרחי, איי האוקיינוס השקט, ואוסטרליה. בראש מוצרי היצוא עומדות אניות וספינות, לאחר זאת מוצרי כותנה, פלדה וברזל, בגדים, דגים ומוצרי דגים, מוצרי מתכת, מקלטי ראדיו וטלביזיה, דשנים וכימיקלים, מכשירים מדויקים ומצלמות. מגמת הממשלה היא לעודד את היצוא. שפן אחת הבעיות החשובות בכלכלתה של יפאן היא השמירה על יציבות מאזן-התשלומים. מאחר שהגידול העצום בכלכלה הביא לידי אינפלציה ועלייה תלולה ביבוא, נוצרו גרעונות גדולים במאזן-התשלומים והממשלה צימצמה את האשראי. הטילה מכסי-מגן, מכסות על היבוא ופיקוח על מטבע-חוץ. עם עליית הגירעון במאזן-התשלומים כדי מיליארד וחצי דולר ב-1961 העלה איקאדה את שיעורי הריבית, הגביל את היבוא ונתן עידוד ליצוא בכל הדרכים המקובלות — מענקים, הקלות במסים וכו'. ב-1962 חזר המאזן ליציבותו ובפעם הראשונה בתולדותיה מכרה יפאן לארצות-הברית יותר ממה שקנתה ממנה. בסוף 1962 הוריד ראש-הממשלה את הריבית ב-0.3%, אבל הכלכלה נכנסה לתקופה חדשה של התארגנות. עם זאת המשיך ראש-הממשלה בביצוע תכנית-העשור הכלכלית, שמטרתה להכפיל את ההכנסה הלאומית ב-1970 ולהרים את ההכנסה האישית לרמה של מדינות מערב-אירופה. ב-1962 הבי טיחה הממשלה לחשוף כ-250 מוצרים ליבוא מתחרה, אולם ביצוע תכנית זו מתנהל בעצלתיים מחמת לחצם של התעשיינים על הממשלה.

מומחים מתנבאים שתקופת ההתארגנות תימשך למעלה משנה וששיעור הגידול בתפוקה יצמצם כדי 6%—5 בלבד, וכבר אשתקד הסתמנו קשיים כלכליים מסוימים כתוצאה ממדיניותו של מר איקאדה. בחוגי התעשיינים חוששים מפני הגידול העצום בייצור ובעיקר חרדים הם מייצור-יתר כתוצאה מן הגידול הרב בכושר-הייצור של התעשייה וגילן הצעיר של המכונות (דבר הדוחה את חידוש הציוד לתקופה ממושכת), כמו גם מן הקשיים הנערמים על דרכה של התעשייה היפאנית בתורה אחר שווקים למוצריתה. זו אחת הסיבות לרוגז הרב על האמריקאים, המונעים כביכול סחר מקיף עם סין העממית. היפאנים טוענים כי אין לארצות-הברית רשות להגביל את סחרה של יפאן עם סין שכן מדינות אירופיות רבות סוחרות עם סין וברית-המועצות. סבורים הם כי יש להפריד הפרדה גמורה בין המלחמה בקומוניזם לבין הסחר עם הארצות הקומוניסטיות. אבל נראה שהסחר עם סין לא יפתור את בעיית השווקים לתוצרת יפאן מכיון שסין של היום אינה סין של העבר והיא יכולה לקנות בערך כ-5% בלבד מתוצרת יפאן. סין תובעת מסחר-חליפים ולא סחר רגיל, ואין זה ברור אם תוכל יפאן לעמוד בכך זמן רב.

ב-1961 חלה עלייה במחירים בשיעור של 5.8%, שהשפיעה על כל חלקי האוכלוסיה. הממשלה אף הודתה שבשמונה השנים הבאות תוסיף יפאן להיות תלויה בשיעור של 60% בחמרי יבוא לייצור אנרגיה, ופירוש הדבר תשלום במטבע זר שהכרח להרוויחו ממכירת סחורות בחו"ל. השיפורים הכלכליים במשק ארצות-הברית, והאפשרות למכור למדינות אפריקה ודרום-מזרח אסיה, גם הם יבהירו את סיכוייה של הכלכלה היפאנית, אבל התפתחותו של השוק המשותף וסגירת שערי מדינות אירופה המערבית

בפני סחורות יפאניות. התחרות הגדלה והולכת מצד סחורות גרמניות, איטלקיות, צרפתיות וסיניות בשוקי דרום-מזרח אסיה ובאפריקה, עלולות לסכן את היצוא היפאני למדינות אלו. שכמה מהן נחשבו אזור-מכירה יפאני.

ב־1962 ייצאה יפאן למדינות אסיה (מחוץ לסיין העממית) סחורות בשיעור 33% מסחר-החוץ שלה והביאה 28% מצרכיה מאיזור זה. אבל אפילו יתרחב מסחר זה, אין יפאן יכולה לראות בו תחליף למסחרה עם ארצות-הברית, מדינות השוק המשותף ואזור-הסחר-החפשי של אירופה. אחת המטרות העיקריות לנסיעתו של מר איקאדה לאירופה ולבריטניה בסוף 1962 — כמו גם לביקור שרי-החוץ של בריטניה וצרפת ביפאן ב־1963, לביקורו של הנשיא סוקארנו במאי 1963 ולביקורו המתוכנן של הנשיא דה-גול ב־1964 — היא להמחיש לידידי יפאן בחו"ל את הבעיות הבערות של הכלכלה היפאנית. נשמעים גם דיבורים על מסחר משולש יפאן-אינדונזיה-סיין ועל האפשרות של פעילות יפאנית מסחרית נרחבת באינדונזיה, על מקומם של הסוחרים הסיניים שאינם אהודים על ממשלת ג'אקארטה. המערכה להגברת היצוא עודה בעיצומה, כי כל יפאני משפיל מבין שירידה ניכרת ביצוא תגרוור בעקבותיה אבטלה או אף תת-עסוקה (העלולה להיות מסוכנת ל-אפחות), ומתוך כך — תסיסה חברתית והתחזקותם של גופים קיצוניים מימין ומשמאל, עד כדי להעמיד בסכנה את היציבות הפוליטית השוררת ביפאן כיום. ממשלת איקאדה ערה לאפשרות כזו, שיש לה תקדים בדבריימי יפאן, שעה שהמשבר הכלכלי העולמי של 1929 ותחילת שנות ה־30 סגר שווקים רבים בפני סחורותיה של יפאן, הביא לידי אבטלה ותסיסה היעלה לגדולה את החוגים הצבאיים, שדחפו את יפאן במדרון המלחמה. כדי למנוע אפשרות כזו הציעה הממשלה הצעות-חוק שונות המכוונות למנוע מהומות ומעשי-חבלה, שהעיקרית בהן היא הצעת-החוק נגד מעשי-אלימות פוליטיים, שהעלתה את חמת האופוזיציה ועוררה שוב את אחת הבעיות היסודיות בהן מתחבטת יפאן: כיצד לשמור על המבנה הדימוקרטי לא רק בתקופה של שיגשוג כלכלי, וכיצד למנוע את תפיסת השלטון מחדש על-ידי הקיצוניים.

ע ת י ד ה מ ש ט ר ה נ ו כ ח י

שמונה-עשרה שנים עברו מאז הכניעה, שש-עשרה שנים מאז הנהגת התחוקה החדשה ואחת-עשרה מאז עצמאותה המחודשת של יפאן. בתקופה זו התרחב מאד הבסיס המדיני אשר שותף בשלטון. בעוד שבעבר ניהלו את המדינה אנשי המנג'ון, הצבא ומספר אצילים, עתה טעמו טעם-כוח המפלגות הפוליטיות, ארגוני הפועלים והאי-גודים המקצועיים. ריפורמות אגראריות שיחררו את האיכרים מן התלות בבעלי-האדמות והגבירו את הניידות החברתית. בפעם הראשונה בתולדות יפאן ניתנה זכות-הבחירה לנשים והעתונות היפאנית המשיכה במסורתה העצמאית והבקרתית. גורמים וקבוצות שלא שותפו בעבר בניהול ענייני המדינה מרגישים עתה כי יש להם חלק נכבד בשמירת קיומו של המבנה הדמוקרטי הקיים; ואכן, המאבק הפוליטי הפנימי מוסיף להתנהל בעיקר במסגרת המוסדית שהונהגה בתקופת הכיבוש על-

ידי האמריקאים. נתמעטו מאד הרציחות הפוליטיות ומעשי האלימות, שאיפיינו את הפוליטיקה הפנימית בשנות ה-20 וה-30 (נרצחו אז לא־פחות מארבעה ראשי־ממשלה ומספר רב של שרים), אבל רציחתו של אסאנומה ב־1960 משמשת אות שהשימוש באלימות כאמצעי מדיני לא נעלם כליל. עמוד־התווך של המבנה המוסדי היפאני היא עדיין התחוקה של מק־ארתור, שעל שינויה ותיקונה ניטש מאבק קשה בין הממשלה, המצדדת בשינויים מרחיקי־לכת, לבין האופוזיציה, הרוצה בה בשלמותה והטוענת שאם תצליח הממשלה לשנות, למשל, את סעיף 9, לא יהיה גבול לשינויים שהיא עלולה להכניס כעבור זמן עד שלבסוף תחוסל התחוקה הנוכחית, שאם גם חוברה בידי זרים עדיפה היא על כל "תוצרת־בית".

ב־1955 הציעה הממשלה להקים מועצה לחקר התחוקה במגמה להביא לתיקונה. הממשלה טענה שהתחוקה, שחוברה על־ידי האמריקאים, אינה משקפת את דעתה ורוחה של האומה היפאנית לגבי בעיות־יסוד כגון מעמדו של הקיסר, סמכויותיו של ראש־הממשלה, ארגון בית־הנבחרים ובית־היועצים, חירויות אזרחיות ללא הגבלה, ופירוק־הנשק. שותפים לממשלה בדעות אלו היו ארגונים לאומניים שונים, שבהם בלטו בעיקר ארגוני החיילים והקצינים המשוחררים. הסוציאליסטים וארגוני פועלים ונשים התנגדו להקמת המועצה, אבל הממשלה הצליחה להעביר את החוק שהקים ועדה זו, העומדת להביא את מסקנותיה לפני בית־הנבחרים בסתיו 1963. הואיל ושינויים בתחוקה יכולים להתקבל רק ברוב של שני־שלישים, מקוים הסוציאליסטים שהממשלה לא תצליח להשיג את הרוב הדרוש. אבל השמרנים כבר הצליחו להכניס בתחוקה מספר תיקונים יסודיים למדי. ב־1956 נחקק חוק־חינוך שמגמתו היתה לחסל את הבחירות לוועדי־החינוך המקומיים ולתת את הסמכות למנות את חברי הוועדים הללו בידי מושלי־המחוזות, כלומר — פקידים ממונים. דבר זה העניק לממשלה פיקוח ישר על הנעשה בחינוך ואיפשר לה להילחם בעיקר בפעילות הפור־ליטית של המורים ולקבוע את תכנית הלימודים וספריהם.

האופוזיציה נוכחה לדעת שבאמצעים פרלמנטריים רגילים לא תצליח למנוע את הממשלה מלהעביר חוקים שונים שנראו לה נוגדים את רוח התחוקה — ולעתים אף את הכתוב בה. לפיכך נקטה טכסיסים שלא תמיד היו פרלמנטריים כגון "פיליבאס־טר" ("נאמת" בלתי־פוסקת) בוועדות בית־הנבחרים ובמליאה, הצעות תכופות של אי־אמון בקבינט או בחברי הממשלה, הצעות שלפי סדרי הנוהל יש להן זכות־קדימה בדיוני הבית. צירי האופוזיציה ניסו אפילו למנוע כמה פעמים מצירים אחרים את הגישה לאולם המליאה על־ידי חסימת המעברים, וכל זה נעשה בתקוה שהמושב יתפור בטרם תספיק הממשלה להעביר את הצעותיה. מהומות רבות התחוללו בשנים האחרונות בבית־הנבחרים, ובאחת מהן נחבל יושב־ראש הבית שנאלץ להתחבא מקסתות־ידי שהוטחו לעברו. כל אלה הניעו את הממשלה להגיש הצעות־חוק שלפיהן ישונו סדרי הנוהל בבית־הנבחרים, ליו"ר יינתן מעמד מיוחד ותחוקנה סמכויות העונשים שלו, מעשי־אלימות באולם יגררו גירוש, וכן יישמר עקרון שלטונה של מפלגת־הרוב. לעומת זאת תובעת האופוזיציה לשמור על מעמדו הנייטרלי של יו"ר

הבית, לכבד את סיעות המיעוט ולא להאריך את מושב בית-הנבחרים למעלה מן הזמן הקצוב כדי להעביר הצעות-חוק שלא נתקבלו בעת המושב הרגיל. האופוזיציה מתנגדת לקיום דיונים בהשתתפות סיעת-הרוב בלבד, שכן היו מקרים בהם החרימו סיעות המיעוט את הישיבות ויצאו מהן באורח הפגנתי. בעיות אלו עדיין לא נפתרו והן שנויות במחלוקת עזה.

חרף הנטייה הקיימת בין השמרנים לחזרה חלקית לנהלים ולמדיניות שמלפני המל-חמה, יש כוחות שונים הפועלים להגבלת נטייה זו. הממשלה כבר נתקלה בהתנגדות מצד חוגים שונים לתכניותיה השונות להחזרת הפיקוח המרכזי על מערכת החינוך והמטרה, בעיקר בקרב נשים, נוער ואיכרים. האיכרים חוששים מפני כל נסיגה העלולה לשלול מהם את ההישגים שזכו להם בתקופת הכיבוש. הנשים והנוער חוששים מתחיית המיליטאריזם. הסיעות והפילוגים בתוך מפלגת-השלטון עלולים להביא לידי כך ששום קבוצה בתוך המפלגה לא תוכל להשליט את מרותה על היתר, ולכן לא תצליח הממשלה לרכוז את שני-שלישי הקולות הדרושים לה בבית-הנבחרים לצורך שינויים בתחוקה. כל הנסיונות הללו יצריכו זמן רב ואפשר שהיפאנים, השמרנים ביסודם, יתרגלו ברבות הימים גם לתחוקה הנוכחית. זוהי תקוותם של אנשי האופוזיציה וגם של רבים מידידי יפאן בחו"ל. השיבה למשטר טוטאליטרי תלויה אפוא בזמן, הפועל כנגדה, ובהמשך שיגשוגה הכלכלי של יפאן. סכנות רבות, מהן שמקורן בעולם החיצוני — כעלייתה של סין, וסגירת שווקים בפני תוצרת יפאנית, ומהן שמקורן בתוך המדינה — חוסר ההכשרה למימשל דמוקרטי, מצד אחד, גידול בלתי-מתוכנן של האוכלוסיה, אינפלציה גואה ותביעה להעלות את רמת-החיים למעלה מיכלתה של הכלכלה, מצד שני, כל אלה עלולים להעמיד את היציבות הפוליטית בסכנה. אך לעומת זאת מסכימים משקיפים עם הדעה שאפילו "התנועה הנוכחית לשינוי התחוקה החדשה ולתיקונים ברבות מן הריפורמות הפוליטיות שהונחגו בתקופת הכיבוש אין בה משום מגמה לדחייה מוחלטת של הדמוקרטיה ושיבה לטוטאליטריות"¹⁵. הסכנה למשטר הדמוקרטי לא תצמח כנראה מעלייתה המחודשת של העילית הצבאית או הביורוקרטית, של תעשיינים או מעמד האצולה (שחוסל באופן רשמי ב-1945), ולא מן הפרולטריון העירוני או הכפרי, אלא מן האפאטיות וחוסר-הענין במעמד הבינוני. מעמד זה קובע למעשה את פניה המדיניים של יפאן, וכל המפלגות משתדלות למלא את שאיפותיו. בזאת אין יפאן שונה מבריטניה, למשל, שבה מתחרים השמרנים והסוציאליסטים בהבטחות נרחבות למעמד הבינוני. אבל ביפאן אירעה עלייתו של מעמד זה בד-בבד עם הנהגת מוסדות מדיניים וחברתיים לפי הדוגמה האמריקאית, שהותאמה במיוחד לדרישותיה וצרכיה של הבורגנות; השינויים העלולים להתחולל יבואו אפוא כתוצאה מעשייתו או אי-עשייתו של מעמד זה. האחראי לתקומתה המסחררת של יפאן ואשר בידיו מופקד למעשה גורל החופש בארץ-השמש-העולה.

הערות

1. קורא המבקש להתוודע אל יפאן באמצעות ספר אחד, ייטיב לעשות אם יקרא את Edwin O. Reischauer, **The United States and Japan** (Cambridge, 1960) מחבר הספר, פרופיסור להיסטוריה ולשון יפאן בהארורד, משמש כיום שגריר ארצות-הברית ביפאן.
2. **Japan: Its Land, People and Culture**, Compiled by the Japanese National Commission for UNESCO (Tokyo, Ministry of Finance, 1958), p. 3
3. פרטים נוספים, ראה אצל Richard Storry, **A History of Modern Japan** (London, 1960), pp. 94-133
4. Kazuo Kawai, "Sovereignty and Democracy in the Japanese Constitution", *American Political Science Review*, XLIX, No. 3 (September 1955), p. 672
5. תיאור ממצה של המבנה הנוכחי וניתוח מעמיק של התחוקה אפשר למצוא אצל Paul M.A. Linebarger et al., **Far Eastern Governments and Politics** Ardath W. Burks, **The Government of Japan** (New York, 1956), pp. 257-544. (New York, 1961)
6. הספר היסודי על המפלגות היפאניות בתקופה שעד למלחמת-העולם השניה הוא Robert Scalapino, **Democracy and the Party Movement in Prewar Japan** (Berkeley, 1953)
7. The Japan Times, May 7, 1959
8. ניתוח מצויין של מבנה המפלגה הסוציאליסטית, מצעה וסיכוייה, ר' אצל Robert Scalapino, "Japanese Socialism in Crisis", *Foreign Affairs*, January 1960
9. דבריימי המפלגה הקומוניסטית היפאנית מובאים בספרם של R. Swearingen and P. Langer, **Red Flag in Japan** (Cambridge, 1952)
10. אשר לסיבות השמרנות בעיר ובכפר אפשר למצוא בשני מחקריו של A. P. Dore: **City Life in Japan** (Berkeley, 1958) and **Land Reform in Japan** (Berkeley, 1955). R. Beardsley et al., **Village Japan** (Chicago, 1959)
11. לבעיה זו, ר' Ivan Morris, **Nationalism and the Right Wing in Japan** (New York, 1959)
12. על התפתחותה של הכלכלה היפאנית בשנים שלאחר המלחמה, ר' Jerome B. Cohen, **Japan's Postwar Economy** (Bloomington, 1958)
13. על בעיות האוכלוסים ר' Irene Taeuber, **The Population of Japan** (Princeton, 1958)
14. בשאלה זו ר' Robert Scalapino and Junnosuke Masumi, **Parties and Politics in Contemporary Japan** (Berkeley, 1961)
- הספר האחרון על נושא זה הוא James Cary, **Japan Today: Reluctant Ally** (New York, 1963)
15. Kazuo Kawai, **Japan's American Interlude** (Chicago, 1960), p. 243 ר' זהו הספר הטוב ביותר שנכתב על תקופת הכיבוש האמריקאי כפי שנראתה בעיני פרופיסור יפאני.

ליאונרד שפירא : התמורות המדיניות

בברה"מ מלאחר סטאלין

כמה גורמים טמונים כנראה ביסודה של כל המציאות המדינית בברית-המועצות. האחד הוא שלהבדיל מרוב המשטרים האחרים מבוסס המשטר המדיני הסובייטי על שניות של מנגנון מפלגתי וממלכתי. פירוש הדבר שקיימים שני מנגנונים מקבילים של מינהל והכרעות, נבדלים במסורות ובשיטות פעולה, ודבר זה מצמיח בהכרח סיכסוכים. כמובן, הסיבות לצורת מימשל זו נעוצות בהיסטוריה ובדוקטרינה, אך בעינה עומדת העובדה הפשוטה שעם כל המעלות שאולי יש בה, ועם כל הצרכים שאולי הם מחייבים אותה, זוהי עילה לעירבוב-תחומים וריב. השליטים הסובייטיים חשים בהתנגשות הזאת — ואכן, אחד המאורעות המעניינים ביותר בשנים האחרונות הוא הצורה שבה נעשו מאמצים לא דווקא לישבה — שפן אי-אפשר לישבה — אלא ליטול מעוקצה, לצמצם את פגיעתה בפעולתו וביעילותו של המנגנון הממשלתי.

הגורם השני, שעם היותו יסודי הריהו גם נשכח לעתים קרובות, הוא זה שהואיל וכל הגופים והמוסדות הרשמיים לקבלת הכרעות — סובייטים, קונגרסים מפלגתיים או בחירות — הם למעשה אחיות-עיניים, אין הם כלל מכשירים מדיניים ממשיים. אלה הם גופים שעל-פי המסורת הם חבים תמיד לקבל החלטות פה-אחד, ולפיכך הרי מעצם טבעם של עסקי-פוליטיקה אין הם יכולים למלא שום תפקיד בהכרעות ממשיות בממשלת הארץ. לכן חייב השלטון המדיני הממשי להתבסס על משהו אחר, ואותו "משהו" אפשר אולי לתארו על הצד היותר טוב במלה "מאניפולציה". פירושו שפל אישי יחיד, או קבוצת אנשים, כדי שיתנו תוקף לנקודת-השקפתם, ויאכפו את החלטת תיהם, ובעצם אפילו כדי שישגו הכרעה בכלל, הכרח שיוכלו "להשתמש" באנשים אחרים כדי שבעזרתם תתקבל הכרעתם ויוגשמו רצונותיהם הפוליטיים. רק זמן רב לאחר סיום תהליך זה של מאניפולציה מתקבלות ה"החלטות" הסופיות, פה-אחד.

מובן, דבר זה אין פירושו שאין בברית-המועצות מציאות כלכלית או חברתית ממשית. המציאות הכלכלית והחברתית היא הרקע המשפיע על טיפוסים מסוימים של הכרעות. אבל הדרך שבה נכפות ההכרעות הללו היא המאניפולציה. לכן סבור אני שתמימים וחסרי-שחר ביותר הם דברי הבקורת הנשמעים לעתים קרובות בשעת דיון בעסקי-הפוליטיקה הסובייטיים, כשטוענים נגדנו שאנו מיחסים חשיבות-יתר לאישיות. העובדה הפשוטה היא שאי-אפשר כלל להגנים בהחשבתן של אישיות. כל כמה שיהיה קו מדיני זה או אחר תלוי באידיאולוגיה או בגורמים כלכליים, הרי אם האיש המסוים הרוצה בהנהגתו אין ביכלתו לעסוק במאניפולציה — לא יתקבל הקו. לכן מנקודת-מבט זו האישיות הן השיקול הראשון, ולדעתי שורת ההגיון נותנת שיהיה זה השיקול הראשון גם לאלה בתוכנו המנסים ללמוד את המשטר הסובייטי.

היסוד המדיני הבסיסי השלישי הוא זה שהמפלגה, שעדיין היא מקור ראשי של

סמכות, להוטה מאד לבסס את הלגיטימיות שלה — כלומר, את זכותה להיות הגוף השליט, את זכותה לבסס את הסמכות שימים כה רבים היא טוענת לה. והנה, הלגיטימיות היא ענין משונה בפוליטיקה. מסתבר שהיא ממשית ביותר בזמן שהיא מובנת-מאליה עד כדי כך שאין צורך לחשוב עליה. אחת התחבולות המובנות-מאליהן שפותחו בזמן מן הזמנים, מחוץ למונארכיה ששמרה ביעילות על הלגיטימיות שלה משך הרבה מאות-בשנים, היא שיטה של בחירות שהפל מכירים בהן כבחירות חפשיות. זוהי שיטה נוחה מאד לקביעתה של לגיטימיות, שכן בין שאתה מרוצה מתוצאותיהן של הבחירות ובין שאינך מרוצה, אין אתה חולק על כך שהאנשים שנבחרו רשאים להיות במקום שהם שם. כאשר, למשל, נבחרת בבריטניה ממשלה שמרנית או לייבורית, הרי לערך מחציתם של הבריטים סבורים כי חבל מאד שקרה הדבר; אף-על-פי-כן אין זה טעם מספיק בשבילם לכפור בלגיטימיות של הממשלה הקיימת, שכן הכל מכירים בכך שהבחירות היו הוגנות וביטאו, פחות או יותר, מה שרצו הבוחרים לבטא באמצעותן. המפלגה הקומוניסטית אין בידה אמצעי זה — ומעולם לא היה בידה. מאחר שאין היא יכולה לעמוד במבחן של בחירות חפשיות לאמיתן, היה עליה תמיד להודקק למאניפולציה של בחירות. לכן הלגיטימיות צריכה להישען על רעיונות שהם בעצם מיטאפיזיים למדי — על התיאוריה, על הדוקטרינה, על ההיסטוריה, על מארקס, על לנין. חרף שנים של אינדוקטרינציה, דומה כי אין הבריות מקבלים את הקריאות האלו, הסתומות כלשהן, אל ה"היסטוריה" או כיוצא בכך באותה קלות שבה קיבלו את העובדה שלואי הי"ד היה מלך צרפת, או שממשלת הלייבור יש לה זכות חוקית לנהל את העניינים בבריטניה בתקופות מסוימות. הנה על כן מרבה המפלגה הקומוניסטית הסובייטית תמיד לעסוק בלגיטימיות שלה, ובפרט בשנים האחרונות מאז הושמעה קריאת-התגר על תקופת שלטונו הממושכת של סטאלין. ודאי, קריאת-תגר זו מצומצמת היתה במובן זה שלעולם אין מותחים בקורת על המשטר אלא רק על ליקוייו של איש אחד, אבל אין אני סבור שבברית-המועצות יש הרבה אנשים מבוגרים היכולים להאמין בכך. אכן, צורת הבקורת שנמתחה על סטאלין הראתה בבירור מספיק כי מה שנשתבש היתה לו איוו שייכות למשטר גופו, היתה לו איוו שייכות לעצם השאלה הזאת של לגיטימיות. לכן היו רשים הנשואים בחיים, שאחרי הכל היו מעורבים, מעט או הרבה, במה שנתרחש בימי סטאלין, מובן שהם חרדים מאד שלא יקומו עוררים על הלגיטימיות שלהם עצמם. אחד הקווים האפייניים הבולטים ביותר בפוליטיקה הסובייטית בשנים האחרונות הוא חרדתה של המפלגה לסתור את הבקורת, שלפיה אין לה שום זכות להיות מה שהיא, או שאולי יש פסול בכך שניתן בידה השלטון העצום שהיא נהנית ממנו. מנקודת-המבט של המפלגה טבעי הוא שפך צריך להיות, שהרי שום מפלגה שהגיעה אי-פעם לשלטון אינה מוכנה לוותר עליו. לא הייתי דורש ממפלגת-השלטון בברית-המועצות שתהיה מוכנה ליטוש את השלטון על-נלקה, אבל העובדה בעינה עומדת שבמידה רבה היא נוקטת קו של התגוננות, ונדמה לי כי עובדה זו היא הקובעת חלק גדול מפעילותה המדינית.

ולבסוף, יש בברית-המועצות תמיד מיתח בין הריכוז מצד אחד ליעילות מצד שני, ולו רק מפני שבנקודה מסוימת הריכוז חדל מהיות יעיל. על צד הריכוז עומדים המסורת, אולי הדוקטרינה המארקסיסטית, וכמובן — רצון עז, המקיף את כל הדרגים, שלא לקבל החלטות אם יש דרך להעביר את האחריות כלפי-מעלה.

מצד שני, אכן תובעת היעילות מידה ידועה של ביוזר (אירפוז) בתהליך של קבלת הכרעות, בפרט בחברה כגון זו המתרקמת במהירות בברית-המועצות, והיא חברה צרכנית. אפשר לרכז את התיכנון ואת הפיקוח למוצרים הבסיסיים, הפשוטים; אבל משעה שהדברים אמורים במוצרי-צריכה הרי גורמי ההיצע והביקוש מסתבכים במידה יוצאת-מן-הכלל ואין הם נוחים כל-כך לתיכנון ריכוזי.

*

בהסתמך על ארבעת הגורמים הכלליים האלה, אפשר לחלק את עשר השנים מאז מותו של סטאלין, בקווים כלליים, לשלש תקופות: הראשונה מ-1953 עד 1956 לערך, השנייה מ-1957 עד 1962, והשלישית היא התקופה הנוכחית, שלדעתי אולי יסתמן בה, במובנים ידועים, קרע בכל התפיסה של המנגנון הפוליטי.

התקופה הראשונה עמדה בסימן ביסוס מחדש של הפיקוח המפלגתי על כלל המנגנון הממלכתי. סטאלין לא היה מוכן לסבול פיקוח של ממש מצד המנגנון המפלגתי כולו. הוא רצה בפיקוח אישי, והוא רצה בפיקוח אישי על כל מכשירי השלטון בלי שיהיה אף אחד מהם מכריע במשקלו — המפלגה, המשטרה, הצבא, המנגנון הממלכתי, וכן הלאה. הוא לא חפץ במשטר שבו תיעשה המפלגה, על מסורתיה המושרשות, הביורוקרטית שלה והאינטרסים המשוריינים שלה, המנגנון המכריע במשקלו. התקופה שעד 1956/7 היא התקופה שבה, בהנהגתו הדינאמית של מר חרושצ'וב, חזרה ובוססה הגמוניה זו של המנגנון המפלגתי. הצעד הראשון והדראמטי ביותר בכיוון זה היה נפילתו של בריה, ראש המשטרה. ספק היה אם ניתן לתרץ זאת בקנוניות וקשרי-קשרים מצד בריה, מה-גם שהראיות לכך קלושות ביותר. ברור הוא למדי שמנהיגי המפלגה שבילו את סטאלין היו כולם תמימי-דעים שדבר אחד אסור שיקרה: כדי לערוך לבטחונם האישי, צריכים הם להטיל על המשטרה איזה מין פיקוח שבו יוכלו להשתתף. זה היה הצעד הממשי הראשון שנקטו, ולדעתי — בהצלחה, במובן זה שהזרוע המשטרתית, שעודנה אדירה מאד, נתונה בכל-זאת לפיקוחו של המנגנון המפלגתי.

המעשה הדראמטי השני היה חיסולו הפוליטי של מאלנקוב, ראש-הממשלה, בפברואר 1955. דבר זה הוסבר, ולדעתי — בצדק, כשיא במאבק אישי בין חרושצ'וב ליריבו העיקרי. אבל היה זה גם משהו יותר מכך. במהותו של דבר היה כאן ביסוס שלטוני של המנגנון המפלגתי על הממלכתי. מנהיג המנגנון המפלגתי, וזה היה מר חרושצ'וב, ביסס בכך את עליונותו של אותו מנגנון בכלל ממשלתה של הארץ, והשלטונות הסובייטיים הגדירו את הדבר, לא בלי צדק, כשיבה אל הלניניזם וכהנהגה קיבוצית. ביסודו של דבר, הרעיון שהמפלגה צריכה לפקח על הכל — הוא לניניזם. אני סבור

כי הטענה שצמח איזה סוג של הנהגה קיבוצית גם היא היתה מוצדקת, לא רק במובן זה שמר חרושצ'וב נתן דעתו על מה שהיו עמיתיו אומרים בצמרת — ולדעתי החל הדבר אז ועדיין הוא נמשך עכשיו. מן הסתם, פחות או יותר — אלא גם במובן זה שהמוסדות הסדירים של המפלגה החלו להתכנס. הם התנוונו לגמרי בימי סטאלין, כי שלטונו היה רודנות אישית. הם מתכנסים בקביעות זה עשר שנים, וזהו דבר שעם כל היותו פורמאלי הריהו מסמל נסיון בפיקוח ממוסד מטעם המפלגה; הקונגרסים, הוועד המרכזי, ועדות-המשנה השונות הזוכות פחות לפירסום, מוסדות המפלגה המקומיים, כל אלה מתכנסים בקביעות. רבים משתתפים בהם ובכללותם הריהם מנגנון המופר כמי שמושל בארץ במידה רבה. אף-על-פי שעדיין חשובה השפעתו האישית של הרודן שלמעלה, קיים המנגנון הקבוע הזה שבלי ספק לא היה בנמצא בימי סטאלין. בתקופה זו גם נסתמנה ראשיתו של תהליך הנמשך והולך מאז: הרחבת בסיסה של המפלגה. המפלגה איננה כפי שהיתה בימי סטאלין — למעשה, עילית של "לבני-צווארון"; עכשיו זאת עילית בעלת בסיס חברתי רחב הרבה יותר. אני סבור שהטענה שהורחב בסיסה של המפלגה ושהיא מיצגת כיום הרבה יותר את האיכר והפועל — האיכר הממשי העובד את האדמה והפועל העושה את המלאכה — איננה נטולת-ייסוד לגמרי, לפי הידיעות המצויות בדיננו. היא מיצגת כיום הרבה יותר מלשעבר את הלאומים השונים (פרט ליהודים). היא חופפת הפיפה קרובה יותר את האידיאל — שהוא, לדעתי, אידיאל פן למדי, במידה שאדם כמר חרושצ'וב נוגע בדבר — והוא שהמפלגה צריכה באמת ליצג את מיטב מה שנמצא בארץ; שעליה להיות מסוגלת להניע כל אדם, להפיק את המיטב מכל אדם; קיצורו של דבר, טיפוס אידיאליסטי למדי של "עיליתים", שלדעתי אפייני היה תמיד ללניניזם ושאוּלי נתקיים אפילו בדור הדוחה עד מאד של אנשי-בורג מפלגתיים, שבמחשבתנו הם מתקשרים אל שלטונו של סטאלין.

במישור המעשי יותר רואים אנו דברים כגון הרחבת הארגונים המפלגתיים לפריים, והרי זה משהו שמעולם לא היה אפשרי בימי סטאלין. מר חרושצ'וב הצליח במספר שיטות — כולל המאמץ להוסיף מעט כוח-משיכה למדיניותה החקלאית של המפלגה — להרחיב את השפעת המפלגה לא רק לערים אלא גם לפריים. עם זאת עדיין המפלגה היא ברובה המכריע מפלגה של עירוניים: ב-1961 ישבו למעלה מחמישית מכל חברי המפלגה בשבע הערים הגדולות ביותר, שאוכלוסייה מונים רק 4% מכלל האוכלוסייה.

המעשה הדראמטי השלישי בתקופה הראשונה הוא הוקעתו של סטאלין בפברואר 1956, בקונגרס העשרים, שבעקבותיה באה ההתפוצצות בהונגריה בשלהי אותה שנה. היה, כמובן, קשר בין שני המאורעות, ובלי ספק היה קשר ביניהם בהכרתם של מנהיגי המפלגה הסובייטית. מצד אחד היה הנסיון ב-ס.ס.ו. פנימה לחשוף חלק קטן מן האמת, כי אחרי הכל היתה זו האמת בחלקה הקטן, עם כל הנועז שבה; מצד שני היה הלך המעשי הזה, שלדעתי הוא ברור מאד לכל קומוניסט: אם יניחו לדבר מסוג זה להרחיק לכת יותר מדי, הרי על-יגלה יוכל להסתיים בפורענות. רוצה הייתי

להדגיש כי הפחד המסורתי הזה מפני המון העם הוא ממש עיקר חיוני להבנתו של הלניניזם. הלניניזם הוא צורה של "עיליתיות", המאמין לא רק שהטובים ביותר הם הצריכים להיות המנהיגים; הרי זה עיליתיות המאמין שאתה עוסק בהמון נבער, מסופן ומפוצץ ביותר, המון שכמעט אינו מוכשר ללמוד, ושם תותר רצועתו פעם שוב אין לדעת מה יקרה. בעומקי לבו של כל קומוניסט קיים הפחד העצום הזה. שלפי עמים הוא בא לידי ביטוי אך תמיד הוא קיים, והוא פרי הרבה שנים של שלטון בלי שום לגיטימיות של ממש.

*

לפי עניות דעתי. פתח הלקח המעשי של 1956 פתח לתהליך של תסיסה במפלגה הסובייטית, ותהליך זה עודו נמשך, בלי ספק. מצד אחד היתה במקרים רבים סלידה כנה מפני מה שאירע בימי סטאלין, והיתה החלטה נחושה שבאמת יש לעשות משהו בענין זה ולא להניח לו לחזור. מצד שני היה הפחד שמא, אם תותר הרצועה במהירות רבה מדי, עלול הדבר להסתיים בפורענות. חשוב לזכור את שני תאומי המשיכה האלה של 1956, כי לדעתי הרי לפחות מן הרגע ההוא והלאה נתגלע, ועדיין קיים, בקע בשורות המפלגה — או, ביתר דיוק, בשורות המנגנון המפלגתי. זהו בקע בין אלה הסבורים — ובכללו של דבר אלה הם אנשי המנגנון הותיקים והמנוסים יותר — שהרפיית המתח עלולה להביא לידי פורענות; לבין הצעירים יותר, שלפי דעתם יש להסתכן בכך, בין אם הדבר הרה-שואה ובין אם לא. בקווים כלליים פירוש הדבר הוא שבחשבון אחרון היה על חרושצ'וב לשקוד על רכישת תמיכתם של אנשים שיהיו נוטים מעט יותר לצד הדה-סטאליניזציה, הרפיית המתח, מאשר לצד צורות הדיכוי המסורתיות. דבר זה קומם נגדו אנשים הרבה, שקצתו בצמרת המפלגה, אך ביתר-ייחוד בשכבות האמצעיות של המפלגה, מפני שסמכותו של מזכיר-המפלגה בן-גיל-העמידה באיזור, שהוא היחידה המינהלית החשובה ביותר, נשענת על מתן פקודות ועל כל תכונות-האופי בלתי-הנעימות. נוסח "המעמד החדש", של האנשים הטיפוסיים למנגנון הסטאליני. ומעמדו של אדם זה צפוי לסכנה גדולה אם מתערערת אותה סמכות על-ידי בקורת על סטאלין מסוג זו שהושמעה ברבים ב-1956 ועודה נמשכת מאז. למעשה בעוז גובר והולך.

התקופה השניה עמדה בראש-וראשונה בסימנו של הגורם הזה, אך היא עמדה גם בסימנם של שני גורמים אחרים: האחד היה השאלה החיונית של טיב הפיקוח על התעשייה והתיכנון; השני היה זה שחרושצ'וב הבין כי אם יש ברצונו להגשים קו של ארגון התיכנון והתעשייה מחדש, הכרח שיהיו לו בעלי-ברית מאיזה סוג שהוא. והנה, הבעיה שלפניו היתה שבעלי-הברית שהיו דרושים לו יותר מכל ב-1957 היו במובנים רבים אותם אנשים עצמם שאותם קומם כנגדו במדיניות ה"דה-סטאליניזציה" שלו.

דבר זה יצר בעיות מדיניות רציניות שעדיין לא מצאו את פתרונן. אגע עכשיו בכמה מן הנקודות העיקריות. בסוף 1956 (סוף התקופה הראשונה שלנו) נתקבלה מדיניות תיכנון חדשה, שהיתה מבוססת על המנגנון הממלכתי ועל מירב

הריכוז. מדיניות זו העניקה סמכות ניכרת למתכננים בכל המנגנון כולו. בכל המובנים היתה מנוגדת ניגוד קטבי לקו שהונהג שלושה חדשים קודם-לכן, כאשר הופכה קערתה של כל השיטה שנתקבלה בדצמבר 1956.

עלינו לשאול את עצמנו: מדוע דבר זה קורה ב.ס.ס.ר., ואיך הוא קורה? מובן, ההסבר חייב להיות מעשי בחלקו, אך מכל-מקום עליו להיות בחלקו הסבר פוליטי. לדעתי היתה כוונתו של חרושצ'וב, בגלל המיתח הזה שעמדתי עליו בין ריכוז לביצור, להמתיק את הריכוז המופרז הקיים, ובתוך כך להמשיך במדיניות של ביסוס עליונותה של המפלגה, שאותה קבע לו מלכתחילה לקו ולמשקולת. כשלעצמי רואה אני עקיבות מופלאה בקו של חרושצ'וב. אומרים לפעמים שהוא אדם שאינו יודע מה הוא רוצה, אדם המתנווד מצד אל צד. אני סבור כי הדבר נכון מן הסתם במדיניות-החוץ — אך לא במדיניות-הפנים. הריהו אדם היודע מה רצונו, היודע את המגבלות והסכנות שבחומר אשר בו עליו לפעול, ולדעתי הוא פועל תכופות בכשרון-מעשה מעולה. סבור אני שמבקש היה להרוויח זמן ב-1956, כאשר הסכים לארגון-מחדש שלא היה ישר בעיניו, וכאשר היתה השעה כשרה לכך היפך לגמרי את הקו שנתקבל בסוף 1956. בסוף מרס 1957 יצא חרושצ'וב בתכנית חדשה לגמרי לביזור התעשייה; תכנית זו עוררה התנגדות ניכרת, ואף-על-פי-כן ניתן לה תוקף, בתיקונים מסוימים, במאי 1957. ביוני אותה שנה נפטר חרושצ'וב מכל התנגדות בצמרת, או לפחות מעיי-קרה של זו — והמדובר הוא בזו הקרויה "הקבוצה האנטי-מפלגתית". הנקל לנו לזכור את העובדות הפשוטות. חרושצ'וב נשאר במידה ניכרת מאד במיעוט בפרזי-דיום, מן הסתם מיעוט של שלושה כנגד ששה או שבעה — דבר שתואר, אגב, אחרי-כן באחד הקונגרסים של המפלגה כ"הרוב האריתמטי כביכול". אינני יודע איזה סוגים אחרים של רוב קיימים בעולמה של הדיאלקטיקה, אך אם היה זה רוב ארית-מטי ואם לא, מכל-מקום היה זה רוב ממשי מאד.

בכשרון רב טיפל חרושצ'וב בסכנה הרצינית הזאת לעתידו המדיני. הוא עירער בפני מושב-מליאה של הוועד המרכזי שזומן בחיפזון — ולכאורה הרי זה מעשה דמוקרטי ביותר. מסתבר שבכל זה נסתייע בצבא, שפן ברית-המועצות היא ארץ רחבת-ידיים וצריך להשיג מטוסים כדי להביא בני-אדם למוסקבה במהירות — וחוזק מזה היתה תמיכתו של הצבא נחוצה מאד כדי לעשות רושם על המהססים. בוועד המרכזי השיג לו את מבוקשו: החלטה פה-אחד לגרש את אלה שהכריעו נגדו הכרעת רוב נגד מי-עוט. מן המקרה הזה אפשר ללמוד לקח מעניין מאד. הוא מדגים באורח ציורי באינו מידה חשובה הרבה יותר היכולת "לסובב" מאשר הרוב הפיזומאלי ("האריתמטי") בגוף זה או אחר של המפלגה או המדינה. כשהגיעו הדברים לכלל הכרעה היה לא-לידו של חרושצ'וב לאכופ את רצונו על הוועד המרכזי, מן הסיבה הפשוטה שעדיין היה הוא האיש שבסמכותו תלויות, בסופו של דבר, המשורות של כולם.

עזת-רושם עוד יותר היתה הקלות בה נפטר חרושצ'וב כעבור חדשים אחדים מן המרשל ז'וקוב, ודאי שבפיקחות רבה נהג בעשותו זאת, שהרי עיקר יסודי הוא בפר-ליטיקה כי כל ברית עם מי שחזק ממך היא הרתישואה — ואדם שחילים ורובים

וטנקים עומדים תחת פקודתו הוא, כמובן, חזק יותר מבחינה פיזית מן הפוליטיקאי — שפן, במוקדם או במאוחר, עשוי אותו פלוני לדמות בנפשו שהוא יכול להסדר יפה מאד בלעדיך (אינני סבור שהיתה איוו ראייה לכך שז'וקוב החל לדמות כך בנפשו, אבל הסיפון קיים). לפיכך נפטר חרושצ'וב מז'וקוב בתמרון עשוי-למשעי ובלי שום הדיילוואי. חרושצ'וב נשאר אדון הצבא, אדון המפלגה ואדון המנגנון הממלכתי הכפוף לצבא — כל זה בתוך כשנתיים ימים.

מספר אחד יהיה בו משום הדגמה ציורית לעליונותה העצומה של המפלגה על המדינה בסוף 1957 לעומת 1953. אם נבדוק רק את הדרג העליון של הפרזידיום נמצא שב-1957 היו תשעה מתוך חמישה-עשר חברים-מן-המנין מזכירים מלאים של הוועד המרכזי, ואילו המתכננים יוצגו רק על-ידי חברים-מועמד אחד, שהיה למעשה מתכנן-לשעבר; כנגד זאת הרי ב-1953 היו שני מתכננים חברים מלאים בפרזידיום, ואילו המנגנון המרכזי של המפלגה יוצג על-ידי איש אחד בלבד — הוא מר חרושצ'וב עצמו. כזאת היתה התמורה שחלה בשיווי-המשקל בין המפלגה למדינה בתוך אותו פרק-זמן קצר-ביחס.

*

ועתה כמה מלים על השיטה שצמחה והופיעה במאי 1957. היא לא הופיעה בשלמותה בצורה שבה רצה מר חרושצ'וב; היה עליו להתקשר, ולפי עניו-תדעתי היה עליו לשלם מחיר מסוים. בפוליטיקה תמיד חייב אדם לשלם מחיר מסוים אם רצונו שתת-קבל מדיניותו, וחרושצ'וב היה אנוס לעשות ויתורים מסוימים לאנשים שהיו מוכנים לתמוך בו בהגשמת אותה ריאורגניזציה מרחיקת-לכת בתעשייה.

העקרון היסודי הטמון בריפורמה של מאי 1957 היה הרס הפיקוח של המיניסטריונים המרכזיים, שבעת ההיא היו מרובים מאד, על ענפי-היסוד של התעשייה — לשון אחרת, להמיר את הפיקוח האנכי על ענפי תעשייה אינדיבידואליים מצד מיניסטר-יונים מלמעלה-למטה במין פיקוח אפקי מצד 105 "אזורים כלכליים" שלפיהם ניתן לחלק את הארץ. בתוך כל איזור ואיזור ניתן למועצת-כלכלה-לאומית פיקוח מלא, פחות או יותר, על ניהולם של כל ענפי התעשייה בתוך אותו איזור. את המערכת כולה אמורות היו לתאם ועדת-התיכנון-הממלכתית והרפובליקות-של-האיחוד. במסגרת אותן תקנות (ולדעתי זוהי הנקודה המעניינת) ברור היה לכל אדם, ובכלל זה למבקרים הרבה בברית-המועצות, שהמספר של 105 אזורים הוא גדול הרבה מדי, שכל אחד מהם כשלעצמו קטן מדי, וכי מבחינה כלכלית אין בהם הגיון רב. אבל היה מניע מדיני מעניין ל"רגיונאליזציה" מסוג זה, רוצה לומר שהיה בכך משום מיוצר ההפרעה למזכירי האו ב ל א ס ט י (האזורים) אדירי-הכוח, שעתידיים היו למלא, אף גם מילאו, תפקיד ניכר מאד בפיקוח המפלגתי בדרג זה. בתיחום האזורים הכלכליים החדשים האלה — מתוך התאמה, חלקית אם גם לא שלמה, לאזורים המינהליים הקיימים, ומתוך כך לאזורים הקיימים של ארגוני המפלגה — מסיג היית פחות מכל

את גבול הקיסריות האדירות של אותם מזכירים-ראשונים של ארגוני-המפלגה באזורים המינהליים.

איני סבור כי יש מקום רב לפקפק בכך שזו היתה אחת הסיבות (אפילו סופרים סובייטיים הודו בכך) לצורה שלבש הביזור — שלא לשבש יותר מדי את המערך המינהלי הקיים של המפלגה. לשון אחרת, חרושצ'וב מוותר היה בכך לשיכבה האמיתית של המנגנון המפלגתי. ועם זאת, הרי היו אלה דווקא האנשים שאותם קוממה ביותר מדיניות ה"דה-סטאליניזציה" שלו. לאמיתו של דבר ברור היה בתכלית בזמנו, מתוך הוויכוחים על הריפורמה הכלכלית, שאותם מזכירים-ראשונים עצמם הם שהיו ראשי התומכים בשיטה החדשה מפני שצפויים היו להישכר ממנה. ממש כך היתה התנגדות לתכנית החדשה מצד החוגים שאפשר לכנותם, דרך-הכללה, הטכנוקראטים.

הסקטור השני שהכרח היה לוותר לו היו הרפובליקות-שלה-האיחוד. להלכה ברית-המועצות היא פ'דרציה, כידוע, והרפובליקות-שלה-האיחוד יש להן ענין להרחיב את זכויותיהן ככל שתוכלנה, במסגרתו של משטר ריפווי ביותר. הרפובליקות נשפרו הרבה מן הארגון-המחודש הזה. כך, למשל, קיבלו את הזכות הייחודית כמעט — היא לא יכלה להיות ייחודית לגמרי בברית-המועצות מפני שכל דבר אפשר להכתיב תמיד מן המרכז, בשעת הצורך — לפקח על אותן מועצות-כלכלה-לאומית באזורים שבתוך שטחיהן.

אך עוד הרבה ויתורים אחרים לרפובליקות עתידיים היו לבוא. התהליך של מתן מידה של אוטונומיה לרפובליקות החל כבר ב-1954 וב-1955. בשנים שלאחר-כך — 1957, 1958 ו-1959 — השיגו הרפובליקות עוד הישגים בגבולות התנאים הסובייטיים: אוטונומיה תקציבית יחסית (וזה היה חידוש גמור), אוטונומיה יחסית בענייני תחבורה ומסחר. אם לשעבר היו בבחינת אפסים הרי עתה, לפחות על גבי הנייר, הפכו להיות ממשלות מינהליות לאמיתן. סבור אני כי בכך נאלץ חרושצ'וב לעשות ויתור גדול למדי, שכן מלכתחילה לא לזה היתה כוונתו, כפי שידוע לנו מתכניתו המקורית שפורסמה ב-30 במרס 1957.

הקוץ באליה בשיטה זו — שאותה תיארו כאן בקווים חפוזים מאד — בפרט בהיעדרם של אזורים משקים מאורגנים כהלכה, הוא שפלולים היו בתוכה זרעי התנוונותה שלה. עד-מהרה נתחווור שמידת הריכוז שבה אינה מספיקה כלל ליעילותה, וכי המחיר הפוליטי שנאלץ חרושצ'וב לשלם במסיבות הנתונות חותר תחת היעילות. בתוך אותה תקופה שאנו דנים בה עכשיו — כלומר, לפני השלב האחרון שתחילתו ב-1962 — כבר היו סימנים לכך שהממשלה המרכזית מתחילה להתחרט על העיסקה; לשון אחרת, מתחילה היתה לחזור בה מן הויתורים-כביכול שהוצרך חרושצ'וב לעשות למען תתקבל תכניתו בכלל. לדעתי, העובדה שה"דה-סטאליניזציה" נמשכה כל הזמן מלמדת שהיו גבולות לנכונותו של חרושצ'וב להתפשר: אחרי הכל, הרי האנשים אשר להם ויתר אותם ויתורים היו, אם נכון הניחוש שלנו — ואני סבור שנכון הוא במובן זה — דווקא אלה שהיו מרוצים פחות מפל מן ה"דה-סטאליניזציה". חשוב הוא שנזכור — ביחד עכשיו, כשמדברים על שיבה אל השיטות

הישנות — שהרפיית המיתח הזאת היתה רצופה, בכללו של דבר. היא נמשכה למרות כל מה שאירע. למשל, בסוף 1958 נערכה רביזיה ניכרת במערכת השיפוטית, אף שהיא לא הנהיגה — כפי שאמרו אחדים — את שלטון החוק בברית-המועצות. כמו כן יכולים אנו לזכור מה קרה בקונגרס-המפלגה של 1961. הוא לא התמסר לדיון במצע המפלגה — ולתכלית זו דווקא זימנו אותו — אלא להוקעה, דראמתית ויסודית הרבה יותר מכל אשר קדמו לה, של סטאלין ושל "הקבוצה האנטי-מפלגתית".

אף כי אין ביכלתנו לשער השערות לגבי העתיד, מכל-מקום חייבים אנו לזכור שאפילו בשעה שהיה חרושצ'וב צריך לפייס את אלה שאפשר לכנותם דרך-הכללה סטאליניסטים או שמרנים, לא פסק אף רגע תהליך זה של הרפיית המיתח. לכך אני מתכוון כשאני מדבר על העקיבות שבמדיניותו. אין לפנינו סתם התנדודות אופור-טוניסטית מנקודה לנקודה לפי צורך השעה, אף כי גם זה קיים; אך דומה כי מאחור יש מחשבה עקיבה למדי על המגמה בה הוא רוצה להוליך את הארץ.

דוגמה שניה לשינוי בדעתה של הממשלה המרכזית, דוגמה שהיא אולי עזת-רושם עוד יותר מן ה"דה-סטאליניזציה" הנמשכת, היו ההתקפות שהחלו עוד ב-1958 על המזכירים-הראשונים המכובדים של ארגוני-המפלגה האזוריים. אין אדם יכול להפריז בהערכת חשיבותן של התקפות אלו. בשנים ההן היו אלה אנשים אדירי-כוח ביותר (כיום אין כוחם אדיר כל-כך), אבל ההתקפות עליהם נמשכו בלי הפוגות. מספר אחד בלבד ידגים מה כוונתי: בין ראשית 1960 לסתיו 1961 הודחו למעלה ממחצית המזכירים-הראשונים האלה, מסיבה זו או אחרת. הסיבות אינן חשובות ביותר בברית-המועצות, ההדחות הן החשובות; אבל למעלה ממחצית המזכירים-הראשונים האלה הודחו מסיבה זו או אחרת, או הועברו ממקום, ועל-כל-פנים הורחקו מן העמדות שבהן החזיקו. זאת היא הסתערות נכבדה למדי, ואין כל בטחון בכך שאכן נסתיימה.

וכך אני מגיע לשלב השלישי — התקופה הנוכחית — שבו אני רואה כמעט מין סינתזיה דיאלקטית על מישור גבוה יותר של שני התהליכים הקודמים — כלומר, הוויתורים הארעיים לשמרנים בתוך המפלגה, מצד אחד; וביסוס הפיקוח המפלגתי על המדינה, מצד שני. הדבר המסתמן והולך נדמה לי שעודו עולה בקנה אחד עם עיקר מדיניותו של חרושצ'וב; כוונתי לשינויים הקיצוניים והחשובים עד מאד שהחלו במשך 1962 (שעדיין קשה קצת להעריך את כל תוצאותיהם מפני שעודם בעיצומם).

בקווים כלליים הרי התכונות האפייניות לשלב הזה האחרון הן, ראשית, התיאץ מעמדם של המתכננים; שנית, תהליך של ריפוי מחדש לאחר ביזור שהרחיק לכת יותר מדי; ושלישית, נסיון ממשי לעשות שוב משהו בענין אותה שניות של המפלגה והמדינה, המקלקלת את שורת היעילות של המכונה כולה — אותה שניות שאם נקוט לשון בוטה מעט היא מתבטאת בכך שמעמידים אדם אחד לעשות את המלאכה ועוד אדם להגיד לו איך לעשותה. גלוי-וברור שאין דבר זה מביא לידי יעילות, וזה ארבעים-וחמש שנה הוא מטריד את הממשלה הסובייטית.

מכאן אעבור לסיכום השינויים העיקריים, שאף הם מורכבים מאד, ואיני בטוח שהם ידועים לנו אל-נכון לכל פרטיהם. קודם-כל, אזורים כלכליים מוגדלים בהרבה, 40

לערך תחת 105 בתחילה; ברור, קיצוץ ניכר מאד במספר, שעם זאת הוא הולם הרבה יותר את המציאות הכלכלית. דרך־אגב, האזורים החדשים האלה חוצים את גבולות הרפובליקות, ובכמה מקרים (באסיה התיכונה ובקווקאז) אפילו צורפו כמה רפובליקות יחד למטרות כלכליות. גם מן הרפובליקות ניטל אחד הוותורים העיקריים שעשו להן במאי 1957: שוב אין הן יכולות לפקח, אפילו להלכה, על מועצות הכלכלה־הלאומית שבתוך שטחיהן, והללו כפופות עתה באורח בלתי־אמצעי הרבה יותר למנגנון התיכנון המרכזי. (אין צריך לומר שהאזורים החדשים חוצים את גבולות קיסריותיהם של המזכירים־הראשונים של ארגוני־המפלגה הגליליים). שנית, חוזק במידה ניכרת יסוד התיכנון הטכנוקרטי הממלכתי במרפז, הוקם מנגנון תיכנון תלת־רבדי גדול, העומד במידה רבה על טכנוקרטים ובידו סמכויות עצומות. את כל הגופים החדשים מתאם למעלה הרושצ'וב עצמו — שהוא בעת־רוב עונה־אחת יושב־ראש מועצת־המיניסטרים, אשר לו כפופים הם כולם, ויושב־ראש הפרוידיום של הוועד המרכזי של המפלגה (הוא גם יושב־הראש של עוד גוף אחד חשוב: לשכת־המפלגה־המדינה של ר.ס.פ.ס.ר. לפי דעתי אין כל סימן לכך שהוא מאבד אפילו משהו משליטתו הכוללת על המנגנון הממלכתי והמפלגתי).

השיטה החדשה עשויה להביא לידי שינויים גדולים מבחינתו של המנגנון המפלגתי. למשל, אם אתה מזכיר־מפלגה אזורי הרחק ממוסקבה, הרי דבר אחד הוא כשעליך לעקוף מנגנון ממלכתי חלוש בצמרת, ודבר אחר לגמרי הוא כשאתה מנסה לעקוף מנגנון ממלכתי בעל סמכות כזאת ובעל מעמד אינטלקטואלי וטכני שפזו; מזכיר־המפלגה המקומי נמצא עכשיו בעמדה אחרת לגמרי כלפי מנגנון התיכנון הגדול החדש. זאת ועוד: הוקם מוסד־פיקוח ממלכתי־מפלגתי משותף וכביר — ולמשמע־אוזן הרי זה דבר איום־ונורא, אם באמת יפעל כפי שהוא מכונן לפעול, ולדעתי אפשר שתהיה כרוכה בו תחייה בלתי־נעימה ביותר של מנהגים מימים־עברו, הואיל והוא פועל על יסוד העקרון של הלשנה מאורגנת מצד "קבוצות שיתוף־פעולה" בכל הדרגים. נוסף על כך, ולדעתי אולי זה החשוב מכל, היתה סטייה ממש מעקרון שהיה מקודש עד כה, והוא שהכרח לקיים גופים מפלגתיים וממלכתיים מקבילים בכל הדרגים — כלומר, יש לקיים את האחד כדי להשגיח על משנהו. עקרון זה נעלם עכשיו בדרג שלמטה מזה של רפובליקות־האיחוד, או שלפחות נתערער במידה רבה. למשל, רוב הוועדים המפלגתיים מתחת לדרג של רפובליקה פוצלו עתה לשני גופים תיפקודיים — אחד לחקלאות ואחד לתעשייה, או — כמו במקרה החקלאות, למשל — מווגו למין מינהל ממלכתי ומפלגתי כולל. דבר זה יש בו כדי להחליש במידה ניכרת מאד את מרות המפלגה. דבר אחד הוא כשהנך האדון העליון המקומי, כביכול, באיזור מסוים, מפני שאתה מזכיר־המפלגה המקומי, על היוקרה והמסורת הכרוכות בכהונה זו; דבר אחר לגמרי הוא כשאינך אלא חלק בכהונה גדולה יותר הקיימת לצורך ניהולה של פונקציה מסוימת, כגון חקלאות או תעשייה. במונחים מינהליים הרי זה יחס אחר לגמרי.

אולי אין צורך להפריז בחשיבותם של כל השינויים האלה מפני שאין אנו יודעים

איך יעלו הלכה למעשה, ותמיד קיימת בברית המועצות נטייה לחזירתן של צורות הפיקוח הישנות במסוות חדשים. אף על פי כן סבור אני כי זאת התפתחות חשובה מאד, ועלינו לצפות בהתעניינות עד שנראה אם אמנם יצליח נסיון זה במיזוג לפתור את בעיית השניות.

*

לסיכום: גלוי וברור שהיו שינויים עצומים בכיוון של הרפיית המתח והראציונליזציה. היתה מידה מסויימת של ביוזר. היתה מידה גדולה הרבה יותר של סובלנות כלפי ביטוי דעות — גדולה הרבה יותר — וזוהי התפתחות חדשה. אם נבדוק שני קווים חשובים במדינה — היעילות והתהליך הדמוקרטי — נדמה לי שתצטייר לעינינו לערך תמונה כזאת. ככל שהדברים אמורים ביעילות היתה התקדמות מסוימת בצורת המעטת החיפוך הנגרם על ידי שניות המפלגה והמדינה, וודאי שהיתה רגיונליזציה לכלית הגיונית יותר. לדעתי זוהי התפתחות חשובה מאד, העשויה להביא תוצאות בנות קיים. לעומת זאת עדיין יש כאן מנגנון תיכנון ריפווי מסורבל במידה עצומה, שבצדו חפיפה מרובה בסמכויות, ושמטבע הדברים יש לו נטייה להולך (כפי שרמזתי בתחילת דברי) הן לריפווי הן למימשל רודני יותר. דומה כי הבעיה של תיכנון לכלכלת צריכה מודרנית, בפרט הבעיה של הגדלת הייצור החקלאי, רחוקה ביותר מפלל פתרון.

ככל שהדברים אמורים בתהליך הדמוקרטי הרי, אם נעיין בה במושגים לניניסטיים טהורים, במובן של השתתפות מורחבת אך במסגרת פיקוח מפלגתי קפדני, חל שיפור, לדעתי, בלי שום ספק היתה השתתפות גדולה הרבה יותר מצד שכבות ציבור רחבות יותר במימשל; אבל מעטים ביותר הסימנים לקבלת החלטות על פי תהליך דמוקרטי באיוו שאלה בעלת חשיבות חיונית. הצמרת היא המכריעה; אבל עכשיו נוצעים לפעמים בדעתם של אלה שיושפעו מן ההכרעות.

לפי עניות דעתי מעטים מאד הסימנים, בין במפלגה ובין במדינה, לדמוקרטיה במובן של בחירה חפשית של צירים; יש כמה מקרים, אך הם מעטים מאד ונדירים מאד; המדינה עודנה במידה רבה מאד מדינה מונחית, ובחשבון אחרון הרי זו מדינה שעודה זקוקה, כמו שהיתה זקוקה תמיד, לאיש אחד שינחה הכל מלמעלה.

אשר לחוקיות, אני סבור שהיתה בהחלט התקדמות מוגבלת. החוקיות הסובייטית עודנה חוקיות נסבלת, אבל חוקיות נסבלת טובה היא מהיעדר חוקיות מכל-וכול. אפשר לעקפה, ותכופות עוקפים אותה; בשלבים שונים דחקו את רגליה תהליכים שרירותיים; ואף על פי כן מצויה היא עתה הרבה יותר משהיתה קודם-לכן.

אולי אפשר לסכם את המצב במשפט אחד: התכונות שהן בעיני תכונות היסוד של הטוטאליטריות לא נפגמו במידה רצינית. ראשית, לא נפגע כלל הפיקוח הסופי על ידי עילית שלטת או שליט יחיד על כל המוסדות שבחברה. שנית, שליטתה של עילית מושלת, המנציחה את עצמה והמבקשת את הלגיטימיות שלה בדוקטרינה בלבד, בסופו של דבר אין לה קיום אלא אם תפעיל מידה רבה של כפייה.

נחמן ליסט : צדק הקומינטרן... (ב)

חלק שני: בירושלים

הקשיים האידיאולוגיים עם חברי המפלגה והקרובים אליה ב"גדוד" לא הפריעו במילוי תפקידי בירושלים. אדרבה, צרות היו לי דווקא עם ה"גווארדיה הישנה" של פ.פ. בבירה. דבורקין, "גדודניק" לשעבר, חבר ותיק ומסור במפלגה, מראשוני מיסדיו של הסניף בירושלים וממנהיגיו תמיד, לא יכול היה להשלים עם הרעיון שמישהו אחר יצליח יותר ממנו. אוטוריטארי היה ומלא שאפות, ודימה בנפשו כי ה"שליח" מת-לאביב יפעל תחת שרביטו, ואילו אני לא הייתי מוכשר לכך. החרהר החזיק אחריו יוסל "גלח", חבר מרכז המפלגה בזכות היותו פרולטר-מלידה. ה"גלח", כמו שקראו לו החברים בקיצור, היה באפיו היפוכו של דבורקין: נטול שאפות ורך-מזג עד מאד, אלא שהיה ידיד טוב לדבורקין ולמאכלה, אשתו של דבורקין ובת-עירו הליטאית של יוסל, וכפוף להשפעתו של ידידו דווקא משום היותו רך מדי. נוסף לכך התקשה גם הוא, חבר הוועד המרכזי, להשלים עם העובדה שמישהו אחר יכול לפעול בעירו ירושלים יותר מכפי שעלה הדבר בידיו עד כה. מה-עוד שגם הוא וגם דבורקין התייחסו בספקנות רבה אל מהפכותם של הגדודאים ולא האמינו באפשרות פעולה רחבה בעיר-הבירה. שותף להם בדעות אלו היה תחבר השלישי מבין חמשת חברי הוועד הירושלמי, פרידברג — או "בעל הבית", כפי שקראו לו — גם הוא ותיק במפלגה ומעמודי-התווך של הסניף בירושלים. דרפל, שצורף לוועד במאוחר יותר, נמנע מהצטרף אל השלושה הנזכרים למעלה, אך גם בי לא תמך. בוויכוחים בינינו מצא תמיד קו משלו — והיו לו כל הכשרונות הדרושים לכך.

על אף החיכוכים בתוך ועד-הסניף הלכה הפעולה והתרחבה. בתוך ה"גדוד" הוקם חוג ללימוד כלכלה מדינית ותולדות תנועת-הפועלים. בעזרתו של דרפל הוקם במסגרת מועצת פועלי ירושלים תא שהלך בעקבות הפרקציה בלי לשאת את שמה. משה "גוי" ודוידוביץ', שני בחורים מוכשרים ביותר, בעלי כוח הסבר ושיכנוע, שידעו לדבר אל הנוער וללכוד את נפשו, ליכדו סביב המפלגה בבירה קבוצת נוער נלהבת ומסורה-להפליא. שניהם היו באי-כוח הנוער בוועד המרכזי של פ.פ. משה "גוי", אחד מפעילי המפלגה הוותיקים של התקופה הזאת, שנשאר בארץ עד 1936, חי כיום בתוכנו לאחר שהשתתף במלחמת-ספרד, הוגלה מצרפת לשטחי אלז'יריה המדבריים, שירת בצבא הפולני ומילא תפקידים חשובים ברפוב' ליקה הדמוקרטית העממית הפולנית. דוידוביץ' נספה בברה"מ במסיבות טראגיות ביותר, דווקא לא בבית-סוהר או במחנה אלא ממחלה, רעב ועוובה. אליהם נלווה חפץ'ל. כך קראנו לו משום שהיה חביב מאד על כולנו. חפץ'ל, יליד ירושלים, בן למשפחה ותיקה שם, הצטיין כתעמלן חרוץ ועקשני שהיה סופג מכות

מדי ערב בערב והיה חוזר והולך אל מועדון הנוער העובד כדי לשכנע אחרים באמונתו. הוא סבל רעב ימים על שבועות, אך עיניו נוצצו בברק מזהיר מדי דברו על הקומוניזם והיו נפקחות לרווחה בשתותו בצמא דברי אחרים על הנושא הזה. חפץ'ל התנדב לצבא הרפובליקאי בספרד, נפצע שם קשה בעיניו והיה מוטל זמן רב בבית־חולים בפאריז. הוא עוד הספיק להגיע לברה"מ לפני פרוץ מלחמת־העולם השנייה ושם איבד את עצמו לדעת.

בין המצטיינים בקרב הנוער הקומוניסטי בירושלים בתקופה המדוברת נזכיר עוד את הצמד חלוץ—פרקל, שידעו למזג מתינות עם התלהבות ומסירות ללא גבול, שיקול־דעת על אף גילם הצעיר — עם קנאות בהתאם לו. שניהם היו בין המעטים שהיו להם עבודה ופרנסה. חלוץ היה נגר, ופרקל פועל־מתכת. ביום עבדו והלילות היו להם קודש לעבודה במפלגה. חדרם הנקי והמסודר שימש לעבודה זו גם ביום וגם בלילה. חלוץ, שחיוך רחב ולבבי לא מש מפניו, נהרג בגיטו־ורשה. פרקל הגיע עד ברה"מ, ושם ביילה עשר שנים בכלא ובמחנה. לחם בשורות הצבא האדום, שירת באמונה את הרפובליקה הדמוקרטית העממית הפולנית בידעותיו המקצועיות ובמסירותו, והוא חי כיום בתוכנו.

נזכיר כאן גם את יוסף לנדאו, צעיר נעים, עניו ועדין־נפש ושופע עליצות, שרוחו טובה עליו תמיד. בכתב־ידו המטופח היה מעתיק את הפרוזה של המפלגה ומכפיל אותם במסירות רבה על "ג'לטינה", שהוא עצמו היה מכין אותה תכופות לצורך זה בחדר אמו בבית שבמורד מחנה־יהודה. יוסף (יוסק, כפי שהיינו רגילים לקרוא לו) חי כיום בתוכנו, במרחק לא רב מאותו בית, לאחר שעשה שנים רבות בצרפת ובשבי הגרמני במלחמת־העולם השנייה. אמו, רָאָלָה, לקחה חלק פעיל בפעולות הללו. בפאריז, מקום שם נפגשתי אתה עשר שנים לאחר־מעשה, קראו לה — ובצדק — "אם הקומוניסטים". אשה נפלאה, טובת־לב, מוכנה תמיד לעזור לזולת. ביתה בפאריז היה בית־ועד למחוסרי קורת־גג, משוללי זכות ישיבה ועבודה, או פשוט רעבים ללחם, אף כי היא עצמה עבדה קשה והתפרנסה בדוחק. רבים מן המתנדבים הארצישראלים לבריגדה הבינלאומית בספרד, בהם גם לא־קומוניסטים, עברו את ביתה בפאריז ונהנו מתמיכתה. בזמן הכיבוש הנאצי, בהיותה מסתתרת, לבושה סחבות, בין הקלושאים, לנה יחד אתם תחת כיפת־השמיים על גדות הסינה בקיץ או מחפשת לה מחסה מקור בחורף בביתנים של בית־הקברות "פר לאשו", היתה רָאָלָה מתחכמת לאסוף מזונות ולהביאם, אגב סכנת נפשות גדולה, אל ידידיה היהודים בבתי־הסוהר, אף להוביל חמרי־נפץ ונשק ללוחמי המחתרת האנטי־נאצית.

נזכור גם את ברכה סאליטרניק המקסימה והמלבבת, השופעת שמחת־חיים על אף השחפת שפירסמה בעצמותיה. היא מתה בבית־החולים באודיסה. את סָטָלָה, בת למשפחת חסידים, שחן נדיר שפון על פניה השחומים והקורנים ועל עיניה השחורות. את אחותה הצעירה ממנה, שמתה בבית־הסוהר בירושלים בהיותה כלואה שם בשל פעילות קומוניסטית. את בעלה, אמנון, תלמיד הגימנסיה בירושלים, בן להורים

עשירים בפולין, אברך־משי לאמיתו, מוכשר להפליא ובעל מחשבה מעמיקה ועצמאית. אמנון וסטלה הגיעו לשוייץ אחרי גירושם מן הארץ. שם שימש אברך־משי זה מזכיר לליאון טרוצקי. במאוחר יותר נדד אל ה"בונד" ותפס בו עמדה מרכזית בטרם ייספה, יחד עם סטלה, במחנות־ההשמדה הנאציים בפולין.

גם מתוך אנשי־השורה של המפלגה קמה קבוצה, מורכבת בעיקר חברות, שפתחה בפעולה ערה, וכך לא ארכו הימים וסניפי פ.ק.פ. והפרקציה בירושלים היו לגופים תוססים. הפעולה התנהלה במחתרת והיתה בעיקרה הסברתית ותעמולתית, אך לא חסרו גם "אקציות", מהן מיגעות ואפורות ומהן מלהיבות ומשכרות. היו, כאמור, גם חיכוכים ותככים, אולם אלה התרקמו בקרב מספר מצומצם של חברים, בייחוד הוותיקים, בעוד שהמפלגה והפריפריה היו שוקקים חוגים, תאים, הרצאות ואסיפות. בחדרים ובצריפים עלובים היו החברים יושבים צפופים, מקשיבים בדריכות ומתווכי־חיים בלהט. בשבתות היו נערכים "מיטינגים" תחת כיפת־השמיים, בהרי ירושלים, על־הרוב במחצבות קטמות, והיה זה מלהיב לדבר שם, במקום שהתגלגלו פעם דברי הנביאים, על יושר וצדק, על אחנה בין יהודים וערבים, על המהפכה הסוציא־לית הממששת־ובאה. התאהבתי בירושלים, באווירה הזך, החם והיבש ברוב חדשי השנה, בחוצותיה, שחשופים היו אז ללא עץ ושיח, בבת־האבן המתנוצצים באור־השמש הבהיר. אהבתי את חומות העיר העתיקה, את סלעי ירושלים על שלל גוניהם, שהיו מתמזגים יחד בצבע סגול־כהה בשעות השקיעה. בחוצות ירושלים, ההומים עכשיו מאדם, התהלכו אז זוגות חלוצים וחלוצות, בחורים ובחורות מה"ג־דוד" שלובי כתף וזרוע, ובתוכם בלומקה הבלונדינית, היפה והעדינה, צמודה אל בורודה הענק, העטור זקן שחור־כעורב. בשנות ה־30 מצאתי את בלומקה זאת בפאריז עובדת בפורטר־מונטאז' באולפני הקולנוע בז'אנוויל וביאנקור. יפיה ועדינותה עדיין היו אתה במלואם ונשמדו בגלי־הזדון של הנאצים.

זכור אזכור גם את הקור, הגשם והביצות שהיו ממלאים את ירושלים בימי החורף, כשלא היו מדרכות ולא הסקה בבתים, כשרחביה, שכיום כולה חווילות נאות וגינות פורחות, לא היתה אלא בצה גדולה ועליה מחנה גדוד־העבודה, על אהליו וצריפיו העלובים, שוקעים בכרך, טובלים בחשיכה או מוארים בנר ועששית דלה.

אבראים־בק, הג'נטלמן

בתחילה מועטים היינו מכדי לערוך הפגנות, ובכל־זאת התגברנו על הקושי המספרי. ב־1926 כבר קיימנו, בעזרת תמרון שהצלית, את מצוות ההפגנה באחד־במאי ואת החובה לשוות ליום הזה אופי מהפכני לוחם.

חילקנו את מעט חברי המפלגה, הפרקציה והנוער שעמדו לרשותנו לקבוצות בנות 4—5 אנשים ופזרנון בקהל הרב שחזר ממגרש־הספורט, מקום שם נערכה החגיגה — שאותה הוקענו כ"חילול קדושת היום המהפכני" — מטעם מועצת פועלי ירו־שלים. כל קבוצה היתה חייבת להרים דגלון אדום או כרזה (טרנספרנט בלועזית) ולפצוח בשירת ה"אינטרנציונל" לפי תור קבוע, כשזרם החורים יתפשט ויילך.

פיננו את השירה על־מנת שהקבוצה הקדמית תתחיל בה כשהקבוצה היותר אחורית תושק על־ידי המשטרה, שנמצאה במקום, או על־ידי הקהל.

אני ישבתי על אבן גדולה בשטח השומם שהשתרע מצד שמאל של רחוב המלך ג'ורג' (בכיוון תחנת־הרכבת), שכיום הוא כולו גן עירוני. מרחוק הגיעוני צלילי ה"אינטרנציונל" בתוך המולה גוברת והולכת, קרבה והולכת. ידעתי שהתמרון הצליח. עד־מהרה נגלה לעיני מחזה שהדאיגני והקסימני כאחד: בתוך ההמון, שנהר וזרם לעבר רחוב יפו מפיוון בנין "ביקור חולים", הסתובב על סוסו האביר מפקח משטרת ירושלים אברההים־בק, בלווית כמה שוטרים רוכבים, בעוד מיינה, אידה, אַניוטה ועוד כמה בנות מטיחות בפניהם סיסמות וקריאות, מתפוררות בתוך הקהל וחוזרות שוב על קריאותיהן. אברההים־בק, קצין־משטרה עוד מימי התורכים, מעודו ודאי לא ראה כדבר הזה. ג'נטלמן היה ולא העז לגעת בנשים, גם לא קל היה לו לעשות זאת כשהוא רכוב על סוס — בלי לפגוע בקהל. שוטריו אף הם נהגו כמוהו, עד שנפל אברההים־בק מסוסו המשתולל ואז התנפלו שוטריו על הבחורות בשצף־קצף; הן הספיקו להתחמק ולברוח.

אודה שהרגשתי הראשונה היתה שהחברות מגזימות במהפכנותן. חששתי לתגובה חריפה מצד השוטרים. אולם המפגינות היטיבו להעריך את המצב יותר ממני. הן הרגישו במבוכתו של אברההים־בק ורצו לנצלה עד־תום, ואכן, החזיון נגמר בשלום, ללא מכות וללא מאסרים. (לימים, כשאסרו את אַניוטה והביאוה למשרדו של אברההים־בק בקישלה של העיר העתיקה, לא יכול היה הג'נטלמן להאמין למראה־עיניו: A Lady like you, מילמל בתמהון. גם חברות אחרות שנאסרו באותו זמן נתקלו ביחס מעין זה מצדו).

ועוד אזכור את ליל השבעה בנובמבר של אותה שנה. מכיון שלא היה בכוחנו לסדר הפגנה או אסיפה רבת־רושם, החלטנו לחוג את יום־המהפכה במחתרת על־ידי תליית דגלים אדומים ברחובות הבירה ומריחת סיסמות מענייני־היום על הקירות. העיר חולקה לאזורים החברים והחברות יצאו למלאכת־הקודש באשון־לילה. עוד הם עסוקים בעבודתם והדבר נודע למשטרה ושוטרים יצאו דחופים, רכובים על סוסים דוהרים ברחובות העיר הרדומה, ברדיפה אחר ה"פושעים". היה זה ליל־שימורים ממש. השוטרים רדפו אחר אנשים וצללים, כששעטות פרסות־סוסיהם מודיעות מרחוק על התקרבותם. עושי המלאכה היו מסתלקים, מסתתרים בחשיכה עדיעבור־זעם או נעלמים מן האיזור המסוכן, עושים בשקט את עבודתם בשכונת־שנלר כשרודפיהם מחפשים אותם בקצה השני של העיר, בשכונה הגרמנית. רק לפנות־בוקר עלה בידי המשטרה להתחקות אחר המטה הראשי של הפעולה המהפכנית — מקום שאליו היו החברים באים להצטייד בדגלים ובכרוזים — שנמצא בחדר של בית אחד, דווקא בחצר שמאחרי תחנת־המשטרה במחנה־יהודה. שם אסרו את הדייר קרפ הצפעי, שגורש לפולין אחרי שבתו כמה חדשים בבית־הסוהר הירושלמי, וגם את אַניוטה ועוד חברה אחת, שבאו להצטייד בחומר. את שתיהן הביאו אל תחנת־המשטרה במאה־שערים. קצין־המשטרה סופר לא העז לכלאן

בחדר האסירות, העמיד לרשותן חדר עם ספה ושיחוררן למחרת היום. שנתי נדדה מעיני משך שעות הלילה הנותרות. מיהרתי ל"טהר" את חדרנו ולהימלט אצל אחרים. חיפשנו ומצאנו חדר אחר ועברנו לגור בביתו של פקיד הצירות החבשית, מול שערי-שכם.

פעולה אחרת שנשארה חרותה בזכרוני היא הפגנת מחוסרי-עבודה שנערכה, זו פעם ראשונה בירושלים, ליד בנין העיריה, במקום ההפגנות התכופות שהיו נערכות ליד משרדי ההנהלה הציונית בבירה, שהיו מסתיימות לפעמים בשבירת רהיטים, במאסרים ובמכות. הפנייה אל העיריה היתה חידוש וצריך היה להלבישה אופי מדיני אנטיאימפריאליסטי, ויהי-מה. הפעם הוטל עלי לנאום לפני המפגינים ולציין את המפנה ואת ערכו. עליתי על לוח מוחזק בידיים מוצקות ובשעת נאומי ראיתי שוטרים יוצאים דחופים, חמושים במקלות ארוכים, משערי-יפו אל עבר ההפגנה. הספקתי לגמור את דברי ולהסתלק מהמקום בהתאם להוראות, כששומרי-ראשי מלווים אותי.

על פסיע חדשים

וכך נרתמתי לפעילות בסניף הירושלמי בית-רשאת ובית-התלהבות. מצבנו החמרי הוטב. המפלגה הקציבה לי משכורת חדשית זעומה למדי והטילה עלי, פרט לעבודתי בסניף גם עבודות ספרותיות. מדי שבוע היה עלי להכין דו"ח על המתרחש בתנועה הערבית בארץ ובארצות השכנות. בעבודה זו נעזרתי בעתונאי ערבי אחד, ממקורבי הוועד-הפועל הערבי הפלשתינאי, וביהודי-ספרדי בן ביירות שתפס אז משרה בבירה בעיריית נשאשיבני.¹

בכל שבוע היה עלי להביא את הדו"ח אישית אל דניאל בתל-אביב ולצורך זה הייתי משתמש אז על-הרוב במכוניתו של פרץ, חבר המפלגה, אחד מנהגי הטקסי הראשונים בבירה. פעם טעיתי ותחת להטיל מכתב פשוט לתיבת-הדואר זרקתי לתוכה את הדו"ח הסודי. הבחנתי בדבר בשבתי במכונית וקפצתי ממנה כנשודך-נחש. פרץ לא עיכב אותי. מבוהל באתי אל הדואר המרכזי, מקום שם עבד אחד משני הערבים היחידים חברי-המפלגה בירושלים. לאשרי היה תפקידו בשעה ההיא להריק את תיבת-הדואר, וכעבור שעה קלה הביא לי את הדו"ח בלא שום תקלה. אותו ערב הגיע הדו"ח לת"א באיחור-מה.

גם אניוטה מצאה עבודת כובסת אצל ד"ר האנס כהן, המומחה לענייני המזרח התיכון, שגר אז בירושלים, ואצל ד"ר ארתור רופין המנוח. אניוטה היתה גאה במעמדה הפרולטרני. אותו זמן ביקר ד"ר רופין מטעם ה"אגרו-גיננט" במושבות היהודיות בברה"מ ופגש שם את אחיה הבכור של אניוטה, אגרונום ראשי במושבות ההן. הלה ביקש, כמובן, מן האורח מארץ-ישראל למסור דרישת-שלום למשפחתו בארץ בלי לחשוש שאחותו עובדת אצל ד"ר רופין, אשר גם הוא לא ידע מי היא אניוטה. בשובו ארצה מיהר ד"ר רופין למלא את שליחותו. הוא בא לתל-אביב אל אביה של אניוטה, המנוח מנדל סורדוטוביץ', בעל המפעל להידרו-תראפיה "חמי תל-

אביב, שעמד אז על שפת־הים לא רחוק מן הקאזינו, ומנה לפניו בדייקנות "נקי" את כל אלה שאליהם נשלחו דרישות־השלום. האב, שידע על מקום עבודתה של בתו, הפנה אותו לשם. בורגני היה ומתנגד חריף לקומוניזם, אך הוא עצמו אהב את המלאכה הפיזית וכיבד אותה. הוא רגז מאד על אניוטה, ועם זאת העריך אותה בשל אומץ־רוחה. גם ד"ר רופין לא נדהם בשמעו מי הכובסת בביתו. היה זה דבר שכית בימים ההם. הוא מסר לה את דרישת־השלום בטאקט ובפשטות, ורק יחסו האדיב גם ממילא אל הכובסת הוטב עוד יותר.

ומכיון שמצבנו החמרי השתפר, התרנו לעצמנו להזמין ארוחה שלמה לכל אחד משנינו תחת המנה האחת שהיינו מחלקים בינינו עד אז. אמנם בעלת הזמון שבבית־העם בירושלים, הגברת זיידלר, אשה טובת־לב ו"אם יהודית" לאמיתה, הבחינה בדבר והיתה מעניקה לנו מנה גדולה מכפי הרגיל, אולם צעירים היינו ומסוגלים לבלוע כפליים מזה.

בימים ההם החלה ההתקרבות בין פ.ק.פ. לבין השמאל ב"גדוד העבודה" וגברה השפעת המפלגה בחוגי "השומר הצעיר", שמאז ומתמיד סיפק לה רבים מפעיליה החשובים ביותר. גם יוסף ברזלי, האישיות השניה־במעלה בפ.ק.פ. מיד לאחר דניאל אוורבוך, שעליהם עוד ניחד את הדיבור, בא מתוך התנועה הזו, שעל מיסדיה הוא נמנה. גם יעקב ק., אחד מפעיליה המרכזיים של פ.ק.פ. במחצית הראשונה של שנות ה־20, מִי־שהיה בשעתו מזכירו של אליעזר בן־יהודה וכיום בעל בית־הרושת למוצ"רים כימיים ליד פאריז — בא משורות "שומר הצעיר". כן גם זאב בירמן, אחת הדמויות הפופולאריות ביותר של פ.ק.פ. והפ'רקציה עד שנות ה־30 ומראשי דבריהן. במאמריו ובשיחו היה ברמן עוקצני ומר־נפש, אך ביחסיו האישיים היה חברי מאד, טוב־לב, מוכן תמיד לעזור לזולת. הוא לא שם לב לקטנות, נהג רישול בלבושו ובתנאי חייו, אולם מסודר היה בידיעותיו הרבות ויודע להשתמש בהן באופן אקלקטי ביותר. בירמן היה מתהלך במעיל ארוך, עומס ספרים ועתונים בכיסו ותחת בית־שחיו. ספריהם הפכדים של לנין ומארקס, של קאנט, הגל ואחרים היו מעיקים ומאריכים עוד יותר את שולי מעילו. פעם פגשתיו כשנעל אחת תחובה בכיסו והשניה בידו: הוא נמלט מהפגנה של מובטלים שפזורה עלידי שוטרם, נעל קרועה הפריעתו מעשות צעדים מהירים, והוא חלץ אותה ונתנה בכיסו: אחר־כך חלץ גם את השניה ונשאה בידו.

בירמן היה אחד הנואמים הפופולאריים ביותר של הפ'רקציה ושל המפלגה, רשמי כמעט. שמו הופיע כאחראי על הרבה מפירסומיהן ה"כשרים". הוא היה פורה מאד בנאומיו בעברית וביידיש. במוסקבה, שאליה הגיע אחרי מאסרים חוזרים־ונשנים בארץ, עבד בירמן כמרצה בקוט"ו. מילא שליחויות שונות מטעם הקומינטרן, מהן גם בארץ בראשית שנות ה־30, עד אשר נאסר וחוסל ב־1937 במוסקבה.

מנדל אלקינד וחבריו

התקרבות פ.ק.פ. אל השמאל שב"גדוד העבודה" ואל אנשי "השומר הצעיר" היתה

לה השפעת-גומלים. מתוך שהיתה משפיעה עליהם נמצאה היא עצמה מושפעת מיסוד דות אלה, שרובם-ככולם קשורים היו לרעיון הקיבוץ, מסורים לעברית ומלאי חששות וסייגים כלפי התנועה הערבית. טעמים טכסיסיים מובנים למדי דרשו מן המפלגה שינוי לשון וגישה לערכים שהיו עדיין קודש בעיני אלה שאותם ביקשה לרכוש לצדה. מפנה זה לא מצא חן בעיני הוותיקים של הפר'קציה והמפלגה, רובם יוצאי תנועת פוע'צ'שמאל, מחסידי משה-מנחם לשעבר, ש"האנטי-ציוניזם" נעשה עיסוקם החביב ביותר אחרי שנותקו מפור'מחצבתם. מצב זה הוליד חיכוכים ומריבות איך-קץ, נתן מקום ליסוד כל מיני קבוצות של אופוזיציונרים ממורמרים בתוך פ.ק.פ. והפר'אקציה, אך מצד שני חיזק אותם יסודות בקרבן שראו את משימתה העיקרית של התנועה הקומוניסטית בארץ במאבק נגד האימפריאליזם.

כאן המקום להוסיף שאנשי "גדוד העבודה" לא נטשו את רעיון הקיבוץ גם בדרתם לברה"מ. לא נודמן לי לשוחח אתם על כך לפני צאתם מן הארץ (אני הייתי אז בסוריה, מנותק מכל), אך מתוך שהכרתים קודם ידוע לי שתכליתם היתה להמשיך בחיי-קומונה גם שם ולהוכיח לכל את יתרון המשק הקולקטיבי — כמו גם את כשרו של היהודי לעבודה חקלאית ולכל עבודה קשה. היתה זאת מין ציונות-בלי-ציון, בניגוד לפ.ק.פ. שרצתה להוכיח במעשה זה, אשר אותו עודדה כמיטב יכולתה, את "פשיטת-הרגל של הציונות", כשמה של החוברת שפורסמה בימים ההם, ואת צדקת התיזה אשר לפיה לא ייתכן מעברם של המוני היהודים לחיים פרודוקטיביים אלא במשטר סוציאליסטי.

נסיונם של אנשי ה"גדוד" שעקרו לארץ הסוציאליזם הוכיח את ההפך. אמנם עלה בידיהם להקים משק מצטיין, לפי קני-המידה של הפיגור והעזובה בחקלאות הסובייטית בסוף שנות ה-20 ובתחילת שנות ה-30, אך לא יכלו לשמור על ייחודה היהודי של הקומונה "ויה נובה" והם נפלו קרבן לשנאת שכניהם וחבריהם-לקולחוז שבא במקום הקומונה ונשא את השם — מה-גדולה האירוניה! — "דרוו'בה נארודוב" (אחוות עמים).

שירקה גורשמן נתנה תיאור נוקב של טרגדיה זו בסיפור קצר וקורע-לב על "קומונקה" (הקומונר החביב) — כינוי-חיבה לכל בוגיה של "ויה נובה" בקרים — המת מרעב ומשחפת, ממאמץ בלי-שוער, אגב אידיליה רומנטית המזכירה את ימי ה"גדוד" בארץ.³ הצלחתם של אנשי ה"גדוד" העלתה עליהם את קנאתם וחמתם של השכנים והשלטונות. הללו דרשו להפוך את המשק היהודי למופת לקולחוז אינטרנאציונליסטי והכניסו לתוכו ערב-רב של טאטארים, אוקראינים ואחרים. חלום הציונות-בלי-ציון נופץ באכזריות, תוך כדי השמצות והאשמות בלאומנות ובציונות. רובם של מיסדי "ויה נובה" עזבו והתפוררו לכל עבר. אחדים נותר בחיים (רוחקה), אך רוב-רובם נספו בטיהורים, בתוכם גם מנדל אליקינד, הוא מנהיגם וראשם. אלה שנותרו במקום, ב"ויה נובה", נקטלו בידי הגרמנים, בעזרת שכניהם וחבריהם למשק האינטרנאציונליסטי.

"היה זה החורף הראשון, הקשה על אדמת קרים", מתארת שירקה גורשמן את ימיה

הראשונים של הקומונה. "קמח-שעורה מלא קוצים — היה, אך לא היה במה לאפותו. חומר-ההסקה שצברו היה קודש לבית הילדים, שהתהלכו בשפתיים כחולות וידיהם הקטנות אדומות מקור. לחם היו אופים רק פעמיים בשבוע. בשאר הימים היו אוכלים 'תערובת' — קמח מהול במים].

"אחד בעמידה ואחד בישיבה היו לוגמים דומם את התבשיל האפור כאשר נשמע לפתע קולו של 'קומונקה': 'אל תטבלו את חטמיכם במרק-הזהב. עוד יהיה טוב. בעוד שנה נבלע אטריות מחיטה לבנה...' (ש, ע' 79).

"קומונקה' לוקח פרוסת לחם לשפרה'לע [אהובתו]. הוא מעלה אותה לאור הנר, מנסה להוציא את הקוצים, אך החשיכה גדולה והוא מוכרח לוותר על כך. הוא שם את הלחם תחת מעילו ואוחז בידית הדלת כשזו נפתחת ומנדל אלקינד, יו"ר הקומונה, נכנס למטבח. הוא נשאר עומד ומסתכל סביבו, מעביר ידיו על שערותיו הפרועות... עומד על רגליו הנתונות בנעליים מכופתרות, שתיהן ימניות, שנרכשו בזול בשוק-הפשפשים של נבפאטוריה. נחמ'קה מגישה לו את המרק האפור בספל. אלקינד אינו נוגע בו. הוא נוטל פרוסת לחם ששר'קה מושיטה לו וחומק בחשאי כלעומת שבא.

"במטבח הושלך הס. פתאום מתפרצת נחמ'קה:

"הבה ונגיש הצעה לוועד הקומונה שיקנו נעליים הגונות לאלקינד. היכן נשמע דבר הזה, שיו"ר אשר ראשו מלא תכניות למאה שנה יתהלך כאיזה נסיך טאטארי שנתיתם בעקבות המהפכה?!"

והנה תיאור סופו של "קומונקה" האופטימיסט, המאמין:

"...בפינה ליד החלון של חדר-השינה המשותף של הקומונרים הועמדו שתי מיטות. על אחת מהן שוכב קומונקה. על השניה מתישבים חבריו הבאים אצלו מבוקר עד ערב כלי-אימת שיש להם רגע פנוי. שפרה באה אליו כשכולם יוצאים משם. היא מתישבת על מיטתו של 'קומונקה' ומביטה בו בלי אומר. גם הוא אינו מדבר ומרבה להשתעל... פתאום הוא מתרגש: 'כיתבו, כיתבו אל הורייכם! את שלי קטלו הפטלירובצים.'⁴ נעתקו משרשינו. זה לא טוב, לא טוב... (ע"ע 85/6). הדגשה שלי — ג.ל.)

'קומונקה' מת, אך הקומונה הצליחה להיחלץ ממצוקתה. שירקה כותבת:

"...תרנגולות לבנות מתהלכות ומקרקרות, מתלכדות ומתפזרות כחרציות סביב משק הלול. התרנגולים ממלאים את הערבה בצריחות מחרישות-אזניים. עגלות רצות-אצות משוקת-המים בונביהן המורמים... הצאן רועות ליד אמותיהם, לועסות עשב בנחת... הגן מלא ערוגות טובלות בירק. חייקה גרינברג שולחת יום-יום מכונית-משא עמוסה ירקות לסאקי... הקומונרקות מתהדרות בחולצות צחורות ובשמלות של אטלס שחור..."

ויה-נובה מתמלאת חיים חדשים. הרומנטיקה, שלא חדלה גם בימי הרעב והכפור, פורחת:

"...השמש שוקעת. מחשיך היום. בקרים הלילה יורד מהר. אל מגדל המגורה, הנישא אל השמיים הזרועים כוכבים, נמשכים זוגות חבוקים... במגדל הרבה גווני טרות. כמו קנים, ובכל אחת מהן נאהבים מתלחשים".

סיפורה המזועזע של שירקה גורשמן אינו חסר תמונות של "ריאליזם סוציאליסטי", כמנהג הספרות הסובייטית. אין היא מתארת את הפיכתה של הקומונה היהודית לקולחון בינלאומי ואת אשר עבר על הקומונרים מני אז. אחרי מלחמת-העולם השנייה היא באה לביקור שם. שירקה פוגשת את יאשה (יענקל) גראנפלד, חבר הקולחון שבא על מקומה של הקומונה, שהיו"ר מעיד עליו ש"הוא עושה מלאכה של שנים". יענקל מספר לשירקה איך נלחם בחזית, נפצע שלש פעמים, נפל בידי הגרמנים ונחלץ מהם — אגב, בעזרת שומרו הגרמני.

"אחות אחת מבית-החולים אשר בו שכבתי חדשיים", מספר יענקל, "כתבה בשמי מכתבים אל הקולחון ואל תחנות-פינוי שונות כדי למצוא את בני משפחתי. ...כשיצאתי מבית-החולים רצתי כמשוגע ממכונית למכונית ומקרן למשנהו. כשהגעתי ליבפאטוריה הבינותי את רוע המצב. בבואי לקולחון מצאתי שם רק משפחה יהודית אחת... כבר למחרת בואי הובילה אותי סבתא של המשפחה — ברזובסקי — לאותו מקום שבו נקברו נשינו וילדינו מן הקומונה 'זיה-נובה', שהפכה קולחון 'דרוז'בה נארדוב'. מיסדי הקומונה היו אנשים נפלאים... קראנו להם קומונרים. אף אחד מהם לא נשאר בחיים. פעם נכנסה אל בית ברזובסקי אחת מוותיקות הקולחון. מארפ'ה פ'דורץ, וסיפרה לנו כי חברי-הקולחון קאפיושין הוא שהלך אל הגסטאפו ומסר להם שב'דרוז'בה נארדוב' נמצאות יהודיות עם ילדיהן. היא סיפרה איך צעק בני יוליק על פי הבור: 'אל תירו בנו, הרי אנו אנשים כאחרים!' ... איך רצה חנה אשתי בשדה... התחלתי לצעוק: 'צאי מכאן, מארפ'ה, סורי מעל פני!...' לא ידעתי מדוע; וכי מה היה לי כנגדה?... עד היום אינני יכול להבין את הדבר. אני יוצא מדעתי: איך קרה הדבר שקאפיושין, חבר הקולחון כמוני, שיחד אתו עבדתי באותה בריגדה, מיהר להודיע לפ'אשיסטים שישחטו את נשינו ואת ילדינו?..."

ושירקה מוסיפה לטרגדיה איומה זו של משפחת יענקל, ושל הקומונרים יוצאי "גדוד-העבודה", של הקומונה שהפכה קולחון "אחוות-העמים" ונעשתה לקברם, מעשה מזועזע באב ובנו, אחד מיצאי ה"גדוד" שנשאר בחיים, הבאים מרחוק מדי שנה בשנה באותו יום להשתטח על קברי-האחים של קדושי "זיה נובה".

"שניהם גבהי-קומה, בעלי עיניים שחורות וארשת-פנים אמיצה, רצינית, מעמיקת-מחשבה. בדרך הערבה (סטאפ) צועדים הם בלי להשגיח באנשים... הם נכנסים לקולחון, ביתם לשעבר, ומתישבים במקום בו היתה פעם באר. האב מוציא מילקוטו שתי עגבניות, נותן אחת לבנו ואוכל את השניה... בידי הארוכות והמוצקות הוא מלטף את האדמה סביב הבאר שאותה כרה פעם... השמש מכסה על מבטו. שניהם יושבים דוממים, בראש מורכן, ללא הגה, ללא אנחה. יושבים שעה קלה וחוזרים בדרך הערבה אל תחנת-הרכבת. המרוחקת מהלך שעתיים מהקולחון. השמש זורחת באותו

אור ממש שאותו הפיצה אותה שנה ואותו יום שבם נזרקו הקולחוזניקות היהודיות עם ילדיהן לבאָר..."

...רבות מאותן חברות ה"גדוד" הכרתי אישית. את מנדל אלקינד פגשתי פעמיים או שלש אצל דניאל. לא התערבתי בשיחותיהם, שהתנהלו בסודי־סודות — הייתי מסתלק או יוצא לחדר אחר — אך ידוע ידעתי מה־גדולה היתה השפעתו של אלקינד ב"גדוד". גם יריביו התיחסו אליו בכבוד רב בעיצומו של הוויכוח החרוף שהתנהל ב"גדוד" לפני הפילוג. הוא היה כוח ארגוני ומשקי עצום, איש כביר מעוף ויוזמה, שחי את חייו בעוני ובצניעות רבה. אלקינד חיפש כר נרחב לכשרונותיו הגדולים, רקע פורה למרצם של חבריו, חברי ה"גדוד". בשנים האחרונות לחייו נדחק לעבודה טכנית אפורה במשרדי העתון "עמעס" (אמת), בטאון הֶבְסְקִיָּה, שנפשו ונפש רבים מחבריו סלדה ממנו בעזבם את ארץ־ישראל. דבר זה לא מנע את הגורל מפרוך אותם ואת אנשי היבסקציה יחד עם הקרבנות של תהפוכות המהפכה והיחס הסובייטי לשאלה היהודית, ואנשי הֶבְסְקִיָּה ומתנגדיהם שתו מאותה כוס־תרעלה. בשנת 1937 נאסרו עורכי "עמעס" ועובדיו, בתוכם גם מנדל אלקינד, שנעלם כרבים אחרים. פרשת "ויה נובה" נסתיימה, לגביו ולגבי חבריו, ב"וויה דל־ורוזה" בצורות שונות, כולן אכזריות. בדיוק 20 לאחר שעזבו מנדל אלקינד וחבריו את הארץ קם בתוכה אותו רקע לפעילותם שעליו חלמו.

כאן המקום להעלות גם את זכרו של ירחמיאל לוקאצ'ר, איש ה"הגנה", בוגר ה"הרצליה" וחבר משק כפ־רגלעדי. ה"הגנה" תלתה בו תקוות רבות, איפשרה לו להשתלם בשפה הערבית ושלחתו ללמוד באקדמייה צבאית בברלין. לוקאצ'ר רכש ידיעות צבאיות נרחבות וספג אל קרבו "שמאליות" מן האווירה שהיתה שוררת בבירת גרמניה בשנות ה־20. בשוּבו ארצה נמנה על אלה שחלמו על המרת הברית עם אנגליה בברית עם ברה"מ למען הפיכה סוציאליט במזרח התיכון. בפ.ק.פ. מילא תפקידים מיוחדים שהיו ידועים רק לו, לדניאל וליוסף. בחור יפה היה, תמיר, בעל גיזרה דקה, פנים כהים ועיניים לוהטות. היה קונספיראטיבי ביותר: הקונספיראציה היתה טבועה בדמו.

לוקאצ'ר חזר לרוסיה ב־1932 ונעלם. אמרו שהיה גנרל בצבא הרפובליקאי בספרד, או קולונל בצבא האדום במלחמת־העולם השנייה. למעשה לא ראהו איש בתפקידים אלה. העובדה היא שיוסף ברזלי פגש אותו שבור ורצוף במחנה גְרִילְסְק, אחרי משפט אכזרי בו נאלץ לוקאצ'ר ל"הודות" כי דניאל שלח אותו לשרת ב"הגנה" ואצל האנגלים. הבחור החסון התכופף והזדקן עד שאי־אפשר היה להכירו. הוא חלם להתישב על הגבול התורכי אחרי שיחרורו. אולי תיכנן לעבור לא"י? לוקאצ'ר שלט היטב בשפה התורכית. מזלו שיחק לו והוא אמנם שוחרר ב־1941, אך לא ידוע מה היה לתכניותיו.

מועדוני ה"איחוד"

ההיסטוריה של התנועה הקומוניסטית רצופה מאבק למען איחוד תוך פילוג וקריעת

חלקים מן ה"מתאחדים". קריאה מתמדת לאחדות יחד עם השמצות וגידופים כלפי המוזמנים להיות בני־ברית, בייחוד כלפי מנהיגיהם. היה זה לא רק צעד טכסיסי אלא גם ביטוי להכרה הכמוסה — שאסור היה לא רק להביעה אלא אף להגות בה — באזלת־כוחו של המחנה הקומוניסטי לחולל את המהפכה הסוציאלית ואף להתגונן מפני הפאשיזם בלי עזרתם של הפועלים הסוציאלי־דמוקרטים, כל שפן — כנגדם. עם זאת הכרח היה להוציא את התנועה הקומוניסטית מן הפיתיתיות והבידוד שבהן שקעה. בארצות מסוימות היה הדבר הכרחי גם כדי להגן על המפלגה מפני רדיפות. ארץ־ישראל של אז נמנתה על הארצות האלו. המאבק המילולי אך החריף נגד "כיבוש האדמה", "כיבוש העבודה", "בנין הארץ" וכד', יחד עם ההתקפות המרות על הציונות כעל "סוכנות האימפריאליזם האנגלי", עוררו על המפלגה את זעם הישוב העברי, בעוד אשר ברחוב הערבי, מקום שם יכלו סיסמותיה למצוא הדין, לא זכתה כלל לדריסת־רגל רצינית. השלטון האנגלי ניצל את המצב וקם לרדוף את הקומוניסטים וחברי הפירקציה באף ובחימה.

כדי לצאת מן הבידוד, להתגבר על רגשי השאט והכוז שאפפוהו, וכן כדי להתגונן מפני הרדיפות שהלמו בה קשה, נקטה המפלגה אמצעי בדוק ומנוסה ויומה תנועת "איחוד". עליית השמאל ב"גדוד העבודה" וב"השומר הצעיר" זימנה לה את שעת־הכושר. בקרב חוגים שמאלנים אלה נמצאו האנשים המתאימים להקמת הגשר בין פ.ק.פ. והפירקציה לבין תנועת־הפועלים שממנה הורחקו. היו אלו פנים חדשות, אנשים שלא נודעו כאוהדי המפלגה ואף כאלה שנחשבו מתנגדיה בשאלות רבות, ובצדק. עליהם הוטל התפקיד לרשת בהסתדרות את מקומה של הפירקציה שגורשה מתוכה, ולשמש מסגרת ארגונית לכל אלה שעזבו את הציונות ונתפסו להלכ־רוח רדיקליים והיו מוכנים להצטרף לתנועה הקומוניסטית בכל ארץ אחרת — אך לא לפ.ק.פ.

בתל־אביב ובחיפה נוסדו או מועדוני "איחוד", שפתחו בפעולה נמרצת. בראש המועדון בתל־אביב, וכן בראש התנועה בארץ כולה, ניצב לייבה טרפר, אדם בעל פנים שקטים, דיבור רך ושליו, משכנע, מתון, הנוהג בהשפל, בטעם ובהגיון. אי־שיותו התאימה ביותר לתפקיד שהטילה עליו פ.ק.פ. מי יכול היה לשער שאיש בעל מזג שכזה יהיה ברבות הימים מנהיגה של אחת הזרועות החשובות ביותר של הריגול הסובייטי האנטי־נאצי בצרפת בזמן מלחמת־העולם השנייה? עובדה היא שלייבה נתפס בעבודה זו על־ידי הגסטאפו בפאריז. אם לא חוסל מיד כדרך שחוסלו חבריו, מהם כמה קומוניסטים מארץ־ישראל, הרי זה משום שבאותו זמן — 1944 — היו כידוע בגסטאפו חוגים שרצו במשא־ומתן על שלום נפרד עם ברה"מ, לעומת חוגים אחרים, חשובים יותר, שתיכננו שלום נפרד עם מעצמות המערב. חוגים "פרו־סובייטיים" אלה בקרב הגסטאפו בפאריז רצו להשתמש בלייבה כדי לבוא במגע עם השלטונות המתאימים במוסקבה. כדי להוכיח שכוונתם רצינית ביותר, לא חיסלו את לייבה ולא שמו אותו בבית־סוהר אלא שיפנו אותו באחד מבתי־המלון של שאנז־אליזה, תחת פיקוח סמוי למדי. לייבה ניצל את ההזדמנות, ברח והסתתר באחת הדירות הקונספיראטיביות שהיו ידועות לו, עד שעלה בידיו

לעבור לברה"מ. במוסקבה נאסר לייבה, ישב שנים רבות בבית-סוהר בבידוד גמור, ושוחרר אחרי מות סטאלין. כיום משמש לייבה מזכיר ה"קולטור-פארבאנד" היהודי בוורשה. בעזבו את ארץ-ישראל הגיע לייבה לפאריז בתחילת שנות ה-30 ושם היה אחד ממנהיגיה הפופולאריים ביותר של "הסקציה היהודית".

בראש מועדון "איחוד" בחיפה עמד אלנבוגן, "אסיר ציון" שגורש ארצה מברה"מ; עזר על-ידו אחד מאנשי "השומר הצעיר", פ"ישמן. אלנבוגן היה אחר-כך בין המגורשים בכיוון ההפוך — מן הארץ לברה"מ. שם עבד כרואה-חשבון של טרוסט-הטקסטיל ונעלם באחד ממשפטי המעילות והחבלה.

מבחינה אידיאולוגית דגל ה"איחוד", בדומה לפרקציה, ב"הפרדת הפיונקציות" בתוך ההסתדרות ובקו מעמדי מהפכני. אך, להבדיל מן הפרקציה, היתה גישתו אל הקיבוץ ואל השפה העברית חיובית. יחסו אל התנועה הערבית היה מלא הסתייגויות אך שונה בפי דובריו, לפי מידת קירבתם לפ.ק.פ. המפלגה לא זו בלבד שלא לחצה עליהם אלא שהיא עצמה מצאה ענין בהדגשת ההבדל בינה לבין ה"איחוד". זכורה לי ועידה אחת של ה"איחוד", שהתקיימה בתל-אביב במועדון שלו ברחוב פינסקר. עלי הוטל להופיע בה כ"אופוננט" מטעם הפרקציה. חרף כל מאמצי לא עלה בידי להשמיע טענות של ממש נגד ה"איחוד". חברי מן המפלגה שנכחו במקום, בייחוד אלה שהתייחסו בספקנות רבה אל ה"ציוניסטלאך" מה"גדוד" ומ"השומר הצעיר". הביטו עלי בזעם. עלי הודות כי הוויכוח נכשל כשלון חרוץ, כי גם הטענות של לייבה על דברי רופסות היו בהכרח.

כי זאת יש לומר: בתקופה הנדונה נטשה המפלגה את שלילתן המוחלטת של הקבור צה ושל השפה העברית, הן תחת לחץ היסודות השמאליים שהיו ה"פריפריה" העיקרית לפעולתה הן תחת לחץ הלכיהרוח העוינים בקרב ה"ישוב". הקבוצה עדיין היתה בעיניה "סוציאליזם של דלות", מכשיר לניצול הפועלים למען כיבוש הקרקע מידי הפילאחים והכשרתו למשק נושאררווחים שסופו, לפי הפרוגנוזה של פ.ק.פ., לעבור לידי הבורגנות משעה שיהיה נושאררווחים. פ.ק.פ. גם הוסיפה לשלול את האפשרות של בנין הסוציאליזם בלי תפיסת השלטון על-ידי הפועלים, בלי דיקטטורה פרולטרית. אולם נואמיה ומרציה היו מתירים לעצמם לומר מלה בשבח הקבוצה — שאיפה נעלה, אם גם אוטופית, לחיי-עבודה משותפים, ללא קנין פרטי ורדיפה אחר רווחים פרטיים — וכן גם בשבחם של חברי-הקיבוץ, שאידיאליסטים הם אמנם, אבל גם אוטופיסטים שאין להם תקנה.

השפה העברית גם היא חדלה אז מהיות בפי רבים מדוברי פ.ק.פ. מכשיר בידי ה"בורגנות הציונית", המתבוללת, המתנכרת לשפת העם וסוגרת לפניו את הדרך להשכלה ולתרבות. השפה בדרך-כלל, והעברית במקרה זה, הפכו להם אמצעי טכני המשמש להבנה בין איש לרעהו. הנאומים, ההרצאות והפירסומים בעברית נשתגרו אז בפעולותיה של פ.ק.פ.; שוב נזהרו חברי המפלגה והפרקציה שלא להתעקש ולדבר יהודית דווקא באסיפות פומביות. העבודה בקרב הנוער, וכן גם במועדוני ה"איחוד", התנהלה ממילא בעברית.

“עזרה אדומה”

זרוע אחרת לשבירת הבידוד סביב פ.ק.פ. היתה “העזרה האדומה”. ארגון זה היה סניף למופר (בראשיתיות, ברוסית: “הסתדרות בינלאומית של עזרה למהפכנים”), והוא אימץ לו את שמו הקצר ברוסית “קראסנאיה פומושץ”. המאסרים והגירושים שרבו והלכו הולידו צורך דחוף בעזרה ממין זה, אך עיקר מטרתה של המפלגה היתה להיעזר בה כדי לצאת מן המיצר, לשבור את חומת השנאה שסביבה ולעורר אהדה — אם לא לרעיונותיה הרי לפחות לנרדפיה. ואמנם היתה “העזרה האדומה” מכשיר יעיל ביותר למטרה זו. לי ניתנה האפשרות לעמוד על כך מקרוב ובדרך המעשה.

משום־מה הוטל עלי להיות מארגנה ומזכירה של תנועת “העזרה האדומה”; אולי משום שבמפלגה קראו לי “אינטליגנט”, לא בזכות אינטליגנטיות דווקא אלא משום שבבואי לפ.ק.פ. הייתי לובש חליפת קטיפה, כדרך האינטליגנטים אז. מכל־מקום הועמדתי בראש “העזרה האדומה” וזכיתי להצלחות בתפקיד זה, ושוב — לא בגלל אינטליגנטיות דווקא. פשוט, הלב החם, הנענה לקריאה של עזרה לנרדפים, והמסורת הליברלית בחוגי האינטליגנציה, התקוממו על רדיפות בגלל אידיאליים, ויהיו אשר יהיו. אין תימה שפעולת “העזרה האדומה” מצאה הד גם בחוגים ציוניים אנטי־קומוניסטיים, ואין צריך לומר — בקרב אלה שנתפסו לרדיקליות.

אנו הרבינו להוציא עלונים וכתובים, המתארים את המאסרים ואת המשטר האכזרי בבתי־הסוהר ואת היחס הרע לאסירים הקומוניסטים, אספנו חתימות נגד הטרור וערכנו אסיפות־מחאה. הוצאנו גם שתי חוברות. באחת, “תחת העול”, קיבצנו את סיפוריהם של האסירים עצמם שעברו את בתי־הכלא בירושלים, ביפו ובמבצר־עכו. בשניה, “משפטים, שופטים ושפטים”, נותחו המשפטים העיקריים שנהלו אז נגד הקומוניסטים בארץ. המשטרה החרימה את החוברות טרם צאתן מבית־הדפוס. רצינו להערים עליה, ובעזרת “העזרה האדומה” בברלין הדפסנו שם את החוברות, אך המשטרה החרימה חלק גדול מהן בהגיען ארצה. התחכמנו לה בכל־זאת על־ידי כך ששלחנו לברלין מספר גדול של כתבות פרטיות והחוברות הגיעו אל חלק מהן. בפעולת “העזרה האדומה” הצטיינו בעיקר נוטה גלמן וצפורה באַבס־קאיה. גלמן, שהיה מוותיקי המפלגה, טיפל באסירים כל הזמן. המשטרה הכירה בו והיתה מודיעה לו על האסירים, מעבירה אליו את בקשותיהם ומוסרת לו על המשפטים, כדי שיעמיד עורך־דין לנאשמים. לבסוף גורש גם הוא מן הארץ, חזר לברה־מ, ארץ־מוצאו, ושם נספה באחד הטיהורים.

צפורה באיבסקאיה היתה אשתו של קצין־הים הרוסי, הקפיטן גליאב אלקסיביץ', באיבסקי, נוצרי שנתפס לציונות בהיותו עם החלוצים בקרים, בא לארץ יחד אתם, המיר את שמו לאריה באיבסקי והתמסר להכשרת ימאים יהודים. שיפור מופלג היה, אך טוב־לב. סבל ורעב בארץ, עשה בכל מיני עבודות, החל בסלילת כבישים עם פלוגות “גדוד העבודה” ופלה בעבודות־חשמל אצל פנחס רוטנברג. כרגעים המועטים שבהם לא היה שתיי, ואפילו בהיותו בגילופים, תיכנן הקצין הרוסי החלוץ הקמת

כפר־דייגים עברי על שפת הכנרת, בנין נמל עמוק־מים בשפך הירקון ובאשקלון. הוא זכה עוד להיות רב־חובלה של אחת הספינות העבריות הראשונות שעסקו בהצלה בזמן מלחמת־העולם השניה, ומת מהצטננות בביה"ח "הדסה" בירושלים ב־1942. צפורה חזרה לקרים מולדתה, ושם נעלמו עקבותיה. המאסרים, שרבו והלכו בימים ההם, הגירושים, שתכפו והלכו, והדי המאבקים בבתי־הכלא על יחס אנושי, עזרו הרבה להצלחות "העזרה האדומה". ה"ישוב" כולו היה מאוחד נגד היחס האכזרי לאסירים פוליטיים, ובייחוד נגד גירושי יהודים מן הארץ. זכור לי ביקור אחד אצל דוד בן־גוריון, מזכיר הוועד־הפועל של הסתדרות־העובדים בזמן ההוא, בענין גירוש אחד. הוא נעץ בי את מבטו, וכדרכו הלם בדבריו: "נילחם בפרקציה עד־חרמה, אך נתנגד בכל תוקף לגירושי יהודים מן הארץ, אפילו הם פושעים". בן־גוריון דחה את הצעתי שההסתדרות תערוך אסיפות־מחאה פומביות נגד הגירושים ונגד היחס האכזרי לאסירים הפוליטיים. "אנו יודעים מה לעשות ואין לנו צורך בעצותיכם", ענה. "נעשה מה שנמצא לנחוץ".

מאניה וילבושביץ' ופרופ' שור

בתוקף תפקידי כמזכיר "העזרה האדומה" הייתי נפגש עם אישים שונים מן הליברליים בקרב ה"ישוב". ד"ר מאגנס המנוח היה מקבל אותי במשרדו על הרה־צופים, באוניברסיטה, היה שומע את דברי בקשב רב ובשקט אנגלו־סקסי מובהק, גובל באדישות. מפי אחרים, בעיקר מפי מאניה וילבושביץ'־שוחט המנוחה, שהכניסתי אצלו, נודע לנו שהדברים נגעו מאד אל לבו ושהוא השתדל רבות, בעיקר אצל המזכיר־למשפטים של ממשלת־המנדט, ידידו פרופ' נורמן בנטוויץ', למען שיפור פני הדברים.

מאניה עצמה התרגשה ונרגזה ביותר לשמע הרדיפות והיחס אל האסירים. אך יותר משהייתי אני מספר לה היתה היא שופכת לפני את מרי־שיחה על ה"האשמות הטפלות" ו"ההשמצות הבזויות" שניתכו עליה מפי הקומוניסטים בגלל ה"זובאטוב־שצ'ינה", חטא־נעוריה⁵. היא הכחישה נמרצות כל הסכם וברית בינה לבין זובאטוב. "אינני פוחדת ואף פעם לא פחדתי מבית־כלא ומסביביר", היתה טוענת בלהט ובכאב, "ומעולם לא האמנתי לדברי זובאטוב, אבל היה רגע בחיי, שבתמימות־נעורים ובתום־לב חשבתי שכדאי לנצל את הליגליות המוצעת עליידי ראש המשטרה החשאית הצארית ולארגן את פועלי רוסיה. האמנתי שפעולה 'פרופיסיונלית', גם אם היא מוגבלת בהגנה על האינטרסים הכלכליים של הפועלים, עשויה לקדם את הסוציאליזם, במצב שהיה קיים אז ברוסיה".

משוכנע הייתי שאמת בדבריה, אך לעזור לה לא יכולתי. ידעתי שגם מזכיר ה"בסקציה" או במוסקבה, צ'מרסקי, השתייך בזמנו לאותה קבוצה קטנה של מהפכנים שסרחה ב"זובאטוב־שצ'ינה". לא ראיתי דופי בפנייה מצד פ.פ. אל המוסדות המתאימים בברה"מ (או עוד מותר היה הדבר), אולם גם מאניה ידעה כמוני שהדבר קשור בהכרת גגיאה, והיא לא היתה מוכנה כל־עיקר להכות על חטא (דבר שלא

הציל, אגב, את צ'מרסקי לעת־זעם. כאשר ניחתה חרב הטיהורים, זכרו לו את עוון ה"זובאטובשצ'ינה", שכמו נמחל לו בשעתו).

פרופ' דוד שור המנוח היה סובל ממש מסבלות האסירים בבתי־הכלא. "גולובצ'יק, גולובצ'יק" (חביב, חביב), היה חוזר ושונה בקולו הרך, העדין כמוזיקה, בשמעו את דברי; והיתה בכך ממש השתתפות פיזית בכאבם של הסובלים. התפלאתי שיחד עם זה לא שמעתי ממנו מלה של מרירות או מחאה נגד הנוגשים. ברבות הימים למדתי לדעת שבלבו של האיש הטוב הזה, היחיד־במינו, פשוט לא היה מקום לשנאה כלשהי. אם אמנם היה אי־פעם יצור־אנוש המצוין באותן תכונות של רחמנות וסלחנות גמורה, שהמיתולוגיה הנוצרית מיחסתן לישוע ולקדושי הכנסיה, הרי פרופ' דוד שור היה היצור הזה. במוסקבה עזר ל"אסירי ציון", ובארץ — לאסירים הקומוניסטים.

לימים פגשתי על סיפון האניה "תיאופיל גוטייה", שהסיעה אותי, בדרכי מבריה"מ, ממארכסי לחיפה בדרך ביירות. היה זה בנובמבר 1928. נסעתי, כמובן, בעילום־שם, בדרכון צ'כוסלובקי של אחד שנולד ברוסיה וגר בשווייץ. היה לי שפם דק ולבוש הייתי בגדי דגדי ומגבעת־קש לראשי, כמנהג הימים ההם. מטעמים קונספיראטיביים היה עלי לרדת בביירות ומשם לעבור את הגבול בחשאי. רציתי לנצל את ההזדמנות ולמסור את הידיעה על בואי לאניוטה, שנמצאה אותו זמן בבית הוריה. פרופ' שור לא הכירני, כמובן, אולם כאשר אך הצגתי עצמי לפניו העתיר עלי חיבה רבה ודאגה כנה לבטחוני. "גולובצ'יק, גולובצ'יק", טען בהתרגשות, "אנא היה זהיר, היה זהיר".

את בקשתי מילא פרופ' שור בדייקנות רבה. אך הגיע לתל־אביב מיד מיהר אל "חמי תל־אביב" ומסר בסודי־סודות לאביה של אניוטה את דבר בואי. כשבאתי יומיים אחר־כך לחיפה כבר ידעה אניוטה את הדבר. אולם כשדפקתי בערב על דלת סניף המפעל ההידרו־תירפי בחיפה, בשטח הנמל, מצאתיה נרגשת מאד, שלא כדרכה. סמל המשטרה הממונה על רדיפת הקומוניסטים בחיפה, קליימן, ישב אותו רגע בקפה, בדיוק מול דלת המפעל. אינני סבור שהבחין בבואי. אגב, הוא גם לא הכיר אותי, אולם למחרת בבוקר ערך שוטר לבוש אורחית ביקור קפדני בבית־המלון שבו לנתי. ראיתיו מביט בי כוונה עזה. ישבתי בנחת וסעדתי את לבי. אותו יום העבירני המנגנון הקונספיראטיבי לבית פרטי על הר־הכרמל, ב"אחוחה". היה זה אחד הבתים היחידים בשטח השומם אז, לא רחוק מבית־ההבראה על־שם בורוכוב. מה־גדול היה תמהוני (ופחדני...) כשלמחרת, בטיילי על הכביש השומם, נתקלתי בקליימן רכוב על אופניים. היה זה פחד־שווא. הוא לא שעה אלי וכנראה גם לא ידע על בואי.

בתפקידי כלול היה גם מגע עם עורכי־דין להגנה על האסירים ועל המגורשים. כך נפגשתי עם חבר הוועד־הפועל הערבי, עורך־הדין הידוע עוני עבד אל־האדי. אתו נהלתי משא־ומתן על ליגליזציה של "העזרה האדומה". הוא היה מוכן לקבל עליו את המשמיה — תמורת תשלום הגון, כמובן — ואנו מוכנים היינו לשלשלו לידיו בחפץ־לב. אלא שעיקר כוונתנו בפנייתנו אל העסקן הערבי הידוע היתה לשתף,

ולשתף בעזרתו גם אישים ערביים אחרים, בהקמת ארגון ליגלי להגנה על אסירים פוליטיים, גם לא קומוניסטים. בימים ההם היו מאסרים גם בשורות הלאומנים הערבים בארץ, אבל בעיקר הסתמכנו על האסירים הפוליטיים הרבים בסוריה וקיוונו לשכנע את עבד אל-האדי בצורך בשיתוף-פעולה יהודי-ערבי להגנה על האסירים הפוליטיים. היו לנו די חתימות של אישים יהודיים ידועים, וביקשנו את העסקן הערבי שיאסוף גם מספר חתימות של אישים ערביים, או שלפחות יתן לנו את חתימתו. עוני עבד אל-האדי הבין את התחבולה, ולא רצה לעזור.

לצרכי ההגנה על האסירים והנשפטים היינו נוהגים לפנות בעיקר אל עוה"ד הירושלמי פרידנברג. הוא היה ליברל גדול והעניינים היו נוגעים אל לבו. אנטי-קומוניסט היה, אך עו"ד ישר ונאמן. חירש היה, והדבר הפריע להצלחתו במקצועו. אף כי השופטים התיחסו אליו בכבוד מרובה. בתל-אביב היינו פונים לעזרה במקרים חשובים אל עו"ד דונקלבלום וגם אל עו"ד אבוקריוס בירושלים. פעם אף פנינו אל משרד העו"ד החשובים ביותר אז בבירה, הארי סקר את הורביץ. היה זה כשיוסף ברזלי (ברגר) נתקע על סיפונה של אניה איטלקית, בשוכו מאיוו שליחות בחו"ל; שלטונות המנדט מצאו שעת-כושר להיפטר ממנו בלי להזדקק לצו-גירוש ולא הניחו לו לרדת. שלושה חדשים שט לו יוסף חנם בין נמלי הים התיכון עד שהעו"ד הנ"ל אילצו את השלטונות להרשות לו לרדת, באיום של פנייה אל מועצת-הכתר בלונדון. טענתם היתה שאם פשע האיש יכול השלטון לאסרו ברדתו מן האניה, לשפטו ולכלוא אותו באחד מבתי-הסוהר, אך לא באניה זרה וללא משפט. יוסף הורשה לרדת והמשיך בפעילותו במפלגה עוד שש שנים, ועל השפות הרבות שהיו שגורות בפיו נוספה עוד אחת — האיטלקית, שאותה למד מפי המלחים בימי נודו ביים. באותו זמן גם נולד לו בן, הוא יאשה התופס מקום חשוב ב"דפי חיים" של אסתר פלדמן, רעייתו. אסתר, שהיתה בחדשי הרייונה האחרונים, הזדעזעה לשמע הידיעה שהשלטונות אינם מניחים לבעלה לרדת לחוף; חבלי-לידה אחווה, והיא הוסעה מן הנמל אל ביה"ח שם ילדה בטרם-מועד.

ש ב י ת ת ה ר ע ב כ כ ל א י ר ו ש ל י מ

תנופה גדולה לפעולת "העזרה האדומה" ולהצלחותיה ניתנה על-ידי שביתת-הרעב בת תשעה הימים, שפרצה בכלא ירושלים ב-1927. מזלי גרם שאהיה בין השובתים. השביתה פרצה בגלל הלקאת אחד האסירים, פנחס ז., החי כיום אתנו בתל-אביב, אחרי הרבה שנות נדודים בפולין ובצרפת. היינו 12 אסירים קומוניסטיים וכמה אסירים מדיניים ערבים. שמונה מהשנים-עשר היו בתא אחד והשאר פוזרים בתאי הפושעים הפליליים. כשנדוד לנו על המלקות הקימונו רעש כזה שנשמע היה באגף הכלא-לנשים וגם בחוץ. הנהלת בית-הכלא הניחה לנו לצעוק לאחר כמה מכות נמרצות במקלות הסוהרים ובמגלביהם, ולאחר שהוצאנו את התמרמרותנו בצעקות החלטנו פה-אחד להכריז על שביתת-רעב עדי-הסוף בדרישה לבטל את עונש-המלקות הבזוי, לקבץ את האסירים הפוליטיים ולקבוע בשבילם משטר מיוחד

עם חופש־תנועה, שיחרור מעבודה, זכות לקבל ספרים ועתונים ללא הגבלות, זכות לכתוב ולהחזיק מכשירי־כתיבה בתא.

השביתה באה בעיצומו של מסע הרדיפות נגד הקומוניסטים. מספר האסירים חברי המפלגה ואוהדיה מעולם לא היה כה גדול כאז. רוגו שרר לא רק בבתי־הכלא ובקרב הקומוניסטים בחוץ אלא גם בחוגים ליברליים רבים ב"ישוב". כשמחאתנו העזה נגד המלכות הגיעה לאזני האסירות הקומוניסטיות באגף־הנשים של כלא ירושלים, הקימו הללו זעקה גדולה עוד יותר משלנו. המפקח האנגלי של בית־הכלא בא בכבוד־ובעצמו אל אגף־הנשים (אלינו לא ניגש) כדי להשתיק את המהומה. הג'נטלמן האנגלי בדרגת קפיטן התיר לעצמו מה שלא העזו הסוהרים הערביים. אפשר שתוי היה, אך מכל־מקום החל לגדף את האסירות הקומוניסטיות וקרא להן "זונות". ב־מקום זכה לסטירת־לחי מצלצלת מאת מרים גולוד בת ה־18, כיום סבתא לשלש נכדות ובעלת בית־אופנה בפאריז, בסביבת האופרה. הד סטירת־הלחי נשמע מחוץ לכתלי בית־הסוהר והמשורר אביגדור המאירי הציג את גאוותה ואת אומץ־לבה של מרים כמופת לנוער הרביזיוניסטי, שכידוע הרחיק לכת בדרך זו לאחר שנים.

אנו, שובתי־הרעב, היינו מקבלים ידיעות מן החוץ באמצעות קשרים אל אגף־הנשים. ידענו על השתדלויות דחופות של ד"ר מאגנס אצל מזכיר־המשפטים, גורמן בנטוויץ', ידידו, וגם אצל הנציב העליון. מסרו לנו על פנייה לעזרתנו מצד הוועד־הפועל של ההסתדרות אצל השלטונות, תוך כדי הסתייגות מוחלטת ממעשינו בחוץ. מסרו לנו על שאילתות בפרלמנט האנגלי לטובתנו ועל מסע־תמיכה בנו בעתונות הקומוניסטית והלא־קומוניסטית בעולם.

שאבנו עידוד מכל אלה והחלטנו להמשיך בשביתה עד הסוף. אגב, סבל הרעב והצמא קשה היה מנשוא בימים הראשונים. ביום השלישי חשתי עצמי קל מאד, אך רגיש ביותר. עד היום אזכור איך הייתי מבלה שעות רצופות מאחרי סורגי־הברזל של חלון התא, מתרגש למראה תנועותיו החפשיות של חתול אחד שהיה מתהלך לו על חומות בית־הכלא ועל גגו ברוב חן והדר. רק הצמא היה מוסיף להציק בלי הרף. הייתי מתעורר בלילה אחוז־בלהות כאילו משהו מחניק בגרוני. גם רוק לא היה. החיך היה יבש, והנסיונות להרטיב את השפתיים הבעורות בלקיקת־לשון לא הועילו מאומה.

החל מהיום השלישי היה בא אלינו סגן מפקח בית־הכלא, הקצין היהודי פינקוס. (היה גם סגן אחר, ערבי). הוא היה מדבר על לבנו בשקט ובנימוס, מזהיר אותנו שחוק־המלכות הוא מסורת עתיקת־ימים, אנגלית ועותומנית כאחת, ושלא ייתכן שהשלטונות האנגליים יפגעו לשביתת־הרעב שלנו בו בזמן שבארצם התגברו על כמה וכמה מסעות ציבוריים נגד חוק־המלכות. הוא היה נזהר מהבטחות, אך רומז היה שאם נפסיק את השביתה שוב לא ינקטו עונש זה כלפי קומוניסטים ויטיבו את תנאי מאסרנו, בלי להזדקק לצו מפורש. הוא היה מבאר לנו שהחוק אינו מפלה בין אסירים פליליים למדיניים, ושאינו אנו יכולים לשנות את החוק. בתחילה היינו

מתוככים אתו, אך לבסוף נמאס עלינו הענין — וגם כוח לא היה עוד בנו. אז החל רופא בית־הסוהר, שהיה בא לבדוק אתנו מדי יום ביומו מהיום השלישי לשביתת־הרעב, להפחידנו בסכנת־מוות הצפויה לאחדים מאתנו אם אך תימשך השביתה. מן היום הששי או השביעי והלאה ייחד את דיבוריו לענין מצבי הנואש שלי. הוא אמר שיקיץ עלי הקץ אם תימשך השביתה עוד יום אחד. ניכר היה שהדבר עשה רושם על יתר השובתים. אני עצמי לא האמנתי לדבריו. אמנם חשתי חולשה רבה, אבל כה קל הייתי. לעומת זאת הסתכלתי בדאגה רבה בשובתים אחרים, ששכבו סרוחים כפגרים על משכביהם, בהם אחד, קאנייבסקי, שידעתי שהוא חולה אנוש (אף כי דרך־כלל יש לומר שדווקא החזקים בגופם, לפחות בחיצוניותם, הם־הם שסבלו בייחוד מן הרעב. נראה שהגוף הבריא היה תובע את שלוֹ בית־תוקף). רק בודדים מאתנו יכלו עוד לעמוד על רגליהם, ובתוכם משה לוי, שהיה רגיל לרעוב משך שנים, אך גם הם, שפניהם כחושים וחיוורים כסיד, היו בעיני כמתים מהלכים. מנהיגות המפלגה נמנעה מתת לנו הוראות. היא גם לא התערבה בהחלטתנו להכריז על שביתת־הרעב, והסתפקה בשליחת ברכה ואיחולים להצלחתנו. אולם בימים האחרונים לשביתה החלו להגיע אלינו ידיעות ממקורות המפלגה על לחץ ציבורי להפסקת השביתה. לא הוגד לנו שפך דעת המפלגה, אבל נמסר לנו שלפי טענותיהם של אלה ואלה פשע הוא לסכן את חיי השובתים ואיולת היא לחשוב שהשלטון האנגלי יבצע ללחצו של קומץ קומוניסטים בארץ־ישראל, שדי בהבטחות שניתנו ושאם אפילו לא תתמלאנה בשלמותן הרי בכל־זאת תכנים השביתה שינוי לטובה — ואפשר יהיה לחדש את המאבק בזמן הראוי.

הטינו אוזן קשבת לכל אלה. זה כמה ימים חדלנו מלשיר ולנהל שיחות ערות. הנהלת בית־הכלא עזבתנו לנפשנו. רק הרופא היה בא פעמיים ביום וה"שאויש" סמל הסוהרים, היה עובר לפעמים תכופות הרבה יותר מן הרגיל על פני תאנו ומסתכל ארוכות בכל אחד מאתנו. בימים הראשונים קראנו דרור למרצנו והיינו מבלים שעות ארוכות בשירה במקלה. בעיקר היו חביבים עלינו שירי המהפכנים הרוסים הראשונים. היינו משתפכים בשירים רוסיים כגון "השמש שוקעת ועולה — ובכלאי חשיכה". היינו מעודדים עצמנו בשיר שהיה אהוב על לנין: "לא בגלל שיכרות, לא בעד השתוללות ולא בעבור שוד־לילה, אלא בעד רוסייה־האם, למען עמה העמל". או שהיינו חוזרים בתוגה עמוקה על שירם של קדושי המהפכנים מ"נארודנאיה ווליייה", ה"נארודניקים", ברגעיהם האחרונים, כשהמפקד על ירייתם אומר להם על פי קברם: "אדמה דרשתם — נתתי לכם; את החופש — בשמיים תמצאו..." בימים האחרונים חדלנו משירה, כאמור, ורק היינו מפומים לעצמנו בלחש. אני הייתי מפום בתוך־תוכי, בלי לפתוח את השפתיים היבשות, נעימה בולגרית אחת רגשנית מאד, ושיר אחד יהודי, שאותו למדתי מפי קוטיק בבית־הסוהר, שיר אהבה בזו הלשון: "ילדים קטנים ישנים לבדם, את הגדולים צריך לנענע..."

תחת רושם השמועות הבאות מן החוץ החלטנו להפסיק את השביתה אחרי יומה התשיעי. אווירה של חג השתררה בכל בית־הסוהר. השמועה נפוצה בן־רגע גם

מחוץ לכתליו, כמו סטרטם בג'ונגל. חלב ומזונות עדינים, מתאימים למצבנו, החלו להגיע אלינו משם, כאילו היו מוכנים מראש למקרה זה. הרופא בא ובדק אותנו, השקה אותנו והאכילנו בזהירות, ולמחרת כבר היינו מסוגלים לאכול כרגיל, אם גם לא בכמויות גדולות. יומיים אחרי תום שביתת-הרעב הובילוני לבית-המשפט מול בית-הכלא במגרש-הרוסים. ברפי עדיין היו כושלות ועיני פקוחות לרווחה אל אורי-השמש, כאילו מצאתי דבר יקר שעלול הייתי לאבדו. מבטי פגשו במבטיה של אניוטה שעמדה בלב הכיכר הרחבה. ראיתה נושכת את שפתייה למראי. רציתי לשלוח לה חיוך, אך העווית-שפתי האומללה עוררה אותה לשאת יד קמוצה אל פיה. ידעתי שזעקה נחנקת בגרונה. השוטרים לא נתנו לה להתקרב אלי. ראיתה עומדת מופת-תמהון-ופחד עד כניסתי לבית-המשפט. אניוטה, שנאסרה יחד אתי, שוחררה עם עוד כמה אסירות — כנראה מיוחדת שצטרפנה גם הן לשביתת-הרעב. השביתה נגמרה. הסוהרים והאסירים הביטו עלינו כעל גיבורים... ומשוגעים. היחס אלינו מצד הנהלת בית-הכלא הוטב קצת. הביקורים אצלנו רבו ונעשו חפשיים יותר, ארוכים יותר, אך המשטר נשאר בעיקרו כשהיה. לא שמעתי עוד על מלקות, על-כל-פנים לא של אסירים קומוניסטיים ולא במשך הזמן הקצר שעוד נשארתי בארץ. אולם המכות לא פסקו, ובשנים שלאחר-כך רבו ואף החריפו.

(ה מ ש כ י ב ו א)

כל הזכויות שמורות למחבר

ה ע ר ו ת

1. משפחת נכבדים בארץ-ישראל, יריבתה של משפחת חוסייני שאליה השתייכו ראש הוועד-הפועל הערבי-הפלישתניאי, מוסא קאזם פחה, ומופתי ירושלים, ח'ג' אמין אל-חוסייני. משפחת נשאשיבי שיתפה פעולה עם השלטון האנגלי והוקעה כבוגדת על-ידי חסידי הוועד-הפועל הערבי. אחדים ממשפחה זו תופסים עכשיו משרות חשובות בממלכת המלך חוסיין.
2. "קומוניסטיצ'סקי אוניברסיטאט טרודיאשצ'יכסיה ווסטוקה" (אוניברסיטה קומוניסטית לעמלי המזרח).
3. הקובץ בשם "33 נאוועלן" (33 נובילות) הופיע בהוצאת-הספרים "ידיש בוך" (הספר היהודי) בוורשה ב'1961, אף כי המחברת חיה בברה"מ, כנראה בגלל "חוסר נייר" או "חוסר אותיות עבריות" בארץ הסובייטים.
4. ההטמן פטליורה, מנהיג אוקראיני, סוציאליסט כביכול, יריבם של ההטמן סקורופארסקי ושל הקומוניסטים כאחד. חסידיו עשו פרעות נוראות ביהודים.
5. זובאטוב, ראש המשטרה החשאית ברוסיה הצארית בתחילת המאה. הוא הגה את הרעיון להילחם בתעמולה המהפכנית בשורות הפועלים על-ידי ארגון אגודות מקצועיות שתהיינה נתונות לפיקוחו ולהשפעתו — "זובאטובשצ'ינה".

ספרים

בדרך לא סלולה

הנימה הנסאציאיונית שנתלוותה לפירסום ספרו של האדם ששמו הפך שם נרדף לסולל-בונה דווקא על-ידי הוצאת-ספרים הרחוקה מהיות אוהדת להסתדרות ולמשק הפועלים האפילה לא במעט על החידוש המהותי שבספר זה. רובה של הספרות שדגה אצלנו עד כה בתולדות ההתישבות וה"יישוב" שייכת לסוג ידוע של ספרות-הלל דידיאקטית או של ספרות-פולמוס מפלגתית; אף הספרות הביוגרפית והאוטוביוגרפית כתובה זרך-כלל בחינת סוף-מעשה במחשבת-החילה, כשהיא מתובלת באותו סוג של מליצות שהן אמנם חלק מן המיתוס שנוצר בארץ על רקע ההתישבות אך אין בהן כדי להסביר את התופעה ההיסטורית. אפילו נסיונות בעלי-משקל כ"ספר ההגנה" אינם בני-חורין גמורים מקונצפציה תנועית מסוימת, מהגם שהם חייבים להתחשב באישים העומדים עד היום בראש הנהגת המדינה, והפיגור בהוצאתם של הכרכים הנוספים באוסף זה מצביע על כך שככל שההיסטוריה מתקרבת אל ההווה, כך מלאכתם של העורכים מסתבכת.

התוצאה ממצב זה היא כי בצד דיבורי-יהרהר ללא קנה-מידה על ייחודם של דפוסי ההתארגנות החברתית בארץ אין לך כמעט שום ספרות, בין מחקרית-מדעית בין פופר-לרית-מספמת, הדנה בנושאים אלה, המומגני טים המרתקים ביותר בתולדות ה"יישוב" נשארו בתיכתיבובים, או שכתבו עליהם בנימה האפיינית לנאומי הספד ("ציונות", בלשון העברית המדוברת) אלא שהיא עור מדת במבחן ההכרה ההיסטורית.

תולדות ההסתדרות ומשק הפועלים הן אחת הדוגמות לקיומו של שדה בור זה. המעוניין להכיר תופעה היסטורית מסעירה ומרתקת

זו חייב להסתפק באספים נדושים של החל-טות מוסדות הסתדרותיים, או בגיבוב נדוש לא-פחות של מליצות שדופות וזכרונות סנטימנטליים, שהם אולי אובייקט למחקר היסטורי כשלעצמם, אך אינם יכולים לבוא על מקומו. התוצאה היא שבהלך-הרוח המ-קובל לגבי סקטור רגיש — וחיוני — כמשק ההסתדרותי באה על מקום האינפורמציה מערכת של מיתוסים ואנטי-מיתוסים. הת-מימים מאמינים בכל לב בקיומה של חברת-עובדים שוויגנית, בלתי-נצלנית, השייכת לכלל העובדים והשוקלת כל צעד וצעד בשיקולים תנועתיים בלבד ומנוהלת בידי פועלים ושליחי-ציבור המבטלים רצונם מפני רצונו הלגיטימי של הכלל; ואילו הציניק-אים סבורים שאין זו אלא מכונה פוליטית-מונופוליסטית שטנית, שפל עיקרה השתל-טות מאקיאבליסטית מתוכננת ומודעת על המשק הפרטי ועל המדינה כולה מצד כת מרושעת של בוסים מנג'ריסטיים שהם-הם בעלי השלטון האמיתי בחברה הישראלית.

עד כמה אין שתי התפיסות הללו חופפות את מציאות צמיחתו של המשק ההסתדרותי ניתן לראות מתוך ספרו של הלל דן. ספר זה כמעט אין לו תקדים בחברה הישראלית בכך שהוא שייך לז'אנר הנדיר כל-כך אצלנו (והשכיח כל-כך בארצות אחרות, בייחוד באנגליה) של כתיבה אוטוביוגרפית של אנ-שי-ציבור לשעבר. הרבה מאי-ההבנות שעור-רר הספר עם הופעתו נובעות מכך שז'אנר זה אינו מוכר וקני-מידה מקובלים להערכת סוג זה של כתיבה אין עמנו. טענו כלפיו שהוא מגלה סודות ודברים שיפה להם הש-תיקה — אך לולא עשה כן לא היה בו ענין; רמזו כלפיו שהוא "בלתי חברי", "בלתי תנועתי", מגלה חילוקי-דעות פנימיים שאין "לכבסם" ברשות-הרבים — אך עיקר השיבותו הוא דווקא בכך שהצליח לשבור את קשר-השתיקה הבולשיסטי-כמעט, האפ-ייני למנטאליות החברתית בארץ, שבעיניה הציבור הוא האויב העיקרי של ענייני עו-ן-הגדלות, והוא מעמיד עצמו כצדיק תמיד ורואה את מתנגדיו כטועים אם לא כמרור-שעים — כאלו נכתבה אי-פעם אוטוביוג-רפיה כלשהי על-ידי אדם פוליטי על-מנת

גם הופכת את רוב מה שנכתב בארץ על ענייני ציבור למדבר צחיח שכל שומר נפשו ירחק ממנו. המרתק בספרו של דן הוא, מצד אחד, חתירה בלתי-פוסקת להתרחבות, לבי-סוס, להתפשטות ולהתעצמות — אך מצד שני חוסר כל ידע, כל תיכנון והסתמכות לא-תאומן על תנאים מקריים וקוניונקטור-רות.

יש בספר לא מעט גילויים העשויים לעניין גם בקיאים ויודעי-דבר: כיצד היו אויביו העיקריים של סולל-בונה דווקא העסקנים רוויי-החזון של ההסתדרות, שחששו מהסי-תבכות כספית לאחר פשיטת-הרגל של סו"ב הראשון של שנות ה-20 ומיצירת מוקד-כוח עצמאי כלפי ההסתדרות; כיצד הצליחה הג'ה-לת-העבודות של "מרכז העבודה" הקבלני להשתלט תוך מאבק עקשני על המשרדים הקבלניים שליד מועצות-הפעילים בשלש הערים הגדולות ולהניח בכך את היסודות לסו"ב המחודש ורבי-העצמה; כיצד השפיעו חילוקי העמדות בין חיפה לת"א על מהותו של הסיכסוך הארגוני בתוך סו"ב, שהקל בסופו של דבר על פירוקו; כיצד עמדה הגישה התעשייתית-ההנהלתית של החיפאים במאבק מתמיד עם הגישה הקואופרטיבית של ת"א, וכיצד התגלגל המאבק בין שני ה"הללים" (הלל דן והלל הכהן) במאבק בין "מנהלים" ל"עסקנים" על דמותו של המשק ההסתדרותי ועל השליטה בו. כל הרואים בסו"ב זרוע מוסווית ומזוימת השתלטות הסתדרותית ומפא"ית ילמדו פרק נאות בתולדות הארץ כאשר יראו איך זיפה הנהלת סו"ב את ספרי חשבונותיה — לא כדי להונות את ממשלת-המנדט או אפילו את ממשלת ישראל, אלא כדי להונות ולהט-עות את הנהלת חברת-העובדים ההסתדרותית (ע' 34).

הגישה הפראגמטית, המוכנה להסתכן בכל אתגר ולשבצו במערכת הפעולות המשקיות של סו"ב למען התרחבותו, היא שעמדה למפעל ואיפשרה את הסתגלותו לתנאים של שותפות עם בעלי-הון ערביים (ע' 98/9), לתנאי הסיפוס והשיחוד של מלחמת-העז-לם השניה ויצירתה של "פלוגת סו"ב" (ע' 152/7), ולבסוף לחידרה לשותפות עם הסק-

להוכיח את ההיפך. שפע הספרות האוטר-ביוגרפית שפורסם באנגליה עליידי מדינת-אים, מצביאים ואנשי-ציבור אחרי מלחמת-העולם השניה לוקה בכל אותם ליקויים שנמנו למעלה — אך קשה לקבל תמונה של מה שאירע באמת בלעדי ספרות זו. בואנר של הכתיבה האוטוביוגרפית הפור-ליטית-החברתית זהו ספר מרתק, אפשר אולי לטעון כנגד המחבר שאדם המגלה בספרו סודות בטחוניים (גבון עסקות-נשק מסוימות בעבר, אופי היחסים עם הבריטים וכו') אין להעמידו כיום בראשות מינהלית של מפעל בעל משמעות בטחונית ממדרגה ראשונה; אולם זהו טענה לגופו של האדם ולא לגופו של הענין שבספר, וכותב הטור-רים האלה, שמפל מיני סיבות אינו נמנה על אהדויו של הלל דן, חייב להודות כי למד מספר זה הרבה יותר מאשר מרוב הספרים שקרא על תולדות ה"יישוב" או "תנועת-העבודה". הלל דן ניחן בתמימות שחצנית כל-כך עד שקשה להשתחרר מן הפוח האיש המסתתר מאחרי משפטיו הגמ-ליוניים. לזכותו של עורך הספר, יהודה קסטן, יש לומר כי כל מעשי העריכה והייפוי שלו לא הצליחו לטשטש את החיס-פוט והעצמה שמאחרי הגימגום הכבד של הלל דן, שיש בהם חן מיוחד משלהם. יש בספר זה משהו מן המרתק המצוי בכל ספריהם של יוצרי אימפריות, וניתן לומר על סולל-בונה מה שנאמר פעם על האימ-פריה הבריטית (אולי במידה פחותה של אמת) — שנוצרה בהיסח-הדעת. אפשר שפוטב-הרשומות ההסתדרותיים מעדיפים היו להראות כיצד צמיחתו של המשק ההס-תדרותי על כל עפוי היתה פרי של מחשבת תיכנון וחזון חברתיים, שראו בריבוי הצור-רות של ההתארגנות הכלכלית את התגובה על אתגר התנאים הספציפיים של ההתיש-בות העברית. גישה זו, שלפיה מה שהוכח כפונקציונאלי בדיעבד זהה עם מה שתוכנן מראש, לבד מזה שהיא פוגמת באמת הריהי

* הלל דן: בדרך לא סלולה (הגדת סולל-בונה); הוצאת שוקן, תשכ"ג; 496 עמ'.

אחד עם תפיסת-עולם ליברלית, וצבת בצבת עשויה.

קשה לסכם את גילוייו, האישיים והמוסדיים, של הלל דן בספרו זה. המעוניין בכך חייב להטריח עצמו ולקרוא את הספר. ערך נוסף נודע לספר מתוך כך שגם אם אין כוחו של הלל דן בהסברים שיטתיים או מופשטים, הוא נותן לקורא מפתח להבנת הצלחתו הכלל-כלית של סו"ב. סולל-בונה הוא דוגמה הסותרת את האמונה המקובלת כי מפעלים מולאמים או ציבוריים-חברתיים הם יעילים פחות ממפעלים שבבעלות פרטים. הלל דן מסביר כי בתנאי המשק בארץ הצליח סו"ב לפתור לפחות חלקית את בעיית הצבירה הראשונית דווקא על-ידי רב-גונית פעילות המשקית. הצבירה הראשונית, שאיפשרה את ההתרחבות וההשקעות בתעשייה, באה מן הענף הקבלני של סו"ב, שבו ההשקעה הקפיטלית היא מועטת ואילו מיתח הרווחים — בתנאים הישראליים — גבוהה-ביחס. אפר שרות זו צמודה לצורת המבנה החברתית של סו"ב, שאיפשרה את השקעת כל הריחו בהתרחבות: בחברה פרטית או בקואופרטיב קיים תמיד הלחץ לחלק את הריחו בין בעלי-המניות או החברים, ודוגמת משק הגירעון של חברות-התחבורה הקואופרטיביות (אגד, דן וכו') תוכיח.

אין ספק כי הלל דן צודק באמרו כי תנאי צבירה והשקעה אלה אינם קיימים עוד מרגע פירוקו של סו"ב לחטיבות, ואין ספק כי זוהי בדיוק הסיבה שבגללה זכה פירוק סו"ב לתמיכה בהנהגת מפא"י, שרצתה למנוע את התעצמותו של מוקד-כוח כלכלי שאין לה שליטה עליו. אין ספק כי קישורו של ענין זה על-ידי הלל דן באוריינטציה הכלכלית של שרי מפא"י על השקעות פרטיות וצימצום כוחו של משק-הפועלים, יש לו משמעות לגבי דמותה החברתית של המדינה ודפוסי-הארגון הכלכליים שלה. בלי להיכנס כאן לעומק הוויכוח האישי המרבענין זה, הרי ייתכן כי היסטוריון העתיד יראה את פירוק סו"ב כאחת מנקודות-המפנה באוריינטציה הכלכלית-החברתית של המדינה לכיוון של יומה פרטית וצימצום ניכר באפשרות צמיחה "סוציאליסטית".

טור הפרטי תוך כדי מעבר לתעשייה על-ידי רכישת מפעלי "וולקן" ו"פניציה" ב-1941 (ע' 183), אין אלו אלא דוגמות מעטות לצעדים בלתי-שיגרתיים, הנוגדים את האידיאולוגיה ההסתדרותית המוצהרת — אך בלעדיהם היה סו"ב נדון לחנק. גישה זו מצביעה גם על הערך שנועד לסו"ב כהסוואה לפעולות ה"הגנה" תוך מתן בסיס משקי לפעולותיה. מעמדו של אדם כדוד הכהן — איש הנהלת סו"ב, מפעילי ה"הגנה" ונאמנם של פניצי הבינון הבריטיים — איפשר לסו"ב ולהגנה גם יחד לרכוש עמדות מכריעות, ואין פלא שקשה היה לעתים להפריד בין פונקציות אלו לאחר הקמת המדינה (כך, למשל, מתברר כי ב-1948 מינתה למעשה הנהלת סו"ב את המנהל העברי הראשון של נמל חיפה לאחר הפינוי הבריטי. הוא משרת עד היום בתפקידו — מטעם המדינה, כמונח).

אמנם התכנית מרקיעת-השחקים של הפיכת סו"ב לזרוע המשקית של המדינה לא נתקבלה על-ידי הממשלה, ויש להניח כי לו היו הדיונים מגיעים לשלב מעשי היתה הנהגת ההסתדרות עצמה מתנגדת לכך. אולם שילוב הפעולות המשקיות של סו"ב עם התכליות המדיניות-הצבאיות של המדינה נמשך, למעשה, עד היום. הקמת התעשייה הצבאית, המיצאת כיום "עושים", תחילתה ברכישת ידע ממפעלי פניצי באמצעות סו"ב (ע' 287—291); ב-1948 היה זה סו"ב שעסק ב"מסחר משולש" בחמרים אסטרטגיים עם הגוש הסובייטי, והלל דן מרמז כי תמורת אספקת חמרים אסטרטגיים אלה, שה מערב מנע את יצואם לגוש המזרחי, התיירה רומניה על-יית יהודים לישראל (ע' 271). ברור גם כי פעולות סו"ב באסיה ובאפריקה שייכות אף הן לתחום זה, ואין ספק כי אדם כדוד הכהן הצליח בבורמה דווקא משום שיכול היה להיות גם שגרירו של סולל-בונה. בלי ספק, אין הדברים עולים בקנה אחד עם השקפת עולם ליברלית מקובלת, החייבת להבחין בין תחום המדינה למה שהוא בתחום הפעילות הכלכלית של הפרט; הקושי הוא שאפשר לטעון שגם כמה אספקטים בהקמתה ובקיומה של מדינת-ישראל גם הם אינם עולים בקנה

משום שהושקע בחיבור זה ממון מרובה כל-כך, תחת שיושקע בחיבור משובח וראוי לדבר. יצחק — משום שהפכתוב בחיבור זה שייך בחלקו הגדול לתחום הגרוטסקה, אם לא למעלה מזה.

אילו הכריזו ההוצאות המכובדות שאומרות הן להוציא לקסיקון של אנקדוטות על אישי-ספרות, צימוקי-מעשיות, "מלי דבדי-חזא", דברי-הבאי בבית-הקהה או מעין מהדורה משלימה ל"אוצר הבדיחה והחי-דוד" מתחום הספרות העולמית — היינו מקבלים, ואולי אף קוראים, מתוך אותו ענין שאדם מגלה לפעמים בטורי הרכילות בע-תוני-ערב, אבל מכיון שיומרות ספרותית לפנינו, אין לנו אלא למוד את החיבור באמת-מידה ספרותית בלבד.

א) מה הקריטריון להכללת ערכים בלקסיקון אין המחבר מגלה לנו. מתוך כך אין אנו מבינים מדוע נמצאים בחיבור אלכסנדר הגדול ואלכסנדר אחרים, צארים של רוסיה, ואילו סופרים רבים וטובים אינם מצויים בו. ואם בספרות העולם אנו עוסקים, מה לנו בטהובן; אבל אם בטהובן מצוי, מדוע בראמס וברטוק אינם מצויים?

ב) בוודאי אחריות גדולה מוטלת על מחבר לקסיקון בעברית בבואו לתעתק שמות לועז-זיים. מכל-מקום הדעת נותנת שיהיה מברר בקפדנות את דרך מבטאם של השמות ולא יעשה בהם כבתוך שלו. יכולים אנו להבין (אולי!) מדוע שגה המחבר וכתב אֶקְרִי במקום אֶקְרִי או אֶקְרִי, מהוך שאולי לא מצא אדם שייבנו בדרכי מבטא של הלשון הדנית. אבל מה טיבו של אֶקְרִי בֶּינְגֶּ מגוהך זה? חס לנו להטיל דופי באנגלית-היהודית הברוקלינית המצוחצחת, הנותנת אותותיה בחיבורו של מר טברסקי, ואף-על-פי-כן איננו סבורים שיש לכפות דרכי ביטוי דיא-לקטאליות בֶּינְגֶּ בֶּינְגֶּ שיש ללשון האנגלית מבטא גורמאטיבי מוכר למדי. והדוגמות בשטח זה רבות.

ג) יפה חשב המחבר להביא מפתיהם של סופרים. אך הצרה היא שפעמים מובאים הכתבים ופעמים אינם מובאים. פעמים מובאים הם בלשון המקור ופעמים — בתרגום

אם כה ואם כה, אין ספק כי כל היסטוריון שירצה לכתוב בעתיד את תולדות התפת-חות ה"יישוב" לא יוכל שלא להתיחס לספרו של הלל דן; לא מפני היותו היסטוריה בדוקה אלא מפני שהוא יהיה אחת האבנים שמהן יבנה ההיסטוריון את בניינו כאשר ישקול דברים אלה מול המקורות האחרים שיעמדו לרשותו בחתרו אל מה-שקרוי האמת ההיסטורית. יש רק לקוות כי נזכה לספרים רבים בז'אנר של "בדרך לא סלולה": אפשר שהסנסאציות הלא-נעימות תהיינה מרובות, אך סיפוינו להבין את חברתנו מעבר לפי-אזות, למיתוסים ולשקרים המוסכמים יגדלו. ש. א.

ספרות העולם

החיבור העברי צמא ללקסיקון לספרות ראוי לשמו. אדם מבקש לדעת טיבו של סופר, לדעת מה חיבר, לאסוף ביבליוגרפיה טובה על יצירתו, להיודע איזה יצירות משלו יוכל הוא לקרוא בעברית, אם מדובר בסופר הכותב לועזית, ואף-על-פי-כן מעטים הלק-סיקונים לספרות בעברית. זכורה ה"אנציק-לופדיה לספרות העולם", שיצאה בשנות מלחה"ע השניה בהוצאת "מצפה" ולמרות ליקוייה הרבים מאד נתנה לקורא העברי אפשרות להתמצא בים הספרות העולמית. ואילו כיום, נראה כי הטוב ביותר המצוי לרשות המעיין הוא חיבורו של א. שאנן, "מילון הספרות החדשה", אף כי גם הוא אינו נקי מליקויים רבים.

לפיכך ודאי קיבל ציבור המעוניינים בשמחה את הידיעה על הופעת ה"לקסיקון לספרות העולם" מאת יוחנן טברסקי, בהוצאת דביר ועם עובד יחדיו, שהרי חזקה על שתי הוצאות מיושבות כל-כך בדעתן, שכבר הוכיחו היטב את רמתן, שלא יתנו ידן אלא לחיבור מעולה.

דיינו לקרוא בכרך הראשון של הלקסיקון (אותיות א—ג) כדי להכריז בפה מלא: לקסיקון זה הוא שערוריה תרבותית והונאת הציבור. אין מלים לתאר את טיבו ואת מהותו של החיבור המהודר הזה המונח לפנינו, מכיון שהקורא בו אינו יודע כיצד להגיב: אם יבכה או יצחק. יבכה —

ליד, והתוצאה: תיפלות גמורה, פיתופות ביצים ממש. שמע־נא מ"דבריה" של ויקי באום: "מימי לא עלה על דעתי שאפשר לחיות מחוץ לווינה. ידעתי כי אפשר לצאת לסיבוב, לעבוד כמה שבועות באיזה קברא במינכן, אולם לחיות במקום שאינו בצל הערמונים ותחת גגות הבארזק של וינה..." וכו' וכו'; או מדבריו של ארנדט: "כאשר מצלצלת שפת הגרמנים / כאשר מושרים המנוניה לאלוהים / אותה ארץ היא ארצך / גרמני אמין, זו מולדתך! / זו המכורה הגרמנית!" וכו' וכו'; או, למשל, מדבריו של גיאורגה: "אצול־נא לי גאון משב ההוד, /.../ [ללמדך דיוק! — א.א.ז.] רב בושם קירבתך לשאוף אשאל. / כל־אני־נא כלוא במקדשך!"

ז) ו"הערכות" על סופרים! כאן הגיע מר טברסקי לשיאים בלתי־מושגים. הנה מספר "הערכות":

1. על אהלנד: "בראש הר בורג הירוק יש פינה צנועה אחת / ואכן גדולה שם נחבאה, / וחרות בה: פה ישב לנוח לודוויג אהלנד, באוהו יום ובאוהו שעה... [השמ' טה שלי — א.א.ז.] ומת החוזה ואינו זכרו את רכושו / ובשבח ילך גבר" (ז. שניאור, שירים, כרך 10, ע' 196, ת"א. תשי"ח).

2. על איבסן: (מאת י.ה. ברנר) "...על הלחם לבדו ועל דרישת הלחם בעמל ובזיעה תחיה נפש האדם יותר מאשר על כל מוצא פי הנביאים יחדיו... א.ד. גורדון אינו בראנד פחות נאה ממנו הוא דורש ויותר נאה ממנו הוא מקיים..." וכו' וכו'.

3. על קונסטנטין ברונר: "קונסטנטין ברור נר... שמץ משופנהאואר ואף נגיעה של ניצשה בהוספת דבר־מה יהודי מבית־המדרש" (מתוך מכתב של ר' בנימין לאשר ברש. גנוים א', 167 וכו').

ולערכים עצמם:

אף בערכים עצמם אין שיטתיות. מובאים ערכים של סופרים, של מושגים ספרותיים ושל יצירות ספרותיות באופן שרירותי לגמרי.

א. ערכי סופרים

ספק אם אפשר למצוא בערך על סופר מסוים דברים מהותיים עליו. כל הדברים

(איבסן בגרמנית, בראנר באנגלית וכו'), פעמים מובאים כל כתביו של סופר בלתי־חשוב ואילו כתביו של סופר חשוב פטורים בלא־כלום. (אנדרסן). והחשוב מכל: לשם מה מציין המחבר כתבים, אם לא להקל על המעיין בהשגתם? לפיכך הדעת נותנת שת־ציון, ככל האפשר, המהדרה האחרונה של אותם כתבים, כנהוג בלקסיקונים בעולם כולו. אבל דעתו של מר טברסקי אינה נתונה להקל על קוראו. למשל, בערך "ברנר" מציינים כתביו משנת 1786, ואתה, הקורא, צא וחפש!

ד) חסד עשה עמנו המחבר שציין לפעמים תרגומיהם של יצירות לעברית, אבל מדוע ציינן בערכים אחרים ובאחדים לא — לא־הלקסיקונים פתרונים.

ה) רעה חולה מזו — הביבליוגרפיה. לא אחת פותח המעיין לקסיקון אך ורק כדי להיעזר בביבליוגרפיה המובאת בו. אך לגבי מר טברסקי אין הביבליוגרפיה, כנראה, אלא אבזור לקישוט. אין הוא טורח ברצינות להדריך את המעיין. לכל היותר למדים אנו לפעמים מניין שאב את כל החידודים הער־בים של ערכיו. לא אחת הביבליוגרפיה הלועזית מצויה בשפע, ופעמים בסופרים גדולים איננו זוכים אלא לפירוורים (א'ניל), כגון מאמרים אקראיים. ועוד: חיבה יתירה נודעת מן המחבר ללשון יידיש, שהוא נעזר בספרותה לצרכי הביבליוגרפיה, כגון מאמר־רים שונים שהופיעו בכתבי־עת נידחים בכל מיני פינות, מתוך הנחה שכביכול כל מש־כיל עברי נהירות לו דרכי יידיש והוא נזקק לספרותה. ואין המדובר בערכים של ספרות יידיש אלא בערכים הכלליים.

ו) רעיון הגה המחבר לתת ציטטות מדבריו של כל סופר. רעיון נאה מעיקרו, אף כי תמיהה היא כיצד להגשימו במסגרת מצומצמת של לקסיקון, והרי לא מלאכה קלה היא למצוא דברי סופר המביעים כהלכה את עצמותו. ואמנם, מר טברסקי אינו טורח כלל ואינו מתאמץ. נוטל הוא מכל הבא

• יוחנן טברסקי: ספרות העולם (לכסיקון), כרך ראשון; הוצאת דביר ועם עובד, 1963: 468 עמ',

"דילטאנטים שונים שאבו ממנו את למד-נותם, כתב עליו אחד העם... מעתיקים דבריו עם שיבושיו ומקבלים כל השערותיו כאמת ברורה, מבלי שים לב להתקדמות החקירה אחריו". הוא לא רק דילטאנטים שאבו ממנו. משה הם הושפעו ממנו... וכו'.

ב. ערכי מושגים
 אין לראות בהסברי המושגים, עלי-הרוב, אלא גיבובי-מלים. ערך "בקורת" דיו. ערך כמו "ביטול" הוא שיא כשלעצמו (ואגב: מובא הוא, בכתיב מלא, שלא במקומו הראוי). לא פחות מזה ערך כ"אגדה", שבו קטע גדול המספר בפרטי-פרטים כיצד יצר ש. אג"סקי את "הדיבוק": "הרעיון על מחזה 'הדיבוק' עלה על דעתי עוד בשנת 1911, כשהייתי נוסע בעיריות... וכו' וכו'. אף לא מלה אחת על אגדת-הכמים, שהיא נושא למחקר רחב בפני עצמו. הטיפול בערך עצמו משאר האספקטים אף הוא אינו מגלה אלא דילטאנטיות: מזעזעת של ליקוט-כות-רות. בערך "בלדה" ראה המחבר לתת אף "דוגמה": בלדה מאת ק. א. שפירא! — כביכול אין אוצר הבלדות העבריות או העולמיות טוב דיו. ואלו שורותיה הראשונות של "הבלדה": "בהררם קיפהיור במערה שמה / בהיכל נחמד בתחתית האדמה / שוכן פרידריך הנקוב ברברותא / הוא פרידריך המלך, מלך גרמניה / הלוחם מל-חמתה עוד בימי עניה / שם ארצות אויביה שמה ובתה /... וכו'. אכן, אין אנו רחוקים בלקסיקונו של כר טברסקי מרחק רב מעור-לם הספרות "המשופרת והמעובדת" של ההשכלה.

רוחו המבולבלת של המחבר משיאה אותו ללכת בערכיו אל כל אשר תשאנו הרוח. דרכי-עקלקלות שלו ודאי עשויות להיות נושא מעניין כשלעצמו למחקר פסיכולוגי. דוגמה טובה: הערך "אדיפוס". אחרי שמ"תוארת לפנינו עלילת "אדיפוס המלך" לסור-פוקלס, מדבר המחבר על תסביך-אדיפוס, והערך מסתיים כך: "והרי דוגמה מובהקת [לתסביך אדיפוס — א.א.ז.]: מתוך שנאתו לאב, שהוא קינא בו באהבתו את אמו, התקומם דוסטויבסקי נגד כל צורות הסמ"כות או האבהות. הוא, או על כל פנים

המהתיים טובעים בים של פרטים חסרי-ערך ובהבלים, שלא לדבר על סטיות תמור-הות ומשעשעות. נביא בזה אך מספר דוג"מות שהעלינו בחכתנו בדרך-המקרה בלבד. תקצר היריעה אם אמנם נרצה להיות שיטר-תיים בכך.

1. בערך "ברגסון, אנרי": "הוגה-דעות צר-פתי. סבו של הפילוסוף, ר' שמואל מזביטר-קוב, היה סוחר יהודי עשיר בפראגה, פרברה של ורשה, והיה שולח תבואה בדוברות על פני היסלה לדאנציג ומלווה כספים לקטנים וגדולים, ובכללם לסטאניסלאב אוגוסט פוניאטובסקי, מלכה האחרון של פולין. עם כל עסקיו הגדולים נשאר ר' שמואל יהודי ירא שמים, בעל זקן ופאות ולובש קפוטתה. אשתו השלישית, יהודית בוקי... וכו' וכו' מעשיות מעין אלו. על תורתו של ברגסון: שמונה שורות, וספק אם אפשר להבין מה נאמר בהן.

2. בערך "גיבראן, חליל": "בן הורים מארוניטיים, כת תכולית של סורים בלבנון על שם מרון (וכאן דיון בסוגריים על משמעות השם). שפת פולחנם של המרונים סורית עתיקה ולכהניהם מותר להתחתן... מובלע היה בקרבו המזרח, הבהיק מתוך אישוניו ומוטבע היה בגוון החם של פניו השחומים... עזב את ארצות הברית ללמוד ספרות ערבית בבירות... מעל לגגות בולט צריח של מגאורת, בולטים צלבים של בתי יראה. באמריקה בולטים גורדי שחקים, בתי עסק ובתי מגורים, על העיר... גיבראן הת' ייחס בהבנה לרעיון הציוני. אוגוסט רודן השווה את ציוריו לשל ויליאם בלייק. ועל יצירתו של גיבראן? כמה פרטים שיגרתיים.

3. בערך "ברקלי, ג'ורג'": "ראוי לציין: ר' שניאור זלמן, בעל 'התניא', הגיע בהש"קפותיו על העולם הגשמי לידי השקפות הקרובות מאד לשל ההגמון האירי, אשר לא ידע עליו כלל: כל הדוממים, כל הדב"רים הגשמיים אינם דבר בפני עצמו, אלא כולם ניצוצות 'ממנו יתברך' ובלוי 'ניצוצות' אלה הם חוזרים להיות אין ואפס". וזאת בערך על אחד הנציגים הבולטים של האמ"פיריים!

4. בערך "גרץ, היינריך": (האם לשבח?)

לאחר שגדולי הספרות ברוסיה הכירו בגאורגותו, באמצע שנות ה-80 למאה שעברה, נמצאו לו יצ'וב במות לכתוב בהן כרצונו. כך נתעשרה הספרות באוצר בלום של יצירות המוריסטיות מצוינות, פרי-עטו של סופר שהיה מטבעו בעל השקפות פסימיות עם כל היותו מחונן בחוש-הומור בלתי-מצוי.

לאמיתו של דבר מבצבצת גם ברבים מן הסיפורים המבדחים, בין השיטים, מורת-רוחו של הסופר מן הדרך בה האדם מכלכל את מעשיו. כאשר גווע הצחוק שמעוררת המהתלה השנונה ובאת על סיפוקן למראה התמונה הנאמנה, החדה והמרוכזת, שהעביר צ'וב מן החיים אל סיפוריו, נותרת עגמת-נפש על שאין בני-האדם משכילים להבין איש לרעהו, על שנותנים הם לכל רוח מצויה לטלטלם, על איולתם הרואה חזות הכל בטפל, על כשרונם הטראגי להעכיר את חייהם במרידיהם ללא צורך.

הפילוסוף והמבקר הנודע, לב שסטוב, הגיד את כשרונו של צ'וב ככשרון חסר-רחמים. לכאורה אין הדבר מתקבל-על-הדעת למיקרא סיפוריו על אנשים נרדפים וחסרי-ישע, ובעיקר על ילדים שפה היטיב לחדור לנפשם. כל אהדתו נתונה להם כאשר מבו-גרים נעדרי-דמיון אינם יורדים לסוף דעתם, וכל רחמיו — כאשר הם מתאכזרים אליהם. אולי המשיל צ'וב ילדים לפרפרים באמרו: "בטבע מתגלגל זחל מאוס בפרפר נחמד, אולם אצל בני-אדם התהליך הפוך: פרפר נחמד מתגלגל בזחל מאוס". אך ניתן להבין אותה הגדרה אם כוונתה לומר, שצ'וב תיאר ללא רחמים את התגלגלותו המעציבה של הפרפר הנחמד בזחל מאוס; שחשף את התפלות בחיי האדם הרוסי בן-ימנו, שבגלל נגע הפאסיביות השולט בו אינו יכול לעצב את חייו כרצונו אלא מניח לכל מיפגע קל להטות את זרמם עד שהם מגיעים למקום האחרון שאליה ביקש שיגיעו. מיפגעים אלה אינם מכשולים כבירים שאי-אפשר להתגבר עליהם; התרחשויות של חולי הם, תקלות שיגרתיות מכלי-מות-השובע.

"אמור-נא", שואל גיבור הסיפור "הבית עם קומת-הגג" את מארחו בעל-האחוזה, "מדוע

יצורי רוחו, נלחמו כנגד האב שבשמים וכנגד אבא-הצאר", וכר' וכר'; והמסה על דוסטויבסקי, הדוגמה לתסביך אדיפוס, מס' תיימת: "ודאי, יש מן האמת ומן החריפות בהסברה זו של התפוכות רוחו של דוס' טויבסקי, ועם זאת עלינו לזכור: לא שורש אחד ליצירתו של כל יוצר גדול ולא ממ' קור אחד הוא שואב. ע' פרויד, 'דוסטויבסקי ורצח האב', מינכן, 1928". וכסיום מוצלח לערך "אדיפוס" מובאת, כמובן, ביבליוג' רפיה: ספר מאת מארק סלונים על דוסט' ייבסקי, שיצא בניירורק בשנת 1953! ועל לשונו של הלסקיון: השיבושים והעק' מומיות רבים לאין שיעור. שימושים תחבי-ריים רבים אינם אלא תרגומים מלעז, ומ' רובות הקונסטרוקציות הזרות לרוח לשור' ננו. יותר מכל חביבה על מר טברסקי הקונסטרוקציה הבאה (היא שאולה, כמובן, מאנגלית, ואין לה שחר בלשוננו): "קרוע בתוך-תוכו ובעל דמיון לוחט, יש ביצירתו של אלמקויסט..." (123); "שכלתני מתון, היה גניוס הראשון לפתוח (!!) את הלשונות הש' מיות..." (408), ועוד.

לא נוסף עוד להלאות את הקורא בבקר' תנו; אף לא היינו נותנים דעתנו לחיבורו של מר טברסקי, לולא הסכנה שיהיו אף אנשים משכילים נתפסים למעשה-הונאה זה, לאוסף זה של דברי טהות הקרוי "לקסיקון לספרות העולם". "העולם-גולם" ודאי יקנה ולא יקרא, או יקרא וייהנה. ותלמידי גימ' נסיות, שמוריהם שוקדים להנכם על אי-עירוב ענין בענין, ודאי ימצאו בו סמך ומקור השראה ועידוד...

א. א. ז.

סיפורי צ'וב

צ'וב, שהיה בן לחנווני עני ולמד רפואה, החל לכתוב בצעירותו כדי לסייע לבני משפחתו הגדולה. ראשית-דרכו היתה בסי-פורים מבדחים שנתקבלו ללא קושי לפיר' סום בעתונים היתוליים. כאשר פנה, במרוצת הזמן, לנושאים רציניים, סירבו עורכי כתבי-העת הללו להדפיס יצירות אלו מחשש שקהל הקוראים ידחה כל מה שאינו משעשע. רק

שופך את לבו, באין איש בבית, במכתב לסבו, קרובו היחיד, ועל המעטפה הוא רושם את הכתובת "אל הכפר בשביל סבא" ("ונ" קה"); תינוק בן שנתיים וחצי, שלמען הרגיעו מבכיו, שהוא ביטוי לשפע הרשמים שקלט בטילו הראשון בחייו מחוץ לבית, תוחבת לו אמו לתוך פיו כף שמן־קיק ("גרישה"); זוג חברים בני שתיים־עשרה, המנסים לבצע הרפתקה של בריחה נוסח־אינדיאנים ולבסוף הם חוזרים הביתה ומת־מוגגים בחיק אמא ("ילדים"); בן השבע שנתפס בעישון ואביו, תובע־כללי, אינו יודע, חרף כל השכלתו, כיצד להעמיד את בנו על חומרת מעשהו ("בבית").

בארבעה סיפורים נוספים מעכירים אנשים את חייהם ואת חיי זולתם מחמת אטימות־מוח וחוסר־רצון־ויכולת להבין לזולת. ב"מ־הומה" נופל חשד גניבה, מעליב ונטול־יסוד, על סטודנטית בת־טובים, המשמשת אומנת בבית עשירים. ב"אויבים" הופכים שני אנשים להיות אויבים־בנפש: רופא אשר נקרא אל מיטת חולה שעות ספורות אחרי מות בנו־יחידו, והמוזיק — בעל־אחוזת שאשתו, תחת מסווה החולי, נושטת אותו עם שמהבה, איש של השנים אינו עושה מאמץ כלשהו לראות את אסון רעהו. ב"ה־מורה" מונע עצמו אדם שימיו ספורים מכל הנאה במסיבת־סיום של שנת־לימודים, בשל חשדיו המפוקפקים שעמיתו הכשיל את תל־מידיו במבחן במיזר. ב"הבעל" מתמלא גבר שאט־נפש מראה התלהבותה של אשתו המזדקנת מריקודים, בנשף חד־פעמי הנערך לכבודם של קצינים עוברי־אורח, והוא ממש עוקרה מתוך ההגיגה, לדאבון־לב שניהם.

את הקובץ חותמת היצירה "הגברת עם הכלבלב", פרשת אהבה אסורה של שני אנשים נשואים, המתחילה בפלירט קל ומס־תיימת בהתקשרות עזה שאי־אפשר לקיימה אלא בהסתר ואי־אפשר לנתקה. סיפור זה, שעניינו, יותר מכל, בתנודותיו של הלך־נפש, רב בו היסוד הפיזטי.

ולבסוף: "נחמדת". מעשה באשה שעולמה הרוחני מתמלא תוכן אך ורק בהימצא לה אדם קרוב להיצמד אליו ולחיות את חייו. הן מבחינת הצורה הן מבחינת המשמעות

אתה חי חיים משעממים כל־כך, חסרי־גון כל־כך... אתה איש בריא, נורמלי... מדוע אתה חי חיים חסרי־ענין כאלה, מדוע נוטל אתה כה מעט מן החיים?"

צ'כוב לא אהב את הפאתטיות באדם, את הדיבורים על עניינים נשגבים. חיי היומיום היו מקור השראתו ועליהם כתב "ישר לענין", ללא עיטורי נוי, בהגיון מפופה, בבהירות המעורטלת מכל אשליה וזיוף, בתבונה נוקבת ובחדירה למעמקי הנפש. אולי משום כך לא נתישן כלל, ואפשר זו הסיבה שלעיתים קרובות כל־כך מוצא הקורא בסיפוריו השתקפות מדויקת לרגשותיו ולמ־עשיו. ואילו החוויה האמנותית העזה נובעת מן הנעימה המוסרת את תחושת הדברים, מן המיתח הנוצר בין החומר הפרוואי של הסיפורים לבין אוירת הפיוט, הנוונה, למר־בה־הפלא, מאותו חומר פרוואי עצמו ומתי־אורי־הגוף המתמזגים מיוזג גמור עם ההת־רחשויות.

יש בלקט־הסיפורים החדש שלפנינו להט־עימנו מעט משפע יצירתו של צ'כוב. התר־גום אף הוא מסייע, כי דרך־כלל הצליח למסור את רוח הדברים.

מצויים כאן סיפורים היתוליים: "זיקית" — על מפקח־המשטרה, שהתלבטויותיו אם לה־עניש כלב נשפן או לא באות לו בעקבות פיקפוקיו והדעות השונות של הקהל ברחוב בשאלה למי הכלב: לסתם־אדם, או לגנרל. "יצור חסר־גון" — סיפור על האשה הטר־דנית, הודרשת החזרת ניפויים ממשכרתה של בעלה מבגן שאין לו כל קשר לענין ובתוך כך היא מיגעת את פקידי המוסד עד ליאוש. "דיבה" — על אותו מורה אשר בדמותו כי מעלילים עליו שהתנה אהבים עם המבשלת הוא מפיץ בעצמו עלילה זו בהכחשותיו. "הבלתי רגיל" — על אדם צר־לב המתמקח ארוכות עם המילדת על שכרה שעה שאשתו המתהפכת בצירי־לידה מחכה לעזרתה.

גאלריה שלמה של ילדים מוצגת לפנינו: ילד יתום בן־כפר, שוליה לסנדלר מתאכזר,

* א. פ. צ'כוב: סיפורים; תרגום: מיכאל קצ'נלבוגן; "הספריה הקלאסית", 1963; 150 עמ'

בירכתי-ארץ מתוך כוונה לא להיאחז במקום כלשהו ולא לקשור קשרים לבני-האדם. "כוונתו לא היתה לבחינה הרעיונית, או הרגשית, או המוסרית. כוונתו היתה לשוט, פשוטו כמשמעו, לרחף בגוף ובנפש, כעלה נידף ברוח... 'זואת אתגונן מפני החיים', אמר לנפשו" (ש.ם).

מאז צאתו לנדודיו בעלומיו לא קיים מגע עם הבריות, לא ידע שנאה ואהבה ולא שמע את שפת הנפש, לא לאחנה ולא לאי-בה. אציל-הליכות הוא, נוהג באדיבות מהולה היומר מרפרף, והנימוס הוא החלוץ העובר לפניו להגן עליו מפני התקרבות כלשהי. עיצוב דמותו של אדם כזה, שאינו לקוח מן החיים אלא כולו פרי רוחו של קונראד, הוא מלאכת-מחשבת כשלעצמו.

פירצה ראשונה בחומה מחולל רגש הרח-מים: "ידו (של הייסט) קצרה להתגונן מפני החמלה" (ע' 60). בפגשו באקראי במוריסון, רב-חובל אנגלי אשר אין ידו משגת לפדות את אנייתו שעיקלה השלטונות הפורטוגזים, הוא נותן לו בנדיבות קליה את סכום הכסף הדרוש לו. הטריז שנעץ במבצרו של הייסט מעמיק והולך, שכן שוב אין הוא מסוגל להשיב ריקס את פני מוריסון, המב-קש לגמול לו על נדיבותו בשותפות למפעל של כריית-פחם באי סמבורן. מוריסון יוצא לאנגליה לעניין משקיעים בעיסקה, והוא מוצא שם את מותו בסבל, קור ובדידות, המפעל מתחלל בעורו באיבו והייסט נשאר יחיד על האי סמבורן, בין שרידי המכרה הנטוש. הפגישה המקרית עם מוריסון פתחה את לבו לידידות שכאלו לא ביקשה. "ברגע של היסח-הדעת הסתבכתי בהתקשרות לאדם. אינני יודע כיצד להסביר זאת בדיוק. אתה מתקשר לאנשים שעשית למענם משהו. אך כלום לא ניתן לכנות זאת בשם ידידות? איני בטוח בכך. איני יודע אלא זאת: אדם המתקשר למשהו הריהו אבוד. חיידק השחי-תות חדר לנשמתו" (ע' 147). אך משהסתלק מוריסון, והייסט היה צריך לכאורה לחוש עצמו משוחרר מפכלי אנוש, החלה להעיק עליו הבדידות שאליה נשא את נפשו: "תחושת הבדידות שאפתו תוך הסתלקותו מכל וכל [הביאה אותו] לידי התפעמות

שונה הסיפור מכל שהובא בקובץ. בסיפורים האחרים (חוץ מן "הגברת עם הכלבלב") נשקפות הדמויות מתוך התרחשות מסוימת אחת, ואילו כאן נגולה לפנינו בששה-עשר עמודים עצרים עלילת-חיים שלמה, ולא זו בלבד: אישיותה של אולנקה פלמינקובה מתפתחת והולכת, גדלה והולכת. הגיחוך שהיא מעוררת בדלותה הרחנית המוחלטת, בהסתגלותה לכל מי שהיא מתקשרת אליו עד לאבדן צביון אישי כלשהו, הופך מעט-מעט אהדה, השתתפות ואפילו הוקרה. כנראה ראה ציכוב בסגולתה זו היחידה — של התמכרות ללא שיעור, של הזדהות מלאה עם אדם אחר, של פתיחת שערי הלב לקראת הזולת, אפילו מצוי בצדה חלל ריק מבחינה רוחנית — דבר חשוב מכל.

נצחון

אף שהפרשה הנפרשת לפנינו ב"נצחון" מתרחשת באיזור הטרופי, יורדיים מעורבים בה וגוף אקוטי מאציל קסם על אוירתה — אין עיקרה גורלם של מלחים והרפתקאר-תיהם ואין יצירה זו נמנית עם הרומנים ה"מיים" של קונראד. אפילו לגבי חיבורים מסוג זה טען הסופר שהים והאצות המופל-אות השזורים בעלילותיהם משמשים רק רקע לחוויה אנושית-כללית. מן הראוי לציין כאן כי אחדות מן החשובות שביצירות קונראד, כגון "נוסטרומו", "הסוכן החשאי", "בעיניו של בן המערב", אין להן וליים ולא-כלום.

עניינו של "נצחון" הוא התערעורת ההדרגתית של מחיצת הבדילות שהקים סביבו גיבור הרומן, אכסל הייסט — עד להתמוטטותה המוחלטת.

החלטתו של הייסט להינתק מן החברה האנושית לא היתה פרי נסיון-חיים ואכזבה משלו או פרץ רומנטי-בירוני. אביו, הוגה-דעות שודדי, הוא שהתאכזב מן העולם וב-מותו הוריש אכזבה זו לבנו הצעיר, שמאז הגיע לשנתו השמונה-עשרה ישב במחיצתו שלש שנים, שנות עיצוב-אפיו של אדם. "אשוט אל אשר יהיה הרוח" (ע' 69), גמר הייסט בלבו, למען קיים את מורשת אביו לפרוש מן הציבור, והוא יוצא לשוטט

אין הוא מסוגל להביעו, משום שלא הכשיר את נפשו להווייה זו. אין הוא מצליח לשכנע את לנה שאמנם אוהב הוא אותה אהבה שלמה; "עליך לנסות לאהוב אותי! אמרה [לנה]. הוא החוה תנועה של השתוממות. 'לנסות! מילמל. 'אבל דומני ש—' הוא גשתק ואמר לעצמו שאם אמנם אוהב הוא אותה, הרי מעולם לא הגיד לה זאת במלים. מלים פשוטות כל־כך! הן גורעו על שפתיו" (ע' 162). לנה גומרת אומר לזכות באהבתו ויהי־מה, ויהי בהקרכת חייה, ומבצעת את החלטתה כאשר פולשים לאי שלושה בריונים שליחי נקמתו של שומברג, הבאים לשדוד מהייסט חסר־המגן את השתמון שגזל כביכול ממוריסון. רק לאחר שהנתנה את נפשה תחת נפשו נכבשת העמדה האחרונה של הייסט, נכבשת בייסורים, שכן אפילו כשמתברר לו שהיא נוטה למות עדיין אינו מוצא מלים בפיו להביע לה את רחש־לבו: "הייסט גחן עליה, בעודו מקלל בלבו את נפשו האיטת־ניסית שמחמת אי־אמונה השטני בחיים לא הניחה, אף במעמד זה, לקריאה של אהבת־אמת לעלות על דל־שפתיו" (ע' 296). רק עם צאת נשמתה "היה נכון... להביאה לפני ולפנים מקודש־הקדשים של לבו לעולמי־עד!" (שם), ועל סף המוות חוגגת לנה את נצחונה, נצחון האהבה והחיים: "נחשול התפעלות־חדוה שהציף את כל הווייתה גאה ופרץ אל פתחי פיה בחיוך של אושר ותום־ילדות; ובנהרה שמימית זו על שפתיה השיבה את רוחה, חוגגת ותרה אחרי עיניו בדימדומי־המוות" (שם).

אף־על־פי שאין זה הכרח המציאות של הרומן שמוריסון ולנה ישלמו במותם על ידידותם ואהבתם, דומה שלא לצורך סיפור־המעשה בלבד גילגל קונראד את עלילתו כך. בעיניו של הסופר, ברוב יצירתו, אורבת הטרגדיה לפתחו של האדם המועד תמיד לשעות, ואפילו ב"נצחון", בו חוגג הטוב את הישגו, המוות הוא תוצאת המשגה הגורלי. "אוי לו לאיש", אומר הייסט, "שלא לימד את לבו בצעירותו לקוות, לאהוב ולתת אמן בחיים!" (ע' 298).

שדבר אין לה עם ההגיון. היא הכאיבה לו. אין לך דבר מכאיב יותר מן הזעזוע שבסתי־רות חדות החתכות בתודעתנו וברגשותינו כאיזמל בבשר חי" (ע' 51). ושמה דחף פנימי סמוי — הערבה לחמימות אנושית שקבר־הה בנבכי נפשו — הוא שדחה את הייסט למעשה?

זאת ועוד: נדמה לו שאין דעת־הקהל נוגעת לו. "כאילו איכפת לי מה שמישהו אמר או חשב מעולם ועד עולם" (ע' 154). "המחשבה שהוא עשוי להיות נושא לישיחה בפני זולתו יתנה תמיד כחידוש לגבי ראיית־עצמו הפשטנית של הייסט... כאילו האמין באמת ובתמים שאינו אלא צל מרחף בין אנשים חיים. מלבד זאת קיננה בו סברה מודעת למחצה שהוא נעלה מפדי לשמש מטרה לרכלנותם של יושבי האיים" (ע' 151). אך כאשר נודע לו כי הולכי־רכיל מספרים עליו שבמיד הביא למותו של מוריסון למען יוכה בכספו, הוא מודע עד מעמקי־נפשו. סבור הוא שהיה מתרומם למעלה מרכילות זו לולא נתן לרגשות־אנוש חמים לחדור לפנימיותו. "כשלב אדם נפרץ... נעשות החולשות למיניהן בנות חורין להיכנס בו — בושה, כעס, התרעמויות טיפשיות, חששות טיפשיים..." (ע' 154).

עוד הוא משלה את עצמו להאמין שבכל־זאת מוסיפה והבדילות להגן עליו מפני הרעות הללו, והנה באה האהבה ומעמידה אותו על משגהו הגדול, המשגה שבעטיו עתיד הוא להפסיד את יפעת החיים שתפציע באופק הווייתו כ־ירגע ותאבד לו לעולמים. מזדמנת לו להייסט לנה, נערה יפה וחסרת־ישע, כנרית בתזמורת קלוקלת, שבעטיה מתרחבת הפירצה שניבעה בחומת עולמו הסגור. מתוך אבירות, נדיבות, ושוב — מתוך המלה, ממלט הייסט את הנערה לאי שליו מידי של שומברג, הפונדקי הגט ובעל־התאוה. האהבה אליה מתגנבת אל לבו של הייסט וממוטטת כליל את טירת־היחיד שהקים לעצמו. אלא משנפרץ למשב־אהבה

* ג'וזף קונראד: נצחון; הרגום; אסתר כספי; עם עובד / ספריה לעם, 1963; 300 עמ'.

היורד למעלה

גישותיהם של ציירי שנות ה-50 וה-60 ליסודות הפיגורטיביים שביצירתם ניכרות היטב ביהסו של יורם קניוק ליסוד הנאראטיבי שבסיפור. אם הצייר בן־זמננו, החושש מהבלטת היסוד הפיגורטיבי בציורו, די לו שידע לרקוח מערכת גונים עשירה ויהיה בקיא ביסודות הקומפוזיציה, כדי שיוכל להבליע או לטשטש יסוד זה שאינו מסוגל לסלקו מן הבד, הרי המספר, שחומר־היסוד שלו הן מלים הנלקחות מן המישור האנטי־המציאותי ומשמעותן נקבעת על־ידי צירוף זה לזו בסדר מסוים, אינו יכול לשבר או לטשטש את סיפור־המעשה על־ידי הבאה שרירותית של מלים, משפטים או סיפורים מרוסקים, שכל קשר תכני בינם לבין עצמם הוא מקרי, בלי שתהיה הקומפוזיציה. יורם קניוק כצייר אפשר שהצליח ליצור קומפוזיציות בעלות חוקיות פנימית משלהן, אולם נדמה לנו כי יורם קניוק המספר חסר את המשמעת הפנימית האלמנטרית, שתורה לו מה להותיר ומה לסלק.

ביסודה של הנובילה המרכזית שבקובץ, "היורד למעלה", עומד סיפור־מעשה מעניין. אנשים מפוכחים יטענו אולי שזהו סיפור־מעשה אבסורדי, אולם עובדת היותו בעל הגיון פנימי משלו סותרת טענה זו. זהו סיפורו של מי שהייו עמדו בסימן הרצון להשתחרר מדפוסים ומוסכמות ומחובות שנכפו עליו, ומשום כך הוא בורח מארץ החובות הכפוי־תכני, מגיע אל עיר־המיליונים, מתיחד לו בחדר קטן שבבית גדול — שאינו אלא שלוחה זעירה ובלתי־נראית של עורקי־האנשים הגדול — ושם הוא מעמיק חקר במולקולה אחת של תולדות התרבות האנטי־קורתית, קורותיה של תרבות־מערות אי־שם בנבכי ההיסטוריה. כל עת עיסוקו במחקרו הרי הוא עצמו כמדומה אין לו קיום בעולם הזה; הוא משוחרר מכל צורך ליצור מגע עם הזולת, והידוש מגעו האנושי מקביל כמעט להשלמת מחקרו. וכאן, כשמחקרו זוכה להערכה ומגעו האנושי מבשיל גישור אים, חוזרת ותוקפתו אימת החובות והדפוסים, שמחייב המגע האנושי (הפעם במ־

עמד חברתי גבוה יותר). ואין הוא יודע את האושר אלא לאחר שהשתחרר מכל מגע שכזה, נעשה מדריך־תיירים במגדל גבוה, ומגער־ומשאו עם העולם הפך להיות מצומצם אך בהיר בתכלית, כשל מי שמשקיף מגבוה והוא רואה את הדברים אך משוחרר מכל מגע אתם. אין ספק שסיפור־המעשה הוא מקורי, אף כי נושאו אינו חדל מלהעסיק את ספרות המאה ה־20; לכן תמוה הוא מדוע מכפיר עליו קניוק שפע כזה של תיאורים גרוטסקיים ותיאורים ריאליים, שאין בינם לבין הסיפור והגיונו ולא־כלום. יתר על כן, אם סיפור־המעשה הוא מקורי, הרי שקטעי־הלואי הרבים מעוררים בקוראו אי־נוחות, הואיל והוא מזהה בהם את פרצופיהם הנעווים של עגנון, קפקא, יונסקו (ודן בן־אמוץ). שנגזלו כמעט ללא הסתר ועורבבו בערבוביה מזוהה.

ברור, יורם קניוק רצה לתאר את החברה המשתקפת במראה העקומה של גיבורו, ואולם ריבויים של תיאורי אבסורדים אינו מגביר את רישומם — מהיגם שסביבתו של הגיבור גרושה שכמותם ואין שום הכרח ליטול משל אחרים.

קטעי מאורעות מן העבר, זכרי מראות וגונים וריחות, מעידים על רגישותו הרבה ועל עשרו הלשוני של קניוק; אך שוב לאחר כיבושים רבים כל־כך בדרך הכתיבה האסוציאטיבית, תמוה חוסר־הגמישות בשייבוץ של האסוציאציות בעלילה המשתרעת במישור ההווה.

סיפור זה בתרגומו האנגלי זכה להצלחה מסוימת, אולי בשל המקוריות שבו אולי גם משום ההארה האחרת, שאינה מקובלת על הקורא האמריקאי, של הספרות העברית. בסיפורים שנכתבו אחריו איבד קניוק כל קנה־מידה לטוב ורע. סיפור בנלי כ"איני טרמזו בחצות יום", על הנאתו של עורך־דין ממלאכת הסנדלרות, סיפור המשובץ בדיחות תפלות, קשה לנו לשייכו לקובץ־סיפורים של מחבר המכבד את עצמו. בסיפור "אדמה חרוכה" באים במעורבב זכרונות אותנטיים מימי "תלאביב הקטנה", תיאורה של חוויה עזת־רושם מימי הילדות, ומלל ריק של דודה תמהונית ושכנה מטורפת.

מסוימת מאד של הלוחמים ושל מלחמתם. הגיבורים הם עלי-הרוב הניכי הפלמ"ח או יוצאיו, הנחלקים לשני סוגי טיפוסים: הק"שוח — והמתחבט. חוויית עמידתו של האדם מול מותו ומול ייסוריו, בעיית התקשרותו לאנשים רחוקים וחדשים, ותגובתו לנוכח מתים ראשונים שהמת, לא זכו לעיצוב הולם בספרות זו. חווייתו העזות של משה רשקס קשורות בעמידתו מול ההדלון — מול חדלונם של האחרים ומול גויעת גופו שלו; פרקי הזכרונות ממערכת ירושלים קשורים כאן ברגעי עמידת הגיבור מול אימת המוות ומוראות ייסוריהם של העומדים על סיפו.

משה רשקס אינו רואה עצמו אדם נבחר אף אינו נמנה על יחידה שהפכה את ההיסטוריה שלה לאגדה (אולי משום שלא נותר מי שיעשה זאת), יחסו אל פיקודיו אינו נקבע מתוך הסתכלות של אריסטוקרט בפלפאָים.

כדי שהחמרים המעניינים ובעלי-המשמעות המצויים ביסוד הנוביליות יפרנסו יצירה אמ-נותית של ממש, חייב יורם קניוק להפריד בין היסודות השונים ולהעמידם על מקומם תיהם ההולמים.

ימים של עופרת

בשנה האחרונה הופיעו כמה יצירות-ביכור-רים שעניינן העלאת זכרונות ותיאור חוויית מתקופת מלחמת-1948. השיבה אל נושא המלחמה אינה מפתיעה, מהגם שניכר בהם בכותבים שחוויית התקופה המסעירה לא הרפו מהם והעלאתן בכתב שימשה להם גם לצורך פורקן. דומה כי המעניין בספרים האלה הוא ספרו של משה רשקס, "ימים של עופרת".

משה רשקס אין לו יומרות אמנותיות, ולכן מסר את כתב-היד להוצאת-ספרים שאינה נוהגת לפרסם ספרות יפה, אף לא חשש מהעמיד עצמו כגיבורם של קטעי הזכרונות המועטים בספרו, ודמות האני המספר נעדרת הצטעצעויות והעוויות המכוונות כלפי הקוראים. אף-על-פי-כן אין זה ספר-זכרונות רגיל, אף אין בו משום יומן-קרבות. משה רשקס, ה"חובב" הרגיש, נמנה על אותם אנשים המתיחסים עדיין אל המלה הכתובה כאל יחידה בעלת-משמעות, בפרקי הספר הוא רואה יחידות העומדות בפני עצמן וקשורות זו בזו.

כמובן, ככלל יצירת-ביכורים כך גם ביצירה זו נמצא נקודת-תורפה: קטעים רגשניים אחדים, פה-ושם תיאורים יתירים, שלולא הוכנסו אולי היה הסיפור יוצא נשכר; גם מבנה היצירה בכללותה עלול לעורר ספק במהימנותו (הזכרונות המובאים בספר מתוארים כשרשרת המשתחזרת בדמיונו של פצוע אנוש המוטל בשדה). אך למרות הלי-קויים המצויים בספרו השיג משה רשקס הישגים הראויים להערכה ולתשומת-לב. לעיני הקורא בספרות של מלחמת-1948 (פרי-עטם של משתתפיה) מצטיירת תמונה

* יורם קניוק: היורד למעלה; הוצאת שוקן, 1963; 190 עמ'.

כתבי זלמן שניאור
כל שירת המשורר ומיטב הפרווה שלו בעשרה כרכים נאים במחיר — 35 ל"י [במקום — 51]

ספר הבדיחה והחידוד מאת א. דרויאנוב
מהדורה חדשה שובת-לב באותיות פנינים שלושה כרכים במחיר — 16 ל"י [במקום 22.50] כל הקודם נשכר

הוצאת דביר

נובעת מן הבעיה המרכזית אלא מאירועים סנסאציוניים, שקשה לא לראות בהם תחבוב לוח פסולות שנועדו ליצירת מיתח. מעשה במחבה שפועליה "עולים חדשים", תושביו של כפר הנמצא בקירבת מקום. מנהל העבודה, רבינוביץ', יוצא לפנסיה, והנהלת המפעל, היושבת בעיר ואינה מעורה בנעשה, מחליטה למנות בדרך של בחירות מנהל חדש מאנשי המקום. מזכיר המפלגה, בוגר אוניברסיטה תלוש מן המציאות, נותן ידו לתכנית. המועמד הנראה לעין הוא נסים לוי, "מנהיג" מלידה נבער-מדעת, שהודות לערמומיותו וזריזותו צבר הון ונעשה סגנו של רבינוביץ. נסים זה סבור שהמשרה מגיעה לו כדבר המובן-מאליו ואין לסכנה בבחירות. מזכיר האיגוד המקצועי, ספראי, "בוס" שהיה פועל והגיע למעמדו בכוחות עצמו, בו הצעה המדעית של מזכיר המפעל גגה אך מסוכב את הדברים עד שנסיים לוי, שהוא מצדו קונה את לבות אנשי הישוב בכירות ומשתאות, נבחר לתפקיד והופך, כך גדמה לו, עושה דברו. ונסים, משהיה למנהל, מנצל את מעמדו לשים בכליו ממשכרות הפועלים ולקפחם בכל דרך אחרת. ספראי, על אף בטחונה העצמי הגדול, אינו שולט בעניינים מפיון שאינו מבין כלל לרוחם של "העולים החדשים".

לפנינו מצע טוב לפיתוח הנושא. אולם המחבר עלה, בהגיעו לנקודה מסוימת בספרו, על מסלול אחר לגמרי, ובכך הסיה את הדעת מן העיקר. אשתו של נסים, ציפורה היפה והמשכילה, היא גרושתו של משה דוד, הנשוי לחליפה, שהיא אשת-מדנים, כעורה ומלוכלכת, המזניחה את ביתה ואת ילדיה ושנואה על בעלה. הלה אינו סולח לנסים שגזל את ציפורה ממנו, שקיפחו בעבודה, שהורידו ממעמד של משכיל לשיכרות כרונית. ציפורה ודוד מתחילים להיפגש בסתר אצל אחד מנטליו, שלא נוצר אלא לצורך פגישות אלו. נסים אינו יודע על כך, אך מפיון ציפורה מתרחקת ממנו הוא מתנחם בנערה בת שש-עשרה שנעשתה זונה אחרי שהפקיע אותה מידי חדירו, אביה המטורף, במשקה ובמתן עבודה. יום אחד מזדמנות ציפורה

וממילא מפתורת כאן בעיית המחיצה בין בנו של "בעל-בית" תל-אביבי לבין בן הפרור הירושלמי, מהגם שהבנת המפקד את יוקידו והבנתם אותו הנה טבעית, אנושית וגורמלית כדרך התרממותם של יחסי-אנוש בכורה-ההיתוך של יחידה צבאית קטנה בקראש ראשון (וזאת בניגוד לתיאור רים ב"במו ידיו" ובסיפורים אחרים שעי-סוקם בתקופה זו). כך, אפוא, גם בתיאור ההווה החברתית המיוחדת של לוחמי 1948, וגם בעיצוב תחושת הפרט המתסר ייטורים פיוניים ונפשיים, הגיע משה רשקס להישג שמספרים ישראליים מאומנים יותר ומקור בלים יותר לא זכו לו.

ולבסוף ראוי לציין שדווקא מחבר שאינו אמן על השקפות פאציפיסטיות ועל תיאורים סוציאליים שבאופנה, ואינו בוש בלהיטות-הצייד ובתשוקת-הנקמה המפעמות בו בשעות מסוימות של מלחמה, הוא גם המספר היחיד מן הצעירים המגיע בכנות להירהורי שיבה דתית, לתיאורי חזיונות על-טבעיים ולמאויים של התפשטות-הגשמי מיות וכניסה אל עולמות אחרים.

א. ז.

המחצבה

"המחצבה" רומן ראשון הוא למחברו, הנשען בעיקרו על עלילה, מיתח ומוקדים, אולם אף שמרבים לטעון נגד יצירות מקוריות שהן חסרות סיפור-מעשה מרתק ודינאמיות, אין מציאותם של אלה בספר שלפנינו גור אלתו מפגמים ניכרים. הסיבה לכך אינה נעוצה דווקא בעובדה שרב כאן הבוסר, אף לא בנושא — התערבותו של ציבור אנשים משום שלא בגר כל-צרכו לנהל את ענייניו בדרך דמוקרטית.

נושא זה ראוי והגון שיעסקו בו, לכל הדי-עות. אלא שאם נעיין בעלילה מקרוב יתברר לנו שבראש-וראשונה היא המקלקלת את השורה, שכן השתלשלות העניינים אינה

* משה רשקס: ימים של עופרת; הוצאת "מערכות", 1962; 184 עמ'.

יש לציין שתיאורן של התרחשויות דראמ- תיות, כגון התיגרה באוטובוס, מסיבת-הפ- רידה לרבינוביץ והקסטת בין חליפה לבין נסים לוי, עלו יפה — אלא החוט המקשר ביניהן גורע מעצמתן. בשל צירוף-המקרים השרירותי מופרת כל התרשמות רצינית מן הנעשה. תחת שישפוך ההמון את חמתו על נסים לוי משום שנעשה עריץ הרודה בחב- ריו, בהינת עבד-כיימלוך, מסתער הוא עליו מפני שהוביל למדחפות נערה צעירה.

בעלילה מורגש גם חסרונו של אלמנט חשוב-מכל בפרשה המסופרת. תמוה שלא ראה המחבר לתאר את התנהגותם של גיי בוריו במסגרת עיסוקם המרכזי: העבודה; שלא טרח לצייר תמונה מן המחצבה בפער לתה; שלא משך ממקור-המחיה של דמור יותיו חושים לארוג מהם את מסכת הסיפור ונזקק לאירועי-שוליים להרכבת הרומן. ומכיון שלא ראינו כאן את האנשים בעבודה, התופסת את חלקה-ארי של זמנם, אין אנו

וחליפה לאוטובוס ופורצת ביניהן תיגרת- ידיים. כאשר בא נסים לבית חליפה להי- פרע ממנה, מצליחה זו בערמתה להציגו לפני אנשי הכפר כמתעלל בילדים ונשים ולערער את מעמדו. בעיצומו של תהליך ההתערערות מתברר שבתו של חדידו הרה לנסים ואף ציפורה כך. היא, ציפורה, ודוד עומדים כבר לברוח אל מעבר-לים כדי להתחיל מחדש בחיים משותפים, והנה גר- תעת האשה מן התכנית ברגע האחרון, מפחד הפלה מלאכותית. בה-בשעה ממש, בשיאה של שמחת-החווה ביישוב, מגיעה ידיעה שבתו של חדידו התאבדה. המון משתולל, ובראשו חליפה, יוצא לכלות זעמו בנסים. בהזדמנות חגיגית זו מסתערים הללו גם על ספראי, שמשום-מה מצא המחבר לנחוץ להסיעו למקום בדיוק בזמן ההתלקחות. דוד וציפורה חוזרים איש למשפחתו ורוח-סתיו עזה משתוללת במחצבה ונושאת עמה הכל כביכול.

ה מ ש ר ד ה ר א ש י :

תל-אביב, רח' הרייסיני 1, טלפון 67561/8

שנואל הנגיד

ספרו של ישראל לויך הוא חידוש בבקורת העברית בתימינו. הבקורת האירופית מכירה אלפי ספרי מחקר ומונוגרפיות המוקדשים ליצירתו ולדמותו של יוצר אחד מסוים; הבקורת העברית החדשה אינה מכירה למעשה שום עבודה שיטתית אחת המוקדשת ליוצר אחד (מאז חיבורו של לחובר על ביאליק), שהרי גם ספריהם המאלפים של ב. קורצווייל ושל ד. סדן, המוקדשים ליצירת עגנון, אינם אלא אסופות מאמרים, שהם מבריקים וחשובים כשלעצמם אך אינם מכריזים ונים לבנות בנין שלם על מכונו. ראוייה אפוא ליציון עצם העובדה שמר ישראל לויך, העוסק זה מכבר בחקר שירת ספרד, ביכר להקדיש את חיבורו המקיף הראשון ליצירתו של יוצר אחד, ומהגים משורר מעניין כשמו אל הנגיד.

השירה שנכתבה עברית בימי הביניים זכתה שחקרים נלהבים ומוכשרים כברודי, זולאי, הברמן ושירמן יקדישו ממיטב זמנם ואונם לחקרה. אלא שמטבע הדברים הוא שעובדת היוחסן מגליהם של כתיביהידי, מהדיריהם, עורכיהם ומוציאייהם גרמה שהללו, גם אם היו בעלי בחנים אסתטיים להערכת שירה זו, עסקו בעיקר בהתקנתה של היצירה עצמה מתהיקף ובהצגתה לפני הקורא בן זמננו. מתפקידים של תלמידיהם הוא, כמדומה, לבחון שירה זו ולהעריכה בהתאם לקנייהמידה הנקוטים בידי הבקורת האמנותית.

בהקדמתו מגדיר י. לויך את חיבורו כ"סיכום ראשון של עיונים ורשמים". ואכן, הגדרה זהירה זו תואמת את טיבו של חיבור זה. ניכר בו במחבר שנהיירים לו הקשיים הטביעיים בהם נתקל הקורא שאינו בקיא בהיסטוריה, בהלכי הרוח ובדפוסי הכתיבה של ימי הביניים. הוא מציג את תקופת היוצרותה של הספרות הכתובה עברית בספרד כשלצד תיאור המאורעות החשובים בא הספר רן של תופעות חברתיות ותרבותיות. הוא מתאר את המסורות התרבותיות והספרותיות מהן נטלה אותה שירה בכללה — ובתוכה שירתו של ראשון משורריה הגדולים, ר' שמואל הנגיד — את דפוסייה. הוא מוודע את קוראיו אל המשקלים הרווחים בשירה

מכירים אותם די־הצורך ואיננו משתפים עצמנו בגורלם. חירון הדמויות בא גם משום שחוויותיהן צומחות להן פתאום, ללא כל הכנה נפשית, ללא כל מאמץ להסביר במעט התעמקות את המניעים להלך־רוחן ולמעשיהן. למשל: מדוע נקעה נפשה של ציפורה מנסים? מה מצאה במשה דוד, בהידרדרותו דווקא, שיכבוש את לבה, לאחר שננטשה אותו בימי הטובים? מה הביא את נסים לוי לכלל תחושה שמעמדו מתערער — והרי זה תהליך אטי, שהקטטה עם חליפה יכולה לשמש בו אפיוודה בלבד?

בעוד אנשי הכפר מופיעים לפנינו מחוץ לעברת, מוצגים חברי־המפלגה אך ורק בעבודתם, בעצם, אפשר היה להזכירם דרך אגב בלבד, כי אין הם חיוניים ביותר לפי רשה. אך אם כבר טרח המחבר והרחיב עליהם את הדיבור, היו מצטיירים לפנינו אנושיים יותר לו ראינום קצת בחייהם הפריטיים, או לו נמסרו לנו לפחות מחשבותיהם כאנשים פריטיים. בהיעדר אלה מתקבלים הם כנציגים של חטיבות־טיפוסים: מזכיר־המפלגה כבא־כוחם של אינטלקטואלים, שתרם אתן לה אחיזה בחיים וכולה שאובה מן הספר; ספראי — כדוגמה לכל־יכולים במפעלים הסתדרותיים...

גם הלשון אינה מסייעת לגיבוש הדמויות: אפשר למצוא במונולוג של איש אחד, זה בצד זה, משפטים כגון: "עכשיו מכה אותך לבן על שפעסת עלי ועל שניסית להתחמק מן האחריות המוטלת עליך", ולאחר שורות מספר: "כי אתה מודרני ולא שם גרוש על הכבוד של המשפחה" (ע' 7).

ואף־על־פי־כן יש ברומן זה יסודות מבטיחים: המחבר מסוגל לעצב דמויות, כפי שמעיד עיבוד אישיותה של חליפה; הוא מסוגל לעורר אהדה לגיבוריו, כמרומז בהרפתחתו הצדדית של שלמה, אחד ממאהבי בתו של חדידו; וכאמור, מיטיב הוא לתאר התרחשויות דראמטיות. אולם שומה עליו להעמיק הרישו, לוותר על אפקטים.

ש. ל.

• אהוד בן עזר: "המחצבה"; עם עובד / ספריה לעם, 1963; 200 עמ'.

המסורתיים ופירושו של סתומות מסייעים להתיר את הקליפה החיצונית הכפופה על השירים, להבליט את היסוד האינדיבידואלי שבהם ואת ערכיהם האסתטיים ה"אובייקטיביים". אנב ניתוחם של קטעי שירה רבים מנסה י. לוי להקנות לנו את תחושת החן המיוחד של שירים אלו. כמו כן עורך הוא השוואה עם מקבילות תימטיות בשירה הערבית ומתעכב על המיוחד את שירת-המלחמה, שירת-החשק ושירת-הקינה בלשון-עבר.

נוסף להתוודעות אל שירה זו, ונוסף לניתוחי הטקסטים, מנסה י. לוי לסכם את השקפת-עולמו של הנגיד ולהסביר את רקעה, וכפעם בפעם חולק הוא על הארותיהם ועל השקפיהם של חוקרים שקדמו לו. זכותו של י. לוי לעסוק בכל אלה אינה מוטלת בספק, אולם דומה, כי מקומם של ניתוחים וויכוחים אלה הוא בחיבור המדעי-העיוני המובהק, שהרי הקוראים הנזקקים לחיבורו זה נטולים כלים בקרתיים שבעזרתם יוכלו להכריע במחלוקות ולקבוע עמדה בוויכוח.

א. ז.

זו, אף מסביר ביטויים ושימוש-לשון שאם אין אתה יודעם הרי שירה זו כגן בעול לפניך. סגנונו של י. לוי אינו יבש, אף אין בו מן הסגנון המדעי ה"פופולרי"; חיבתו לחומר הנדון ניכרת אף בסגנונו החי.

הרצאת קורתיה של התקופה ותולדות חייו של הנגיד מקנה לקורא ידיעה בהרבה פרטים מקומיים, המסייעים בהבנת הדימויים והתיאורים בעלי-המשמעות בשירים עצמם. את שירתו של הנגיד מחלק י. לוי לשש חטיבות, והפריקים המאלפים ביותר הם אלה העוסקים בשירת-המלחמה ובשירת-האהבה והחשק. בשתי חטיבות שיריות אלו ניכרת גדולתו של הנגיד, וי. לוי מיטיב להצביע על אותם פריקים שבהם ריגשתו וכשר-התבוננותו של הנגיד גוברים על השפעות המסורת השירית הערבית, שממנה נוטל זה לא מעט מדפוסי שירתו.

תיאורו של עובדות-הרקע, ניתוח הכלים

* ישראל לוי: ר' ישראל הנגיד; הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1963; 223 עמ'.

כספך

החשבון היחידי בו סיכוי
רציני להכפיל כספך!

◀ כספך לרשותך בכל עת
◀ רבית 3% לשנה

בנק דיסקונט
לישראל בע"מ

המשתתפים בחוברת

אוצוֹג'י (1919—1881) הוא משורר יפאני, מחשובי האסכולה ה"מסורתית" בעת החדשה. ש מאי גולן, שזו לו הופעה ראשונה מעל דפי "קשת", זכה בפרס־ברש בעד ספרו "באשמורת אחרונה", העומד לראות אור בימים אלה (בהוצאת "מסדה"). הוא בן 30, חניך קיבוץ, בוגר האוניברסיטה העברית, העוסק בהוראה בירושלים ומפרסם סיפורים ומאמרי בקורת בכתבי־עת שונים ובמוספים ספרותיים. היטומארו קאקינזומוטו גוֹ אָסומי (ביפא־נית שם־המשפחה קודם לשם הפרטי) נחשב מגדולי השירה היפאנית הקלאסית ומן היוצרים האפייניים לה ביותר. הוא מת בשנת 737. הינואשייהי היה סופר וכתב צבאי יפאני מן המזהירים ביותר בתקופת השתלטותו של המיליטאריזם בארצו. ישראל הרמוכר למדי לקוראינו. "לילות מוזרים" הוא סיפור־בכורה למחברתו, עליזה זר, ילידת ורשה שהגיעה לארץ־ישראל בגיל שש־עשרה, ב־1947. היא מוסמכת האוניברסיטה העברית למדעי־הטבע ומשמשת מורה בבי"ס תיכון בחיפה. שיריו של יחיאל חזק הם מתוך כלי־שירים שנתחבר אשתקד. אוננו יושיקִי (מת 902) הוא שם נודע בשירה הקלאסית היפאנית. עמליה כהנא־כרמון, בוגרת "הרצליה" והאוניברסיטה העברית, עוררה תשומת־לב ניכרת בתקופה האחרונה בסיפורים קצרים שפירסמה בכתבי־עת אחדים. פרקי זכרונותיו של נחמן ליסט הם המשכם של אלה שנדפסו ב"קשת" ית. מירון מדזיני נולד ב־1932 בירושלים, קנה השכלה אוניברסיטאית בניו־יורק, וושינגטון והארורד, והתמחה בהיסטוריה ובמדיניות של המזרח הרחוק. בנושאים אלה גם פירסם מאמרים בכתבי־עת בארץ ובחו"ל. כיום הוא מנהל לשכת־העתונות־הממשלתית בירושלים. מוראסאקי שיקיבו היא בעלת "מעשה [הנסיך] גנג'י", רומן־המופת מן התקופה הקלאסית של הפרוזה היפאנית (שנת 990 בקירוב), שזה קרוב לאף שנים עוסקים ביפאן בקריאתו ובפירושו כוונותיו. בקטע המובא בחוברת זו — והוא אחת הדוגמות הקדומות והמפורסמות ביותר לבקורת היפאנית — ביטאה הסופרת, כמדומה, את השקפותיה שלה על תפקידו של הרומן. בתין מרגלית פירסמה משיריה ב"קשת" ה. היא בת־ביירות הכותבת צרפתית, ובימים אלה מופיע בפאריז צרור־שירים ראשון (Le Choc et l'Equilibre) מפרי עטה. בשנתיים האחרונות התמסרה לציוור ועבודותיה כבר הוצגו בהזדמנויות אחדות, הן בתל־אביב הן בפאריז. נאגאיטאצואו נולד ב־1904. בשנות ה־20 החל לכתוב סיפורים ומחזות. עסק ברצוף בעתונאות ובספרות. להוציא תקופה של שתיקה בימות המלחמה. הסיפור "ערפל בוקר" הופיע ב־1950, והוא אפייני לכתבתו של המחבר כיום: שירטוטים, רוויים הומור ופאתוס כאחד, של אנשים "בלתי חשובים" ווריותיהם. סיאואיצ'י נאגאיאסו, יליד 1908, הוא מגדולי המשוררים מן האסכולה המערבית ביפאן של ימינו, שהרבו לתרגמו ללשונות זרות. "נשיקתו הראשונה" של ש. י. עגנון עדיין לא ראתה אור בשום מקום אחר. עמוס עוז, המספר הצעיר איש־חולדה, עומד כבר בהכנת קובץ ראשון של סיפוריו. פוֹ ג'יוֹרֶאֶרֶאֶנוֹ טייקא

(1162–1241) הוא האחראי יותר מכל זולתו לעיצוב הטעם הספרותי היפאני, והוא שקבע את הדפוסים הקלאסיים לפיוט היפאני. לפי הדעה המקובלת, הוא העורך של "מאה משוררים, שיר מכל אחד", אנתולוגיה של שירה שעד היום כמעט כל יפאני יודע אותה על-פה. הוא גם שבח את היצירות שהוכללו ב"אסופה החדשה" (1205), האחרונה באנתולוגיות הגדולות ומרובת-ההשפעה שבהן. בשדה הבקורת היה חיבורו, "מדריך לחיבור שירה", נחשב ימים רבים ביטוי מוסמך ומחייב לאידיאלים של השירה היפאנית. כאן אנו מביאים את ההקדמה ל"מדריך" הזה. פ'וקוזאוו יוקי צ'י (1834–1901) הוא דמות-אב בהיסטוריה של יפאן המודרנית, המתמערבת. הוא נולד למשפחה מדרג נמוך של האצולה הפיאודלית, ובגיל צעיר למדי נפנה ללמוד תחילה הולנדית ואחר-כך אנגלית. עוד ב־1860 יצא לביקור ראשון בארה"ב, ומאז היה מרבה במסעות באירופה ובארה"ב כאחת. הוא למד להכיר את הציביליזציה המערבית יותר מכל יפאני אחר בדורו, ועל ברכיו — כמורה, כסופר, כעתונאי וכמיסד האוניברסיטה המצוינת של קאיו — נתחנכו אלה שעתידיים היו להנהיג את יפאן בשיקומה המדיני, הכלכלי, הטכנולוגי והחברתי. את ה"אוטוביוגרפיה" שלו, שמתוכה אנו מביאים כאן שני קטעים קצרים וטיפוסיים, הכתיב ב־1898, שנים אחדות לפני מותו. קו באי א ש י ט א ק י ג'י היה סופר שמאלני, שבשנות ה־30 עורר עליו את איבתו העזה של השלטון המיליטריסטי היפאני ביצירותיו החדורות מוטיבים חברתיים ונסיות קומוניסטיות. ד"ר צ ב י א. ק ו ר צ'ו י י ל נולד ב־1911 בצ'כיה, למד בישיבה היהודית של פרנקפורט-ע"נמיין ובאר-גיברסיטאות של פרנקפורט, פראג ולונדון. בישראל מאז 1950. משנת 1956 מרצה בכיר לחינוך בטכניון, מ־1961 ראש המחלקה ללימודים כלליים שם. "חוף הלטאות" הוא סיפור-בכורה של אברהם רוזנברג, שהוא בן 25, יליד גבעתיש-השלושה, הניח פתח-תקוה, לשעבר איש-קיבוץ וכיום תושב ירושלים. הוא בוגר מדעי-הרוח באוניברסיטה העברית. מאמרו של פרופ' לייאונרד שפירא מוסר עיקרי דברים שהשמיע במאי ש.ז. בהרצאה במכון-המלכותי-לעניינים-בינלאומיים ("צ'טהם האוס") בלונדון. המחבר יודע כיום כאחד מגדולי הסובייטולוגים בעולם המערבי, המשמש מרצה למישל ולמדיניות של ברה"מ באוניברסיטה-של-לונדון. ספרו הגדול, "היסטוריה של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית", הופיע בעברית בשלהי 1961 (תרגום: אהרן אמיר. הוצאת "עם הספר").

"ערפל בוקר" לגאאי טאצואו הוא אחד מעשרים סיפורים שייכללו באנתולוגיה, "סיפורים יפאניים בני זמננו", העומדת להופיע בסתיו ש.ז. בהוצאת "עם הספר". היצירות היפאניות ב"קשת" זו תורגמו כולן, על-פי נוסחים אנגליים שונים, על-ידי אהרן אמיר. בהכנת המדור היפאני הסתייענו הרבה במירון מדיני. תצלומיהן של יצירות האמנים הישראלים בחוברת זו הם משל הצלם י. צפרייר. ציור העטיפה הוא מעשה-ידי גד אולמן.

מפתח העניינים ל"קשת" כרך ה

התלגי, תיאודור: שיבה למונפלייה, יז, 50 ;
ספרות ערגה, עלבון ומרי, יח, 92

ז'ז'ה, קלוד: געגועי הקדושה אצל אלבר
קאמי, יז, 88
ויטלין, יוזף: המנון על כף מרק (שיר), יח, 112

וינקורוב, יבגני: אנוכי מכבד (שיר), יח, 4
וסרמן, ארוסולה: שני ספרים, יט, 158

ז'ר, עליזה: לילות מוזרים, כ, 42

ז'זק, יחיאל: ליל גבנונים, (שיר), יח, 44 ;
אתמול (שירים), כ, 22

ז'ובים, יוליאן: אביב (שירים), יח, 90

ז'הושע, אברהם ב.: מול היערות, יט, 18
יהנסן, אייני: הלילה שבין ה'5 ל'6 בדצמ
בר 1633, יט, 138
יושיקי: שיר, כ, 123
יוהר, ס.: שתיקת הכפרים, יט, 5

ז'הנא-כרמון, עמליה: טיול לפנות ערב, כ, 38
כהנוב, ז'קלין: יומן צרפתי (א), יז, 106 ;
(ב), יט, 68

ז'אקסנס, האלדור קיליאן: לילי, יט, 128
ז'ונדקויסט, ארתור: הקריאטידה (שיר), יט, 147

ז'ינדגרן, אָריק: אינדיאני זקן (שיר), יט, 101
ליסט, נחמן: צדק הקומינטרן... (א), יח, 132 ;
(ב), כ, 153
לסקוב, שולמית: שני מקומות, יז, 38
לשימאן, בולסלב: הנערה (שיר), יח, 128

ז'ודוני, מירון: הדמוקרטיה היפאנית — תמר
רות וסיכויים, כ, 125
מוראסאקי, שיקיבו: על אמנות הרומן, כ, 106
מרגלית, בתין: עדי (שירים), כ, 64

ז'בינרי, שלמה: מלחמה ועבדות באוטופיה
של תומס מורוס (א), יז, 118 ; (ב), יח, 149

ז'אנסי, אליהו: באזני הדואגים למיווג (במת
קוראים), יח, 158
ז'אזוגי: שיר, כ, 123
ז'אורן, י.: הלירה מימי המנדט, יח, 5
ז'אמיר, אהרן: מבוא למבחר סיפורים של
"קשת", יז, 6

ז'אפרת, משה: עיראק של קאסם, יט, 148
ז'אקליף גונאר: כאשר מגיע אדם (שירים),
יט, 116

ז'אריאלי, יהושע: לותר בעולם המודרני, יט, 54
ז'ארליך, הרצל: חרישי ומאוהב, יז, 30

ז'ארוגן, יוהן: העורבים, יט, 118
ז'אורלא, יאיר: הרי את מקודשת, יח, 34
ז'אזר, אהוד: סתיו מתפורר בתוך ההמון
(שיר), יז, 61
ז'אשול, משה: איש מקושש עצים (שיר),
יז, 29

ז'אשמחון, גבריאל: שני שירים, יט, 46
ז'אטרטרא, אברהם: בית-ספר לא הרחק מן
הגבול (א), יז, 62 ; (ב), יח, 68 ; מסע
בשוודיה ובלאפלנד, יט, 102
ז'איוסף, המוטל: במסיבה על הגג (שירים),
יז, 49

ז'אז'ן, שמאי: אוצרו של פוגל, כ, 66
ז'אז'ורא, משה: איתמר, יח, 46

ז'אגורמן, סטיג: אין מחילה (שיר), יח, 4
ז'אהלה-טור דייפן, פאטריס: תהלים כ"ד
(שיר), יז, 87

ז'אז'טמארו: שלושה שירים, כ, 90
ז'אינו, אשיהיי: אדמה וחיללים, כ, 108
ז'הלל, ע.: לויטן (שיר), יט, 16
ז'הניג, עמירה: קינות (שיר), יט, 67
ז'הר, ישראל: כי תרדוף, תשיג. (שיר), כ, 37
ז'הראבן, שולמית: עיר זרה (שירים), יח, 19

- נאנאי, טאצואו: ערפל בוקר, כ, 92
- קורצוויל, צבי א.: טלביזיה לימודית, כ, 78
- סדרגראן, אָדית: הנסיכה (שירים), יט, 81
- סואן, דן: השבט ואפריקה החדשה, יז, 133
- סטאף, ליאופולד: רועת האווזים (שיר), יח, 130
- סיאואיצ'י, נאנאיאסי: הראי המשמים (שיר), כ, 116
- סיראן, א. מ.: מעבר לרומן, יז, 78
- סלונמסקי, אנטוני: עולמנו (שיר), יח, 111
- עגנון, ש.י.: הנשיקה הראשונה, כ, 5
- עוז, עמוס: ארצות התן, יח, 20; דרך הרוח, כ, 9
- פוגיווארה, נו טייקא: על אמנות השירה, כ, 114
- פוטראמנט, ז'ז'י: הכדור הקדוש, יח, 100
- פוקוזאווא, יוקיצ'י: מתוך ה"אוטוביוגרפיה", כ, 124
- פנאנן, יארנו: ילדות (שיר), יט, 137
- קאדו, רנה גי: שני שירים, יז, 104
- קובאיאשי, טאקיגי: ספינת הדיג, כ, 118
- קונאס, קירסי: מזמור לבוקר (שיר), יט, 136
- רודניצקי, אדולף: זרם מים זכים, יח, 114
- רוורדי, פייר: הסקה מרכזית (שיר), יז, 77
- רוזנברג, אברהם: חוף הלטאות, כ, 24
- רוטנשטרייך, נתן: חברה וערכים, יח, 58
- ריבנר, טוביה: אחר כך השמיים (שיר), יז, 5
- רייך, אשר: אל תחרט (שיר), יט, 53
- רינג, ישראל: סיכוי (שיר), יח, 33
- עֵבִיט, יהודה: דברים באים והולכים (שירים), יז, 36; ולא לרשרש בשמיים (שירים), יט, 66
- שדה, פנחס: מצבו של האדם בין השדים, יט, 48
- שולחן עגול ו: האם אנו מגיעים למבוי סתום? (סימפוזיון בהשתתפות ב. בר, י. בדר, מ. דיין, י. חורין, ע. מסר ומ. שליט), יט, 82
- שפיגל, גדעון: מיווג עדות (במת קוראים), יז, 144
- שפירא, ליאונרד: התמורות המדיניות בברית-המועצות מלאחר סטאלין, כ, 142
- גלפז, גדעון: הלוייתה של סבתא, יז, 8

ספרים שנסקרו ב"קשת" כרך ה

- אהל, מילא : איש נדהם, יט, 173
 אהרונג, אריה (מתרגם) : מחזות מן השירה
 הרוסית הצעירה, יח, 171
 אורפו, יצחק : עור בעד עור, יח, 161
 אלון, חמדה : זר לא יבוא, יז, 160
 אמיר, אהרן (עורך) : סיפורים צרפתיים בני
 זמננו, יט, 180
 ביילי, דניס : הגיאוגרפיה של המקרא, יח,
 174
 בן-עזר, אהוד : המחצבה, כ, 184
 ברטוב, חנוך : לב חכמים, יז, 151
 בריינסקי, יוסף : בורות המים, יח, 164
 גראדה, היים : העגונה, יז, 157
 דן, הלל : בדרך לא סלולה, כ, 172
 דובס, תומס : לווייתן, יז, 155
 המינגווי, ארנסט : זורח השמש, יט, 176
 הר, ישראל : אביון לפני הניצה, יח, 181
 התלגי, תיאודור : העיר האחרת, יט, 180
 טברסקי, יוחנן : ספרות העולם, כ, 175
 טראוון, ב. : השושנה הלבנה, יז, 159
 יהושע, אברהם ב. : מות הזקן, יט, 167
 כהן, ד"ר שלום י. : חלוציות וחיי ספר
 בספרות ארה"ב, יח, 176
 לארטגי, ז'ן : הצנטוריונים, יז, 150
 לוי, ישראל : ר' שמואל הנגיד, כ, 186
 לוקרציוס, טיטוס קארוס : על טבע היקום,
 יח, 17
 ליסנר, איבר : קיסרי רומא, יח, 176
 לאן, תומאס : הנבחר, יח, 170
 מגד, אהרן : הבריחה, יט, 172
 מוסינזון, יגאל : יהודה איש קריות, יט, 168
 מלמוד, ברנרד : העזור, יח, 168
 מדין, דב : אבני בדק, יח, 172
 פריש, מכס : הומו פאבר, יט, 175
 צורית, אידה : 2 מחזות על אהבה, יח, 167
 צ'כוב, א. פ. : סיפורים, כ, 178
 קונרד, ג'וזף : נצחון, כ, 180
 קורצווייל, ברוך : מסות על סיפוריו של
 ש"י עגנון, יט, 165
 קניוק, יורם : היורד למעלה, כ, 182
 קשתן, ישעיהו : מלכידם, יח, 180
 רטוש, יונתן : שירי חשבוך, יט, 178
 רשקס, משה : ימים של עופרת, כ, 183
 רשם, נתן : ריח הדורים, יז, 152
 שטארק, ולריה : והעת כנר נגרעת, יח, 166
 שנתון המזרח התיכון, יט, 179
 רשבי, ישעיהו : משנת הזוהר, יז, 153

תמונות ורישומים ב"קשת" כרך ה

- להמן, רודי, יז, 43
- לאחותן־פישמן, חוה, יט, 29
- פולין : בית ישן, יח, 99 ; יום שוק, יח, 131
פייגין, דב, יח, 45 ; כ, 77
- קארטייה־בראָסון, אנרי, יז, 93
קריזה, יחיאל, כ, 41
- שגל, מרק, יט, 61
שטרנשוט, משה, יט, 41
שמי, יחיאל, כ, 53
- תומרקין, יגאל, יח, 51, 67
- לארדיכלות סקנדינבית צעירה, יט, 125
- בן שמואל, דן, יז, 17
ברגנר, אודרי, יז, 143
ברגנר, יוסל, יז, 117
- גלעדי, אהרן, יט, 75
גרוס, מיכאל : יח, 81
- הנדלר, דוד, יח, 27
- יפאן : — גן־מקדש בקיוטו, כ, 105 ; סדירת
פרחים, כ, 117 ; שיר יפאני, כ, 115 ;
1 במאי בטוקיו, כ, 129
- כהנא, אהרן, כ, 17

בהוצאת עם עובד הופיעו זה עתה

ספר החודש כ"ספריה לעם"

פנחס בלומנטל: אין זו אגדה

סיפור־הייו המסעיר של הרצל כיהודי וכאדם מסופר בספר זה מתוך הארה פסיכולוגית על רקע תקופתו. מרחק הזמן סייע למחבר לטפל טיפול חפשי וחסר־פניות בחומר הביוגרפי וההיסטורי ולהוסיף לדמות האגדית את תויה הממשיים.

אליהו אורבך: המדבר וארץ הבחירה

כרך שני לספרו הנודע של המחבר והוא ספר־סוד בתולדות ישראל בתקופת התנ"ך, פרי מחקר מדעי מקורי הנשען על בקיאות מופלגת בחקר המקרא. תיאור מקיף ורבי־השראה על התהוות האומה וגידולה. 352 עמודים בתבנית גדולה, בהם 12 לוחות־תצלומים בגודל עמוד: 12.50 ל"י

כן הופיעה מהדורה חדשה של הכרך הראשון

304 עמודים בהם 11 מיתוות ו־6 לוחות־תצלומים בגודל עמוד: 10 ל"י

הוצאת הקיבוץ המאוחד

תל־אביב, רח' סוטין 27, טל. 231271
רח' אלנבי 91, טל. 64905

ספרים חדשים

מבחר שירת יידיש

משה בסוק

בליווי מבוא, סקירות־הערכה ותמונות המשוררים.

57 מטובי משוררי יידיש ברוסיה, בפור לין, בברית־המועצות, בארצות־הברית ובישראל.

80 שנות שירה, למן י.ל. פרץ ועד ימינו.

דרך לחיים

פרופ' א. נסאן וד"ר י. רותם
מדריך חינוכי־רפואי להורים ולמטפ־לות, לאחיות ולרופאים.

מבוא לפילוסופיה

המארכסיסטית

גרשם ק. פרייער

תרגם מכתב־יד: י. כרמון.

מקורות ומושגים. ספר שבא להקנות לקורא תמונה כוללת של השקפת־העולם, כפי שעוצבה על־ידי הקלאסי־קנים של המארכסיזם.

ספרית פועלים בע"מ

ת"א, אלנבי 73

מבחר ספרים חדשים

מרדכי אמיתי

בין ערבים

רומן מקורי מימי "חומה ומגדל" כתוב בידי סופר איש קיבוץ.

★

בסדרת "גלבוץ" — ספרית כים במחיר — 2. ל"י הספר

א. פיליטו

מוצאי שבת ובוקר יום א'

סולז'ניצין

יום אחד בחיי איוואן

דניסוביץ

★

יופיע בימים הקרובים:

לאה גולדברג

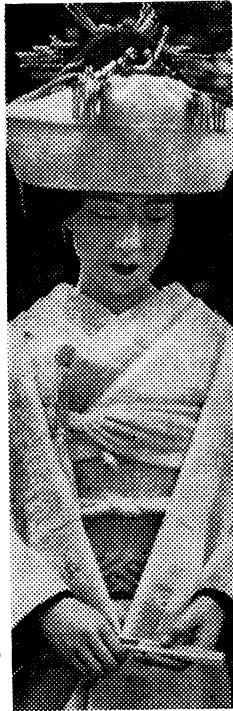
אמנות הסיפור

עיונים בתולדות הסיפור הקצר ובצור־רותיו. עם דוגמאות וניתוחי קטעים.

מציאות שהיא אגדה

מסע ביפאן הוא שיי
לוב מופלא של מצי-
אות ואגדה. אתה
מהלך כמו בחלום
ססגוני ומורו, מלא
דמויות ונופים זרים
לך ומזוריק לעצמם.
נסיעה ליפאן היא
חוויה אשר רק יש-
ראלים מעטים יכר-
לים להרשתה לעצ-
מם. אנו מציעים לך
את התחליף לכך.

"יפאן" — החמישי בסידרת האלבומים המ-
אלפים של LIFE בעברית, המופצים ע"י
הארץ — מביא בתצלומיו המצויינים יותר
מקורטוב מן האווירה של יפאן. אתה רואה את
נופי הארץ, את העם היושב בה, את חייו,
מינהגיו, חינוכו, אמנותו, בידוריו, טקסיו הד-
תיים, מלחמתו המדינית והכלכלית. טכסט בהיר
ומרוכז, מבחר עשיר של תצלומים ורפרוהדוק-
ציות, מפות וטבלאות — כל אלה מסבירים את
הארץ אשר לגבי רבים היא הידה. זה ספרי-
חובה לתלמיד ומקור הנאה וענין לקורא
המשכיל.

את "יפאן" וכן את ארבעה האלבומים הקוד-
מים — "רוסיה", "צרפת", "איטליה",
ו"בריטניה" — להשיג במחיר הנמוך 7.80
ל"י הכרך, בכל החנויות, בסוכנויות, בסניפים
ואצל גובי הארץ

קובה

מה העלה אי קטן זה למעמד של מוקד-
סערה עולמית?

מהו הרקע ההיסטורי והאנושי לתול-
דותיו הנסערות, למהפכתו המיוחדת-
במינה, למשטר קסטרו האהוב כל-כך,
השנוא כל-כך?

מהו ה"קסטרואיזם" השוטף את אמריקה
הלטינית לאורכה ולרוחבה?

על כל אלה כותב
פנחס לפיד

בספרו המזהיר, הראשון על הנושא

קובה — להבה בלב אמריקה

ידעיה היסטורית ענפה, לימוד מקיף
של התרחשויות יום-יום, כושר-ניתוח
מעמיק, וסגנון פשוט ובהיר מצטרפים
יחד בספר מאלף, לעתים מדהים בגילוי-
יו, תמיד מרתק.

קובה — להבה בלב אמריקה

הוצאת ספרים קרני בע"מ

זה עתה יצא לאור

יהודה עמיחי

לא מעכשיו

לא מכאן

רומן לירי נרחב, המצרף בקרבו כוח
דמיון של משורר, כוח התבוננות ות"י
אור של מספר ועלילה נמרצת ומרתקת.
יואל, ארכיאולוג ישראלי צעיר, מבלה
קיץ אחד בשני עולמות: הוא נוסע
לעיר מולדתו בגרמניה ומתמסר כאן
לרדיפה נואשת אחרי נאצים, עם זאת
הוא נשאר בעירו, ירושלים, וכאן הוא
שוקע באהבה עמוקה וחושנית לאשה
זרה.

620 עמודים, בכריכה נאה, המחיר
8.80 ל"י.

מחיר מיוחד עד ראש-השנה תשכ"ד
7.90 ל"י.

ש

הוצאת שוקן / ירושלים ות"א

דפוס " עופר "

תל-אביב, רח' ארלנגר 6

ה ד פ ס ת

ס פ ר י ם

ב א ח ר י ו ת

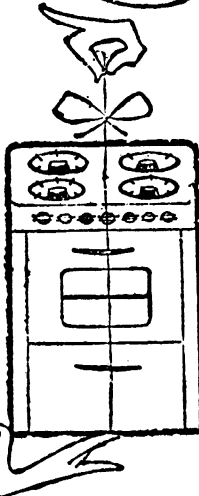
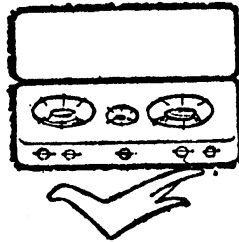
ק ש ת

לשנת ההופעה הששית
חדש חתימתך
על הבמה המרכזית בארץ
לספרות, עיון, ובקורת

חתימה לשנה: 12 ל"י. בחו"ל: \$ 6
כרכי השנים הקודמות, בכריכת-בד נאה:
12 ל"י בלבד (לא כולל משלוח)

חליפין

ניידים בתנור

מציעה **פזואס** **פזואס**

תנאים בכל סניפי החברה בארץ

א ר ג מ ן

מפעלים לצביעת טקסטיל בע"מ

בני ברק

*

טלפונים: 9—8—7—73246.

מכון לצינוקורפיה

גלופות קו ורשת באיכות מעולה

רח' לה גרדיה 5, תל-אביב

ת.ד. 1333

טל. 35931

כ ר י כ י ת

א ר ן בע"מ

בית הכריכה המצויד בכל הציוד
החדש

*

עבודות אמנותיות

בכריכות בד ועור

*

דרך פ"ת 25, טל. 66684, תל-אביב

בנק למלאכה בע"מ

המשרד הראשי:

תל-אביב, ר' מרכז בעלי מלאכה 16

טלפון 65632, 66414

כל עסקי בנק

ציון

חברה לביטוח בע"מ

תל אביב, ירושלים, חיפה
ובכל ערי הארץ ומושבותיה

המושרד הראשי:

רח' אלנבי 120, טל. 67701, ת"א

בנק י. ל. פויכטונגר בע"מ

שירות אישי בבנקאות
השקעות וניירות ערך

תל-אביב * ירושלים *
חיפה * פתח-תקוה *

הבנק עבודך
בנק
אגוד
לישראל בע"מ

תל-אביב * ירושלים * חיפה * נתניה
חדרה * רחובות * באר-שבע

החברה הישראלית למסחר ולהשקעות בע"מ

הון מניות נפרע וקרנות
מעל ל-13,000,000 ל"י

*

המשרד הראשי:

ת"א, רח' לילינבלום 39, טל. 67803

סניף:

חיפה, רח' אלנבי 12, טל. 2259

חברות בת:

סחר בע"מ
מרכז לשיווק בע"מ
צידוניה חברה להשקעות בע"מ
חברה ישראלית מרכזית
למימון ולאחסנה בע"מ
אורדן מפעלי מתכת בע"מ
תובל חברה להובלה כללית בע"מ
"מבצע" קונסורציום להשקעות בע"מ

בעלות חלקית במפעלים:
מפעלי מלט פורטלנד ישראליים נשר בע"מ
שמשון חברה לצמיגים ולגומי בע"מ
כיתן דימונה בע"מ

תאונה היא מציאות חיים - ולא תמיד לאחרים...

הסנה מוגינה עליך מפני כל
על ידי ביטוח זול

כל סוגי הביטוח:
ביטוח חיים
ביטוח נזקי רכוש וגוף
תובלה ביבשה, בים ובאוויר

הסנה

חברה ישראלית לביטוח בע"מ

סמל

ערובה לטיב

תוצרת השימורים

- משקה הדר קל
- מיצים טבעיים וממותקים
- שימורי פירות וירקות
- לפתני פירות שונים
- קליפות הדר מסוכרות
- פקטין

בית החרושת בפ"ת טל. 912281

עמידר

החברה הלאומית לשיכון עולים בישראל בע"מ

עוסקת בניהול ובהחזקת 190,000 דירות
מפתחת ומשפרת את השיכונים הקיימים
מאפשרת לדייר לרכוש את דירתו בתנאים נוחים
מארגנת עבודה קהילתית בתוך השיכונים

"עם הספר" : ספרות מדינית

ליאונרד שפירא: המפלגה הקומוניסטית הסובייטית
ההיסטוריה המקיפה והמושלמת ביותר של "המפלגה", כתובה בידי
סובייטולוג נודע, פרופסור למימשל ולמדיניות של ברה"מ באוניברסיטה
של לונדון. למעלה מ-500 עמוד, עם שפע תצלומים נדירים
תרגום: אהרן אמיר

תיאודור א. וייט: הדרך לבית הלבן
The Making of the President — רבי־מכר אמריקאי שנעשה תוך
שנה אחת היצירות הקלאסיות בספרות המדינית של ארה"ב. ניתוח
חי, מעמיק ומרתק כאחד, של המדיניות הפנימית, המבנה המפלגתי
וההווי הפוליטי באמריקה
תרגום: שמשון אבידל

מילובאן דז'ילאס: שיחות עם סטאלין
צמרת השלטון הסובייטי והנהגת הקומוניזם הלאומי בראייה "מבפנים"
מסמך של הסתפלות חריפה ויושר־לב. 176 עמ'. עם תמונת המחבר
תרגום: אהרן אמיר

ג'. מ. גילברט: יומן נירנברג
מסמך יחיד־במינו. רישום יומי של שיחות עם רבי פושעי־
המלחמה הנאציים. מאת מי־שהיה פסיכולוג־בית־הסוהר מטעם
האמריקאים בעת משפטי־נירנברג. 368 עמ'
תרגום: איתמר אבן־זוהר

קוואמה אנקרומה: גאנה — אוטוביוגרפיה
סיפור־חייו של המנהיג הגאנאי. מפתח להבנת "אישותה" של
אפריקה, התעוררותה ותהפוכותיה בעולם המודרני. כרך מהודר בן
256 עמ', עם 31 תצלומים ומפת גאנה
תרגום: אהרן אמיר

אוֹנוֹ: קולה של בורמה
לקט אפייני מתוך משנתו של המנהיג הבורמני הוותיק. מסות ודברי
הגות על סוציאליזם, בודיזם ונייטראליזם. עם נספחות, הערות ומפתח
"מי ומי" בבורמה של ימינו. פתח־דבר מאת ד. בן־גוריון ומבוא מאת
יעקב שמעוני. 181 עמ'. עם תמונת המחבר
תרגום: אהרן אמיר

"עם הספר" : אנתולוגיות

סיפורים בני-זמננו

סיפורים עבריים בני זמננו
מיטב הפרוזה העברית של השנים האחרונות, כהשתקפותה בארבע השנים הראשונות להופעתו של "קשת": ס. יזהר, נ. אלוני, י. אורן, י. קניוק, א. ב. יהושע, י. אורפז, א. אמיר, ע. קינן, מ. טביב, י. בן-נר, ע. צמח ואחרים. עריכה ומבוא: אהרן אמיר

סיפורים רוסיים בני זמננו
הפרוזה החדשה, המתנערת, המפוקחת, שלאחר סטאלין. שולוחוב, דודינצב, קאוורין, מרשק, נקראסוב, סמיונוב, בונדארייב ואחרים — עם צרור שירים מאת יבטושנקו, טווארדובסקי, וזנסנסקי, אכמאטובה, עורכים: י. ברגר-ברזלי, י. גלבוע, מ. גפן, מבוא: י. ברגר-ברזלי

סיפורים אפריקאיים בני זמננו
בסיפורת ובהגות, בשירה ובהווי: שלל-צבעים של יצירות מאת עשרות מחברים, בני עשר ארצות ביבשת, ממדגסקר עד גאנה, מסנגאל ועד דרום-אפריקה. עריכה ומבוא: ז'קלין כהנוב

סיפורים צרפתיים בני זמננו
עשרה מגדולי-הרוח של צרפת במאה ה-20, שאחדים מהם לא הורקו עדיין מעולם לעברית: אנדרה ז'יד, ז'פ. סארטר, פ. מוריאק, א. קאמי, ורקור, ז'. דיאמל, קולט, רומן גארי, ז'. קוקטו, מ. אימה, כולל "הזר" לקאמי, בשלמותו (בתרגום א. אמיר). מבחר, מבוא והקדמות לכל יצירה: יובל רון. עריכה: אהרן אמיר

סיפורים יפאניים בני זמננו*
20 יצירות ממבחר הפרוזה היפאנית של המאה, שהוכללו כולן בקובץ המיצג שהופיע לא מכבר בחסותה וביזמתה של "אונסקו". עריכה ומבוא מקיף: אייבון מוריס

סיפורים לטינו-אמריקאיים בני זמננו*
עשרות יצירות פרי-עטם של טובי הסופרים, כותבי הספרדית והפורטוגזית, בארצות דרום-אמריקה, מקסיקו, ברזיל, צ'ילה, ארגנטינה, קובה, גואטמאלה, בוליביה ויתר אחיותיהן — באספקלריה לוחטת, מפתיעה. עריכה ומבואות: דוד הרדן (הלפרין), פנחס לפיד

סיפורים עבריים מחיי הערבים*
חיי הפלאה, העירוני והבדוי כהשתקפותם — בימי שלוט התורכים והאנגלים כבימי ישראל העצמאית — בעיני המספר העברי, ממשה סמילנסקי, ש. י. עגנון וי. ח. ברנר ועד ס. יזהר וצעירים שבצעירים. עשרות יצירות, המצטרפות לחתך אפייני בספרותנו החדשה בכללה. עריכה ומבוא: יוסף אריכא. עם הקדמה היסטורית מאת י. שמעוני

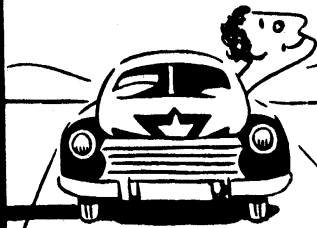
56

תחנות דלק

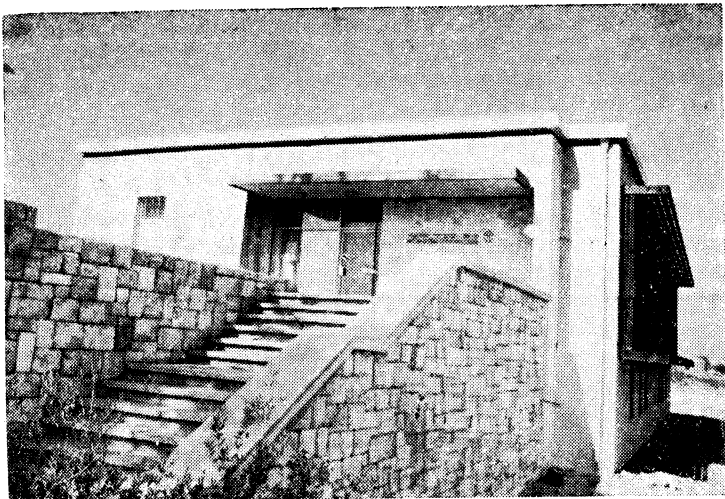
לשרותך

בכל

רחבי הארץ

סל-אריאל

עירית תל-אביב-יפו

המוזיאון לאתנוגרפיה ופולקלור הוא השלישי בשורת המוזי-
אונים בקרית המוזיאונים מעבר לירקון (דרך חיפה קרן שדרות
רוקח). מרוכזים בו תשמישי קדושה ומסמכים, המשקפים את
המסורת היהודית בתקופות שונות, ומוצגים מההווי והמנהגים
של עדות יהודיות שונות, על לבושן, תכשיטיהן וכלי ביתן.

מועדי הביקור:

בימים א', ב', ג', ה' — משעה 10 לפנה"צ עד 5 אהה"צ

ביום רביעי בשבוע — משעה 1 אהה"צ עד 8 בערב

ביום ו' ובשבת — משעה 10 לפנה"צ עד 1 אהה"צ